

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

และ

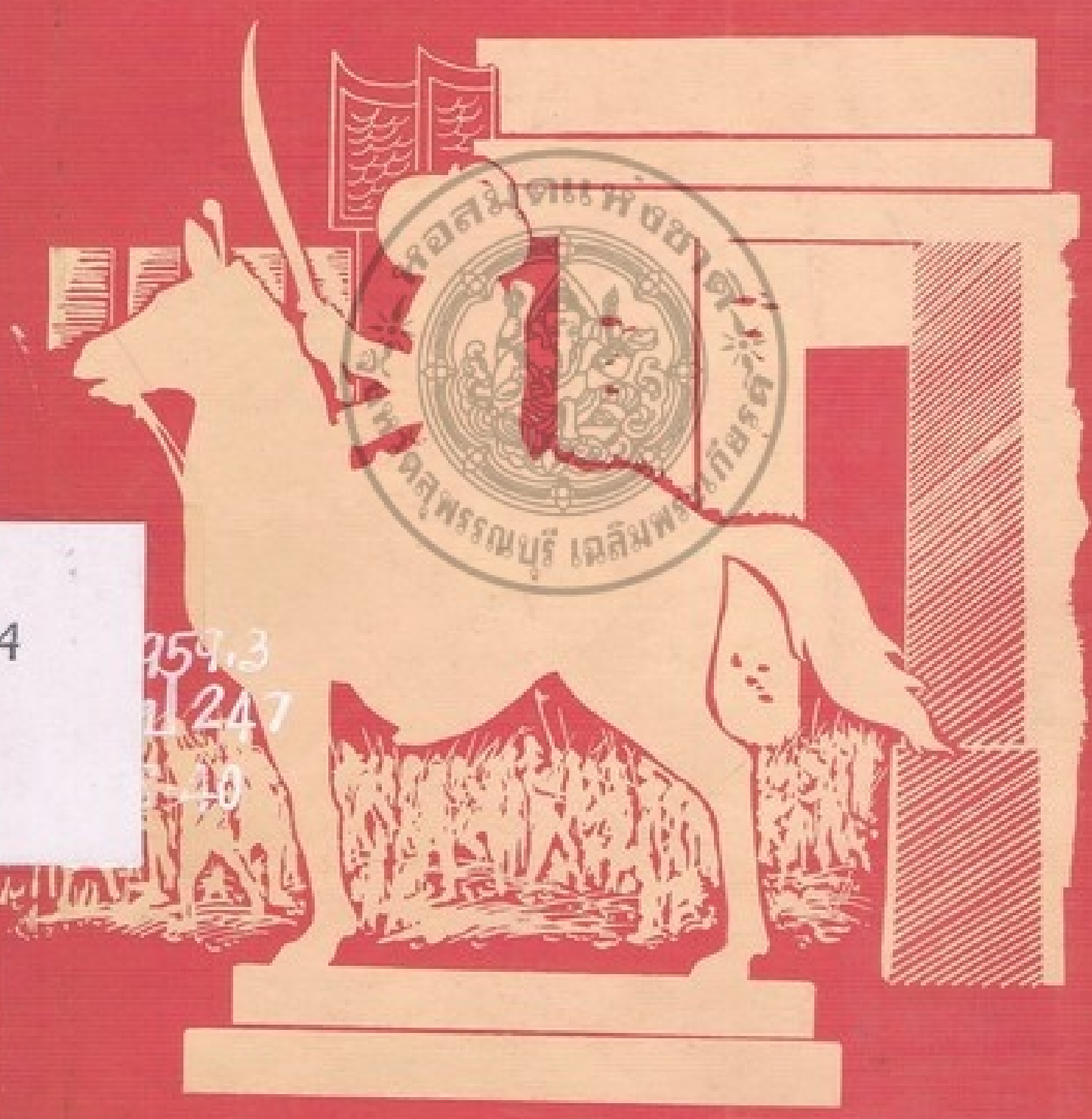
จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี

ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40

04

959.3
1247
40

ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔๐

(ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕-๖๖)

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

จดหมายเหตุรายวันที่หอสมุดกรุงธนบุรี

องค์การค้ำของครุสภา

ศึกษาวภาคทพวนชย

ถนนราชคณนบกกลาง

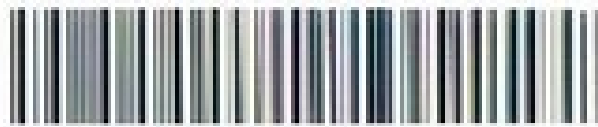
จักพิมพ์จำหน่าย

1940

๕๙๐๙

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND
SUPHANBURI

3 1111 90009022 4

เลขที่

๙๗๑

เลขหมู่

๙๕๙.๓๐๔

๖/๒๔๗

๑.๔๐

เลขทะเบียน

๙๖๓๓๕๒๕๘๙๗๓๐

คำนำของบรรณาธิการชุด

ในบรรดาหนังสือที่เป็นประโยชน์ สำหรับคน
ควาทาง วิทยาศาสตร์ และ โบราณคดี ของ ไทย แล้ว
หนังสือชุดประชุมพงศาวดารเป็นหนังสือที่ให้ประ-
โยชนอย่างยง เพราะได้รวบรวมเรื่องเก่าๆ หมสาระ
และคำอธิบาย ของภูมิความรู ในวิชา คังกล่าวไว้โดย
ละเอียด หนังสือชุดที่รวมพิมพ์เป็นภาคแรก เรียก
ว่าภาคที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ และได้พิมพ์ต่อมา
จนถึงภาคที่ ๗๓ ใน พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นระยะเวลา
ถึง ๓๐ ปีเศษ และในขณะนยกพิมพ์ภาคอื่น ๆ
คือ ๆ มากอีกหลายภาค ส่วนมากมักจะเป็นภาคละ
๑ เล่ม นอกจากภาคที่ ๖ และภาคที่ ๖๗ มีภาคละ
๒ ตอน ๆ ละ ๑ เล่ม เนื่องด้วยหนังสือชุดประชุม
พงศาวดารเป็นหนังสือ และพิมพ์มาแล้วเป็น
เวลาชานาน ทำให้กระจัดกระจาย หาอ่านได้

ยากในยามต้องการ ทงหาผู้ที่จะลงทุนพิมพ์รวมเป็น
ชุดได้ยาก ราคาของหนังสือชุดนี้ในท้องตลาดจึงสูง
จนจนทุกวันนี้ชุดหนึ่งถึง ๑๐,๐๐๐ บาท คณะกรรม-
การจัดพิมพ์หนังสือของคุรุสภา มีความประสงค์จะ
รวบรวมพิมพ์หนังสือ ราคาพอสมควร สำหรับให้
นักศึกษาผู้สนใจในวิชาการ ได้หาซื้ออ่าน ได้สะดวก
จึงได้จัดพิมพ์ขึ้น

เหตุที่จะมีหนังสือชุดประชมพงสาวดาร เนื่อง
มาจากสมเด็จพระพนวสวอยยกราเจ้า เมอครึ่งทรง
เป็นสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระมาตุจฉา ม
รับสั่งให้กรรมการ หอสมุดวชิรญาณ รวบรวมหนังสือ
ขึ้น เพื่อทรงบำเพ็ญพระกุศลในงานศพ หม่อมเจ้า
คนยวรรนุช ท.จ. เมอ พ.ศ. ๒๔๕๑ มีพระประสงค์
จะให้เป็นกุศลสาธารณประโยชน์ คณะกรรมการ
หอสมุดเห็นพร้อมกันว่า ในสมัยนั้นผู้เอาใจใส่ใน
การศึกษาโบราณคดี มีพงสาวดารเป็นต้น ตาม
พระราชนิยม ของ พระบาท สมเด็จพระจุล จอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว และ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวมากกว่าแต่ก่อน แต่ความลำบากของผู้
ศึกษามอญ ด้วยจะหาหนังสือตรวจสอบได้ยากเพราะ
หนังสือพงศาวดารและตำนานเก่าโดยมากยังมิได้
พิมพ์จนบาง พิมพ์แล้วแต่จำหน่ายหมดไปเสียแล้ว
บาง บางทศพอจะหาได้ก็เป็นฉบับที่ชำรุดคลาด
เคลื่อน ไม่สมควรที่จะใช้ในการตรวจสอบศึกษาไป
เสียบ้าง ความต้องการหนังสือพงศาวดาร และ
ตำนานเก่าที่เป็นฉบับดั้งเดิมศึกษาอยู่ทั่วไป ด้วย
เหตุผลดังกล่าวมาแล้ว จึงได้จัดให้พิมพ์หนังสือ
ชุดประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ขึ้น ใน พ.ศ. ๒๔๕๑
ดังกล่าวแล้ว และได้พิมพ์ภาคอื่น ๆ ต่อมาเป็นลำดับ

ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ สมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพผู้ทรง
รวบรวมเรื่องส่วนมากของหนังสือชุดนี้ ได้ทรงกล่าว
ไว้ โดยคำนึงถึงประโยชน์ของหนังสือประชุมพง-
ศาวดาร ซึ่งในขณะนั้นพิมพ์อยู่แล้วเพียง ๔ เล่มว่า
“ในเวลาแต่งหนังสือเรื่องราวในโบราณคดี ข้าพเจ้า

ต้องหยิบหนังสือประชุมพงศาวดารมาอาศัยสอบสวน
อยู่เสมอไม่มีใครขาด จนรู้สึกหนังสือพวกนี้ช่างมี
ประโยชน์เสียจริงๆ หากไม่มีหนังสือประชุมพงศาว-
ดารไว้ให้หยิบตรวจตราได้ง่าย ๆ การแต่งหนังสือ
เรื่องโบราณจะช้าและลำบากมีใช้น้อย ” ขณะ
หนังสือประชุมพงศาวดารชุดนี้มอญมากมายหลาย
เล่ม ประโยชน์พิเศษก็มากจนเกินไป แต่
ตั้งกล่าวมาแล้วว่ายังมีสมุดพิมพ์ขึ้นใหม่เป็นชุด
และหาอ่านได้ยาก คือสมุดของเจด็จพิมพ์ขึ้น

ในการพิมพ์คราวนี้ ได้พิมพ์ตามขนาดหนังสือ
ชุดภาษาไทยของคุรุสภา ซึ่งมีความหนาประมาณ
เล่มละ ๒๐-๒๕ ยก แต่ประชุมพงศาวดารเดิม มี
ขนาดไม่เท่ากัน หนาบ้างบางบ้าง ฉะนั้นประชุม
พงศาวดารของคุรุสภาเล่มหนึ่งๆ อาจจุประชุมพงศาว-
ดารเล่มเดิมไว้ได้หลายภาค หรือภาคหนึ่งๆ ฉบับ
เดิมอาจแยกออกเป็นสองหรือสามเล่ม ตามขนาดของ
คุรุสภาก็ได้ อย่างไรก็ตาม เพื่อความสะดวกในการ

ฉันคิดว่า ประชุมพงศาวดารของกรุงสยามแต่ละเล่มจะ
บอกไว้ด้วยว่า เป็นประชุมพงศาวดารฉบับเดิมภาค
ที่เท่าไร เช่น

ประชุมพงศาวดารเล่ม ๑

(ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ตอนต้น)

๗ ๒ ๒ ๕
เป็นต้นลง

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณมุนีพญาวัง
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณมุนีพญาวัง

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณมุนีพญาวัง

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณมุนีพญาวัง
(พิมพ์ที่ ๑๕๕๕)

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณมุนีพญาวัง

สารบาณ

หน้า

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕

คำนำ

ก

บานแพนง

๑

พระราชพงศาวดาร

๑

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีล้นเกล้าที่ ๖

รบฝ่ากองทัพพม่ามั่งคั่งเป็นศรีนาค

๒

เดินทัพจากนครน่านออกไปทางปราจีนบุรี

๓

ผ่านปราจีนบุรีเลี้ยวลัดไปยังชลบุรี

๔

ผ่านชลบุรีไปยังจังหวัดระยอง

๕

กรมการจังหวัดระยองคึกคักประทุษร้าย

๖

กรมการจังหวัดระยองแตกหนีแยกไปตั้งช่อง

อยู่ที่บางปลาสร้อย และบ้านแกดง

๑๐

แต่งคนไปเกลี้ยกล่อมพระยาจันทบุรี

๑๑

ให้หลวงพิชัยราชาไปเกลี้ยกล่อมพระยา-

ราชาเศรษฐี

๑๕

ยกทัพไปปราบขุนรามหมื่นสองที่บ้านแก่ง

๑๕

ยกทัพกลับมาปราบนายทองอยู่ นกเล็ก ที่

บางปลาสร้อย

๑๗

เดินทัพไปพักอยู่ที่จังหวัดระยอง

๑๕

พระยาจันทบุรีให้พระสงฆมานาทพ

๒๐

เดินทัพตรงไปยังจันทบุรี

๒๑

พระยาจันทบุรีไม่ยอมส่งตัวขุนรามหมื่นสอง

ออกมาลู่กะโทษ

๒๓

เดินทัพเข้ายึดจันทบุรี

๒๔

พระยาจันทบุรีหนีไปเมืองพุทไธมาศ

๒๕

ตอนกู้ชาติ

ยกกองทัพเรือจากจันทบุรีเข้ามาปราบพม่า

โพสามต้น

๒๖

ทัพหน้าค่ายโพสามต้นฟากตะวันออกแตก

๒๗

พระนายกองออกสวามภักต	๒๘
ถวายเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์ อมรินทร์	๒๙
แต่งคนขน ไปเกลยกล่อมเมืองลพบุรี	๒๙
เคลื่อนกองทัพลงมาตั้งพักอยู่ที่นครบุรี	๓๐
แจกจ่ายอาหารเลี้ยงราษฎรมากรวบรวมคน	๓๐
ทัพทวายคลวงเข้ามาล้อมค่ายบางกุ้ง	๓๑
หัวเมืองชนในสงขราบกบ	๓๒
บำรุงพุทธศาสนา	๓๒
ยกทัพขนไปปราบพิชิตโลก แต่ต้องถอยทัพกลับ	๓๔
กรมหมื่นเทพพิพิธ ไปอยู่นครราชสีมา	๓๔
นครราชสีมาเกิดบั้งวัน	๓๕
กรมหมื่นเทพพิพิธ ไปอยู่พิมาย	๓๖
เกลยกล่อมพระนายกองหนี ไปอยู่พิมาย	๓๗
กองทัพนครบุรีออกตามจับกรมหมื่นเทพพิพิธ	๓๗
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีปราบตากษะก	๓๘

ข้าวแพง	๓๘
หม่อมเจ้าอุบล หม่อมเจ้าฉิม เป็นโทษ	๓๙
ตั้งต้นรวมอาณาจักรไทย	
ปราบนครศรีธรรมราช	๔๐
โปรดให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่น- ธรรมราช	๔๕
ปราบสวางคบุรี	๔๖
แขกเมืองตรงกัน และยกกระตราถวายเป็น คาบศิลา ๒,๒๐๐ บอก	๔๗
หลวงโกษา (ยัง) แศรฆาตพษณโลกหนีไปทาง ทิศอีสาน	๔๗
โปรดให้พระราชาคณะในกรุงฯ ไปอยู่สั่งสอน พระสงฆ์ฝ่ายเหนือ	๕๑
ทรงตั้งข้าหลวงครองเมืองฝ่ายเหนือ	๕๒
กองทัพพม่าเชียงใหม่ลอบยกมาตีเมืองสวางคโลก	๕๓
กองทัพพม่าแตกกลับไป	๕๓

ทัพหลวงเสด็จขึ้นไปปราบพม่าเชียงใหม่ ๕๕

ทัพหลวงถอยจากเชียงใหม่ ๕๖

ปราบเมืองพุกไธமாகและเขมร ๕๗

พระยาราชเสนาธิบดีเจ้าเมืองพุกไธமாகแตกหนีไป ๕๘

โปรดให้พระยาพิพิธเป็นพระยาราชเสนาธิบดี ๖๐

พระองค์อุทัยเจ้ากรุงมณฑลไปเมืองลูกหน้อย ๖๐

ทัพหลวงเสด็จไปกรุงมณฑล ๖๐

ปราบพม่าเชียงใหม่ ๖๓

ไปสุพรรณและมอญรวม แลยกพม่าแตกหนีไปจาก
เชียงใหม่ ๖๓

โปรดให้พระยาจำบ้านเป็นพระยาวิเชียรปราการ
ครองนครเชียงใหม่ ๖๓

โปรดให้พระยาจำบ้านเป็นพระยาวิเชียรปราการ
ครองนครเชียงใหม่ ๖๖

โปรดให้พระยาลำพูนเป็นพระยาอัยวงศ์
ครองนครศรีอยุธยา ๖๗

โปรดให้พระยาภาวดีระครองนครลำปาง	๖๗
พระยาวิเชียรปราการถวายนักคานารี แต่ไม่ ทรงรับ	๖๘
พระยาภาวดีระถวายนักคานารี	๖๙
ทัพหลวงเสด็จกลับลงมาถึงเมืองเถิน	๗๐
พม่ายกเข้ามาทางด่านแม่ละเมา	๗๐
ทัพหลวงเสด็จกลับลงมาถึงเมืองตาก	๗๐
เรือพระที่นั่งกระแทบตอ เมือลง	๗๑
ทัพหลวงเสด็จกลับลงมาถึงกรุงธนบุรี	๗๖
โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรม- ขุนอินทรพิทักษ์ ยกทัพไปตงรบพม่าที่ราชบุรี	๗๖
โปรดให้พระยาพิชัย ไศศวรร์ยกทัพไปขับไล่ พม่าที่นครชัยศรี	๗๘
ทัพหลวงเสด็จไปราชบุรี	๗๙
ตำราการหล่อปืนมหาเศวตภรณ์	๘๐
พระบรมราชาโชวาทพระราชทานแก่ทหาร	๘๗

พระราชทานพระราชอาชญาสาหัสแก่เจ้าพระยา

๒๐๐	นครสวรรค์	๔๓
	กองทัพพม่ามารุกรานฝ่ายเหนือ	๔๕
๒๐๑	ทัพหลวงเสด็จขึ้นไปคอก้านทัพพม่า	๔๕
๒๐๒	เมืองพิษณุโลกเสียแก่พม่า ว่าเพราะสิ้นเสบียง	๑๐๔
	กองทัพพม่ารบกลับไปยังวะ	๑๐๕
๒๐๓	ทัพไทยออกกัณฑ์ทัพพม่า	๑๐๕
	พุทธทำนายของมหาโลภ	๑๐๖
๒๐๔	โปรดให้พระยาจักรี (ทอง) เจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา)	๑๐๖
๒๐๕	พระยาธรรมมา (บุญรอด) กลับลงมาทำนา พักกระแวนออก กรุงธนบุรี	๑๑๐
๒๐๖	เจ้ากรุงบญชชอบนำถวาย ๑,๔๐๐ บอก พร้อม ทองคำเครื่องบรรณาการ	๑๑๓
๒๐๗	ราชาภิเษกพระเจ้านครศรีธรรมราช	๑๑๔
๒๐๘	บริจาคพระราชทรัพย์แจกคนอนาถาทอง ในกรุงนอกกรุง	๑๑๕

การพระราชกุศลสักการะพระบรมอัฐิกรมพระ- เทพามาตย์	๑๑๖
ทรงปฏิสังขรณ์วัดบางยี่เรือนอก (คือ วัดอินทาราม)	๑๑๖
โปรดให้หล่อปืนใหญ่	๑๑๗
แต่งกองทัพไปปราบพระยา นางรองตลอดถึง เมืองโขง เมืองป่าสัก เมืองอกบือ	๑๑๗
โปรดให้เจ้าพระยาจักรี (ตรง) เป็นสมเด็จเจ้า- พระเจ้านครราชสีมา	๑๑๘
โปรดให้สร้างพระพุทธรูปมาลสองพระองค์ มีพระราชปฐมาภิเษกพระสงฆ์ถวายเรื่องผล ของท่าน	๑๒๑
ปราบนครเวียงจันทน์	๑๒๒
อัญเชิญพระแก้วมรกตมาจากกรุงธนบุรี	๑๒๓
พระมหาคาถิกการกบฏ	๑๒๓
กำจัดพวกญวนกบฏ (เมืองเชียงซุนเป็นหัวหน้า)	๑๒๓
ปราบเขมร	๑๒๕

พวคนายบุญนาคกบฏ ยกปล้นกรุงธนบุรี ๑๒๖

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงผนวช ๑๒๗

พระยาสุริยอภัย (บุญเมือง) ยกทัพมาจาก
นครราชสีมา ๑๒๗

พระเจ้าหลานเธอ กรมขุนอนุรักษ์สงคราม
กุมทหาโรยักคอสู่พระยาสุริยอภัย
(บุญเมือง) ๑๓๐

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (ครอง) รัชกาลที่ ๓
กลับจากเขมร ๑๓๑

สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ๑๓๑

ประหารชีวิตขุนนาง ๔๐ เศษ ๑๓๒

ให้พระยาธรรมมา (บุญรอด) และพระยาวิจิตรนารี
จัดการสร้างพระราชวังใหม่ที่ปากกระวันออก
กรุงธนบุรี ๑๓๓

ชำระโทษกรรมค้ายใน ๑๓๓

ลอมจับสมเด็จพระมหาอุปราช เจ้าฟ้ากรม- ขุนอินทรพิทักษ์ และเจ้าพระยานครราชสีมา ที่เขาน้อยใกล้ปลวก ไต่แล่นนำมาสำเร็จโทษ ที่กรุงธนบุรี	๑๓๔
ราชาภิเษกเปลี่ยนพระวงศ์ใหม่	๑๓๔
เหตุการณ์ข้างเมืององวะ	๑๓๖
สำเนาท้องตราบมเสด็จ พ.ศ. ๒๓๑๖	๑๓๗
ฉบับที่ ๑ ถึงพระยายมราช ให้รวบรวม พรรคพวกสมกำลังยกลงไปชุกกุเลน ณ กรุงธนบุรี	๑๓๗
ฉบับที่ ๒ ถึงพระยานครชัยสน เป็นกัน ให้ ยกลงไปจับการชุกกุเลนพระนคร	๑๓๗
ฉบับที่ ๓ ถึงพระยาสุนทรพิพิธ ให้ยกลงไป จับการชุกกุเลนพระนคร	๑๓๙
ฉบับที่ ๔ ถึงพระยาสุพรรณบุรี เป็นกัน ให้ ลงไปจับการชุกกุเลนพระนคร	๑๔๐

ฉบับที่ ๕	ถึงพระยายมราช เป็นต้น ให้เตรียมทัพ ยกไปท้าวสกัดทัพพม่าทางตะวันออก	๑๔๑
	สำเนาท้องตราขมมะเมย พ.ศ. ๒๓๑๗	๑๔๕
ฉบับที่ ๑	ถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี	๑๔๕
ฉบับที่ ๒	ถึงเมืองกาญจนบุรีและเมือง ศรีสวัสดิ์ ให้เตรียมการรบยกกองรามัญ อพยพ	๑๔๖
ฉบับที่ ๓	แลศกษาบัตรพระยาสุรศักดิ์มนตรี รักษาการในตำแหน่งสมุหนายก	๑๔๗
ฉบับที่ ๔	ถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ว่ามีความ ผิดต้องถูกจำลงไปในกรุง	๑๔๗
ฉบับที่ ๕	ถึงพระศรีสวัสดิ์ ให้สืบเหตุการณ เมืองพม่า	๑๔๗
ฉบับที่ ๖	ถึงเมืองกำแพงเพชร และเมือง นครสวรรค์ ให้เตรียมการรับเสด็จ	๑๕๐
ฉบับที่ ๗	ถึงเมืองสงห์ เป็นต้น ให้เตรียมทัพ ไปชุมพล ณ บ้านระแหง	๑๕๑

ฉบับที่ ๘ ถึงเจ้าพระยานครราชสีมา เป็นต้น ให้รับแจกแจงเลขส่งไปเข้ากองทัพรบเสด็จ ณ เมืองตาก บ้านระแหง	๑๕๓
ฉบับที่ ๙ ถึงผู้รักษาเมืองกรมการ ให้รับ ดำเนินการตามทองคำ ฉบับที่ ๘	๑๕๕
บัญชาข้างหลวงบวค้ออุสภ พ.ศ. ๒๓๑๕ ถูกพม่าตัดตอนเอาไป ๓๘ ซ้าง	๑๕๖
พระราชทานแก่กรมขุนอนุรักษสงคราม ๑๐ ซ้าง	๑๕๗
ล้มแลให้กองทัพรบพระราชทาน	๑๕๗
จ่ายไปนครศรีธรรมราชและกรุงกมพูชา	๑๕๘
มรดกเจ้าพระยาสุวรรคโลก ๒๒ ซ้าง	๑๕๘
มรดกเจ้าพระยาจักรี (หมุด)	๑๕๙
มรดกเจ้าพระยาสุวรรคมออบแก่พระยาสุวรรค	๑๖๐
บัญชาข้างหลวงประกานพศก พ.ศ. ๒๓๒๐ ซ้างอยู่ตามหัวเมือง	๑๖๐
นำไปเมืองไทรบุรี	๑๖๑

ไปถวายทัพพระยาจักรี (แก้ว) และพระยาธรรมมา

(บุญรอด)

๑๖๒

สารบาญคนเรื่อง

๑๖๓

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๖

จดหมายรายวันทัตถมัยกรุงธนบุรี คราวปราบ

เมืองพุทไธมาศและเขมร เมืองท.ศ. ๒๓๑๔ ๒๐๕

เตรียมกองทัพเรือ ๒๐๕

เรือแม่ทัพนายกองเขียนรูปตราคนมาตำแหน่ง

เรือพระที่นั่งเขียนหน้าเรือเป็นรูปครุฑ ๒๐๕

จำนวนเรือรบ พล และอาวุธในกองต่าง ๆ ๒๐๕

อักษรสารของแม่ทัพหน้าถึงเจ้าเมืองพุทไธมาศ ๒๑๐

พระอาราชาเสวยรู้เจ้าเมืองพุทไธมาศหน้าวง

การรบ ๒๑๑

กองอาทมาอาสาหกก่ายเข้าเมืองพุทไธมาศ ๒๑๓

เมืองพุทไธมาศแตก เจ้าเมืองลงเรือหนีไป ๒๑๕

ลงพระราชอาชญาผู้ละเมือก และปู้นบ้ำเท็นจ	
ผู้กระทำความชอบ	๒๑๖
จัดแจงการปกครองเมืองพุทโธมาศ	๒๑๙
โปรดให้พระยาพิพิธเป็นพระยาราชานครศรี	
รวเมืองปากน้ำพุทโธมาศ	๒๑๙
ทัพหลวงเสด็จพระราชดำเนินไปปราบเขมร	๒๒๐
ธงพระราชโองการ	๒๒๐
เจ้าเขมรหนีไปเมืองลพหนาย แคนญอน	๒๒๒
โปรดให้ยกกองกรมราชเป็นพระเจ้ากรุง	
กัมพูชาธิบดี	๒๒๔
ทัพหลวงเสด็จกลับไปเมืองพุทโธมาศ	๒๒๕
พระราชปรารภถึงลักษณะผู้จะเป็นกษัตริราช	๒๒๘
พระราชศัถยาริษฐานสาบานต่อหน้าพระสงฆ์	๒๒๙
เมืองปาสักสวามิกัก	๒๓๑
พระราชกระแสทรงแนะนำในการรบทัพญวน	๒๔๑
พระยายมราชเป็นต้นกราบทูลรายงานการ	
ยกทัพบกไปเขมร	๒๔๓

โปรดให้พระยามราชและพระยาโกษาอยู่ช่วย ราชการกรุงกัมพูชา	๒๔๖
โปรดให้ฟ้าทะละหะ คงเป็นที่ฟ้าทะละหะ	๒๔๖
พระยาประชาชีพน้อยชาวหลวง	๒๔๗
พระราชทานอาวุธและเสบียงช่วยกรุงกัมพูชา ทัพหลวงเสด็จกลับกรุงธนบุรี	๒๕๔
พระราชทานญวนช้างในแก่เจ้าพระยาอภัย พระยาราชานคริชญวน ขอสวามิภักดิ์	๒๕๖
ราชการกองทัพหน้าท ขอมรบเขมร	๒๕๗
รายนามเจ้านายและขุนนางบางท่านในกองทัพหลวง ณ เมืองพุกไธมาศ	๒๕๘
จุลยุทธการวงศ์ ความเรียง (ตอนต้น)	๒๖๐
ก้านมัสการ	๒๖๐
ปริเฉทที่ ๑	๒๖๑
ทำวความถึงกรุงพุกทกาล	๒๖๑
มูลเหตุที่พระบรมราชาเป็นชนาคนเล็ก	๒๖๓

เรื่องพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชกรุงสุโขทัย	๒๖๔
เรื่องพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชเสด็จออกไป	
ประทับรักษาศิลทกภูเขาลดง	๒๖๕
เรื่องนางนาคมาบ่าเรือพระเจ้าศรีธรรมมา-	
โคกราช	๒๖๗
นางนาคสำรอกต้มโลหิตจากกรรม	๒๗๓
ต้มโลหิตผสมภพเป็นพระร่วงราชกุมาร	๒๗๔
มียาอกับตาแดงพระร่วงราชกุมารไว้	๒๗๖

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

ฉบับที่หนึ่งหมื่นสาม (เจ็ด)

คำนำภาคที่ ๒๕

บรรดาพระราชพงศาวดารสยามความเก่า จับเรื่อง
ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ที่กรมศิลปากรมี
ฉบับอยู่เวลานี้ ทงที่พิมพ์แล้วและยังมีได้พิมพ์ คือ

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ มี
บานแพนบกบอกไว้ดังนี้

“ศักราช ๑๐๔๒ ศกวอกนักษัตร ๗ วันพุธ
เดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
เหนือกระหม่อมส่งว่า ให้เอากฎหมายเหตุของพระโหรา
เขียนไว้แต่ก่อน และกฎหมายเหตุซึ่งหาได้แต่หอหนังสือ
และเหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดารนั้น ให้คัดเอาด้วยกัน
เป็นแห่งเดียว ให้ระดบศักราชกันมาคองเท่าฉบับนี้”

ได้ความว่า เป็นพระราชพงศาวดารที่สมเด็จพระ
นารายณ์มหาราชโองการให้เรียบเรียงเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓
ความชิ้นต้นแต่แรกสถาปนาพระพุทธรูปพระเจ้าพระนางเชิง
เมื่อปีชวด จุลศักราช ๖๘๖ (พ.ศ. ๑๘๖๗) และแรก
สร้างกรุงเทพมหานครวารวดีศรีอยุธยา เมื่อปีชาล จุลศักราช

๗๑๒ (พ.ศ. ๑๘๙๓) สืบมาจนถึงปีมะโรง จ.ศ. ๙๖๖
(พ.ศ. ๒๑๔๗) ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร
มหาราช พิมพ์อยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑

(๒) พระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๓๖
(ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๑๗ เป็นปีที่ ๗ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี) ได้ปลื้กมาเล่มเดียว เป็นฉบับหลวง
เขียนกรุงธนบุรี ว่าด้วยเรื่องราวตอนปลายรัชกาล
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พิมพ์อยู่ในหนังสือประชุม-
พงศาวดารภาคที่ ๔ ส่วนวรรคสามและภาคใต้เดียวกับฉบับ
หลวงประเสริฐ

(๓) พระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕
(ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๒๖ เป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลที่ ๑) มี
๒ เล่ม เป็นฉบับปลื้ก ว่าด้วยเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระมหา-
จักรพรรดิเล่มหนึ่ง ในรัชกาลสมเด็จพระมหา-
ธรรมราชาธิราชเล่มหนึ่ง เข้าใจยังไม่มีการชำระแก้ไข
ต่อเติมในคราวนั้น เพราะบางแห่งบอกไว้ชัดว่าต้นฉบับ
ขาดตรงนั้นแทนนั้น แล้วปล่อยให้ขาดอยู่ตามฉบับเดิม
เมื่อนามาสอบกับฉบับชำระเรียบเรียง พ.ศ. ๒๓๓๘ ก็

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ปรากฏว่าฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) แต่งเติมที่ตรงขาดนั้นแล้ว ฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕ น ถึงจะมีไม่ครบบริบูรณ์ก็เป็นหนังสือที่คงในทางรักษารูปสำนวนเก่า ขณะนั้นได้อนุญาตให้ผู้ขอพิมพ์ พิมพ์ แจกเผยแพร่ได้ ถึงจะมีฉบับศึกษากันต่อไป

(๔) พระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม หรือ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ฉบับหมอบรัดเลย์ เริ่มความตั้งแต่ แรกสร้างกรุงเทพฯ ทั่วราชอาณาจักรอย่างตลอดมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ สุกความลงเพียง จ.ศ. ๑๑๕๔ (พ.ศ. ๒๓๓๕) อันเป็นปีที่ ๑๑ ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อหมอบรัดเลย์แสดงว่า ชำระหรือเรียบเรียงเมื่อไร เป็นแต่บอกไว้ที่ปกในเล่มเท่านั้น ว่า "พระศรีสุนทรโวหารได้ช่วยชำระกุศลบ้าง เห็นว่า ถูกต้อง อยู่แล้ว" และมีข้อความในหนังสือว่าให้การ ชุนหลวงหาวกมาแทรกผสมอยู่หลายตอน จึงเป็นอันรู้ได้ ว่า พงศาวดารฉบับนี้ ได้มีการชำระกันมาแล้วอย่างน้อย กี่ครั้งหนังสือเมรุรัชกาลที่ ๔ ก่อนที่หมอบรัดเลย์จะได้นำมา ลงพิมพ์

(๕) พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา
 เริ่มความตั้งแต่แรกสถาปนากรุงเทพมหานครศรีอยุธยา
 จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สุกความลง จ.ศ. ๑๑๕๒
 (พ.ศ. ๒๓๓๓) ได้ความในพระราชหัตถเลขาของพระ-
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระราชทานไป
 ให้เซอร์ยอนเบาริง ที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี
 ปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
 ชำระพระราชพงศาวดารรวมกับกรมหลวงวงศาธิราชสนิท
 ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๘ เป็นต้นมา (ดูพระราชหัตถเลขา
 รัชกาลที่ ๔ รวมครั้งที่ ๔ หน้า ๑๖ หรือประชุม
 พงศาวดารภาคที่ ๖๒ หน้า ๒๓๐)

เข้าใจว่าการชำระครั้งนั้น คงจะได้ทรงกระทำมา
 ถึงปีสุดท้ายของพระองค์ ซึ่งสำเร็จเป็นฉบับพระราช-
 หัตถเลขา พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ นั้นแล้ว ที่จะเข้าใจ
 คงน ก็เพราะเมื่อกว่า ภาษามาลา เป็นหนังสือเกิดอยู่แห่งหนึ่ง
 แรกก่อนมาเรียกค่านว่า มาลาภาษา ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑
 ปีสุดท้ายของรัชกาลที่ ๔ ปรากฏในหมายรับสั่งต้นฉบับว่า
 มีพระบรมราชโองการห้ามมิให้เรียก มาลาภาษา ไปเรียก

ให้เปลี่ยนเรียกกลับกันว่า ภาษามาลา พระราชพงศาวดาร
ฉบับพระราชหัตถเลขาที่ใช้คำว่า ภาษามาลา จึงสันนิษฐาน
ว่า ภายหลังเมื่อพระราชทานฉบับเริ่มทรงชำระให้แก่
เซอร์ยอนบาริงไป ครองทรงแล้ว ยังทรงพระอุทสาหะ
ชำระเพิ่มเติมต่อมาจนถึงปีสุครุชกาลของพระองค์ แต่
เสียดายที่ไม่บานแพนบกบอกไว้ ชะรอยว่าการที่ทรงชำระ
ต่อ ๆ มา นั้น จะยังไม่สมบูรณ์ตามพระราชประสงค์ก็อาจ
เป็นได้

(๖) พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับพระจักร-
พรรดิพงศ์ (จาก) ข้อความโดยมากยักกับฉบับหมอบรัดเล
พิมพ์ เว้นแต่เรื่องในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ก่อนปลา
ยัดออกมา มีแปลกออกไปหลายแห่ง เฉพาะข้อความที่
แปลกออกไปได้พิมพ์อยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดาร ภาค
ที่ ๘ และต่อมาได้ตีพิมพ์ตั้งแต่นั้นจนจบเป็นเล่มโดยเฉพาะ
แล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒

(๗) พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)
มีจำนวนสมุดไทยตามลำดับเป็น ๒๒ เล่ม ขาดในระหว่าง
บ้างบางเล่ม เริ่มต้นแต่แรกสถาปนากรุงเทพทวาราวดี-

ศรีอยุธยา ต่อมาจนสุครชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
พอเริ่มความตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งหมดฉบับ แต่
สังเกตได้ว่า ยังไม่สุดเรื่อง ตอนกรุงศรีอยุธยาพิมพ์แล้ว
นับเป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๔ ส่วนตอนกรุงธนบุรี
พิมพ์ในเล่มนี้ นับเป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕

พระราชพงศาวดารฉบับนี้ มีบานแผนกบอกไว้ว่า
“ศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะสัปตศก สมเด็จพระ-
บรมธรรมิกมหาราชเจ้า พระเจ้าอยู่หัว ผ่านถวलयราช
ณ กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา เสด็จพระที่นั่งกุสีตมหา-
ปราสาท ทรงชำระพระราชพงศาวดาร” ถึง จุลศักราช
๑๑๕๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๓๑-๒๓๓๒ ปีที่ ๑๔ ในรัชกาล
ที่ ๑

ยังมีข้อความตอนท้ายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ (ดู
ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๔ หน้า ๓๗๘) กล่าวเป็น
บานแผนกเพิ่มเติมไว้อีกว่า “เพียงนเรื่องพระเพทราชา
กับพระเจ้าเสือทำไว้แต่ก่อน บัดนี้สมเด็จพระพุทธเจ้า-
อยู่หัวมรบนสงไห้เจ้าพระยาพิชัย กระทำเรื่องพระ-
นารายณ์เป็นเจ้ากับพระเพทราชา พระเจ้าเสือ พระ-

บรมโกศ พระเจ้าพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ท้าศกกราชถศกกัน
ไป”

ถ้อยคำตรงหน้าจะหมายความว่า เรื่องที่ชำระเรียบ
เรียงไว้แต่ก่อน เฉพาะตอนกรุงศรีอยุธยา สุกตงเพียง
สนรชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ แล้วสมเด็จพระบรมราชโองการ
ให้ท่านเจ้าพระยาพิพิธพยัคฆ์ ร้อยกรองเพิ่มเติมจนออก แต่
มิได้เอาข้อความปรับปรุงเข้ากับขแต่ไว้แต่ก่อนนั้น คง
ให้แยกอยู่ต่างหาก การทำเช่นนั้น ให้ความรู้ในทางตำนาน
การชำระเรียบเรียงพระราชพงศาวดารเป็นอย่างดี จะได้
ทราบถ้อยคำว่า เรื่องแต่ก่อนอยู่เพียงไหน แต่งเติม
ต่อมาอีกเท่าไร มีฉันทนจะหาทางสันนิษฐานให้ทราบ
ใกล้ความจริงได้ยาก

หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม)
มีข้อความเป็นหลักฐานแตกต่างจากฉบับหมอบรัดเล และ
ฉบับพระราชหัตถเลขาหลายแห่ง เป็นประโยชน์มากใน
ทางสอบสวนค้นคว้าประวัติศาสตร์สยาม ซึ่งผู้ได้รับคง
ยินดีอนุโมทนาทั่วกัน

ในการจัดพิมพ์เผยแพร่ฉบับหลวงทออาศัยสอบ
 ทานมีไม่บริบูรณ์ จึงนำจะมีการขาดตกบกพร่องอยู่บ้าง
 แต่กระนั้นก็ได้พยายามที่จะให้เรียบร้อยเป็นอย่างดีที่สุด
 ส่วนตอนไหนขาดเรื่องอะไรบ้างก็บอกไว้ด้วย ทั้งยังขอ
 ความในหนังสือต่าง ๆ ที่แย้งหรืออนุโลมกัน ทำเป็นเชิง
 อรรถไว้อีกตามสมควร

นอกจากพระราชพงศาวดาร ได้รวบรวมสำเนาท้อง
 ทรา พ.ศ. ๒๓๑๖ ถึง พ.ศ. ๒๓๑๗ และบัญชีข้างหลวง
 พ.ศ. ๒๓๑๙ ถึง พ.ศ. ๒๓๒๐ เท่าที่ยังมีฉบับเหลืออยู่
 มาเรียงไว้ด้วย เป็นหลักฐานประกอบพงศาวดาร ได้อีก
 หลายข้อ อนึ่ง เพื่อสะดวกแก่การค้นหานามและเหตุการณ์
 สำคัญเป็นต้น ได้ทำสารบาญคนเรื่องไว้ท้ายเล่มนี้พร้อม
 เสร็จ

กรมศิลปากร

๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๐๓

ตัวอย่างลายมือในต้นฉบับสมุดไทย คู่หน้า ๔๕

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

ฉบับพนักงานตมมาศ (เดิม)

บานแผนก

ศุภมัสดุ ศักราช ๑๑๔๗ ปีเถาะสัปตศก^(๑) (พ.ศ. ๒๓๓๘) สมเด็จพระบรมธรรมิกมหาราชเจ้าอยู่หัว ผ่านถวดยราชย์ ณ กรุงศรีอยุธยาถึงพระที่นั่งกุสุมมหาปราสาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

พระราชพงศาวดาร

อึ่ง ณ วัน ๗ ฎี ๒ ค่ำ ปีจออัฐศก (พ.ศ. ๑๑๒๘ พ.ศ. ๒๓๐๙) ขณะเมื่อกรุงเทพมหานครยังมีได้เสียนนพระเจ้าอยู่หัวอนมอภินทรนับ ในเนื้อหน่อพุทธางกูรเจ้าครุสทราบพระญาติว่ากรุงศรีอยุธยาจะเป็นอันคราย แต่

(๑) พ.ศ. ๒๓๓๘ เป็นปีที่ ๑๔ ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์

เหตุอุทกภัยเมืองและราษฎรมีเป็นธรรมดา จึงอุทสาหะด้วยกำ-
ลังกรุณาแก่สมณพราหมณาจารย์ และพระบวรพุทธศาสนา
จะเสื่อมสูญเสีย จึงชุนนุมนพรรคพวกพลทหารไทยจีนประ-
มาณ ๑,๐๐๐ เกษ สรรพทวยเครื่องสาตราอาวุธต่าง ๆ
และประกอบด้วยทหารผู้ใหญ่ นน พระเชียงเงิน หลวง
พรหมเสนา หลวงพิชัยธรรมา หลวงราชเสนา ชุนอกย
ภักดี หมนราชเสนา แล้วยกออกไปตั้ง ณ วกพิชัยอัน
เป็นทมกคณมหาสถาน ด้วยเกษพระบรมโพธิสมภาร เทพ
คาเจ้าอภิบาลรักษพระพุทธศาสนาของสาธุการ บันดาล
ให้บรรษการท่าฝนตกลงมาเป็นมหาพิชัยฤกษ์ จำเค็มแต่
นั้นมาจึงให้ยกพลพยุหกองทัพออกจากวกพิชัย ผ่ากองทัพ

(๑) ฉบับหมายเลข ๒ ไข ว่า "จึงอุทสาหะด้วยกำลังกรุณาแก่
สมณพราหมณาจารย์ แลพุทธศาสนาจะเสื่อมสูญ เค็มชื่อจีนแจ่ง
ซึ่งเป็นพ่อค้าเกวียน มีความชอบในแผ่นดิน ได้ไปเป็นผู้สำเร็จราช
การแผ่นดินอยู่ ณ เมืองตาก" (ความที่แทรกลงนี้ กระแสเรื่องรับ
กับพระราชพงสาวดารตอนจวนเสียกรุงเก่า ฉบับหมายเลข ๒ / แผ
สมุคไทยกำเส้นดินสอขาว มีพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้ากรุง
ธนบุรีเจือปนอยู่ด้วย ซึ่งยังไม่ได้พิมพ์ แล่อีกอย่างหนึ่งคือพุทธ
ทำนายของพระมหาโศภิต เจ้าอธิการวัดใหม่ ในคอนท้ายเล่มนี้)

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

พม่าออกมาเป็นเพลายาฆ้องยามเสาร์ ใ้รับกันกับพม่า
เป็นสามารต พม่าอาจจะถือกำหนดานพระบารมีได้ ก็
ถอยไป จึงดำเนินด้วยพลทหารมาโดยสวัสดิภาพ ไปตาม
ทางบ้านชาวเฝ้าพอบรรลุถึงตำบลชิตเพลาคัน ๒ ยาม
เศษ เพลิงเกิดในกรุงเทพฯ ใหม้แต่ทำทรายตลอดถนน
หลวงไปจนวกฉันทน์ต แล้งเพลิงรุ่งโรจน์โชตินาการ

ครนพระองค์ไท่ทอดกศนาเห็นกสงเวช สลศ พระ ทัย
ด้วยอาลัยถึงสมณพราหมณาจารย์ชกยวงถานุวงศ์ และเสนา
พฤตามาศยราษฎรและพระบวรพุทธศาสนา มิไกรจะไป
ไค้ คุณมีใจอ่อยอนจากอกุสสาหะ ซึ่งตงปณิธานปรารธนา
ว่าจะแกกรุงเทพมหานคร หงพระบวรพุทธศาสนา เทพดา
เจ้าจิงบนศาลให้สมฤคยกาลังกรุณาอุกสาหะ

กรนรุ่งชนวนัน ๑ ๒ ก้า จุลศักราช ๑๑๒๘ ปี
(๑)

จอ อัฐศก ให้ยกกองทัพไปตั้งบ้านโหลสามทาว พม่ายก
ทัพติดตามไป จึงให้เตรียมพลทหารจีนไทยไว้ ครนกอง

(๑) ฉบับหนึ่งว่า บ้านโหลสามทาว อีกฉบับหนึ่งว่า บ้านโหล

ทัพพมายกมาถึง จึงดำเนินพลทหารออกรบเป็นสามาร
 พมาแตกกระจัดกระจายพ่ายแพ้ไป เก็บได้เครื่องศาสตราวุ
 เป็นอันมาก จึงหยุดประทับแรมอยู่บ้านพรานนก ฝ่าย
 ทเกล้าทหารออกไปลาดเลวเที่ยวหาอาหาร จึงพบกองทัพ
 พมายกมาแต่บางคาง พมาไล่ติดตามมาถึงที่ประทับ จึง
 เสียดจันมากับมาทหาร ๔ มาออกมารบพมาก่อน กองทัพ
 ทงปวงจึงตั้งปืนบักกวดออกรบแข่งล่อช้าง กองทัพพมา
 ๓๐ มาแตกหนีไปถึงพลเคนเทา ๒,๐๐๐ ก็กระจ่ายไป
 ฝ่ายทเกล้าทหารเห็นกลสงขลุ่ยถูกรบเป็นอศจรรยกลง กยก
 ย่องว่าเป็นจอมกษัตริย์สมมตวงศ์

ครนรุ่งชน ณ วันพุธ ๒๕ ๒ ค่ำ ชุนชำนาญไพร

สนท และนายกองช่างสามภกคเอาช่างมาถวาย พลาย
 ๕ พง ๑ เขากันเป็น ๖ ช้าง จึงนำเสด็จไปตั้งบ้านบางคอง
 เจ้าหยุดประทับในทนน แล้วส่งให้หาขุนหมื่นพันทนาย
 บ้านออกมา จะประกาศสนร่าไชวาทโดยคี่ และขุนหมื่นพัน
 ทนายบ้านมีไคเชื้อพระบารมี ชัดแจ้งคิคประทุษร้าย ช้อง
 สุมโยธาทหารไว้คอยปองตำร้าย ครนครสทราบเหตุทนนแล้ว
 มีไคจองเวร คิคว่าเป็นข้าชอบชณทสมา มือจณาการแต่

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

จะให้เป็นผู้สุขพร้อมกัน จึงให้ทหารไปว่ากล่าวเกลี้ยกล่อม
โดยธรรมราชประเพณีถึง ๓ ครั้ง ก็มิได้อ่อนน้อม กลับ
ทำทนายอก จึงตรัสว่าเป็นผลกรรมแห่งสตวทงปวงแล้ว

ครั้น ณ วัน ๓ ๖ ๒ ก็ บิโจอัฐก จึงเสด็จทรงม้า
นำพลทหาร ๒๐ ม้าเข้าไป ชุมนั้นพันทนายชาวบ้านบาง
คงมากกว่า ๑,๐๐๐ ออกต่อสู้บนสภคหน้าหลวง
จะทำอันตราย ด้วยเดชพระบารมี จะได้อुकต้องผู้ใด
ห้ามได้ ก็ขบมานำทหารบกรุกเข้าไป ให้ทหารบันชนหัก
เอาค่ายได้ ได้ตะลุมบอนพันทนายชาวบ้านคงแตกกระ
จกกระจายแตกค่ายหนีไป ได้ซึ่งพลายข้างหนึ่ง ๑ ข้าง
และได้หรรณูสุวรรณธัญญาหารเป็นอันมาก

ครั้น ณ วัน ๔ ๖ ๒ ก็ จึงยกพลทหารมาประหัย
ตำบลหนองไม้ซุงตามทางเมืองนครนายก ประหัยรอนแรม
ไป ๒ วันถึงบ้านนาเรียง ออกจากบ้านนาเรียงวันหนึ่งจึงถึง
เมืองปราจีนบุรี ข้ามค่านกบจะหยุดพักพลหุงอาหาร ณ
ฟากตะวันออก แล้วให้ยกพลนิกายข้ามทุ่งไปจนเวลาบ่าย ๕
โมง ครัสทราบข่าว พระเชียงใหม่ ชุณพิศวัตที่ นัก

องค์รามเจ้ากรุงกมพูชา ๓ คนนมามท่น จึงทรงมาเสด็จ
มากับหลวงพรหมเสนาจะเร่งพวกพระเชียงเงินกมไคพบ

ครั้น ณ วัน ๒ ๖ ๒ ค่ำ ไทยกพลทหารเข้าไปใน
ป่า หยุคประทับที่สถานกหนองนา หุงอาหารสำเร็จแล้ว
พอเพลabayประมาณ ๒ โมง พระเชียงเงินมาถึง ทรง
พระพิโรธตรัสให้โบย ๓๐ ที แล้วตรัสเห็นกริยาพระ
เชียงเงินว่ามีเป็นใจคองราชการ จึงสั่งให้ประหารชีวิตเสีย
นายทัพนายกองทูลขอชีวิตไว้

ครั้นเพลabayประมาณ ๔ โมง พม่าได้แทงพื้นคน
ซึ่งเลื่อยลาอยู่นนวงหนมงามทาง ครั้น ไคทอกพระเนตร
เห็น จึงให้นายบุญมชน มาใช้สวนทางลง ไปประมาณ
๒๐๐ เส้น พบกองทัพพม่ายกชนมาแต่ปากน้ำใจโลตง
ทัพบกทัพเรือ มาชนที่ท่าข้ามครั้นเห็นธงเทียวเสียงฆ้อง
กลองรู้ว่า เป็นพม่าม่นคงแล้ว ก็กลับมาราบทุกตามไค
เห็นทุกประการ จึงรับสั่ง ให้พลทหาร ตั้งปืน ๓๖ ใหญ่
น้อยคาซุ่มอยู่ ๒ ข้างทาง แล้วให้คนหาบเสบียงกริ้วไป
ก่อน แต่พระองค์กับทหารประมาณ ๑๐๐ เศษคอยรับพม่า
ครั้นเพลabayโมงเศษพม่ายกกองทัพมาถึง จึงเสด็จนำหน้า

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๗

พลทหารด้วยหลวงชำนาญไพโรสณฑ์ พระเชื่องเงิน นาย
บุญมี นายทองกี นายแสง ทหาร ยกออกมาจับล่อพม่า
นอกปืนใหญ่ร้อยซึ่งตั้งคาไว้ประมาณ ๖-๗ เส้น พม่ายก
ทัพเรียงเรื่อยมาจำเพาะในพงแสม ครั้นเข้ามาใกล้ได้ทีแล้ว
ก็ยิงปืนใหญ่น้อยพร้อมกันถูกพม่าล้มตายเป็นอันมาก พม่า
ที่ยังเหลืออยู่นอกหนุ่กนเขามาอีก จึงล่อให้ไล่เข้ามายิง-
ปืนใหญ่น้อยถูกพม่าล้มตายทับกันเป็นอันมาก พม่าหนีเข้า
มาอีก วางบันดักการยิง ครั้น พม่าแตกกระจัดกระจาย
ไปจึงรับสั่งให้พลทหารหรือกรมกองของลำดับ พม่าแตก
จะกุมกันเข้ามิได้ จึงให้ยกพลหนีลงมาประทับตาม ลำดับ
บ้านทองหลาง ตะพานทอง บางปลาทู รอย ถึงบ้านนาเกลือ
นายกล้ากุมไพร่พล ทหารอยู่ที่ หนุ่กนคอยสกัด คัดประ ทุษ ร้าย
เสด็จทรงช้างพระที่นั่งสรรพด้วยเครื่องสรรพอาวุธ ทรงพระ
แสงปืนคันรางแคงกับหมู่พลโยธาหาญ เข้าไปในหว่างพล
ทหารซึ่งนาย กล้าอยู่นั้น ด้วยเดช โพรธิ สมภาร บันดาล
ให้นาย กล้ากับพวกพล ทหาร สยบ สยอง กัดว พระอานุภาพ
วางอาวุธเสียลงถวายบังคมอ่อนน้อม ขอยอมเป็น ข้าใต้
ฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงนำเสด็จพระค่านินเข้าไปประทับ

ในสถานอันควร แล้วพระราชทานทรัพย์และราโชวาท
ให้ตั้งอยู่ในยุศุธรรม

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วัน ๓๒ ค่ำ นายกล้าคุมไพร่ ๑๐๐

นำเสด็จไปถึงพทยา หยุคประทับแรมทนน รุ่งชฌนยกมานา
จอมเทียนประทับแรมทนนคนหนง จึงยกมาแรมทพโกเศช
รุ่งชฌนมาประทับแรมสททบ แล้วยกมาชายทะเล ประ
ทบแรมอยู่จนเพลารุ่งชฌนมาประทับหินโค้ง รุ่งชฌนประทับ
แรมนาเกา ผู้รฌเมืองระยองกรมการทงปวง ชวนกันมา
ต้อนรับเสด็จ ถวายธัญญาหารเกวียนหนง เสด็จค้ำเนน
มาถึงประตุ จึงพระราชทานบเนค้ำบอกหนงแก่ผู้รฌ
เมืองระยอง แล้วยเสด็จมาประทับอยู่ ณ วัลลุม ๒ วัน รับประทาน
สังให้จคดแลยงอาหารชุกค้ำยคู้ แล่นายบุญรอกแซน
ฮอน นายบุญมานองเมยพระยาจันทบูร เข้ถว้ยตัว
ท้าราช ค้ารอยค้วย จึงนาคย รทสกราบทูลว้ ช้าพระ
พุทธเจ้าแจงเหตุว้ ชุนรามหมนสอง นายทองอยู่ นก
เล็ก ชุนจาเมือง ค้วง หลวงพลแสนหาญกรมการเมือง

(๑)

(๑) อีกฉบับหนึ่งว่า หลวงพลแสนหา

ระยอง คบคึกกันกุมพรรคพวกพลทหารประมาณ ๑,๕๐๐
 เศษ จะยกเข้ามาทำประทุษร้าย จึงมีพระราชบริหารสั่ง
 ให้หาผู้ร้องเมืองระยองถามว่า เรามาทำราชการทงนไซร์
 ด้วยกรุณาจะให้สมณทวิชาจารย์ ประชาราษฎร ทงปวงเป็น
 สมานสุขสามัคคีรสมิไควทงสา ซึ่งกระทำการอุบายประ-
 ทุษร้ายเราผู้มกรุณาจกนจริงหรือประการใด ผู้ร้องเมือง
 ระยองมารับ ตรัสตรกับพระญาณจารย์อาการกฤษยา จึง
 ตรัสสั่งให้หลวงพรหมเสนาคอมทวจาไว้ และสั่งให้เตรียม
 สรรพาอาวุธ ผู้ชราอ มี ปืนใหญ่ ปืนน้อย กงจุกทาง
 ไว้ครบสรรพ

ครนเพลาคา ประมาณหมื่นเศษ อายเหลารายยกทหาร
 ลอบเข้ามาตงกายล้อมไก ๒ คานแล้ว ไท่ร้องยังปืนใหญ่
 น้อยระคมรุกเข้ามา จึงตรัสให้ดับแสงเพลิงเสีย จัดทหาร
 ประจําหนาทสงบไว้ แล้วเสด็จด้วยทหาร ไท่จันถอบนคาบ
 คีลา พระเชียงเงิน ทายนา หลวงชำนาญไพโรสถนทํ หลวง
 พรหมเสนา นายบุญมี นายแสง ทหาร นายอยู่ศรี สงคราม
 นายนาค ทหาร ท้ามระงอม ทหารและทหารจันนค้อหลวง
 พพิธหลวงพิชัย ขุนจําเมือง เสือราย หมนทอง หลวงพรหม

ถอดคาบ งาว เสกจออกเที่ยวตรวจตรารอบค่าย คูท่าทาง
 ชาติก็จะเข้ามาแห่งใดตำบลใด และอายเหล่าร้ายชื้อขุนจำ
 เมือง กว่ง กับทหารประมาณ ๓๐ คน ลอบไต่สะพาน
 วัดเนินเข้ามาใกล้ค่าย หลวงประมาณ ๕-๖ วา จึงรับสั่ง
 ให้วางปืนพร้อมกัน ถูกขุนจำเมืองและทหารตกสะพานตาย
 เป็นอันมาก แล้วให้ทหารปืนเข้าตะลุมบอนพันแทงชาติก
 หักเอาค่ายได้ อายเหล่าร้ายล้มตายแตกยับเยิน หมู่ทหาร
 ไต่คืบตามไปทาง ประมาณ ๕๐-๖๐ เส้น จึงรับสั่งให้
 สนมองชัยสัญญาณเวรยกพลทหารเขาค่ายให้พร้อมกัน และ
 หมู่ทหารทงปวงเขาค่าย ไต่จุดเพลิงเผาชนแห่งหนึ่ง แล้ว
 กเก็บเอาเครื่องสาตราวุธ ทรัพย์ สวรรณ วัตถุ ธัญญา-
 หาร ครอบครวเป็นอันมากแล้ว กลับมายังค่ายหลวง จึง
 ตรัสให้ยบยงอยู่บำรุงทแกล้วทหารใหม่กำลังอยู่ ณ เมือง
 ระยองประมาณ ๗-๘ วัน จึงสั่งให้ประชุมเสนาทหาร
 นายทัพนายกองไทยจีนพร้อมกัน จึงตรัสปรึกษาว่า เรา
 จะทำการครองนควยความหวังสา อารรม์ห้ามได้ หวังจะ
 ให้เป็นสุขประ โยชน์แก่สมณพราหมณาประชากร ทงปวง
 ให้เป็นเกียรติยศสืบไป และเมืองจันทบุรีจะถึงการ พิณาศ

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

ฉิบหายคูเมืองระยอง และบกนเราคึก เอ็นกุแกสควทง
 ปวง และท่านทงหลายจะเห็นว่าผู้ใดมีอชฌาสัยจะให้ไป
 เจรจาโดยยุติธรรม ให้พระยาจันทบูรอ่อนน้อมลง อย่า
 ให้เกิดยุทธสงคราม ได้ความเคียดรอนแก่ สมณพราหมณา
 ประชาราษฎร ไถ่หนี้ จึงเสนาบดีนายทัพนายกองปรึกษา
 พร้อมกันกราบบังคมทูลว่า เห็นแต่นายบุญมี มหาคเล็ก
 นายบุญรอก แชนอ้อ นายนบุญน่องเมือพระยาจันทบูร
 สามคนเห็นจะใคร่ราชการอยู่ ครบเห็นด้วย รับสั่งให้ไป
 ตามคำปรึกษา จึงนายเนื้อ ยวน นกมา เขมร รับอาสา
 พาข้าหลวง ๓ คนไปโดยทางชลมารก ออกปากนาเมือง
 ระยองแล้วใช้ใบประกาศ ๕ ลมถึงปากนาเมืองจันทบูร
 เพลารุ่งขึ้นเข้าจึงเข้าไปหาพระยาจันทบูร เจรจาโดยธรรม
 ราชประเพณีกระแสนรับสั่งนพระยาจันทบูรมีความยินดีนัก
 สั่งให้ขุนนางวางกระทำสมาคารวะเสวยกุโดยปกติ น้อม
 คอย แล้ววอก ๑๐ วันข้าพเจ้าจะแก่งออกไปรับเสด็จ
 และกองทัพเข้ามา ณ เมืองจันทบูร จะไดคักอ่านราชการ
 แก่ฝีมือพม่า กรนเพล่าบ่าย ๓ โมง พระยาจันทบูรจึง
 แต่งเรือรบลาหนงมพลกระเซียง ๒๐ พร้อมควยเครื่องอา-

วุฒ พระยาจันทบูรลงเรือควยข้าหลวงออกมาส่ง ณ ปาก
 นางตงทอศเรืออยู่นั้น แล้วพระยาจันทบูรกับข้าหลวง
 นายเผือก นกมา จึงชนบนศาลเทพารักษ์ ชวนให้กระ
 ทำสത്യต่อกัน แล้วพระยาจันทบูรกลับแกลังถามว่า เรา
 ได้ให้ความสത്യเป็นมิตรกันแล้ว อย่าได้อำพรางกัน เหตุ
 ผลร้ายดีประการใดจงบอกแก่เราแต่ตามจริงเถิด ข้าหลวง
 จึงตอบว่า เราได้เป็นมิตรกัวยท่านแล้ว จะสู้เสียชีวิต
 รักษาสത്യธรรมไว้มิให้เสียกรออย่าสงสัยเลย อันสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวแห่งเรา มีพระราชจรรตปราศจากลอลวง
 ถ้ามพระราชาบริหารตรัสสั่งใดแล้วเป็นสത്യมิได้ หวาด ไหว
 ตงพระทัยสถตอยู่ในพรหมวิหารเพื่อจะให้เป็น พุทธ บารมี
 สืบไป อันบุคคลผู้ใดมิได้คตประทุษร้ายก่อนแล้วจะได้เบียด
 เบียนนม ไคมิเลย ท่านจงตงภักคจิตไปถวายบังคมเถิด
 แล้วข้าหลวงกลาออกจากปากนางจันทบูรวนหนงกับคนหนง
 กตงปากนาเมืองระยอง จึงชนไปกราบทูลให้ทรงทราบ
 ทุกประการ

ครั้นได้ทรงฟังก็ทรงพระราชดำริโดยรอบ คอบ แล้ว
 กนงไว้ในพระทัยครนอยู่มาประมาณ ๑๐ วัน ถึงสัญญา

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

พระยาจันทบุรีแล้ว และพระยาจันทบุรีจะไต่มาทามไต่ ใช้
ให้แต่คนเอาข้าวเปลือกบรทุกเรือประมาณ ๔ เกวียนมา
ถวาย ณ เมืองระยอง

ครนอยู่มาวันหนึ่งนายบุญเมือง มหาศาลเล็ก ผู้รังเมือง
บางละมุง กุ่มไพร ๒๐ คน ว่าพมาใช้ให้ต่อหนังสือออก
ไปเมืองจันทบุรี ให้แต่งคนไม่เงินของเข้าไป ณ โปสาม
ทัน และพระหลวงชนหม่นนายททน้อยกองแจ้งคังนมได้
ไว้ใจ (เกตุอก) ถ้าเป็นพรรคพวกพามาให้มาด้วย กลอุบาย
ใช้ให้ตกตามเรา จะไว้ใจให้อยู่ในกองทัพเรามิได้ ด้วย
เอาใจออกหากจากตรงเทพ ฯ แล้ว ชอบให้ประหารชีวิต
เสีย และนายบุญรอด แซ่นอน กราบทูลจะขอเอา
ไปประหารชีวิต ทรงพระกรุณาขอชีวิตไว้แล้วตรัสประภาษ
ด้วยพระราชบายว่า พมามาล้อมกรุงเทพ ฯ ครองผู้ใด
จะตั้งใจเอาด้วยพมานนทามไต่ แต่ถึงกาลแล้ว หากจำเป็น
ไป อนึ่งนายบุญเมือง ผู้รังบางละมุงนี้ ไต่เป็นข้าใช้เรา
มาแต่ก่อน เห็นพอจะใช้ไต่ราชการอยู่ และราชการเมือง
จันทบุรียังมีผู้รังบางละมุงกับพระยาจันทบุรีเป็นคนชอบกัน

จะให้เอาหนังสือพมานไปถึงพระยาจันทบูร พระยาจันท-
 บูรก็จะยกกองทัพมารับเราเข้าไปคิดราชการด้วยกันตาม
 สัญญาและจะได้แจ้งในความสัจสุจริตนคนด้วย

อนึ่ง พม่าคงอยู่ ณ เมืองธนบุรีและล้อมกรุงเทพฯ
 ไว้ในในกรุงก็ไต่หนังสือไปถึงพระยาราชานครศรี พระยา
 ราชานครศรีแต่งกองทัพมาเสวยอาหารเข้ามาช่วยถึงปากน้ำ
 พม่าคอยสกัดทางทำอันตรายอยู่ไปมาถึง พอสนเสวยองอา-
 หารแล้วก็กลับไป เห็นว่าความชอบเมืองพุทไธมาศมีแก่
 กรุงอยู่ บคนเราจะให้ยกกองทัพไป ให้พระยาราชานครศรี
 ยกพลทหารเข้ามาช่วยกันรบพม่าซึ่งตั้งอยู่ ณ เมืองธนบุรี
 จึงเป็นความชอบแก่พระยาราชานครศรีสืบไป นายทัพนาย
 กองทั้งปวงก็เห็นด้วย จึงรับสั่งให้แต่งศุภอักษรออกไป

เมืองพุทไธมาศ

ณ วัน ๑๔ ค่ำ เมื่อเสด็จสถิตอยู่ ณ เมืองระ
 ยองนั้น หมู่ราชบัจจามิตร ซึ่งแตกไปจากเมืองระยอง
 ลอบเข้ามาลักโคกระบือช้างมาไปเนื่อง ๆ จึงตรัสว่าอาย

เหล่านเรากรุณามันว่าเป็นข้าขอบขัณฑสีมาจะใคร่ทะนุบำรุง
 จึงมีใ้กระทำอนตราย มนัคม ไ้ค่อนหม่อม ยังจะมากค
 ประทุษร้ายออกเล่า ทงนกกเป็นผลวบากให้เกกเป็นคณอาสาถย
 อารธรรมฉะน จะละไว้ม ไ้ จึงเสศจกรธาพลทหารออกจาก
 เมืองระยองไป ณ บ้านประแส บ้านไช้ บ้านคา บ้าน
 กลา บ้านแกลง ซึ่งอายชนรามหม่นสองคองอยู่นน กรน
 เพลาอุษาโยกจิงทรงเกรองราชบุษกตั้งหรบราชรณยุทธสง
 กรามเสวจ เสกจนาพลขหารเข้าไ้กระ โ้ยมพันแทง ยิง
 บินใหญ่่นอยให้ทหารรายนศกคนทไป และอายชนราม
 หม่นสองหนไปอยู่คว้อพระยจหนทบระ ขบไ้ค้คทหารหม่น
 สอง นายบุญมี บางเหือ นายทน นายเมือง พม่า นาย
 สน หมอ นายบุญมี บุครนายสน และครอบกรวข้างมา
 ไ้กระบ้อล่อเกวียน ซึ่งอายเหลารายล็กไปไว้ค้คก่อน
 เป็นอนมาก แล้วเสศจยกพลนกายกลับมาเมืองระยอง บำ
 รุงทแกลวทหารรวบรวมเกรองสรรพาวุธบินใหญ่่นอย เกดย
 กล่อมอาณาประชาราษฎร อันแตกคณออกไปอยู่ ณ บำ
 คองไ้ค้คเป็นอนมาก ก็เสศจขบองท่าพระยาจันทบูรอยู่

๕ (๑) วัน ๑๔ ค่ำ พระพิชัยและนายบุญมีไป
ถึงปากน้ำเมืองพุทไธมาศ จึงนำเอาศุภอักษรกับฉลอง
พระองค์อย่างฝรั่งขึ้นไปพระราชทานพระยาราชานครศรี
แล้วเจรจาตามมีรับสั่งไปนั้นทุกประการ

พระยาราชานครศรีมีความยินดีนักจึงว่า ฤๅคุณจะ
เข้าไปชดถวายเป็นทาน ต่อเดือน ๘-๙-๑๐ จึงจะยก
พลทหารเข้าไปช่วยราชการให้จงได้

๕ (๒) วัน ๑๕ ค่ำ ราชทูตนำศุภอักษรตอบกับ
เครื่องราชบรรณาการมาถึงปากนาระยอง นายบุญมีจึงนำ
ธงไชย จันทหารกับราชบรรณาการเข้ากราบทูล ณ
ค่าย จึงทรงพระกรุณาให้หานายทัพนายกองมาเฝ้าพร้อม
กันแล้ว จึงตรัสประภาษว่า เราปรารถนาทางนี้เสียชีวิต
เพราะกรุณาแก่สัตว์โลก ซึ่งหาที่พึ่งพานักมิได้ และแผ่นดิน
นี้จะไม่จุลาจลสมบูรณเป็นที่ตั้งพระศาสนาไฉน เพราะ
ปราศจากหลักคอก็คือคนอาศัยยอธรรม และบัณฑิตนายทอง

(๑) อีกฉบับหนึ่งว่าแรม ๑๕ ค่ำ

(๒) กวรวจะเป็นวัน ๗ ๑๔ ค่ำ

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

อยู่ นกเล็ก ซึ่งตั้งอยู่เมืองชลบุรี ประพฤติพาลทุจริต
คอยทำร้ายข่มเหงอาณาประชาราษฎรผู้หาที่พึ่งมิได้ บรร
ดาทมิฬนาใจภักดีจะมาพึ่งเราหนักมามิได้ ด้วยนายทองอยู่
นกเล็ก เป็นเสียนหนามคอยสกัดกั้นทางสัญจรคนทั้งปวง
ไว้ ควรเราจะไปสั่งสอนทรมานนายทองอยู่ นกเล็ก ให้
ตั้งอยู่ตามธรรมให้ราบคาบก่อน สมณเทวราหมณ์ประชา
ราษฎรจะ ได้อยู่เย็นเป็นสุข นายทพนายกองกเทศพร้อม
กันตามพระราชดำริ

กรณ ณ วัน ๖๓ ๖ ค่ำ จักรพรรดิให้ยกพลทหาร
เสด็จพระราชดำเนินไป ไทยสถิตมารศรี หยุตประทับอยู่
ณ บ้านหนองมน ไททหารไปสอดแนมได้ความว่า นาย
ทองอยู่ นกเล็ก นนอยู่ จึงรับสั่งให้เตรียมพลทหาร
สาคราวุธปืนใหญ่ร้อยไว้พร้อมแล้ว รับสั่งให้ยกทหารเข้า
ไปหยุตประทับ ณ วัดหลวงทาง ไกลเมือง ประมาณ ๑๐๐
เส้น จึงการสให้นายบุญรอด แชนอ่อน นายชั้น บ้าน
ค่าย ซึ่งเป็นสหายกันกับนายทองอยู่ นกเล็ก เข้าไปว่า
กล่าวโดยยุติธรรม นายทองอยู่ นกเล็ก ก็อ่อนน้อม

โดยดี นายบุญรอด นายจันจี่ให้นายทองอยู่ นกเล็ก
 เข้ามาเฝ้า ณ วัดหลวง สามภักดีกระทำสวดถวายแล้ว
 นำเสด็จเข้าไป ณ เมืองชลบุรี ประทับอยู่ ณ เก่งจัน แล้ว
 นายทองอยู่ นกเล็ก จึงนำเสด็จทรงช้างพระที่นั่ง นาย
 บุญมี มหาคเล็ก เป็นควาญท้ายเสด็จเลียบทอศพระเนตร
 เมืองชลบุรี แล้วนายทองอยู่ นกเล็ก จึงพาขุนหมื่นกรม
 การถวายบังคม ทรงพระกรุณาให้นายทองอยู่ นกเล็กเป็น
 พระยาอนุราชบุรีศรีนครนิคมฯ ขงขุนหมื่นกรมการตามฐานา-
 ศักดิ์เมืองชลบุรี แล้วพระราชทานกระบี่เงินเล่มหนึ่ง เสือ
 เข็มซาบคอกใหญ่พินแคงคุ่มทองเกาะเมศควาหนึ่ง เข็มชกทอง
 ประคับพลอยสายหนึ่ง แล้วพระราชทานราโชวาทสั่งสอนว่า
 แด่ก่อนท่านประพฤติกการอนเป็นอาธรรมทุกจริตนั้นจงละเสีย
 ประพฤติกุศลสุจริต ให้สมควรด้วยฐานาศักดิ์แห่งท่านจะได้
 เป็นเกียรติยศสืบไปในกาลเบื้องหน้า จะเป็นวาสนาศักดิ์ตาม
 ในอนาคตแล้ว จึงพระราชทานเงินตราไว้ ๒ ชั่งสำหรับ
 สงเคราะห์ แก่พราหมณา ประชาราษฎรผู้ยาก ไร้เชื้อ ใจ ซึ่ง
 ขัดสนด้วยข้าวปลาอาหาร แล้วตรัสส่งพระยาอนุราชว่า
 ผู้ใดจงใจจะอยู่ในสำนักท่าน ท่านจงโอบอ้อมอารีเลี้ยงดูไว้

ให้เป็นผล ถ้าผู้ใดมีหัวใจสามภักดีจะตามเราออกไป ท่าน
จงอย่ามีหัวใจจมาเกียตกันไว้ ช่วยส่งผู้หนีออกไปให้ถึง
สำนักเรา อย่าให้เป็นเหตุการณ่ประการใดได้ และท่าน
จงบำรุงพระบวรพุทธศาสนาอาณาประชาราษฎร ให้ทำมา
หากันตามลำเนา อย่าให้มีโจรผู้ร้ายเบียดเบียนแก่กัน ได้
แล้วพระราชทานเงินตราอาหารแก่สัปเหร่อ ให้คนชาก
ศพคนอ่อนอกอยากอาหารตายนั้นแลเสีย แล้วพระราชทาน
บั้งสกุลทาน และพระราชทานเงินตราอาหารแก่ยากวณิ-
พกในเมืองชลบุรีเป็นอันมาก แล้วออกศกัลปนาพระราช
ทานกุศลให้แก่หมู่ปรต ในไพร่ โสภณนั้น เพื่อจะเป็น
ปัจจัยแก่พระปรมาภิไธยสมเด็จพระนเรศวร

ครั้น ณ วันศุกร์ จึ่งเสด็จพระราชดำเนินกลับมา

เมืองระยอง ฝ่ายพระยาจันทบุรีซึ่งถวายสัตย์ปฏิญาณว่า
จะมารบเสด็จนั้น จะไ้มาตามสัญญาห้ามได้ ด้วยขุน
รามหมนสองอันเป็นคนอาสาถนนั้น ยุยงว่ากล่าวให้ประทุษ
ร้าย ก็ตักแต่งบ้อมค่ายคูประตูหอรบเชิงเทิน ครั้นเตรียม
โยธาทหารสรรพด้วยเครื่องสงครามปืนใหญ่น้อยเสร็จแล้ว
จึงก็คอบายแต่งตั้งให้พระสงฆ์ ๔ รูปขึ้นมาเชิญเสด็จเข้าไป

ณ เมืองจันทบูรแล้วจึงจะกุมจับเอาพระองค์ พระสงฆ์ ๔ รูป
 มามิทัน เสด็จไปเมืองชลบุรีเสียก่อนแล้วพระสงฆ์ ๕
 ยงคอยท่านอยู่ ณ เมืองระยอง ครั้นเสด็จกลับมาเมืองระยอง
 เพลาเช้าพระสงฆ์จึงเข้าไปถวายพระพรตามเรื่องราวพระยา
 จันทบูรให้มานั้น จึงทรงพระดำริด้วยวิจารณ์ญาณเค็มภร
 ภาพ ก็ทราบว่าผลกรรมของสคว จึงจำให้เป็นตามเหตุ
 ครั้นรุ่งชนเพลาเช้า จึงมีพระราชบริหารการสคว
 นายทัพนายกองว่า พระยาจันทบูรให้พระสงฆ์มารับเรา
 ไครจะเห็นครายประการใดบ้าง นายทัพนายกองปรึกษาเห็น
 พร้อมกันแล้วกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทรงปวงเห็นว่า
 พระยาจันทบูรคิดร้ายเป็นมั่นคง จึงตรัสว่า เมื่อเหตุเป็น
 ฉะนั้นแล้วชอบจะไปหรือไม่ไปประการใด นายทัพนาย
 กองพร้อมกันกราบทูลว่าควรเสด็จพระราชดำเนินไป ด้วย
 จะได้ประโยชน์ ๒ ประการ ประการหนึ่งแม้ว่าพระยา
 จันทบูรจะเสียดตยัคคประทุษร้ายกต ก็จะได้ทราบให้เสีย
 พยศอันร้าย ถ้าพระยาจันทบูรตั้งอยู่ในความสัตย์ ก็จะได้
 พระราชทานราโชวาทสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในยุติธรรม ก็เย็น

อกสมณพราหมณ์ ประชา ราช ภูร ทัง ปวง จะ ได้ เป็น ที่ ตั้ง
พระศาสนาสืบไป

ครน ๓ วันพฤหัสบดี เพลาเช้า อุษาโยคยาม
พฤหัสบดี ครสให้ยกพลนกายสรรพด้วยเกรองศาสตราวุธ
ออกจากเมืองระยอง พระสงฆ์ ๕ รูปนำเสด็จมาประทับ
รอนแรมโดยระยะทาง ๕ วันถึงบ้านพลอยแหวน

ครน ๓ วันจันทร์สมเด็จพระเจ้าเอกทัศเสด็จมาใกล้เมืองจันทบูร
ฝ่ายพระยาจันทบูรก็ให้หลวงปลัดออกมาทูลทูล
เป็นกลอุบายให้อองทัพหลวงเสด็จไปทางใต้เมือง จะให้
ขามนาไปอยู่ปากจระเข้ ออก จะคอยทำร้ายเมื่อพลทหาร
ขามนานั้น พระองค์ทรงทราบจึงให้นายบุญมี มหาเถร
ชนม์มาควบไปห้ามทหารกองหน้ามิให้ไปตามทางหลวงปลัด
นานั้น ให้กลับมากตามทางขวางตรง เข้า ประตุท่า ช้าง
เสด็จประทับ ณ วัดแก้วริมเมืองจันทบูร จึงให้พลทหาร
ตั้งล้อมพระวิหารวัดแก้ว แล้วเสด็จประทับอยู่นั้น ฝ่าย
พระยาจันทบูรก็ให้พลทหารชนประจำหน้าทิว แล้วจึง
ใช้ขุนพรหมธิบาลผู้เป็นพระท้าวหน้า นายสม นายแก้ว
แขก ท้ามระวงพร นายเมก นายออกมารับเสด็จ จึงทรง

พระกรุณาตรัสว่า ซึ่งพระยาจันทบูรให้มาเชิญเราเข้าไป
 นั้นเห็นไม่ต้องการประเพณีธรรมเนียม ด้วยเหตุว่าผู้น้อยควร
 กระทำสัมาคารวะแก่ผู้ใหญ่จึงจะเป็นมงคล และจะให้ผู้
 ใหญ่เข้าไปหาผู้น้อยนั้นนับมงคล เป็นอัปมงคลแก่พระยา
 จันทบูร เรายังจะเข้าไปมิได้ ให้พระยาจันทบูรออกมา
 หาเราก่อน เราจะโต้แจงเนือความซงซคของใจเรา ด้วย
 ชุนรามหมนสองอนบนขจจามิตรเรา และเข้ามาอยู่ด้วย
 พระยาจันทบูร จะทำให้เราทั้งสองมนาจตอนพิโรธแคลง
 ใจกันแม้นพระยาจันทบูรจะมออกมากก็ ตั้งแต่ชุนราม
 หมนสองออกมากกระทำสจแก่เราแล้ว เราก้จะเข้าไปด้วย
 มิไค้แคลง เราคงเมตตาจกรกพระยาจันทบูรคงหนงนอง
 ในอุทรเคียวกัน ถึงพระยาจันทบูรจะทารายเรา เราก้มิไค้
 ปองคอบแทน เราจะรักษาเมตตาธรรมนั้นไว้ ด้วย
 พระยาจันทบูรมิไค้มีพิโรธอันไค้กับเรา แล้วพระราช
 ทานรางวัลแก่ชุนพรหมธบาล ชุนพรหมธบาลก้ถววยบังคม
 ลากลับเข้าไปว่ากล่าวตามรับสงมานนทุกประการ พระยา
 จันทบูรจึงใช้ให้ทามะรงพรกับคนมชื้อเอาของเสววยออกไป
 ถววย ให้พระสงฆ์ ๔ รูปชงนำเสด็จมานนออกมาถววย

พระพรว่าพระยาจันทบูรให้เชิญเสด็จเข้าไป จึงตรัสว่าใน
เมืองจันทบูรนี้ไม่มีขรवासใช้แล้วหรือจึงใช้แต่สมณะ
แล้วมพระราชบริหารการสแก่พระสงฆ์ว่า ความนี้โยมก็ได้
ส่งไปแก่ขุนพรหมธบาลแล้ว ขอพระผู้เป็นเจ้าจงไปบอก
พระยาจันทบูรว่า ขุนรามหม่นสองเป็นบัจจามิตรแก่โยม
จะอุยงพระยาจันทบูร พระยาจันทบูรหม่นแก่ความจะหลง
เชื่อฟังเอาถ้อยคำอาวเฮลานั้นก็จะเสียทศกรกเฮนถุกัน ถ้า
พระยาจันทบูรคงอยู่ในสคยภาพไมตรี ก็จงส่งขุนราม
หม่นสองออกมากระหากความสคยเถก
พระสงฆ์ถวายพระพรสวักขบเขามาจึงแก่พระยา
จันทบูร พระยาจันทบูรจึงใช้ให้หลวงปลัดออกมากราบทูล
ว่า พระยาจันทบูรมิได้คงอยู่ในสคยภาพสามภิกคหามิได้
จะใคร่ส่งขุนรามหม่นสองออกมาอยู่ แต่ทว่าขุนรามหม่น
สองกลัวพระราชอาชญา ด้วยความนบนบัจจามิตรจะออก
มามีได้ จึงตรัสว่าพระยาจันทบูรมิได้คงอยู่ในสคยภาพแล้ว
และเห็นว่าขุนรามหม่นสองจะช่วยบ้องกันเมืองไว้ได้ ก็ให้
ตักแต่งการไว้ใหม่คงเถก เราจะตักเอาให้จงได้ แล้วจึงตรัส

ส่งโยธาหาญทั้งปวงให้หุงอาหารรับพระราชทานแล้ว เหลือ
 นนส่งให้เทเสย คอยหม้อข้าวหม้อแกงให้จึงสน ในเพล
 กลางคืนวันนตเอาเมืองจันทบูรให้ได้ ไปหาข่าวกินเข้า
 เอาในเมือง ถ้ามืดก็ให้ตายเสียด้วยกันเถิด

ณ วัน ๑๖๗ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๒๕ บัณฑิตนพทก
 (พ.ศ. ๒๓๑๐) เพล่า ๓ ยาม เป็นยามเสาร์ปลอดท้วง
 ตรีสให้ยกทัพบายหน้าเขาคือสถาน แล้วจกทหารไทยจีน
 ลอบเข้าไปประจำคานอยู่ทุกคาน เพล่าจะเข้าให้สัญญาณกัน
 ร้องจนจกทุกคานว่าคานนเขาโตแล้ว ให้ร้องจนพร้อมๆ
 กัน จึงเสด็จทรงช้างพระที่นั่งพงครกฤษณจรณทนต์เข้า
 ทลายประตูใหญ่ เสด็จทหารรักษาประตูและบ้อมเชิง
 เทนหนักงบบนใหญ่น้อยคจหาสน และจะได้ถูกตองโยธา
 ผู้ใดผู้หนึ่งห้ามได้ กระสุนปืนลอดทองช้างพระที่นั่งไป
 ความช้างจึงเกี่ยวไว้ให้พงครกฤษณจรดอยออกมา พระเจ้า
 อยู่หัวทรงพระโกรธเงอพระแสงจะลงพระราชอาชญา นาย
 ความช้างขอพระราชทานโทษได้ จึงทรงพระแสงกรีขแห่ง
 พงครกฤษณจรชบเข้าทลายประตูพลง ทหารหน้าช้างลอด
 เข้าไปได้ ให้ร้องจนพร้อมกันคจพระราชทานสัญญาณไว้

นน ฝ่ายทหารซึ่งรักษาประตูหน้าทเชิงเทนนนแตกคันทน
 ออกมาจากเมือง พระยาจันทบูร^(๑) ก็พาบุตรภรรยาหนี
 ลงเรือไปสู่ปากน้ำพุทโธมาศ เหล่าพลทหารไทยจันก็เข้า
 ไปจับครอบครัวหรือผู้สุวรรณวคตธารญญาหาร บินจำรงค์
 มณฑกนกสับคาบศลา สรรพาวุธทงปวงเป็นอันมาก ก็
 เสด็จยบยงอยู่ ณ เมืองจันทบูร พระราชทานที่ฐานาศักดิ์
 และบำเหน็จรางวัลแก่ผู้มีความชอบมากแลน้อย

ครน ณ วันจันทร์ เดือนกรกฎ ๑๑ ๒๕ ปีกุนนพศก
 เสด็จพระราชดำเนินทัพโดยทางชลมารค กอปรด้วยพล
 ทหารประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ เสด็จพระบรมโประสมการ
 ฝนตก ๗ วัน ๗ คืน แล้วทรงตั้งทัพประชิด หลวงราช-
 นรินทร์ เป็นแม่ทัพคุมเรือประมาณ ๕๐ ลำเศษ พร้อม
 ด้วยพยุหโยธาทงปวงยกไป ท้าหลวงเสด็จโดยทางชล-
 มารคถึงบ้านทุ่งใหญ่แล้วเสด็จเรือไปล้อมข้าศึกไว้คันทน

ฝ่ายวานชพอก้านายสำเนาทงปวงกยงมีเคืออนนหม
 ครนเพลารุงเซาจงการสรงนายทพนาถอง ไหยกเซาค

(๑) ถ้อยมาจับได้ในเมืองพุทโธมาศเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๕ แต่ไม่
 ถูกประหารชีวิต

สำเภายู่ประมาณกึ่งวัน ชาติกลูกค้าชาวสำเภากำนทาน
มไต่ก้อปราชย์พ่ายแพทพหลวง ไต่ทรพยสงของและหรัญ
สุวรรณวตตาลงการณเป็นอันมาก

ฝ่ายจีนเจียมผู้เป็นใหญ่กว่าชาวสำเภาทงปวงยอมสา-
มภกค จึงพาธตามาดวาย ในเวลานักเสกจกลบมา ณ เมือง
จันทบูร ยบยงอยู่ต่อเรือรบได้ ๑๐๐ เศษ

จุลศักราช ๑๑๒๕ ปีกุนนพศก (พ.ศ. ๒๓๑๐)

พระบรมหน่อพุทธางกูรเจ้าไต่ทรงพระสางนากการกตคศัพท
ว่า กรุงเทพนหนกรถงแกพนาศแล้ว สมณพราหมณา-
จารยชตคยวงศาเสนาพณมามายราชูกรไต่ความทุกขลาบาก
นัก ทงบวรพุทธศาสนนกรเทราหมอง แต่เหตุพมาตงพระ
นายกองไวรงเมือง และผู้ครองเมืองเอก ไต่ ตรี จัตวา
บรรดาชงชนแกกรุงเทพ ๖ นน ชวนกนกาเรบอหังการตง
ตัวเป็นใหญ่ ให้รับพระโองการเป็นหมู่เป็นเหล่ากัน จึง
บังเกิดโจรภย ทุพภิกขภยตาง ๆ สत्वทงปวงอนาธาหาท
พมไต่ จึงทรงพระราชาอุตสาหะยกพลทหารสรรพด้วย
เครื่องสาตราวุธเป็นอันมาก ออกจากเมืองจันทบูรมาโดย
ทางชลมารค

ครั้น ณ วัน ปีกุนนพศก (จุลศักราช ๑๑๒๙ พ.ศ.
 ๒๓๑๐) เพลาเช้า ๒ โมงเศษถึงเมืองชลบุรี จึงมีพระ-
 ราชบริหารให้พิพากษาโทษพระยาอนุราช หลวงพล ขุน
 อินเชียง ซึ่งกระทำความผิดด้วยโจรกรรม ที่ซึ่งสาเกาถูก
 คำว่าณช กระทำทุจริตให้เสียพระเกียรติยศ พระราชสร
 สวสคนนตามกฎพระอัยการ แล้วทรงผู้รงกรมการตามฐานา
 กกคดีคุณารูปความชอบให้รักษาเมืองชลบุรี

ครั้น ณ วัน บัคนนพศก ยกพลทหารมาตั้งปากหน้า
 เมืองสมุทรปราการ พอเวลารุ่งเช้าจึงให้เร่งรบยกเข้าไป
 จะตีเมืองธนบุรี ครั้นเพลยามเศษกรมการซึ่งอยู่รักษา
 เมืองธนบุรีนั้นแตกหนีขึ้นไปโผล่สามก้น แจ่งเหตุแก่ลูก
 ผู้เป็นพระนายกอง ฝ่ายพระนายกองจึงให้ยกพลทหารพม่า
 มอญ ไทยเป็นทัพเรือ มองฮ่าเป็นแม่ทัพมาตั้งสกัดอยู่
 ณ เพนียด

ครั้นเพลากลางคืนเรือรบพระยากลาโหม(*) ซึ่งบรร

(๑) ในหนังสือกล่าวให้การชาวกรุงเก่ามีชื่อหลวงกลาโหม นาย
 กองผู้หนึ่งในกองทัพพระยาพิชัยโกษา ซึ่งออกไปตั้งรับพม่าทรงทำกระ-
 ตาน ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ บางทีจะเป็น
 ท่านผู้หนึ่งที่เกี่ยวเนื่องกับพระยาเพชรบูรณ์ (ปลื) ปลารวมอัครุงธนบุรี

ทุกคืนประสวล้มลงให้ลงพระราชอาชญาพระยากลาโหม
 เสนาบดีฝ่ายทหารเป็นหลายคนซึ่งกระทำความผิด มิได้
 อยู่ในพระราชโอบาต แล้วตรัสให้รับยกพลทหารไปใน
 เพลากลางคืน และกองทัพมอญ่าทหารโพสามต้นรู้ว่ากองทัพ
 ไทยถึงกรุง ๆ ก็หนีไป

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วัน ๆ ๑๒ ค่ำ เพลาเช้า ๓ โมงเศษ
 ยกเข้าตีค่ายโพสามต้นพักตะวันออก พม่าก็แตกหนีเข้า
 ค่าย จึงตรัสสั่งให้ทาบนโคจรเข้าตีค่ายด้านตะวันตก ซึ่ง
 พระนายกองตงยอนน และกองพระยาพิชิต พระยาพิชิต
 เป็นทัพหน้า เข้าตีค่ายประชิด ณ วัตถุประสงค์ห่างค่ายประ-
 มาณ ๗ เส้นเศษ ด้วยพระเดชเดชานุภาพ ฝ่ายข้าศึกให้
 สยบสยอกลงเป็นกำลัง ทิ้งคนทิ้งกัณฑ์ออกจากค่ายพระ-
 นายกองสน พระนายกองสะคังตกใจ จึงคิดอ่านให้
 พระยาธเบศร์บรรพตผู้เป็นทนายพระยาศรีธรรมราชออก
 มาถวายบังคมสวามภักตยอมเป็นข้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
 เชิญเสด็จพระราชดำเนินเข้าไป ณ จวน จึงรับสั่งมให้ทหาร
 กระทำอันตรายเบียดเบียนแก่ไพร่ฟ้าประชากรทั้งปวง แล้ว
 ทอดพระเนตรเห็นชัตติยวงศาเสนาบดี ซึ่งอนาถาได้ความ

หอสมุดแห่งชาติ

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๒๕

ลำบากเวหนานัก ก็พระราชทานทรัพย์เสนาต่าง ๆ แก่
 พระนายกองและเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยเป็นอันมาก แล้วจึง
 ให้เชิญเสด็จพระบรมศพพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ ให้
 แหนมา ณ โขสามต้นถวายพระเพลิงแล้ว จึงพระราชทาน
 ฐานาศึกกแก่เสนาบดีใหญ่ที่อยู่กับพระนายกองตั้งเก่า

อนึ่ง แต่งให้คนไปเกลี้ยกล่อมเมืองลพบุรีสำเร็จแล้ว
 จึงให้บรรณารักษ์ต่อวังหลวงไปตรวจมลำบาก กับทั้งพระ
 บรมวงศ์ลงมาที่นบุรีระงไว้ ณ เมืองธนบุรี

จุลศักราช ๑๑๓๐ มีชาวสยามหนีศึก ทอดพระ
 เนตรเห็นอฎฐิกรเร็วพระอนทกรบวงอันถึงพิบตชพตายด้วยทุก
 ภิกษะ โจระ โรคะ สุมกองอยู่คุดหนึ่งภูเข และเห็นประ-
 ชาชนซึ่งลำบากอดอยากอาหาร มีรูปร่างคุดหนึ่งเปรตบี
 ศาจพึงเกลียด ทรงพระสังเวชประคุดมีพระทอเห็นอຍหน้าอ
 ในราชสมบัติจะเสด็จไปเมืองจันทบุรี จึงสมณพราหมณา-
 จารย์เสนาบดี ประชากรภูร ชวนกัน กราบทูล อรารนาวิง
 วอน สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวพระบรมหน่อพุทธางกูร
 ตรัสเห็นประ โยชนเป็นบัจจยแก่พระปรมาภิเศกสมโพธิญาณ

๕๘๖
 นนกรบอาราธนา จึ่งเสกจยบยงอยู่ ณ พระตำหนัก
 เมืองธนบุรี

๖๕๖
 จาเต็มแสนน ด้วยกำลังพระกรุณาพระราชอุทิศสาหะ
 ในสัควโลกและพระพุทธานุสาสนา มิเป็นอันที่จะบรรทมสรง
 เสวยเป็นสุขด้วยพระราชอริยาบถ ด้วยชัคคยวงศา สมณา-
 จารย์เสนาบค้ออาณาประชาราษฎร์ ยาจกวงคัพภคนโซอนาถา
 ทวทุกเสมามณฑล เกิดอนกมลนกันมารับพระราชทานมาก
 กว่า ๑๐,๐๐๐ นายชาวราชการทหารพลเรือนไทยจีนน
 รับพระราชทานข้าวสารเสมอกันละถง กนคนละ ๒๐ วัน

๕๕๖
 ครงนยองหาผู้จะทอนามโค ออาหารกนการ ข้าวสาร
 สำเภายายถงละ ๓ บาทบาง ถงละกำลังหนงบาง ถงละ ๕

๕๕๖
 บาทบาง ยังทรงพระกรุณาด้วย ปรีชาญาณ อุทิศสาหะเลยง
 สัควโลกทงปวง พระราชทานชีวิตให้กนกันไว้ได้ และ
 พระราชทานวัดถาลงการณเสมอมาเงินตราจะนับประมาณ
 มิได้จนทุกขพระทัยออกพระโอษฐว่า บุคคลผู้ใดเป็นอาท
 ค้อเทวดาบุคคลผู้มฤทธ มาประสพธ มากระทำให้ชาวปลา
 อาหารบริบูรณ์ชน ให้สัควโลกเป็นสุขได้ แม้นผู้ใดจะ

ปรารถนาพระ พาทา แห่งเราข้างหนึ่ง ก็อาจตัดบริจาคให้
แก่ผู้หนึ่ง ได้ความกรุณาเป็นความสยงละน

ลศักราช ๑๑๓๐ ปีชวศัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๓๑๕)

ไปมั่ง พมานายทัพ คุมพล ทหารพม่า ทพบกทัพเรือ ประมาณ
๒,๐๐๐ เศษ ยกเข้ามาอวกกรงหนึ่งกลางมาล้อมค่ายจน
บางกึ่งเข้าไว้จะใกล้เสียอยู่แล้ว กรนทรงทราบในทันใดนั้น
มีพระราชหฤทัย ประสงค์ให้พระลาก่อนนอกคอกว่า ลากทงปวง
จึงให้เตรียมพลโยธาทหารบกเรือประมาณ ๒๐ ลำเศษ แล้ว
ทรงเรือ พระที่นั่งสุวรรณมพาทศยานาวา สรรพค่ายเครื่อง
ศาสตราอาวุธ ครน เลิศมั่งกลนหวนสกลฤกษ์ พระทัย
พร้อมด้วยพหุพยนตร์ราชฤกษ์ อภัยพลนิกายโดยทางชล-
มารคด้วยอาการอนรรวกรเร็ว กุญพระยาชวณราชหงส์อนันนา
หน้าสุวรรณหงส์ทงปวงไปในราตรนั้น

ฝ่ายทัพเรือพม่ายกลงมา ครสเห็นแล้วกรบเรือพระที่
นงกบทงเรือทหารทงปวง ได้ตะลุมบอนยิงบันจางรคมม-
ทกนกลสบคาบศัลว ถูกพม่าล้มตายพ่ายชนไปตั้งทัพใหญ่ จึง
ให้ยิงบันตบใหญ่ พม่าแตกถนล้มตายด้วยฝีมือทหารไทยพัน
แทงตายในน้ำเป็นอนมาก บางหนชนบกเลิกลอคชอนเรน

สะกึ่งตกใจ ที่หนีไปแวนแคว้นแค้นเมืององวะโค่นน้อย
นัก ทหารไทยเก็บได้เครื่องศาสตราวุธเรีอรรบเรื่อโล่กรงน
เป็นอันมาก พระเกียรติยศกล่อซาปรากฏ คุงพระยาไกร
สรสัหราชอนเป็นทกถวแห่งหมู่สทวจคูปาททงปวง

กรงนหมุกนอาสาศยอาธรรมชง คุมพรรคพวกทงอยู่
กระทำโจรกรรม ณ หัวเมืองเอก โทศรีจทวา มิได้เชื่อพระ
บรมธิคุณและตงทวเป็นใหญ่ณ กบณกาลให้สยบสยองพอง
เศียรเกล้า ชวนกนนาเครื่องราชบรรณาการต่าง ๆ เข้ามา
ถวายเป็นอันมาก ทรงพระกรุณาพระราชทานเงินทองเสอผา
ฐานาศกท โดยสมควรรคณาธิรูป ให้ถอนาพระพพณสจจา
แล้ว พระราชทานโอรชทานศาสนสงสอนให้เสยพยศอนราย
ให้ตงอยู่ในยติธรรม ขณะนหลุกกาวิชาณช ได้ทามาค้าขาย
เป็นสุข บริบูรณ์ทวย อาหาร ได้บำเพ็ญทศ บุญกริยาวทตถุกุศต
ต่าง ๆ ฝ่ายสมณะกรบจคูปัจจยทานเป็นสุขบริโภค ให้บำเพ็ญ
สมณธรรมตามสมณกิจ

ลุดักกราช ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธศาสนาจัก
สมบูรณรุ่งเรืองน ทวยบรรชททงสปรนนิบคตามพุทธโอ-
วาท และพระสงฆทก วันนยงปรนนิบค พระจคูปาริสุทธศีล

สังวรนนมบริบูรณ์ จึงทรงพระกรุณาตั้งพระสังฆราชา
คณะชนไว้ให้กำชัยจากลาวพระสงฆ์ทั้งปวง แล้วทรงพระ
ราชศรัทธาจ้างให้หมู่เสนาทหารพลเรือน สร้างพระวิหาร
เสนาสนะกุฎีมากกว่า ๒๐๐ กุฎี สุนพระราชมหารพโยเป็นอัน
มาก แล้วจึงตรัสพระราชทานโอวาทประกาศนไว้ว่า ขอ
พระผู้เป็นเจ้าของปวงจงตั้งสติอารมณ์ปรนนิบัติ ตั้งอยู่ใน
พระ จักปฏิพัทธ์ คือตั้งใจไว้กับบุญดี บริบูรณ์ อย่าให้พระ
ศาสนาของพระองค์เศร้าหมองเลย แม้พระผู้เป็นเจ้าของจะชด
สนด้วยวัตถุจตุปัจจัยทั้ง ๔ ประการนั้น เป็นธรรมะโยมจะอุป-
ถัมภ์ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของปลื้มผลคุณบริบูรณ์ในพระศาสนา
แล้ว แม้จะปรารถนามงสะรุทธะโยม โยมก็อาจสามารถ
จะเชือกเนื้อและโลหิตออกมาเพญทานได้

ลุดักราช ทรงพระราชดำริว่า พระศาสนาจะอุดมจรร
ฐิตกาลนั้นเพราะปรียตกุศลบุตรเล่าเรียนพระไตรปิฎก จึง
ทรงพระกรุณาให้สังฆการีธรรมการทำสารบาญชพระสงฆ
องค์โตบอกเล่าเรียนพระไตรปิฎกได้เป็นอันมาก จึงทรง
ถวายไตรผ้าเทศเหนือสะเอือก แล้วพระราชทานจตุปัจจัยแก่
เถรเถรตามใจเล่าเรียนมากและน้อย อนึ่ง ไปรยปรายพระ

ราชทรัพย์และแจกทานแก่ยาก ทุกวันบั้นรสูภุมิอุโบสถ
และตั้งนคยภัตไว้สำหรับคนโง่ทงปวง

ลุดักราช เสด็จยกพลนักรคำเนนทัพ สรรพด้วยโยธา
หาญ ใหญ่น้อยชน ไปปราบ เมืองพิษณุ โลกถึงตำบลเกยไชย
พระยาพิษณุโลกรู้ประพฤติกเหตุ แต่งพลทหารให้หลวงโกษา
(ยัง) ยกออกมาตั้งรับ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จนำพลทงปวงเข้า
รณรงค์ด้วยชาศกครองนน ฝ่ายชาศกกองบนมาตั้งหาฝนต้อง
พระสงฆเบองชาย โดยบตกฉวพระมงสระไป จึงให้ลาคทัพ
กลับยังกรุงศรีบูร

อนึ่ง กรมหมื่นเทพพิธซึ่งแตกแตกกองทัพพม่า ณ
เมืองปราจีนบุรีแตกวิ่งกรงเวพมหานครยังมีได้เสียนน พา
อพยพยกไปตั้งอยู่ ณ ด่านโคกพระยา แขวงเมืองนคร
ราชสีมา จึงพระพิมลสงคราม หลวงนรินทร์เจ้าเมือง
ประมาณ ๖-๗ พัน ยกชนทางด่านจันทก

ฝ่ายพระยานครราชสีมาให้จับมาเสยสน ท่อนเอา
กรัวเข้าไปไว้ กรมหมื่นเทพพิธจึงให้หลวงมหาพิชัย นาย
ทองคำ เอาหมวกฝรั่ง ๑ เสอแพรกระบวนจีน ๑ ผ่า
เกยว ๒ ผืน ไปให้พระยานครราชสีมา

ครนอนุมาประมาณ ๑๔—๑๕ วัน หลวงพลออก
มาทูลว่า พระยานครราชสีมาเกณฑ์ไพร่ ๔๐๐ จะรับ
เอาเจ้าส่งลงไป ณ กรุงเทพมหานคร กรมหมื่นเทพพิพิธ
จึงคิดการจะหนี หม่อมประยองไม่เห็นด้วย ทูลขอเงิน ๕
ชกบประมาณ ๑๐ พัน ไปจากนายบ้านทอง ๑๒ ตำบล
เกลยกดอมไค้คน ๔๕๐ คน ณ วันเดือน ๘ ขึ้น ๑๔
ค่ำ ปีมะจอก (จ.ศ. ๑๑๒๗ พ.ศ. ๒๓๐๕) จึงให้
หม่อมประยอง หลวงมหาทอง หลวงปราบคุมไพร่
๓๐ เศษกับพวกชาวบ้านนอกเข้าเฝ้า รุ่งขึ้นเป็นวันพระ
พระยานครราชสีมาจะออกมาทูลบุญ ณ วัดบุญ กอกเขาลอม
จนจับพระยานครราชสีมาได้แล้ว หลวงแพ่งน้องพระ
ยานครราชสีมาตามมาหนีไปได้ จึงให้ยิงปืนใหญ่ตามสัญญา
แล้วเกณฑ์คนออกมารับเจ้าเข้าเฝ้าอยู่ประมาณ ๕ วัน หลวง
แพ่งชักชวนพระพม่ายกมาล้อมเมืองนครราชสีมา เมือง
นครราชสีมาเกณฑ์คนขึ้นรักษาหน้าทแบาบางนัก รบกัน
อยู่ ๔ วัน พวกกองทัพหลวงแพ่งเข้าเคียบล้อมวัดพยับ
จับเอาหม่อมการว หม่อมธรรว พระพิชัยราชา หลวง
มหาพชยกกับขุนหมื่นนายหมวดนายกองฆ่าเสียเป็นอันมาก

นายแก่นไค้หม่อมอุปถุทรกรมหมื่นเทพพิพิธเป็นเมีย นาย
 ยนไค้เสม ห้าม เป็นเมีย หลวงแพ่งจะประหารชีวิตกรม
 หมื่นเทพพิพิธเสีย พระพิมายจึงพาไปไว้ ณ เมืองพิมาย
 กรมหมื่นเทพพิพิธกับพระพิมายรักใคร่กันเป็น อันหนึ่งอัน
 เดียว จึงตั้งพระพิมายเป็นพระยาศรีสุรวงศ์ นายสาบุตร
 พระพิมายเป็นพระยามหามนตรี ให้พระยาน้อยน้องพระยา
 มหามนตรีเป็นพระยาร่วงศาธราช ครนอยู่มาพระยาศรี
 สุรวงศ์ พระยามหามนตรี พระยาร่วงศาธราช คิดกันจะ
 ซ้ำหลวงแพ่งเสีย ขณะนั้นหลวงแพ่งทำบุญให้มีละคร พระ
 ยาศรีสุรวงศ์ พระยามหามนตรี พระยาร่วงศาธราช พาคน
 มีฝีมือประมาณ ๑๐ คนกับไพร่ ๕๐๐ ลงมา ณ เมือง
 นครราชสีมา ทั้งสามพระยาเข้านั่งคุละครด้วยกันกับหลวง
 แพ่ง ครนไค้ที่พระยาศรีสุรวงศ์พินหลวงแพ่ง พระยามหา
 มนตรีพินนายแก่น พระยาร่วงศาธราชพินนายน้อยตายทั้ง
 สามคน พวกทหารเมืองพิมาย ซ้ำพินนายทหารเมืองนคร
 ราชสีมาตายเป็นอันมาก แล้วพระยาสุรวงศ์ให้พระยาร่วง
 ศาธราชอยู่ ณ บ้านจอหอ รักษาเมืองนครราชสีมา พระยา
 ศรีสุรวงศ์ พระยามหามนตรี กลับไปอยู่ ณ เมืองพิมาย

จึงให้ลงมารับพระนายกองและมืองฮาซัง อยู่ รุ่งกรุง นน ขน
ไป ณ เมืองพม่าย พระเจ้าอยู่หัวศรีสรรเพชญ์แห่งกรุงศรีอยุธยา
กรีธาทัพยกขึ้นไป

ฝ่ายกรมหมื่นเทพพิพิธให้พระยาวรวงศาธิราชยกมา
ตั้งรับทางหนึ่ง พระเจ้าอยู่หัวศรีสรรเพชญ์ให้พระราชนรินทร์ พระ
มโหฬาร ยกไปตีพระยาวรวงศาธิราช แล้วจึงเสด็จพระ
ราชดำเนินทัพเข้ามายังเมืองทวาย จับได้พระยาศรีสุรวงศา
พระยามโหฬาร และพระยาสุรสีห์ แต่กรมหมื่นเทพ
พิพิธนั้นให้สำเร็จด้วยก่อนจนทมิฬประเพณี

ฝ่ายพระยาวรวงศาธิราชหนีแล้วหนีไปเมืองเสียม
ราบ จึงดำรัสให้พระราชนรินทร์ พระมโหฬาร ยกกอง
ทัพไปตีเมืองเสียมราบได้ แต่พระยาวรวงศาธิราชหนีหนี
สูญไป พระราชนรินทร์ พระมโหฬาร จึงเลิกทัพกลับ
มากรุงธนบุรี ขณะนั้นโปรดให้พระราชนรินทร์เป็นพระยา
อภัยรณฤทธิ์ พระมโหฬารเป็นพระยาอนุชิตราชา งาม
วางพระตำรวจฝ่ายซ้าย ขวา โดยความชอบ

ณ วัน ๓๑ ค่ำ มีชวคส์มฤตคติก เพลงยากาแล้ว
ทมิฬหนึ่ง มีจันทรุปราคาตาย

ณ วัน ๓๕^๑ คำ เพลา^(๑) โมงเศษเสด็จออกขุนนาง
 ทรัสประภาษเนอความเงินเสงชอทองพระพุทธรูปลงสำภา
 พระราชสุจริตปรารภตงพระอุเบกษาพรหมวิหาร เพื่อจะ
 ทะนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนาและอาณาประชาราษฎรนน
 อัจจรรยแผ่นดินไหวเป็นชานาน

ณ วัน ๗๕ คำ จุลศักราช ๑๑๓๐ เพลา ๒
 ยาม แผ่นดินไหว^(๒) อีกครั้งหนึ่ง

ณ วัน ๑๓ คำ เพลาเช้า ๓ โมงเศษเมืองลาว
 หล่มสักมาสู่โพธิ์สมภาร ถวายซอง ๑ มว ๕

ณ วัน ๑๓ คำ ชาวสารเขินเกวียนละ ๒ ชั่ง
 อาณาประชาราษฎรขกสน อึ่งทรงพระกรุณาให้ชาทุลละ
 อองรัฐพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทานูบรวง

(๑) เป็นวันปราบคาภิกษก ทรงกับจกหมายเหตุไทร ในประ
 ชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔ และจกหมายเหตุไทร ฉบับพระอมราภิก
 ษิต (เกิด) วัคบรมนิवास ยุติกับข้อความในประชุมพงศาวดาร
 ภาคที่ ๓๙ หน้า ๗๕ และข้อความในคำโคลงเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งนาย
 สวน มหาคเล็ก ประพันธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๔

(๒) แผ่นดินไหวครั้งที่ ๒ เป็นเหตุการณ ในเดือน ๕ คว
 จะเรื่องไว้ห่อเดือน ๔ แต่นี่มาเรื่องไว้หน้าเดือน ๓ เห็นจะเป็น
 เพราะต้องการให้เรื่องแผ่นดินไหวมารวมอยู่ด้วยกันจึงไม่เรื่องตามลำดับเดือน

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจม)

๓๕

ณ วัน ๒ ๑๔ ๓ ค่ำ รัชการการเมืองกัมพูชาธิบดี
เมืองปากน้ำพุทโธมาศบอกเข้ามา จึงทรงพระกรุณาให้
พระกรมทำไปทำกายปากน้ำพระประแดง ทำเงิน แม่กลอง
ขณะนั้นโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาอนุชิตราชาเป็นเจ้าพระยา
ยามราช (๑)

ครั้น ณ เดือน ๕ หนุสะนองกินขาวในยั้งฉางและ
กัศกรพยสงของทงปวงเสียด จึงมีรับสั่งให้ข้าทูลละออง ฯ
และราชภูรคกหนุมาศแลกรมพระนักษมาต หนุสะบหายไป

ณ วัน ๒ ๑๗ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๑ ปีฉลูเอกศก
(พ.ศ. ๒๓๑๒) สมเด็จเจ้าพระยาบรมกรมหมื่นเทพ
พิพิธ หม่อมเจ้าฉิม บุตรเจ้าพลจตุรคบบางละคร ๔ คน

(๑) น่าจะเป็นเพียงพระยาอมราช หรือว่าการในตำแหน่ง
อมราช ยังไม่ถึงเป็นเจ้าพระยาทีเดียว ต่อ ๆ ไปจึงถึงเรียกว่าพระ
ยาอมราชเท่านั้น

(๒) จดหมายเหตุไทรบุรีว่า จ.ศ. ๑๑๓๒ ณ วัน ๒ ๓ ๑๑
ค่ำ “ข้างโนเป็นโทษ” น่าสงสัยว่าเศษเจ็ดท้ายศก (คือ ๑๑๓๘)
จึงเพี้ยนมาเป็นเอ็ด (คือ ๑๑๓๑) จดหมายเหตุของไทรบุรีจะใกล้
ความจริงมากกว่า และจดไว้เพียงว่า “ข้างโนเป็นโทษ” ซึ่งหมาย
ความว่า ข้างโนถ้าผิดก็จะต้องถูกถอดยศตำแหน่งเท่านั้น ไม่ถึงกับ
ตกประหารชีวิต

ผดกบฝรั่งมหาดเล็ก ๒ คน พิจารณาเป็นสยง แล้วส่ง
ให้ศพนายเลือกทำประจานอย่าให้ดูเยี่ยงอย่างกันต่อไป
แล้วตัดแขนตัดศีรษะ ผาดอกเสียดงชายหญิง

ครั้นวัน ๗^๓ ๔ ค่ำ ยกกองทัพไปตีเมืองนครศรี

ธรรมราช เจ้าพระยาจักรี^(๑) พระยายมราช^(๒) พระ
ยาเพชรบุรี พระอภัยมณี^(๓) ๔ นายยกก่อนเป็นกอง
หน้าไปโดยทางสถลมารค ไพรทหาร ๕,๐๐๐ เศษตีล่วง
เมืองไชยาและท่าข้าม ไปได้ถึงค่ายท่าหมาก คุ้มกัน
เป็นสามารภ พระยาเพชรบุรี พระยาศรีทัพมคายในที่รบ
แต่ลักษณาบุตรเจ้าพระยาจักรีนั้น กองทัพนครจับเอา
ตัวไปได้ แล้วลาทัพกลับดอยมดอยเมืองไชยา พระยายม-
ราชบอกเข้ามาให้ทราบทูลว่า เจ้าพระยาจักรีเป็นกบฏมิ
เต็มใจทำราชการ จึงทรงพระวิจารณ์ด้วยพระปรีชาญาณ
ก็ตรัสทราบเหตุว่าการมีตลอดแล้วจึงเกิดวิวาทกัน ทรง
เป็นบุพพวาสนาแห่งเรา อันจะ ใช้แต่เสนาบดีไป มีสำเร็จ

(๑) หนังสือราชินิกุลรัชกาลที่ ๓ ว่ากษัตริย์

(๒) กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ในรัชกาลที่ ๑

(๓) สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

จึงเสด็จพระราชดำเนิน ไปทางชลมารคด้วย พลทหาร
๑๐,๐๐๐ เกษ ทรงพระที่นั่งมหาพชัยสุวรรณาวา ยาว
๑๑ วา ปากกว้าง ๓ ศอกเศษ พลกระเชียง ๒๘ คน พร้อม
ด้วยพยุหเสนาโยธาเครื่องศาสตราวุธทั้งปวง

ครั้น ณ วัน ๑๓ เพลา ๓ โมงเช้า ถึงบางทะเลเกิดพายุก

คลื่นลมหนักเรือรบชำทหารกองหลวง กองหน้า บางแตกล้ม
เข้าแอบบังอยู่ในอ่าวพระเจดีย์อยู่หัวให้ปลุกศาลชนเพิงคา
พระราชทานเครื่องกระยาตังเว่ยบร่งสว่างเทพารักษ์ แล้ว
ทรงพระราชสัจยธฐาน เสด็จเสด็จบารมีแก่บุพชาติและ
ปัจจุบันมาเป็นทอง คอยพระยศพระอภัยภูษาภาพ คลื่น
ลมก่สงบราบคาบลงเป็นอศุจรรอย แล้วเสด็จไป ในวันนั้น
ชำทุลละออง ๆ ตามเสด็จไปด้วยเรืออันน้อย ก็เป็นสุขสบาย
หาอันตรายมิได้

ครั้น ณ เดือน ๕ ปีจุลเอกศก เสด็จถึงท่าข้าม ดาว
หางชนข้างทิศทักษิณ

ครั้นเดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ เพลา ๓ โมงเช้า เสด็จ
เข้าตีเมืองนครศรีธรรมราช เสด็จพระบารมีบรมโพธิสม
ภาร ไพร่ทหารและราษฎรเสนาบดี ในกรุงนครศรีธรรม-

ราช บันดาลสยบสยงมโอาจ้านต่อไต่กแตกพายแพ้น
 ในเพลานั้น นายกองไพร่ทหารบ่าวพระเสนาภิมุขเห็นช้าง
 พลายเพชรทจ้านครผูกเครื่องสรรพปลอยอยู่ จึงจับมา
 ถวาย พระเจ้าอยู่หัวเสด็จชน ทรงกฤษร หัสคน ช่างคน
 ทรงพระทงพลายเพชรเสด็จเข้าเมืองนครศรีธรรมราชได้
 เสียแต่นายเพชรทนาย เลอกลกบนตายคนหนึ่งและไต่ราช
 ธิคาญาทวงศาและชะแมพนกงาน ทิรณ สุวรรณ วัตถา
 ลงการรตทงปวงเป็นอนมก และสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่
 หวมชยชนะชาติกตรงนน สหายทแก้ลวทหาร ทพบกทพ
 เรือทงปวง ยังมามไต่ทนเสด็จควยอำนาจพระบารมกมชย
 เป็นอศจรรย

ทรนกองทพบกทพเรือมาตงพร้อมแล้ว จึงมีพระ
 ราชโองการดำรัสให้ภาคโทษไว้ ค้วยเจ้านครพาราชบุตร
 ราชธิคาและราชทพยหันไปเมืองเทพ ทานี้ ให้เจ้าพระ
 ยาจักร เจ้าพระยาพิชัยราชา เร่งกองทพบกทพเรือตค
 ทามไปจับเจ้านครจงได้ ถ้ามิได้จะลงพระราชอาชญาตงสน
 ชิวต

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

ครนณ ๗ วัน ๖ ๓ ๑๑ ค่ำ เพลาเย็นค่ำแล้ว ๒ ทุ่มเศษ

พระเจ้าอยู่หัวเสด็จยกกองทัพไปโดยทางชลมารก โดยลัดกับ
ที่ประทับรอนแรมจนถึงเมืองสงขลา นานหนึ่งสองเรือพระ
ที่นั่งจะไปมิได้ เกษะพระบรมโพธิ์สมภารบังเกิดน้ำเปื้อม
คลอง มีพรรณฝูงปลาอาหารให้เห็นประจักษ์แก่ข้าทูลละ
อองฯ ทงปวง ก็เสด็จถวายราชนุภาพเป็นอัครราชยังนัก

ฝ่ายเจ้าพระยา จักรแม่ทัพเรือ เจ้าพระยาพิชัยราชา

แม่ทัพบก ยกทัพติดตามเจ้าเมืองนครฯ ไปตั้งเมืองเทพา
จับจีนแขกมาได้ตามไทเหนือความวร เจ้าเมืองนครหนีไป
เมืองตานี เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี เจ้าพระยาพิชัยราชาจึงมหนังสือ
ไปถึงพระยาตานี พระยาตานีมีอาจชกไว้ได้ จึงส่งเจ้า
นคร พระยาพิทลุง พระยาสงขลา เจ้าพลม เจ้ากลางกับ
ทงบุตรภรรยา มาให้เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี ทอชทง ปวงใส่
เรือรบมาถวาย ณ เมืองสงขลา

ครนณ ๗ วัน ๖ ๓ ๑๒ ค่ำ เส็จพระราชทานมาถึง

เมืองนครศรีธรรมราช

ครั้น ณ วัน ๖^๓ ๒ ค่ำ เพล่า ๗ ทุ่มเกิดเพลิงไหม้เมือง
 นครตำบลนายไก่อ ทรงพระกรุณาให้มีกฎหมายประกาศ
 ไป มิให้ไพร่ทหารไทยจีนทั้งปวงฆ่าโคกระบือ และข่ม
 เหวงสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ ฝ่ายผู้พายทนาย
 เลอกซึ่งตามเสด็จกรงนน ไต่ลาภสการเป็นอันมาก ทรง
 พระกรุณาให้เล่นให้สนุก แล้วให้กำ^(๑) ถัวหน้าพระที่นั่ง
 กระดานละ ๕๐ ซึงบ้าง ๑๐๐ ซึงบ้างสนุกปรากฏกว่าทุกครั้ง
 แล้วทรงพระราชาศรทศให้สงฆกรรมกรรมการ นมกต์พระ-
 ภิกษุเดร เดร ๗ ปู่ในเมืองนอกเมืองนครศรีธรรมราชมา
 พร้อม พระราชทานข้าวสารองคละดง เงินองคละ ๑
 บาท ทิชาคผาสบงจวรกดววยเตรจัวร์ แล้วแจกจาก
 วณิแพกเสมอกนละ ๑ สลึงทุกวันพระอุโบสถ แล้วทรงพระ
 กรุณาจ้างข้าทูล ละออง ๆ ให้ฐาปนาบูรณ ปฏิสังขรณ์ พระอุ-
 โบสถ พระวิหาร การเปรียญ พระระเบียง ศาลากฎ
 ๕ ๓ พระราชทรัพย์เป็นอันมาก ให้ตั้งการสมโภชพระสารี

(๑) กฎหมายฉบับตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่
 บทที่ ๒๖

วิกบรมธาตุสรพด้วยการสมโภช^(๑) แล้วให้ปรึกษา
 โทษเจ้านครเสนาบดีปรึกษาโทษถึงตาย ทรงพระกรุณา
 ไม่เห็นด้วย ให้ตั้งเจ้าเจ้านครไปให้ถึงกรุงเทพฯ จึงปรึกษา
 กันใหม่ แล้วทรงตั้งเจ้านราสูรวงศ์พระเจ้าหลานเธอ วั
 ครงนกรศรีธรรมราช และให้พระยาราชสุภาวดี พระ
 ศรีไทรลาศ อยู่ช่วยราชการ

อนึ่ง ทรงพระกรุณาให้ราชบัณฑิตจกพระไตรปิฎก
 ลงบรรทุกเรือเข้ามากรุงเทพฯ เพื่อขอลองไล้ทุกพระคัม
 ภรแล้วจึงจะเชิญออกมาไว้คงเมืองนครศรีธรรมราชซึ่ง
 แยกหน่อออกไปอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราชนั้น ให้หมื่น
 เข้ามากับสานุศิษย์ช่วยกรมบุรี เลื่อนพระบรม...

ลศักราช ๑๑๓๑ ปีฉลูเอกศก (พ.ศ. ๒๓๑๒) เสด็จ
 ดำเนินทัพกลับมาเมืองธนบุรี จึงตั้งพระอาจารย์ศรีเป็น
 พระสังฆราช แล้วทรงพระกรุณาจ้างให้ช่างจารจารพระ
 ไตรปิฎกทองจบ สันพระราชนครพวยเป็นอันมาก ฝ่ายเจ้า
 นครนนพระราชทานโทษ ให้รับพระราชทานนำพระพิ-

(๑) กฎหมายฉบับตราตามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่
 บทที่ ๒๔

พจนนสจจา ทรงแทนนมาพระศาสนาที่ค้อยเพื่องฟูขึ้น ได้ตั้ง
 เก้า พระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระวิวัฒนาการจำเริญพระปรีชา
 ญาณ และ พระ กฤษฏาณูปาพิง ๆ ขึ้น ไป จน ถึง จุลศักราช
 ๑๑๓๒ ปีชวดโทศก (พ.ศ. ๒๓๑๓)

วัน ๕๖๘ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๒ ปี จะยกกองทัพ
 ไปปราบคนอาศัยยอธรรมฝ่ายเหนือ ค้วย้ายเหล่าร้าย
 นนยกกลงมาลาดตระเวนที่เอาชาวปลากอาหาร เผาบ้านเรือน
 เสียหลายตำบล ไพรบ้านพลเมืองได้ความแค้นเคืองชกสน
 หนัก เหตุฉะนั้นจึงให้เจ้าพระยาพระยาราชาดอพล ๕,๐๐๐
 ยกไปทางตะวันตก พระยาราชาดอพล ๕,๐๐๐ เข้ากัน
 เป็นกัน ๑๐,๐๐๐ สรรพค้วยเครื่องสรรพาวุธทองปวง

ครั้นจุลศักราช ๑๑๓๒ ปีชวดโทศก (พ.ศ. ๒๓๑๓)
 วันเสาร์เดือน ๘ แรม ๑๔ ค่ำเพลาโมงเช้าเศษ เป็นมหาพิชัย
 ฤกษ์ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จจากเมืองธนบุรี ไปโดยทางชล-
 มารค ทรงนาวาพระที่นั่งพร้อมค้วยหมู่พลพยุหโยธา เสนา
 ข้าราชการทองปวงประมาณ ๑๒,๐๐๐ ครองนนข้าวแพง
 เกวียนละ ๓ ชั่ง ค้วยเคชะพระบารมีบรมโพธิสมภาร กำปั่น

ชาวสรามแต่ทิศใต้ ก็ได้เกณฑ์ให้กองทัพเหลือเพื่อ แล้ว
 ได้ทรง พระบริ จากทาน แก่สมณะ ชีพราหมณ์ ยาจก วณิก
 และครอบครัวบุตร ภรรยาข้าทูล ตลอดจนรัฐพระบาททองปวง
 แล้ว แยกเมืองตรงกานูและแยกเมืองยักกะตรา เอาเป็นคาบ
 ศีลาเข้ามาถวาย ๒,๒๐๐ กระบอก ขณะเมื่อเสด็จพระดำเนิน
 ขนไปนั้น ประทับแรม ณ เมืองนครสวรรค์ ๒ วันแล้วยก
 ขนไปชาละวัน ประทับแรมวันหนึ่ง

รุ่งขึ้น ณ วันเสาร์ เดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ ยกไปประทับ
 ร้อนปากน้ำพิงเพลา ประจบณยามหนึ่งเช้าที่เมืองพิษณุโลก
 ได้ ทลวงโกษาธิบดีศรีธรรมาโศภนออกจากเมืองขนไปตั้งค่าย
 รับอยู่ ณ ตำบลโทก (๑) แล้วเลิกขนไป

ครั้น ณ วันเสาร์ เดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ เสด็จเข้าไป
 นมัสการพระชินราช พระชินศรี พระศรีลาภอมุนี ก็ทรง
 พระโสมนัสปรึคาปราโมทย์เลื่อมใสศรัทธาเปลื้องพระภูษา
 จาก พระ องค์ทรง พระชิน ราช เจ้าเสวฆ แรมท่าทัพ บก ฝ่าย
 ตะวันออกอยู่ ๕ วัน พอพระยายมราชขึ้นไปถึง จึงพระราช
 ทานข้าวปลาอาหาร และนาสุราพัดให้พร้อมแล้ว ส่งให้ทัพ

(๑) ตั้งอยู่ทางทิศอีสานของจังหวัดพิษณุโลก

บกยกเร่งรีบขน ไปตึกเมืองสว่างบุรี แล้วตรัสว่าเราจะยก
 ทพเรือขนไปปักคนนายงน้อยนักตลงยงสูงอยู่ อ้ายเหลาราย
 จะไต่ท้วงทีลอบยิงเอา แต่ไม่ช้าคอก พอทพบกขามแม่น้ำ
 น้อยเสียไต่ ๓ วันนากจะเกคมากชน เตะพระบารมบรม
 โพรสมภาร ครนถง ๓ วัน นากเกคมากชนเสมอกลงบางตน
 ตลงบาง ประคจตรัสไว้นน จำเคมแก่นนกงทพบกทพเรือ
 ทงปวงไคแจงเหตุแล้วยกมือชนกราบถวายบังคมเอาพระ
 เตะ เตะานภาพปกเกล้ามนน ใจม ไคยอ ทอ คอ การ ณรงค์
 อาจทจระบสุหมบจจามครชงศก ด้วยเห่นพระบารมเป็นแท้
 วันอาทิตย์ เดือน ๙ แรม ๗ ค่ำ
 ทพหลวงจากเมืองพิษณุโลกไคยทงชลมารค ประทับรอน
 แรมไปไค ๓ วัน พบผู้ถอหนงสบอกกอนหน้า ใจควมว่า
 ไคเมืองฝางแล้ว แต่อ้ายเรอนซึ่งคคมีชอบนั้นหนีไป ข้า
 พระพุทธเจ้าทงปวงยังตคตามอยู่ ก็เสคจรบไปทงกลางวัน
 กลางคณ ถงตำหนกกายหาคสูง ให้นายทพนายกองเกณท์
 กัน ไปตคตามอ้ายเรอนฝางและนางพญาข้างเผือกจงไค

ครนวันอาทิตย์ เดือน ๙ แรม ๑๓ ค่ำ หลวงคชชาติ
 กองพระยาอินทรวชิท จับไค่นางพญามงคิลเศวตคคชสารศรี

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

ป ๒๔๗

๑. ๔๐

๕๕

เมืองทิวประเสริฐ นำมาทูลเกล้าฯ ถวาย ทรงพระกรุณา
พระราชทานบำเหน็จโดยสมควร

กรณ ๓ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เสกขยก

พลพยุหโยธาทัพหลวงโดยทางชลมารคไปตำบลนามะจัง
การสให้ตั้งบ้านทางชนในชนนอกตงเกลยกกล่อมลาคกระเวน

สืบสาวเอาตัวร้ายเรือนฝางให้จงได้ แล้วเสด็จพระราชดำ-
เนินกลับยังพระตำหนักค่ายหาดสูง

กรนรุ่งชวันเสาร์ เดือน ๑๐ แรม ๔ ค่ำ สงให้แต่ง

กฎประกาศกองทัพหรือ เหยื่อนทัพบอง อย่าให้ซ่มเหง
รคราษฎรชาวบ้านดลละสาเถรระบือ อม่ง นายกองนายทพ

ผู้ใดได้ป็นและช่างพงหลายใหญ่เล็กอกไถ่นว รูปกรูปกลาง
ก็ให้สงเขามาทูลเกล้าฯ ถวาย

วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำหนง เสกขอยู่ ณ

พระตำหนักค่ายหาดสูง แชกเมืองคานเข้ามาสู่พระบรมโพธิ
สมภาร ถวายคอกไม้ทองเงินและแชกเมืองยักกะตราถวาย

บัน ๑๐ บอก

วันอังคาร เดือน ๑๑ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีชวด โทศก

(พ.ศ. ๒๓๑๓) ทรงพระกรุณาให้นมหนักพระสงฆ์ฝ่าย

เหนอมาพร้อมกันหน้าพระที่นั่ง ชุมนางผู้น้อยผู้ใหญ่ฝ่าย
 ทหารพลเรือนเฝ้าพร้อมกัน จึงคำรสปรึษาว่าพระสงฆ์
 บรรดาอยู่ฝ่ายเหนือ เป็นพรรคพวกเพื่อนอายเรือนฝาง
 ย่อมคิดต้อบทรบศึก ฆ่าคนปล้นเอาทรัพย์สิ่งของ และกิน
 สุราส้องเสพด้วยสีกาให้ขาดจากสิกขาบทจตุปาราชิก เป็น
 ลามกอยู่ในพระศาสนาจะนจะไวมไค อนึ่ง พระสงฆ์ฝ่ายใต้
 ฝ่ายเหนือ ก็แปลกปลอมน้อยมีรูปร่างโคคองคโคชั่ว จะ
 ได้กระทำสักการบูชาให้เป็นผลอันสงสกนแก่ท่านและให้
 พระสงฆ์แต่ตามสัจตามจริง ถ้าโคคในจตุปาราชิกแต่กาล
 โคกกาลก่อน จะพระราชทานผ้าให้สกออกทหารราชการ ทมรบ
 นนจะให้ค่านากบนาคอ ๓ กอน ฉะนั้นจะให้เป็นเจ้าอธิ-
 การราชาคณะฝ่ายเหนือ โดยสมควรแก่คุณความรู้ ที่แพ
 นาคานนจะให้ลงพระราชอาชญา แล้วสกขอมอมให้บวช
 โคอกเลย ถ้าเสมอนาคาจะพระราชทานผ้าไตรให้บวช
 ใหม่ ถ้าไม่รบแต่เดิม ครนจะให้ลงค่านากลบคนคาคว่าโค
 ทำผิด จะให้ลงพระราชอาชญาประหารชีวิตเสีย อนึ่งเมื่อ
 พระสงฆ์จะลงค่านานน ให้คงศาลกนมานาคาคเพกาน แต่ง
 เครื่องพลกรรมเทพคาพร้อมแล้ว ทรงพระอิษฐานให้

พระบารม่นช่วยอภิบาลรักษาพระสงฆ์ทั้งปวง ว่าภิกษุองค์
 ไตมิได้ขาดสักขาบทจตุปาราชิก ขอให้พระบารมีโพธิญาณ
 ของโยม และอาณาเขตวาทาอนศกคตทชช่วยอภิบาลรักษา
 พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า อย่าให้แพ้แก่หน้าพิกาได้ ถ้าและภิกษุรูปใด
 ศลวบตทวจตุปาราชิก จงสังหารให้แพ้แก่หน้าพิกาให้เห็น
 ประจักษ์แก่ตาโลก เกษะพระบารมีสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ครงนพระสงฆ์คณบริสทชชณะแกหน้าพิกา หอนกราย
 มิได้ ทภิกษุทุกคณนิกแพนาศกเห็นประจักษ์ แก่ตาโลกทั้ง
 ปวง พระสงฆ์คณนกรงน ชณะบาง โสมอบ้าง แพ้บ้าง
 เสนาบกทงปวงกกระทกคามรบสง โดยสมควรแก่คุณและ
 โทษ แต่ผ้าไตรที่พระสงฆ์สภนน ได้เผาทำเป็นสมุกไปทา
 พระมหาธาตุเมืองฝาง แล้วทรงพระกรุณาให้เย็บผ้าจวรให้
 ได้ ๑,๐๐๐ ไตร บวชพระสงฆ์ไว้ฝ่ายเหนือ แล้วให้ลงมา
 อาราธนาบพระสงฆ์ราชาคณะและอันกับ ๕๐ รูป ณ กรุง
 ธนบุรี ชนไปบวชพระสงฆ์ไว้ทุกหัวเมือง แล้วพระราช
 ทานราชาคณะไว้ให้อยู่สั่งสอนพระสงฆ์ฝ่ายเหนือ พระพิ
 มลธรรมอยู่เมืองฝาง พระธรรมเจดีย์อยู่ทุ่งยั้ง พระธรรม

ราชา พระเทพกวีอยู่เมืองสวรรคโลก พระธรรมอุคมอยู่
เมืองพิชัย พระโพธิวงศ์อยู่เมืองพิษณุโลก

วันศุกร์ เดือน ๑๑ แรม ๑๐ ค่ำ เสด็จพระราช
ดำเนินไปยังเมืองสวรรคบุรี สมโภชพระธาตุ ๓ วันแล้ว
ให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระอาราม และพระบรมธาตุให้บริ-
บูรณ์คังเก่า จึงเสด็จพระราชดำเนินไปสมโภชพระ ณ
ย่าง ๓ วัน แล้วเสด็จไปสมโภชพระบรมธาตุเมืองสวรรค-
โลก

ครั้น ณ วันศุกร์ เดือน ๑๑ แรมค่ำหนึ่ง สมโภช
พระเมืองพิษณุโลก ๓ วันแล้ว ขาดดวงซึ่งมีความชอบใน
การสงคราม ให้รงเมืองครองเมืองกามฐานานุกรมลำดับ
เจ้าพระยาพิชัยราชาเป็นเจ้าพระยาสวรรคโลก^(๑) พระยา
ยมราชเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์^(๒) รังเมืองพิษณุโลก พระ
ศรีหราชเดโช^(๓) รังเมืองพิชัย พระท่ายนา รังเมือง
สุโขทัย เจ้าพระยาอนุรักษภูธร รังเมืองนครสวรรค์

(๑) มีประวัติพิสดารอยู่ในหนังสือศิลาจารึก เล่ม ๒

(๒) กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ในรัชกาลที่ ๑

(๓) พระยาพิชัยดาบหัก ดูหนังสือเสนาศึกษา และแม่วิทยา
ศาสตร์ เล่ม ๑๑ ประจำปี พ.ศ. ๒๔๖๕

พระยาอภัยรณฤทธิ์ ไปเป็นพระยามราช (๑) ให้ว่าที่สมุห
นายกศวย แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับมายังกรุงธนบุรี
ณ วัน ๓ กิ

ลุศักราช ๑๑๓๒ ปีชวดโทศก (พ.ศ. ๒๓๑๓)
จะยกทัพหลวงขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ เหตุพม่าเหล่าร้าย
เมืองเชียงใหม่ ยกกองทัพลงมาตั้งค่ายล้อมเมืองสวรรคโลก
ไว้ โดยุทธนาการรบกันสามารถ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ไปตั้งเมืองพิษณุ
โลก เมืองสุโขทัย เมืองพิชัย ให้ยกไปช่วยรบ พม่าก็
แตกเลิกหนีไป อาศัยเหตุฉนั้น (๒) จึงยกพลพุทธโฆษาทัพ
หลวง ทงนายไพร่ไทยรบกับฝรั่ง ๑๕,๐๐๐ สรรพพล
ปืนใหญ่น้อยและเครื่องสรรพาวุธทงปวง พระเจ้าอยู่หัว
ทรงนาวาพระที่นั่งกราบเสด็จโดยทางชลมารคขึ้นไปประ
ทับ ณ พระตำหนักหาดทรายหน้าเมืองปากกระวีนอกเมือง

(๑) สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
(๒) จกหมายเสด็จโหรมีว่า "จ.ศ. ๑๑๓๒ พม่ายกมาวางค-
บุรี แยกกลับไป" บางทีทัพหลวงจะเพียงจับได้พม่าในคราวปราบ
เมืองสวรรคบุรีนั้น หาได้เสด็จเชียงใหม่ไม่

พชยกบพรรคพวกกลาวมช อสมครเขาทาราชการ ทรงพระ
 กรุณาตั้งให้เป็นพระยาศรีสุรวงศ์ แล้วส่งให้เจ้าพระยา^(๑)
 จักรกรู เจ้าพระยามหาราชา อยู่รักษาเรือพระที่นั่ง และ
 เรือชาทุลละออง ๗ ทงปวง ณ เมืองพิชัย แล้วยกพลนิกร
 โยธาทัพหลวงโดยทางสถลมารค ประทับรอนแรมไปหลาย
 วันถึงตำบลกุ่มเหลือง จึงหยุดประทับแรมอยู่ ณ พระตำหนัก
 ค่ายมนแทบเชิงมาพลาค ทรงนนเทศกาศคิมหนตฤตुकันการ
 ควายนานก ผู้มชอเบนมรรคนายกนามรรคนนกราบทูลว่า
 แตะเชิงเขาข้างนจะไปตงเชิงเขาข้างหน้าโพน เป็นระยะทาง
 ๓ เส้นกนการนานก การสรวอयाปรารมกเลยเป็นภาารฐระ
 แห่งเวร คาวนน้อยาตมของยามจงกำหนดคณาพิกาไว้ เพลา
 ๕ ท่มจะให้ฝนตกกลงจงได้ แล้วจึงตรัสส่งเจ้าพระยาสรประ
 สัทให้ปลุกศาลเทพารักษเพียงตา กระทำปลักรรมบวง
 สรวงเสร็จแล้วทรงพระสศยารชชฐาน เ้าพระบารมโพธิ
 สมภาาร ไคสนนตยาการมาแต่อดีตชาติและปัจจุบันนเป็นท
 พังฟ่านกแก่ไพร่พลทงปวง วันนหน้าอากาศปราศจากเมฆ

(๑) ทรงนั้งไม่กระจำง

และฟ้าลมกเห็นมองแผ้วเป็นปกติ เศษธนาฎภาพกำลังพระ
 อธิษฐานบารมีและเทวานุภาพ ถึงเพลา ๔ หุ้ม ๘ บาท
 กับนกาลฝนตกลงหนัก นานองนอนไม่ในปากก็ลอยไหลไป
 เป็นอศจรรยงนิก กรนเพลาเซากเสด็จคำนะพลประทับ
 รอนแรมไปจนใกล้เมืองเชียงใหม่^(๑) พม่าและลาวแห่ง
 กองทัพออกรับ ฝ่ายทัพพม่าคควพพม่าแตกเล็กถอยไปจน
 ก้าแพง แล้วตงกายรายล้อมไว้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสถิต
 อยู่ ณ พระตำหนักภายในกำแพงนั้น แล้วส่งให้นายทัพ
 นายกองทงปวงเข้าปล้นปืนในเขต ๓ ยามเศษ เพื่อจะพัง
 กำแพงเข้าศึก ใ้รับกับทัพพม่าแล้วตรงวิ่งไปเข้ามิด้อย
 ออกมา จึงตรัสว่าอนเมืองเชียงใหม่กองทัพพม่าอยู่กำปรา
 ปราเล่าสืบกันมาว่า กษัตริย์พระองค์ใดยกทัพไปตีเมือง
 เชียงใหม่หนนครงเคียวมิได้ ค่อยยกไปเป็นกำรบสองจึงได้
 ถาจะเข้าหาญบุกรุกเอาช่วยกำลังกลาบทนก็จะได้ แต่จะเสีย
 ไพร่พลมาก และยกมาบคนเหมือนจะศุทวงที่ทาทางและ

(๑) พงศาวดารเชียงใหม่ว่ากองทัพพระโกศยกวันไปประ
 ษัต ะรอรจะเป็นพิลทรวงโกศ (ยัง) เมื่อแตกหนีไปจากเมือง
 พิชณโลกกระมัง

กาลงซาศก กโคเห็นประกษแลว ถายกมาครงหลงเห็น
โคถายเคียว จึงให่ดอยทพหลวงลวงมาวันหนึ่ง กองทพ
ทงปวงกเล็กเลอนถอยมาตาม ผ่ายพมำกยยกกองทัพลคเลาะ
ป่า สะกดตามยงลงมาไฟรพลกตนแตกกระส่ำระสาย ดอยยอ
ย่นมาจนถึงทพหลวง อนประทบรบอยู่ ณ เขาช่องแคบนน
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเห่นกงนน จึงเสด็จทรงพระแสง
ดาบค้อนโยธาทงปวง ให่กลรบพมำตะลุมบอนแทงพัน
กนเป็นสามารด ทพพมำลมตายเข่นอนมาก แตกกระจัด
กระจาย กเสด็จกลับลงมาดงอรุณบรรด้วยสวัสดิภาพ
ลค์กราช ๑๑๓๒ บิชาตไทยก (พ.ศ. ๒๓๑๓)
ทรงพระวิจารณ์ว่าเมืองเก่านอยนส ไฟรพลสมาก เกลือก
มการสงครามมาหาทมน ผคนจะอาศัยมิได้ จึงทรงพระ
กรุณาให้ชาทุลละออง ๆ ผ่ายทหารพลเรือนทำกายด้วยไม้
ทองหลางทงตน เป็นทมนไวพलगอน จึงจะก่อกำแพง
เมื่อภายหลัง ให้ทำกายตั้งแต่มุมกำแพงเมืองเก่าไปจนวัด
บางวันน้อยวงลงไปริมแม่น้ำใหญ่ แล้วชุกขุนารอบพระนคร
มุดคินชนเป็นเชิงเทินตามริมคายข้างใน เคือนหนึ่งสำเร็จ
การ

วันอาทิตย์ เดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ จุลศักราช(๑)

๑๑๓๓ ปีเถาะตรีศก (พ.ศ. ๒๓๑๔) เพลาเช้าโมง ๕
 บาท ได้พิชัยฤกษ์ เสด็จลงพระที่นั่งสำเภาทอง ยกทัพ
 หลวงออกจากเมืองธนบุรีไปทางปากน้ำเจ้าพระยา เรือรบ
 ๒๐๐ ลำ เรือสำเภา ๑๐๐ ลำ พลทหารไทยจีนฝรั่ง
 เป็นคน ๑๕,๐๐๐ เกษ สรรพด้วยเครื่องศาสตราวุธทอง
 ปวง เกษะพระบรมโอรสาธิราช ถิ่นนอมรำยในพระมหา
 สมุทรรักษ์บนศาลสงฆ์เป็นปกติ เสด็จไป ๕ วัน ประทับปาก
 น้ำจันทบุรี จึงให้พระยาโกษาเป็นแม่ทัพยกไปตีตะโพง
 โสภและกองกุก แล้วเสร็จไป ๖ วัน วันพฤหัสบดี เดือน ๑๒
 ขึ้น ๘ ค่ำ ถึงปากน้ำพุทโธมาศ สดุด ๗ ตกจนฟากตะวันตก
 ตกเฉียงใต้จึงได้มีหนังสือพระยาพิชัยโยศวรยกกองทัพหน้า
 ให้ญวนมชอซึ่งจับได้มานนดอเข้าไปถึงพระยาราชานครบุรี
 ว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวยกกองทัพบกทัพเรือมา พระ
 ราช ประสงค์จะเสกพระองค์รามราชาให้ครองกรุงกัมพูชา

(๑) จก หมายราชวันพัทศราว เสด็จพระราชดำเนินไปปราบ
 เมืองพุทโธมาศ (ช่าเถื่อน) ยังเหลืออยู่เกือบบริบูรณ์ มีเรือสำเภาอยู่ใน
 นั้นมาก คู่ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖

ธิบคิ แล้วจะเอาตัวเจ้าจ้อย เจ้าเสสังและข้าหลวงชาวกรุงซึ่ง
 ไปอยู่เมืองใด ๆ จงสน ถ้าและพระยาราชานครศรีชุมได้ภคคิ
 ค่วยเห็นว่าค่านทานใด ก็ให้แต่งการป้องกันเมืองจงสรรพ
 ถ้าเห็นว่าจะสู้มิได้ ก็ยงทรงพระกรุณาโปรดอยู่ ให้ออกมา
 กราบถวายบังคม เราจะช่วยทำนุบำรุง ถึงว่าแก่แล้วหามิได้
 ก็ให้แต่งหุเอียบบุตรออกมาถวายบังคมจงฉบัพลัน ถ้าข้าอยู่
 จะทรงพระพิโรธฆ่าเสียให้สิ้น พระยาราชานครศรีชุมจึงให้
 หนังสือตอบออกมาว่า ซึ่งหนังสือมาถึงข้าพเจ้า ข้าพเจ้า
 ขอบใจนัก จะหวนนจมาปรึกษาให้พร้อมกันก่อน ถ้า
 ประนอมพร้อมกันแล้วจึงจะบอกไปให้แจ้ง และพระยาราช-
 นครศรีชุมก็ให้ผู้ใจออกมาบอก จึงควรวสสังกรมอาจารย์
 ให้จกกันที่แถวหาญเข้าปลนเมืองทงนายไพร่ ๑๑๑ คน
 จึงให้เกณฑ์ทหาร ๒,๔๐๐ เข้าสมทบแล้วพระราชทาน
 ฤกษ์และอุบายให้ปลันในเพลา ๒ ยามนั้น ก็บินกำแพงเข้า
 ไปได้ จุดเพลิงชนสว่างรุ่งเรือง โดยุทธนาการรบกันกับ
 ญวนซึ่งอยู่ในเมืองนนชานาน และนายทัพนายกองรพลทง
 ปวงชงตงกายรายล้อมอยู่นน จะบุกรุกเข้า ไปช่วย กมิ ได้
 ค่วยญวนยังรักษาหน้าทงรบอยู่ ไพร่พลทงปวงก็อดโรยลง

เศษบรม โภธิสมภาร บันดาลคลจิต โยธาทหาร ทัง ปวง ให้
 สำคัญว่าเสด็จไป ก็มำนำใจของอาจแก้วหาญองหนักคกระใจม
 เข้าไปทงบกทงเรือ จันญวนซึ่งรักษาหนาท กแตกหนีไป
 พอรุ่งชนวันอาทิตย์ เดือน ๑๒ ชน ๑๑ ก้ำเพลาเช้ากเข้า
 เมืองไค้ และพระยา^(๑) ราชาศรขรู้ลงเรือหนี ไปไค้ วัน
 จันทร เดือน ๑๒ ชน ๑๑ ก้ำเสด็จเข้าไปสถิตในวังพระยา
 ราชาศรขรู้ จึงทรงตามพระญาณประสิทธิ์ พระสุธรรมมา-
 จารย์อาจารย์จันทร วาเลือกมทพรเซงตคกายนนเข้าข้างฐาน
 ไค้อาจารย์ทงสามเฬการมโลกรวงน จึงเสด็จพระราชำเนิน
 ไปทอกพระเนตรศษทงรเซนน เชนลคด้วย พระราชำริ
 ตรสวาซำศกหนไปไค้อวงนจนจกขยับสง ถำค้อสุกจะเสย
 ราชการ จึงให้ลงพระราชำชญาทงนายไพร่ ซึ่งมีความ
 ชอบหคกายเขำ โทนน พระราชทานเงินเป็นบำเหน็จทง
 นายไพร่ ๓๒๕ ชั่ง แล้วใหม่กฎประ กาศห้ามอย่า ให้ ธิบ
 ราชบาคกรจันญวนชาวเมือง ให้กำชายคามภูมิตำเนาแต่ก่อน
 แล้วพระราชทานตงพระยาพพร ผู้ช่วยราชการ โทษาธิบค

(๑) ภายหลังจึงมาขอสมรามีภักดิ์ ก็ไปรบให้เป็นเจ้าเมืองตามเดิม

เป็นพระยาราชานครศรี รังเมืองพุทไธมาศ แล้วยกทัพ-
 หลวงจากปากน้ำพุทไธมาศไปตีกรุงกัมพูชาธิบดี เสด็จโดย
 ทางชลมารคประทับรอนแรมรายทางชน ไปจนถึงพนมเพ็ง
 เจ้าพระยาจักรี^(๑) ยกลงมาจากกัมพูชาธิบดี กราบบังคมทูล
 ว่า พระองค์อยู่ยกหนไปตั้งอยู่บ่อพนมแล้ว ครนทรงฟัง
 จึงสั่งให้เจ้าพระยาจักรียก ไปตาม ในวันนั้น ครนเพล่าบาย
 ๓ โมงเศษยกทัพหลวงตามไป ประมาณยามหนึ่งก็ เเค่ทรง
 ฟังหนังสือบอกเจ้าพระยาจักรีว่า ญวนลักหน้ามารับพระ-
 องค์อยู่ไปแล้ว จึงหยุดประทับแรม ณ เรือพระที่นั่งหน้า
 บ้านค้ำหนกวนหน่ง เพล่าเช้ายกกลับคนมาถึงปากคลองมก
 กะสา พบครัวและเรือเป็นอนมาก แล้วยกมาประทับเกาะ-
 พนมเพ็ง พระองค์รามราชาลงมาเฝ้า

(๑) ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่าเป็นสม-
 เด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่ตามหลักฐานส่วนมากยุติต้องกันว่า
 เวลานั้นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังดำรงพระยศเป็นเพียง
 พระยาอมราช จนถึงปลายปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๗ หรือต้นปีมะแม พ.ศ.
 ๒๓๑๘ จึงเลื่อนมาเป็นพระยาจักรี คงอยู่ในขั้นนี้ต่อมาจน พ.ศ.
 ๒๓๒๐ จึงได้เป็นเจ้าพระยาจักรี ส่วนในที่นี้คือพระยาจักรี (หมุด)
 นนเอง

ต้นฉบับบทจากนยงชาติอยู่ ตอนหนึ่ง

ข้อความที่ชาคนน คือ

(๑) ทัพหลวงเสด็จมาเมืองพุกไซมาศ (อำเภอเขย)

(๒) ทัพหลวงเสด็จกลับกรุงธนบุรี

(๓) พระยาราชเศรษฐีชวนคนเก่า ยอมสวามิภักดิ์

(ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๔)

(๔) กองทัพพม่ายกมาตีเมืองพริยัครงท ๑ เมื่อ พ.ศ.

๒๓๑๕

(๕) โปรดให้เลิกของมอหมาย หมูเล็กไพร่หลวง เลก

ลังกัตพรวิค และเลิกหัวเมือง ใน พ.ศ. ๒๓๑๖

(๖) กองทัพพม่ายกมาตีเมืองพริยัครงท ๒

(๗) เดือน ๑๒ พ.ศ. ๒๓๑๗ ทัพหลวงเสด็จพระ-

ราชดำเนินขึ้นไปปราบพม่าเมืองเชียงใหม่

คือไปเป็นพระราชพงศาวดาร

วันศุกร์ เดือนนี้ ชน ๑๒ ค่ำ (พ.ศ. ๒๓๑๗) เพลา-

บายแล้ว ๒ โมงเศษ เสด็จว อยู่ ณ พระตำหนักภายในเมือง

ลำพูน ทรงฯ ให้หาพระยา^(๑) จำบ้าน พระยาลำพูน ลาว-
 แสน ชุนหม่น พรรคพวกสมกำลัง ซึ่งได้ทำราชการด้วยกัน
 มาเผ่าให้พร้อม แล้วพระราชทานเสอผาคนละสารบตาม
 บรรคาศกคนาย ไพโรเป็นอนมาก แล้วพระราชทานผ้าถุง-
 ห่มแก่ภรรยาพระยาจำบ้าน พระยาลำพูน

วันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ครั้นเพลาย่างแล้ว
 ตรีเตรียมบันเหนทาม ลุกหลวง ลุกเชลย พร้อมสรรพ
 ทรงช้างคันพลายอเชนทรเยอเรียง เสกจว ยกพลนิกรโยธา
 ทพหลวง จากค่ายเมืองลำพูนชน ไปเมืองเชียงใหม่ ประทับ
 รอน ณ พระค้ำหนักค่ายบอกยกทาง ๓๕๒ เส้น แล้วยกจาก
 บ่อกกไป เพลาย่าง ๓ โมงเศษถึงพระค้ำหนักค่ายม่นรมนา
 เมืองเชียงใหม่ทาง ๑๗๖ เส้น จึงตรัสสั่งให้บยงโยธาหา
 ค่ายไว้ให้พร้อม พรุ่งนี้จงจะยกทัพหลวงขึ้นไปปักทางอังวะ
 ไว้จบเอาเป็นไต่สน

ในวันนั้นเพลาย่างเศษ ไปสุพลา มะยุง่วน เจ้าเมือง
 เชียงใหม่รู้ว่าทัพหลวงยกขึ้นไป จะอยู่ค้ำนมก็ได้ ค้วยกแล้ว
 พระเคชเคชานุภาพพระบารมี พาครัวหนีออกจากเมืองไป

(๑) คนสำคัญของเชียงใหม่

ทางประตูข้างเผือก ด้วยความกลัวยาเหยียบกันออกไปตาย
อยู่ ณ ประตูนั้นประมาณ ๒๐๐ เศษ ท้องหลังรบอยู่กมบาง
และกองเจ้าพระยาสุรสีห์ซึ่งตั้งค่ายล้อมอยู่ตรงประตูท่าแพ
นั้นออกหกก่าย ซึ่งโตค่ายพม่า ๓ ค่าย แทะพื้นพม่าตาย
เป็นอันมาก

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันอาทิตย์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เพลา
รุ่งเช้า สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงช้างต้นพระทนต์พลาย
กเชนทรเยียรอย สัตว์จำเริญทอดพระเนตรค่ายข้าทูล
ละออง ฯ ซึ่งตั้งล้อมเมืองเชียงใหม่รอบแล้วเสด็จ ฯ กลับ
มาพระตำหนัก พระยายมราชผู้ว่าที่สมุหนายก^(๑) แม่ทัพ
และนายทัพนายกองทั้งปวงมาเฝ้าพร้อมกัน จึงทรง ฯ ตรัส
ประภาษว่า พม่ายกทัพไปทงนเป็นความคฤกษอุบาย
ของผู้ใด พระยายมราชผู้ว่าที่สมุหนายก และนายทัพ
ทั้งปวงพร้อมกันกราบทูลว่า แด่กลางขาราชการทำสงคราม
กับพม่า พม่ามิได้ยกหนีไป ออกรบเนื่อง ๆ ครั้นเสด็จ ฯ

(๑) นี่คือสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่ตำแหน่งสมุหนายกนั้น ได้พบร่างท้องตราขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๘ ได้ความว่า เจ้าพระยาตรีธรรมาธิราชรักษาการอยู่

ยกทัพหลวงขึ้นมาถึง พม่ายกหนีไป เห็นเป็นอศักรรยนัก
อันพม่ายกหนีไปนี้ ด้วยพระเคชะเทศานุภาพพระบารมีเป็น
แท้ อนึ่ง พระสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่บอกว่า วันเสด็จ ฯ
ถึงเพลายามเศษ เป็นอศักรรยแผ่นดินในเมืองเชียงใหม่ไหว

อนึ่ง ทรงพระกรุณาพระราชทานฉล่องพระองค์ผ้า
สำนพระยายมราชผู้ว่าทสมุหนายก เจ้าพระยาสุรศรี ด้วย
พระยายมราชผู้ว่าทสมุหนายกเหน้อยหนักกว่าทงปวง แล้ว
พระราชทานผ้าไหมแดง ผ้าไหมม่วง ในกองพระยา
ยมราชผู้ว่าทสมุหนายก ๕๕ ผืน ให้แจกทหารซึ่งมีความ
ชอบ กองเจ้าพระยาสุรศรี ๕๕ ผืน ให้แจกทหาร

อนึ่ง สั่งให้ลงพระบรมชอาชญาเจ้าพระยาสุวรรคโลก

(๑) ด้วยมิได้ปลงใจในราชการ ให้แต่ขุนหมื่นผู้น้อยทำ
การ ตัวน้อยอยู่แต่ไกล ให้จำครบแล้วให้เขียน ๓๐ ที่ พระ
หลวงขุนหมื่น ๓๐ ที่ นายหมวด ๒๐ ที่ แล้วให้รับเอา
ส่งของซึ่งแก่เมืองเชียงใหม่ไคนน ให้สนเชิงทงกองเจ้า

(๑) มีร่างท้องตราเป็นหลักฐานว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๗
คราวเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปปราบพม่าเชียงใหม่ เจ้าพระยา
สุวรรคโลกท้องโทยอยู่กรุงธนบุรี หากได้ถามเสด็จไปในงานพระราช
สงครามด้วยไม่ คุศิลปากร เล่ม ๒

พระยาสุวรรณโลก แล้วตรัสว่า เมืองพะเยาพม่ากับลาว
อยู่ ๑,๐๐๐ ต่อกับกรมการท่งปวงจะอาสาดี ทำราชการ
แก่ท้าวจะไคหรือมิไค เจ้าพระยาสุวรรณโลกกับกรมการ
ท่งปวงกราบทูลว่าไค มิไค ให้ส่งพระราชอาชญาถึงสน
ชวค

วันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เสด็จอยู่ ณ พระ
ตำหนักค่ายเมืองเชียงใหม่ ทรงฯ ตรัสสั่งว่า นายทัพ
นายกองท่งปวง ถ้าผู้ใดไค เกยชวกรุงฯ และแวนแคว้น
กรุงฯ ไว้ให้ส่งมาถวายส่งสนชวค ถ้าผู้ใดเบียดบังไว้ สืบ
ไคจะเอาเป็นโทษกรมการ

วันอังคาร เดือนยี่ แรม ๑ ค่ำ นายทัพนายกอง
ส่งส่งของและครัวมาทูลเกล้าฯ ถวาย ไคปืนใหญ่ ๑๑๐
ปืนน้อย ๒,๐๐๐ (รวม) ๒,๑๑๐ บอก ช้อง ๓๒ คู่
ม้า ๒๐๐ ไทย มอญ ๕๐๐ ครัวไทยชาวสุวรรณโลก
๕๐๐ เศษ จึงตรัสสั่งว่า ครัวไทยชาวสุวรรณโลกเป็น
กบฏต่อแผ่นดิน หนีไปอยู่กับพม่าเมืองเชียงใหม่ นำพม่า
ลงมารบเมืองสุวรรณโลก จะเอาไว้มิไคจะเป็นเยี่ยงอย่าง
เสียราชการแผ่นดินไป ให้ครอกเสียจงสนท่งบุตรภรรยา

อนึ่ง ข้าราชการตํ่า ๆ ผู้ใหญ่ปรึกษาพร้อมกัน กราบทูล
ขอชีวิตไว้ให้เป็นตะพุ่นหญ้าช้าง จึงทรงพระกรุณาพระ
ราชทานชีวิตไว้

วันพุธ เดือนยี่ แรม ๒ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จฯ ไป
นมัสการพระพุทธปฏิมากร ณ วัดพระสิงห์ในเมืองเชียงใหม่
แล้วเสด็จฯ ไปทอศพระเนตรเรือ่นไปม่ะย่ง่วนเจ้าเมือง
เชียงใหม่

อนึ่ง ลาวมชอทองปวงวา แด่ก่อนมาถ้าเทศกาล
เดือนยี่ นาน เมืองเชียงใหม่ลง และบคนนาชน
มากศอกหน่งเป็นอศจรรย

วันพฤหัสบดี เดือนยี่ แรม ๓ ค่ำ เสด็จอยู่ ณ
พระตำหนักกรมการเมืองเชียงใหม่ ทรงฯ ตรัสว่า พระยา
ลาวมชอสวามภักคเขามาฟังพระบรมโพธิสมภาร ได้ทำ
ราชการช่วยรบพม่ามีความชอบ ทรงฯ พระราชทานพระ
แสงปืนยาว บินสน หอก เสื้อผ้า แก่พระยาจำบ้าน
ให้ถือพระราชอาชญาสิทธิ์ เป็นพระยาวิเชียรปราการ
ครองนครเมืองเชียงใหม่พระราชทานพระแสงปืนยาว เสื้อ
ผ้า แก่พระยาวังพร้าวผู้หลาน ให้เป็นพระยาอุปราชา

ฝ่ายหน้านครเชียงใหม่ พระราชทานพระแสงปืนยาว เสือ
 ผา แก่น้อยโพธิ์เป็นราชวงศ์ พระราชทานพระแสงปืนยาว
 ปืนสน หอก เสือผา แก่พระยาลำพูน ให้ถือพระราช
 อาชญาสิทธิ์ เป็นพระยาอัยยวงศ์ครองนครหริภุญชัย พระ
 ราชทานพระแสงปืนยาว เสือผา แก่ท่อมต๋อผู้น้อง ให้
 เป็นพระยาอุปราชาฝ่ายหน้านครหริภุญชัย พระราชทาน
 พระแสงปืนยาว พระแสงหอก เสือผา แก่ท้าวละ ให้ถือ
 พระราช อาชญาสิทธิ์ เป็น พระยาท้าวละ ครอง นครลำปาง
 พระราชทานเสือผากแก่น้อยธรรมผู้น้อง ให้เป็น พระยาอุป-
 ราชาฝ่ายหน้านครลำปาง พระราชทานเสือผากแก่นายสม
 นายดวงทิพ นายมูลา นายคำพันธ์ นายบุญมา ผู้น้อง
 เป็นราชวงศ์

อนึ่ง ให้จัดแจงตั้งแต่งพระหลวงแสนขุนหมื่นชนไว้
 คุ้มในแคว้นแคว้นเมืองเชียงใหม่ เมืองหริภุญชัย เมือง
 นครลำปาง เมืองแพร่ เมืองเถิน บ้านกอะ^(๑) คอกเหล็ก
 บ้านนา ตามรัตตามกอง รั้งเมืองครองเมืองเชียงใหม่

(๑) กั้นฉบับเขียน เกาะ เป็น กอะ จึงคงไว้ตามกั้นฉบับ

เมืองทริภูษย์ เมืองนครลำปาง เมืองแพร่ เมืองเดิน
ตามบูรพประเพณีสมา

วันศุกร์ เดือนยี่ แรม ๔ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จฯ
ยกพลพยุหยาตราทพหลวง จากค่ายเมืองเชียงใหม่กลับคืน
พระนคร ให้เจ้าพระยาจักรี^(๑) แม่กองทัพอยู่ช่วยจักษแจ้ง
เมืองเชียงใหม่ อนึ่ง ให้คอยฟังข่าวราชการซึ่งกองทัพไป
ตามพม่า ได้เหตุแล้วจึงเลิกทัพลงมา ครบส่งแล้วเสด็จฯ
มาประทับแรมอยู่ ณ พระตำหนักภายในเมืองทริภูษย์ จึง
เสด็จฯ ไปนมัสการพระบรมธาตุ ไปรยเงินพระราชทาน
แก่ลาวเป็นอันมาก แล้วให้พระยาวิงพรว น้อยโพธิ
ธอนาพระพิพัฒน์สงขล จากพระบรมธาตุเมืองทริภูษย์
ในวันนั้น พระยาวิเชียรปราการ ถวาย นกคานาร เป็น บาท
บริจากรีกาผู้หนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
เงิน ๑ ชั่ง ฝาสารบหนงแล้วส่งทวนารผู้หนึ่งคนให้พระยา
วิเชียรปราการ^(๒)

(๑) ไม่บอกว่าพระยาอมราชได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาจักรี
แต่ในที่นี้ ดูเหมือนจะไม่ใช่เจ้าพระยาจักรี (หมุด) สมุหนายก

(๒) ได้ความว่า การที่ไม่ทรงรับนั้น เพราะทรงรังเกียจ
ในการพรากรุกเขา คงจะเห็นได้ในตอนพระยาภาววิเด นำถวาย นกคานาร
นารีต่อไป

๕ ๕ ๕ ๕ ๕
กรนรุ่ง ๗ วันเสาร์ เกอนย แรม ๕ ค่ำ เสดจ ๖
จากเมืองลำพูนมาประทับแรมแม่ทา

๕ ๕ ๕ ๕ ๕
กรนรุ่ง ๗ วันอาทิตย์ เกอนย แรม ๖ ค่ำ ยอกจาก
แม่ทามาประทับแรมแม่ส่น

๕ ๕ ๕ ๕ ๕
กรนรุ่ง ๗ วันจันทร์ เกอนย แรม ๗ ค่ำ ยอกจาก
แม่ส่นมาประทับแรมห้างฉัตร

๕ ๕ ๕ ๕ ๕
กรนรุ่ง ๗ วันอังคาร เกอนย แรม ๘ ค่ำ ยอกจาก
ห้างฉัตรมาประทับแรมลำปาง เหลาบาย ๔ โมงเสดจ ๖
มานมัสการลาพระบรมธาตุ บูชาถ้วยกอกไม้ทอง เงิน
แล้วไปรยเงินพรรวารชกามาแลวเป็นอนมาก แล้วไถ่กรัว
ชาย ๓ หญิง ๑๔ (รวม) ๑๗ คน ถวายเป็นข้าพระ
บรมธาตุลำปาง

๕ ๕ ๕ ๕ ๕
อนง พระยาคาวีละถวายนชคานารเป็นบาทบริจาริกา
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
ผู้หน่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๖ พระราชทานเงิน ๑ ซึ่ง
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
ผาสාරบหน่ง ส่งให้คนแก่พระยาคาวีละดงแก่ พระยา
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
คาวีละ พระยาอุปราช กราบทูล ๖ ว่า บคนเจ้าควก
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
สมคร บิกามารดาญาติพี่น้องทงปวงกยอมพร้อมกันอนจะ
๕ ๕ ๕ ๕ ๕
เป็นโทษด้วยพลคพรากจากบิกามารดา ๖ กุงหน่งทรงพระ

กรุณาเห็นหามิได้ ทรงพระকারเห็นว่า คงใจสามภักคเป็น
แท้แล้ว จึงพาตามเสด็จ ฯ มาด้วย

อนึ่ง ส่งให้บิดาพระยาภาววิละ พระยาภาววิละ
น้อยธรรม อุปราชา กำพัน คำลา ราชวงศ์ ดอนา
ณ พระวิหารวัดพระบรมธาตุลำปาง เสด็จ ฯ ประทับแรม
ณ พระตำหนักค่ายลำปาง ๒ วัน

ครนรุ่ง ณ วันพฤหัสบดี เกือนย แรม ๑๐ ค่ำ ยก
จากลำปางมาประทับแรมห้วยนาตา

ครนรุ่ง ณ วันศุกร์ เกือนย แรม ๑๑ ค่ำ ยกจาก
ห้วยนาต้ามายังประทับแรมนายาง

ครนรุ่งวันเสาร์ เกือนย แรม ๑๒ ค่ำ เพลาบาย
โม่งเศษ เสด็จ ฯ มาถึงพระตำหนักที่ประทับท่าเรือเมือง
เถิน นับระยะทางแต่เมืองเชียงใหม่มา ๔๒๑๔ เส้น

วันอังคาร เกือนย แรม ๑๕ ค่ำ เพลาเช้า ยกจาก
เมืองเถินเสด็จ ฯ โดยทางชลมารคมา ๒ วัน พระเชียงทอง
บอกขึ้นไปให้กราบทูลว่าพม่ายกเข้ามาทางค่านแม่ละเมา

วันพฤหัสบดี เกือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ ถึงพระตำหนัก
เมืองตาก จึงตรัสสั่งให้หลวงมหาเทพเป็นแม่ทัพ และ

จมนไวรนาดยกไป พระราชทานมาคนสำหรับกองทัพ

๕ มา ทรงจัดแจงทัพเสร็จแล้ว เพลายามองศาเสด็จ ฯ

มาประทับอยู่ ณ หาดทรายบ้านตาก บอกไปให้กราบทูลว่า

พม่าซึ่งยกเข้ามาทางด่านแม่ละเมาหน ต่แตกเล็กไปแล้ว

(๑)

จึงตรัสส่งให้นายควรร นายเวรมหาศไทย ลงไปบ้านระแหง

บอกกองทัพพระยากำแพงซอกให้เรียงออกไปก้าวสกัดกั

เอาจงได้ เพลา ๒ ยามจึงเสด็จ ฯ ลงเรือหมื่นจง กรมวัง

ล่องลงมา หลวงรักษากองหลวงท้ายที่นั่งมาด้วย พบเรือ

นายควรรมาสืบราชบรรณฉบับกราบทูลว่า เห็นกองทัพ

อยู่ริมนา ไคย่นเขนเสียงทมาเขน จึงตรัสว่าจริงหรือ

ประการใด กราบทูลว่า ไคย่นเขนกง กทรงพระวุฒิสงสย

ให้นายควรรนำเสด็จ ฯ ลงไป ครั้นเห็นกองทัพ จึงประทับ

เรือพระที่นั่งไว้ให้หมื่นจงไปสอดแนมดู เห็นเรือตระวางใส่

พม่าเมืองเชียงใหม่ พระเพชรปาณกุมมาให้เท้านยาม

กรนแจ้งประจักษ์แล้ว จึงเสด็จพระราชดำเนินล่องลงมา

เรือพระที่นั่งกระทบบตอไม้ล้มลง จึงเสด็จฯ ขึ้นไปณหาดทราย

(๑) นายควรรู้พรรค

พบนายชู้ นายเกตุละคร นังผิงไฟอยู่ นายชู้ จึงถวายผ้าลาย
 ผืนหนึ่ง เช็ดพระบาทพระชงม ฝ่ายหลวงรักษโกษา จึง
 เชิญห่อพระภูษาซึ่งชู้มนามากล่ออกกุด พระภูษาทงนหม
 เป็นนายออย แด่พระภูษาสวนองคหนึ่งแห่งเป็นปกตอยู่ เห็น
 อัจจรรยนัก จึงเอามาทูลเกล้า ฯ ถวาย แล้วเสด็จ ฯ มา
 โดยทางสถลมารค หลวงรักษโกษา นายควรร ตามเสด็จ
 มาด้วย เพลยารังชนก ๗ วันศักร เดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ
 ถึงพระตำหนักสวนมะม่วงบานระแห่ง จึงทรง ฯ สั่งให้
 ปรีักษาคุดและโทษนายควรร จึงปรีक्षाว่า ฯ ใช้ นาย
 ควรร ไปราชการ และ นายควรร ไปไต่ถามเสียงพม่าคน โทษ
 แล้วมีไต่สอดแนมเขาไปใกล้พลาจณาให้ถ่องแท้ และมา
 กราบทูลว่าไต่ถามเสียงพม่าเหลือ ให้ส่งสยพระทัยนัก ต้อง
 ทั่วยโทษ ๖ สถาน ประการโตประการหนึ่ง และซึ่ง
 นายควรรได้ตามเสด็จ ฯ มาเป็นเพื่อนพระองค์เมือกนการนน
 เป็นความชอบคุณกับโทษลบกลบกัน

อนึ่ง ทรง ฯ สั่งว่า นายชูละครถวายผ้าลาย ได้
 เช็ดพระบาทพระชงมเมือกนการเป็นความชอบ พระราช
 ทานเงิน ๕ ตำลึงแก่นายชู้

วันเสาร์ เดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ เพลาเช้า ทรง ฯ

พระราชทานเงินแก่ราษฎรชาวบ้าน ชายหญิงใหญ่น้อย

๕ ๕ ๖ (๑) สันทองบานเสมอคนละ ๑ สลึง ๗ พระคำหนักสวนมะม่วง

วันอาทิตย์ เดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ เพลาเช้า ๓ โมง

เศษ เสกจออก ๗ พระคำหนักสวนมะม่วง จมนสรพรเพชฌ

ภักตกราบทุกว่า ขนอินทรีโกษาต มวยสา บีพาทย์ นาย

น้อยชนะ คบกันลอบลักทางเนกอกกราพคตวงให้ผิดด้วย

พระราชกำหนด พิจารณาเป็นสขแล้ว ให้ประหารชีวิต

เสียไวหน้าบ้านระแหง (๑)

อนึ่ง สั่งให้หาพระยานนันทมาเฝ้า จงตรัสว่าพระยา

นันทหลบราชการเมื่อเสด็จ ฯ มาถึงเมืองตาก จัดแจงกอง

ทัพรบส่งให้หาทุกหมวดกอง พระยานนทมิได้ไปเฝ้า แล้ว

พระยาพิพิธ โภษาก็ได้บอกกล่าวตักเตือนว่ามหน่งสอบอก

(๑) คุณภูมายนับตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่

บทที่ ๑

(๒) คุณภูมายนับตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่

บทที่ ๓

ข่าวพม่าเข้ามาคานแม่ละเมา ให้เร่งไปเผ่า ๆ ทรง ๆ จะได้
 จักแจงกองทัพ พระยานนทกมไค้ไปเผ่า ล้วงลงมาบ้าน
 ระแหงนนเห็นว่าพระยานนทกลวพม่า มีไค้สูญเสียชีวิตใน
 ราชการเป็นแท้แล้วให้ส่งพระราชอาชญาเขียน ๑๐๐ จำ
 กรบลงไป ณ กรุง ๆ เอาบุตรภรรยาเขียนค้วยแล้วรบ
 ราชบาตรให้สนเชิง แล้วกระเวนบก ๓ วัน กระเวนเรือ ๓
 วัน แล้วประหารชีวิตเสีย

วันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๗ ค่ำ ผู้มอบ่าวหลวง
 อินทรเทพ^(๑) ผู้ว่าราชการกรุง ๆ พ้องกราบทูลพระกรุ
 ณาใจความว่า หลวงอินทรเทพเบิกข่าวหลวง ณ ฉางเมือง
 ตาก มีไค้แจกไพร่กองทัพ เอาช้วนนไปชายแก่พระยา
 นนท เอาเงินส่งไปแก่ภรรยา ครนตามไค้เนื้อความเป็น
 สัจแล้วให้ส่งพระราช อาญาเขียน ๑๐๐ แล้วปรับไหมใช้
 ช้าว ๑๐ ค่อ แล้วให้เป็นแต่นายหมวดคุมไพร่ เอาบุตร
 ภรรยาจำไว้ มีการศึกเมื่อใด จึงให้ไปทำราชการแก่

(๑) ถูกส่งพระราชอาชญาเท่ากับพระยาประชาชีพ พ.ศ. ๒๓๑๔
 เมื่อเสด็จไปปราบเมืองพุทไธมาศ ถูกประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖ ๖

ทิว ตามความชอบแล้ว บุตรภรรยาควนนกขังทเป็นหลวง
อินทรเทพดงเกา

อนึ่ง ทรง ฯ พระราชทานบันคาบศิลา ๑๐๐ บอกร
ไว้สำหรับบ้านระแหงจะได้ป้องกันข้าศึก แล้วพระราชทาน
เสอผาแก่พระยารามณูมขอเป็นอันมาก ซึ่งครัวไทย ครัว
รามณู ๔,๓๓๕ เข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภารพระราชทาน
ข้าวปลาอาหาร จักเรือส่งลงไปกรุง ฯ

วันพุธ เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จ ฯ ไป
นมัสการพระปฐมมากร ณ วัดกลางคอยเขาแก้ว จังหวัด
ประภาษตามพระสงฆว พระมเป็นเจ้าจำเริญหรือไม่ เมื่อ
โยมยังอยู่บ้านระแหง โยมยการม่งแก้ว ชนชู้ ไวกัระทำ
สศยารชฐานเสงพระบารมว ถา ฯ ข้า ฯ จะไก่อตรัสแก
พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณในอนาคคกาลเป็นแท้ ฯ ข้า ฯ
คระม่งแก้วเขาบคนไทรระม่งแก้วแตกจำเพาะแต่ทจุก จะได้
ทำเป็นพระเจคยฐานแก้วบรรจุพระบรมสารริกธาตุ ครน
อธชฐานแล้วคเข้า ระม่งแกกจำเพาะแต่ทจุก กเห็น
ประกษเป็นอศจรรยกรงหนง พระสงฆถวายพระพรว่า
จริงคังพระราชโองการ

วันพฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ เพลาเช้า ยก
จากบ้านระแหงเสด็จ ฯ มาโดยทางชลมารค ทรงพระราช
ศรัทธาถวายผ้าสบง จีวรแก่พระสงฆ์ทุกอาราม แล้วพระ
ราชทานเงินแก่ราษฎรชายหญิงใหญ่น้อยทุกบ้าน ภายหลังทาง
ลงมา ๕ วันถึงกรุงธนบุรี ณ วันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น
๑๔ ค่ำ เพลาเช้า

วันพุธ เดือน ๓ ขึ้น ๑๕ ค่ำ พระยายมราชนาย
ทัพนายกองทงปวงบอกมาให้กราบทูลพระกรุณาชอกองทัพ
ออกไปช่วย เห็นกำลังพม่าหนักมาจึงทรงพระกรุณาให้
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระยาธเบศร์บศเป็นแม่ทัพต่อพระ
ราชอาชญาสิทธิกำกับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอยกออกไปตั้งค่าย
รับอยู่ ณ เมืองราชบุรี ครั้นพระเจ้าลูกเธอเสด็จไปถึงเมือง
ราชบุรี พบพระยาอภัยรณฤทธิ์ พระยาเพชรบุรี หลวง
สมบัติบาล หลวงสาแแดงฤทธา ๔ นายแตกพม่าเข้ามา แต่
พระยาสุนทรพิพิธ หลวงรักษมนเทียร พระยาสุพรรณบุรี
พระยากาญจนบุรี พระยานครชัยศรี ๕ นายยังมีพบ จึง
บอกเข้ามาให้กราบทูล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ส่ง
ให้จับบุตรภรรยาพระยาอภัยรณฤทธิ์ และบุตรภรรยา นาย

ทัพนายกองทองปวงจำไว้ ให้พระยาอภัยรณฤทธิ์นายทัพ
 นายกองทองทำการแก้ตัว ในกองพระยาริเบศรบด
 ดาแตกออกครงหน่งจะลงพระราชอาชญาตัดศีรษะเสียให้สน
 ทงโคตร แล้วให้จกนายหมวดนายกองมาเข้ากองทัพพระ
 ยาริเบศรเป็นอันมาก แล้วให้เจ้ารามลักษณ^(๑) คือพระ
 ราชอาชญาสิทธิคุมไพร่ ๑,๐๐๐ ไปช่วยราชการ ให้เจ้า
 รามลักษณ พระยาริเบศรบด ปรีดยาราชการคิดอันกัน
 เอาชัยชำนะจงได้

วันจันทร์ เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ เพลาเช้าโมง
 เศษ ครุสสั่งให้บรรณารักษะพระเทพโยธาเสี้ย ด้วยโทษ
 ผิดตามเสด็จ ๖ มาถึงแล้วบุรี เจ้ากรมราชกรม ได้มาเฝ้าแทน
 ค้อให้หาตัวจึงลงมาเฝ้า ครุสถวายไม้ไต่ราชการ เจ้าพระ
 ยาอินทวงศ์^(๒) ทูลขอชีวิตไว้ ว่าโทษผิดคนคมีได้เอาใจใส่
 ราชการ จึงครุสว่ามันฆ่าคนเสียได้ นำใจกำเวบหนัก มิได้

(๑) เป็นผู้เข้มแข็งในการสงคราม ถอมาโปรดให้เฉลิมพระ
 ยศทรงกรมเป็น กรมขุนอนุรักษ์สงคราม

(๒) ตำรงตำแหน่งอัครมหาเสนาธิบดี คุประชุมพงศาวดาร
 ภาคที่ ๒ เรื่องทรงตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราช และพงศาวดาร
 เมืองฉวาง

มาเผ้าจะไว้มิได้ จึงทรงพระแสงดาบ^(๑)ประหารศีรษะพระ
เทพโยธาเสียมบ้อมวิชัยประสิทธิ์หน้าพระตำหนักนา

วันอังคาร เดือน ๓ แรม ๖ ค่ำเพลาเช้า เสด็จ
ออก ณ พระตำหนักแพ ชุมนคร ยกกระบัตรเมืองนคร-
ชัยศรี บอกมากราบทูลพระกรุณาใจความว่า นายพุน นาย
สา นายแก่น นายพรม ค้ารวงหลัง ๔ คน ถ้อตรา
พระราชสัทไปเมืองสุพรรณบุรี ไปตั้งตำบลบ้านกุ่ม แขวง
เมืองนครชัยศรีกับเมืองสุพรรณบุรีต่อกัน พบพม่าเข้ามา
ประมาณ ๓๐ มวโละเออ จึงวงหนเขารก และกะทอผ้า
ซึ่งใส่ตราพระราชสัทนกกหายไป อายพม่าเข้าล้อมบ้าน
กุ่ม อยู่แต่ นายพุน นายสา นายแก่น ๓ คนหนีได้ นาย
พรมหนีหายไปไม่พบกัน ครั้นแจ้งในบอกนั้นแล้ว จึงส่ง
ให้พระยาพิชัยโศภนวิชัยผู้ว่าที่โกษา ยกกองทัพพลรบ
๑,๐๐๐ สรรพไปค่ายเครื่องสรรพยุทธ ยกไปเมือง
นครชัยศรี

(๑) กฎมนเทียรบาล ในกฎหมายเก่า ฉบับมิสเตอร์บรักลเด
พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ เล่ม ๒ หน้า ๑๑๘ ข้อ ๒ เรื่องห้ามถวายพระแสงใน
เวลาทรงพระพิโรธ

อนึ่ง สมเด็จพระเจ้าลูกเธอซึ่งทรง กายมน้อยเมือง
ราชบุรีประมาณ ๕ วัน พม่าออกมาแต่ปากแพรกประมาณ
๒,๐๐๐ เศษ ทรงกายอยู่ ณ บ้านบางแก้ว เจ้ารามลักษณ
พระยาธิเบศรบดี ปรีक्षाพร้อมกัน ให้หลวงมหาเทพ
เป็นกองหน้า กุมไพรทหาร ๑,๐๐๐ ยกไปตั้งค่ายประ
ชิดโอบพม่าบ้านบางแก้วด้านตะวันตก ทพเจ้ารามลักษณ
พลทหาร ๑,๐๐๐ ยกไปตั้งค่ายประชิดโอบไปด้านตะวันออก
ออก ครั้นกายเจ้ารามลักษณ กายหลวงมหาเทพมนแล้ว
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระยาธิเบศรบดี จึงยกชนไปตั้ง
มั่นอยู่โคกกระต่าย

วันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ จุลศักราช
๑๑๓๖ ปีมะเมียฉอกก (พ.ศ. ๒๓๑๗) เพลา ๒ โมง
เช้า ๗—๘ บาท เป็นมหาพิชัยฤกษ์ เสด็จ ๖ ยกหมู่พล
จักรงคัพยุทเสด็จ ๖ ไปโดยทางชลมารค ทรงนาวาพระที-
นงกราบยาว ๑๓ วา พลพาย ๔๐ คน เรือกิ่งโยง ๒
ลำ มีแต่รสขบพาย เรือนากลองแขก สรรพด้วยโยธา
ทหารนายไพร่ ๘,๘๖๓ คน บินใหญ่น้อย ๒๗๗ เสด็จ ๖
ไปปราบพม่า ณ แขวงเมืองราชบุรี เพลาบ่าย โมงเศษ

ถึงพระตำหนักกายทาจัน เสด็จ ฯ ประทับคอยนาชน ครน
 เพลาประมาณ ๕ ทุ้มเศษ เสด็จ ฯ จากกายทาจันไปใน
 เพลากลางคน ครนรังชน ณ วันจันทร์ เดือน ๓ แรม
 ๑๒ ค่ำ ถึงที่ประทับกายเมืองแมกสอง แล้วยกไปเข้าที่
 เสวย ณ วัดกลางกายบางกุ้ง แล้วยกไปเพลาย่ำโมงเศษ
 ถึงพระตำหนักคายนประทับแรม ณ เมืองราชบุรี ตรัส
 สั่งให้พระยาวิจิตรนาวีไปสืบเอาชาวราชการ ณ ค่ายพม่า
 บางแก้ว แล้วยกเขตท้าวท้าวหนารยกหนนไปเป็นอันมาก
 วันอังคาร เดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำ เพลาย่ำโมง
 ๑๑ ค่ำแล้ว พระยาวิจิตร นาวีกลับมากกราบทูลว่า ข้า
 ทูลตะออง ฯ ทงบ่วงซงกกายประชิดพม่านน ล้อมค่าย
 พม่าไว้รอบแล้ว เห็นจะออกไปมิได้ จึงตรัสสั่งให้เตรียม
 บินมหาเศวตรัศมี^(๑) บินจ่ารง บินหน้าเรือ บินขวากเล็ก

(๑) เป็นชนิดบินทอง มีกฎหมายอย่างทรงพระราชดำริ
 ให้ทำบินมหาเศวตรัศมี บีมะเมือ พ.ศ. ๒๓๑๗ ว่า วันเสาร์ เดือน ๘
 ปฐมมาส แรม ๑ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๖ บีมะเมือจอกก เพลาเข้า
 เสด็จ ฯ ออกทอดพระเนตรบินหุ่นบินบนบ้อม ทรงพระอักษรใน
 พระกระดานชนวน แล้วทรง ฯ สั่งว่า ให้กฎหมายไว้ข้างที่ฉบับหนึ่ง
 กฎหมายให้ข้างฉบับหนึ่ง คัวยบินกรนั้น เรือนคืนไนรเค็มยาว ๕ นิ้ว

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

พร้อมแล้ว ครนเพลา ๓ ยามเศษ เสกฯ ๗ ยกพลยก

จากค่ายมั่นเมืองราชบุรีไปทางวัดอรุณฯ

ครนรุ่งชน ณ วันพุธ เดือน ๓ แรม ๑๔ ค่ำ

เพลา ๔ โมงเช้า เสกฯ ๗ ประทับร้อน ณ พระตำหนัก

กับเสนาทหนึ่ง ให้ทำอาวออกอีกน้ำหนึ่งนี้ได้ขนาดบ้น้อม ทอด
 พระเนตรแล้ว ปากบั้งรูในให้ทำใหญ่กว่าคันทึงเสนาทหนึ่งโคยรอบ
 เรือนลูกในลำกล้องกองอยู่ แยกกับอีกในลำกล้องให้ไซออกชั่ว
 เส้นค้ำย้อมโคยรอบ มีวนอกเรือนค้ำให้ไซออกใหญ่กว่าเสนา
 โคยรอบ มีวนอกเรือนลูก ให้ไซออกสั้นกับเส้นกลโคยรอบ บินกรู
 ยาวคืบ ๘ นิ้วกึ่ง ๖ นิ้วกึ่ง ให้ไซยาวออกสั้นกับรูบั้งหัวหนึ่ง เรือน
 ลูกยาวออก ๑๐ นิ้วกึ่ง ๖ นิ้วกึ่ง ๖ นิ้วกึ่ง เรือนลูกเป็นสิบเอ็ดนิ้วกึ่ง
 ทั้งเค็มกรูและยาวออกเป็นสองนิ้วกึ่ง (ในมหาเศวตรัชนี มีทั้ง
 บินใหญ่ประจำบ้อม และบินใหญ่สนาม จำนวนน่าจะหลายร้อยบอก
 อังเหลือมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปวงภูในบัญชีกรมกลาโหม
 ซึ่งรายงานทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ ปลารัฐกาลที่ ๑ ว่า
 ได้ข้อยทอนบินมหาเศวตรัชนีทำกรรพระพุทธรบาท คือ บุษลังกา
 พระมณฑป ๑๕๐ กระบอ กักรการวัดพระแก้ว คือ หล่อเสมาเม็ด
 ๒๒ กระบอ หล่อเสมา ๖๑ กระบอ บุษลังกาพระมณฑป ๔๐
 กระบอ หล่อระฆังใหญ่รอบ ๔ ค่ำ ๑๔ กระบอ หล่อเม็ดราว
 เทียน ๓ กระบอ ทำการเบ็ดเค็ด คือ หล่อฐานพระนาก ๖
 กระบอ หล่อครกสากบานประคอบพระราชวัง ๖ กระบอ ทำ
 เครื่องช้าง ๔ กระบอรวม ๓๕๖ กระบอ

ค่ายพระเจ้าลูกเธอ ณ ศาลาโคกกระท้าย แล้วยกไปประทับ
แรม ณ พระตำหนักค่ายวัดเขาพระ

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๑ ค่ำ
เพล่าเช้า เสด็จ ฯ ไปทอดพระเนตรค่ายพม่าบางแก้ว ถึง
ค่ายประชิดหม่อมเจ้ารามลักษณ จังครสสงเจ้าพนักงานให้
เร่งทำการปืนใหญ่ ปืนแกนหาม ให้แล้วในเพล่าบ่าย ๓ โมง
แล้วกำหนดให้บอกมา ฤกษ์ที่จะเสด็จ ฯ ขึ้นไป

อนึ่ง เพล่าบ่าย ๒ โมง กองหลวงบำเรอภักดี หลวง
ราชเสนา พระยารามัญใหม่มรชอ ชงมตราให้หาอยู่ ณ
เมืองราชบุรีชนมาเผาแล้วจงครสสงให้ไปตั้งค่าย อยู่รักษา
ตระหน้าเขาเชิงจุ่มไว้ อย่าให้พม่าชิงเอาได้ เห็นว่าพม่า
ซัดสนนา ครั้นเพล่าบ่าย ๓ โมงฤกษ์คแล้ว สั่งให้ยิง
ปืนใหญ่เด็ก ยังไม่เสด็จ ฯ ก่อน ครั้นเพล่าบ่าย ๔ โมง
เศษ ชุนปลัดเมืองราชบุรีบอกมาให้กราบบังคมทูล ฯ เป็น
ใจความว่า พม่ายกมา ณ ประคุดสามบ้านค่านเจ้าชวาว คน
ประมาณ ๒,๐๐๐ ม้าประมาณ ๕—๖ จับชาวค่านไปได้
๒ คน จะยกไปหรือจะตั้งอยู่เป็นประการใด รุ้เนื้อความ
แล้วจึงจะบอกมาให้แจ้งตอกรงหลวง ครั้นทรงฟังหนังสือ

บอกแล้วจึงส่งให้พระเจ้าลูกเธอ พระยาราชาศรีศรี ยก
ลงไปรักษาค่ายเมืองราชบุรีไว้ให้มั่นคง อย่าให้เป็น
เหตุการณใด แล้วให้รอกเอาค่ายเปล้าลงไปตั้งไว้ริมหน้า
โหล่น ให้ปักขวากจงหนักหนา

วันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๒ ค่ำ เพลาเช้า ๒ โมงเศษ
หมมนบาลราชหัวหมนตำรวจไนไปสืบข่าวราชการ มากราบ
ทูล ว่า เจ้าพระยาอินทอภัย (๑) ยกไปรักษาสระนาเขาหัว
พราน ค่ายอยู่ ๓ ค่าย คนประมาณ ๓๐๐ เศษ

วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ พม่าเข้าตี
ครงหนงแล้วพม่าแตกถอยไป คนวานนั้นพม่าเข้ารบ๓ครง
ได้รับพุ่งกันสามารถ จับได้เป็น พม่า ๒ ราย ๑ (รวม)
๓ คน แต่พม่าตายได้เห็นมี ๕๐—๕๐ เศษ จับป่วย
ลำบากเป็นอนมาก ครนสบตามลาวซึ่งจับได้ ให้การว่า
ยกเขาคักอนนน คนประมาณ ๓๐๐ เห็นไม่ได้ ถอยไป
จึงยกหนุนเข้ามาอีก ครงหลง ๆ ครงละ ๕๐๐ ยกมาแต่

(๑) ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า มีชื่อ พระอินทอภัย
นาชกองผู้หนึ่งในกองทัพพระยาเพชรบุรี ซึ่งยกขึ้นไปตั้งรับพม่าทาง
เมืองสวรรคโลก ก่อนเสด็จกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐

ค่ายปากแพรก เป็นคน ๓,๐๐๐ ท้วยกัน ครั้นได้ทรง
 พังจงสังเตรียมทหารเสด็จ ฯ ยกไปช่วยเจ้าพระยาอินทอภัย
 พระเทพวรชุน หลวงคำเก็งรณภพ กราบทูลห้ามเสด็จ ฯ
 ไว้ จะขออาสาออกไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้
 พระเทพวรชุน หลวงคำเก็งรณภพ คุณเอาทหารกองนอก
 ทหารกองใน กองอาจารย์ ทนายเลือก บิน ๕๑๕ ทอก
 ๒๒๖ (รวม) ๗๔๕ ยกเป็นกองโจรไปช่วยเจ้าพระยา-
 อินทอภัยในวันนั้น

วันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ เพล่า ๒ โมงเช้า
 เสด็จอยู่ ณ พระตำหนักภายในวัดเขาพระ เจ้ารามลักษณสัง
 เถรจวงอยู่วัดบางนางแก้ว พม่าจับไว้ในค่าย หนีออกมา
 ได้ ให้นายจุ่มหาคเล็ก คุณควมาถวายหน้าพระที่นั่ง จึง
 ตรัสถาม ให้การว่าพม่าอยู่ในค่ายประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ
 แต่ได้เห็นผู้หญิง ๒ คน ช้าง ๓ ตัว ม้า ๕ ตัว ซึ่ง
 เสบียงอาหารนหนมบาง ห้ามไต่บาง ถ้าจะเฉลยกันกินไป
 เห็นจะได้สัก ๑๐ วัน ซึ่งนานจะกินไปได้สักเดือนหนึ่ง
 อันเป็นลูกหลวงลูกเขลย ซึ่งยังเข้าไปตกลงในค่าย ถูกคน
 ตายเป็นอนมาก ทลาปากกม และพม่าชุกหลุมอยู่แล้วเอา

แกะปีกปากหลุมไว้ เห็นพม่าระล่ำระสายนัก จึงตรัสถาม
ว่าหนีมาหรือ หรือพม่าไซ้มา ให้การว่า พม่าจะไซ้มา
ห้ามได้ อาตมภาพหนีมา จึงตรัสว่าไม่เห็นความจริง ถ้า
หนีมา ไหนพม่าจะไว้ก็จะยิงเสีย เห็นเป็นกลอยู่ ให้นายจ้อย
มหาดเล็ก พาตัวเถรจงวไปส่งไว้ ณ ค่ายเจ้ารามลักษณะ
คงเก่า

อนึ่ง ให้หม่นองวาง สวมหม่า สืบตามพม่าและ
ลาว ซึ่งเจ้าพระยาอินทอภัยจับได้ส่งมาถวาย ณ ค่ายหลวง
ว่า นายทัพชงยกมากันนัก ถึงค่ายอยู่นัก ชื่อโค
พม่าให้การว่า ชงยกมากล้ายสระน่านชื่อเนมะโย ยกมา
เป็นกน ๑,๐๐๐ ซึ่งคงค่ายอยู่ณวังแก้วนน ชื่อยอ-
ยองไป ทัพหน้ากน ๑,๐๐๐ เกษ และชงคงค่ายอยู่
ปากแพรกนน ชื่อสะแกกระนอง ทัพใหญ่ เป็นน้ำเจ้า
อังวะ คนประมาณ ๓,๐๐๐ เกษ ยังกนหม่นมากทาง
ทวายนน คนประมาณ ๑,๐๐๐ นายทัพนั้น ๆ ข้าวมืด
รู้จักชื่อ

อนึ่ง ส่งให้พระยาณรงค์วิชาติ ไปตักเอาศีรษะพม่า
ซึ่งถูกปืนตาย ณ ค่ายเจ้าพระยาอินทอภัย ณ ช่องพรานนน

เอาไปเสียบไว้หน้ากาย ประชิด ล้อมไว้ นั้น ให้รอบทุก
หน้ากาย

อนึ่ง เพลาบ่าย ๕ โมงเศษ ทรงฯ สั่งให้ประกาศ
แก่นายทัพนายกองทั้งปวง ซึ่งล้อมพม่าไว้ ณ กายนางแก้ว
ใจความว่า ให้ขังพม่าไว้กว่าจะไซ้ จึงเอาข้าวล่อเอา ถ้า
พม่าเรื่อนออกจากค่าย ห้ามอย่าให้ซึ่งเอาค่ายเป็นอันขาด
ทีเดียว แต่เจ้าหน้าทนนให้รับรองไว้จงหยุด ถ้าพม่าหนี
ไปได้ จะเอานายทัพนายกองเจ้าหน้าทัพไพร่พลทั้งปวงเป็น
โทษถึงสนชวต และให้ตรวจตราจับตามรับสั่ง

อนึ่ง สั่งให้พระเทพวรชุนกุมทการขึ้นไป ๑๐๐
ให้ยกไปช่วยที่หน้าทศคนเบาบางนั้น

อนึ่ง เพลา ๓ ทุ่ม ๔ บาท เสด็จอยู่ ณ พระตำหนัก
ใต้ทรงฟังเสียงปืนใหญ่น้อยระดมกันหนักหนา ทรงพระ
คำร์เห็นว่าพม่าจะยกหนีไป จึงตรัสให้กองทหารกอง
อาจารย์ยกขึ้นไปช่วยเป็นอันมาก แล้วเสด็จฯ ออกไป
นอกค่ายใต้ทรงฟังเสียงพม่าเข่น ในทันใดนั้นหมันบาด
ราชคำร์วจในมากราบทุก ๆ ว่า พม่าออกมาหน้าค่ายหลวง
มหาเทพประมาณ ๓๐๐ ครนทหารยิงปืนระดมไป พม่า

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

กลับเขาค่าย ทถูกบนคายเป็นอันมาก เห็นว่าพม่าออกม
ได้ จึงเสด็จ ฯ กลับเข้าไปในค่าย

วันอาทิตย์ เดือน ๔ ขน ๕ ค่ำ เพลาบ่าย ๕ โมง

เศษ พระเทพวรชนมกราบบังคมทูล ฯ ว่า ไ้แต่งตั้งให้ม
มช่อไปสอดแนมดู เห็นค่ายพม่าตั้งอยู่ลุดแก คนประมาณ
๗๐๐-๘๐๐

วันจันทร์ เดือน ๔ ขน ๕ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จ ฯ

อยู่ ณ พระตำหนักค่ายวัดเขาวง ให้ลงพระราชอาชญา
เมียนขุนอากาศสรเพลิง ๖๐ ๗ ขนคนขาสก จินดวง จินก
จินหู่ นายฤกษ์ คนละ ๓๐ ๗ โทษผิดด้วยยังบินเกินห้าม
ลูกหลวง ลูกเดือน ลูกเชลยรีแลทละนค มีไคยพร้อมกัน
ทละ ๔๐-๕๐ นคตามรบสง ให้ขาศกรูทวเสยราชการไป
โทษนั้นเป็นมหันตโทษ ให้ลงพระราชอาชญาแต่เพียงน
ควยทรงพระกรุณาอยู่แต่พอให้หลาบจำ

อนึ่ง เพลาเช้า ๕ โมงเศษ หลวงรักษมนเทียรมา

เฝ้า จึงตรัสว่าราชการทางปวง ใช้ให้ไปทำการศึกบ้าน
ไคเมืองไต พ้อมมีไคสะกคหลังไปควย ก็ไม่สำเร็จราชการ
ทรงนพื่อไปราชการสงครามเมืองเชียงใหม่ ให้ลูกอยู่ทำ

ราชการข้างหลัง และมาพ่ายแพ้กัณฑ์มาให้ชายพระบาทพ่อ
 แลวกกล่าวโทษกันว่าออกข้าวปลาอาหาร อันทำการศึกครัง
 นั้น พ่อจะซังซังแก่ลูกผู้ใดหามิได้ รักใคร่เสมอกัน อัน
 เป็นกษัตราธิราชเจ้าแผ่นดิน ถ้าผู้ใดมีความชอบ มิได้ปูน
 บำเหน็จ ผู้ใดผิดมิได้เอาโทษ ทำจะหนักไม่ควรแก่ราชการ
 แผ่นดินหามิได้ อันประเพณีกษัตราธิราช ผู้ใดมีความ
 ชอบ ปูนบำเหน็จรางวัล ไทรงเมืองครองเมืองตามฐานา
 นุกรมลำดับ ถ้าโทษผิดควรจะตักต ควรจะมากมาเสียจึง
 จะชอบด้วยราชการแผ่นดิน จะทำการสงครามกับพม่าไป
 ได้ และพ่ออุทสาหะทรงมานเทยวหาสงครามมาทางนี้ ใช้จะ
 จงพระทัยปรารถนาหาความสุขแก่พระองค์ผู้เคยวหามิได้
 อุทสาหะ สู้ยากลำบากพระกายทงนเพื่อจะท่าน บำรุงพระ
 ศาสนา ให้สมณะช้พราหมณ์ประชาราษฎรเป็นสุขทั่วชอบ
 ชนชาติสมา เพื่อจะมีไหมคนอาศัยยอาธรรม และกรงนลูก
 ทงหลายทำการให้พ่ายแพ้กัณฑ์ ครนจะเอาโทษกเสียตาย
 หนัก ด้วยไคเลียงคумаเป็นใหญ่ไคแล้ว ผิดกรงนจะยกไว้
 ให้ทำราชการแก่ตวกรงนงก่อน และเอาบุตรภรรยาหน
 มาจาไวสนแล้ว และอนจะตงกายอยู่เมืองราชบูรนน ถ้า

พม้ายกมาตี ครอบงมชยชานะแล้วจึงจะ พันโทษทอง
นายทองไพร่ เร่งกศอ่านจงตเถก อันพอจะละพระราชกั
หนดพระอัยการศึกเสียมไต้ ถึงมาตรว่าจะเป็นนายทัพนาย
กองมไต้ จะเพ็ดทูลขอตัวเป็นไพร่ก็ตามใจสมักร ถ้าจะ
ทำไปไต้ ก็ให้เร่งกศอ่านทำการแก้ตัวไปให้รอดชีวิตเถก

อนึ่ง เพลาทุ่มเศช โทตรงพ้งเสียงบั้นในกายวงพาค
จงตรสสงไหกรรมอวจารยยกเอาทหารบ้นออกไปช่วย พม่า
เสาะออกหน้ากายไต้ให้ช่วยรบหน้ากายน่น ครนเพลาค่า
พม่าออกรบกายพระรัตนโกษารบคนสามารถ พม่าถูกบ้น
ตายประมาณ ๔๐-๕๐ คน ๑๑พม่าเป็นคนหนึ่งและบ้น
หอกเป็นอันมาก แล้วพม่ากลับเขากาย บัวจจับไปเป็น
อันมาก

วหนองการ เดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ เพลาเซ้า พระ
รัตนโกษาส่งพม่าซึ่งจับไต้คนหนึ่งมาถวาย ทรงสงไหตาม
ว่า นายทัพนายกองพม่าซึ่งอยู่ในกายน่น ปรึกษากันเป็น
ประการไต่บ้าง พม่าไห้การว่า ที่ปรึกษาจะออกมาถวาย
บงคมกมบาง ทชคแซงกมบาง ปรึกษามิงกัน

อนึ่ง เพลาบ่าย ๒ โมงเศษ หลวงบำเรอกกตบอก
 เนื้อความให้กราบทูลพระกรุณาว่า พม่าเข้ามาผ่านมาประ
 มาณ ๓๐ มา ครนยงบันหลายนัค พม่าชักมาหนีไป
 ครน ไค่ ทรง พัง จึงสั่งให้พระณรงคชวตคคุมเอาบันหลักไป
 พระราชทานกายหลวงบำเรอกกต ๓ บอก เจ้าพระยา
 อินทภัย ๓ บอก ให้รักษากายจงคิ แล้วสั่งให้ขุนเพชรภูาคุม
 เอาพม่าซึ่งจับได้ในค่ายจงพาดนนี้ ออกไปนอกค่ายหลวง
 บำเรอกกต ททางพม่าเข้ามาเข้ามา ๓๐ นนแล้วแทงเสีย
 ทแทงนให้เห็นแผลหอกข้างหลังให้พม่าซึ่งอยู่ข้างนอกเห็น
 ว่า หนีออกจากกายเขาแทงตายสนแล้วมันจึงจะครน
 ครามลง

อนึ่ง เพลาบ่าย ๓ โมงเศษ บังเกิดลมพายุนั้นมา
 หน้อยหนึ่งแล้วหายไป

อนึ่ง เพลายาค่าแล้ว ๕ บาท ขุนวิเศษโอสถหมอ
 ถือพระอาการทรงพระประชวรสมเด็จพะพันบันหลวง มา
 ถวาย ณ พระตำหนักกายวัดเขาพระ ครนทอกพระเนตร
 อาการแล้ว เร่งให้ขุนวิเศษโอสถกลับไป ถ้าเจ้าคุณเป็น
 เหตุการณ์สิ่งใด ให้เอาหม้อจำไว้แล้วรีบให้สน แล้วกรัส

ว่าพระโรคเห็นหนักจะมีไต่ไปทันเห็นพระองค์ ด้วยการ
แผ่นดินกรงนใหญ่หลวงนัก ครนจะไปบ้นไม่เห็นผู้ไต่
ที่ไวใจอยู่ท่านต่อข้าศึกไต่

วันพฤหัสบดี เกอน ๔ ขน ๘ กา เพลา ๓ โมงเช้า
จรงส่งให้หลวงอภัยสรเพลิงอยู่รักษากาย แล้วจึงเสด็จ ข
ยกจากกายม่นวดเขาพระ มาประทับอยู่พระตำหนักกายโลก
กระต่าย โยธาทางปวงจะโคธากยณเป็นสุข ครนถึงพระ
ตำหนักแล้วผู้มชอกกราบทูลว่า พม่ามาออกมาไล่กันซึ่งเดิน
ไปมาณ เขาจรงเสด็จ ข ออกเป็นอกกายทอกพระเนตร
เห็นมาพมา จึงจรงส่งให้อาจารย์ ทหาร ทนายเลือก คีพาย
ถอบัน ๕๐๐ ไต่กพมาในแศกกระเจจกระจายไป อย่าให้
ตงอยู่ไต่ ครนทหาร ๔ หมุกไปทันพม่า ไต่รบกันเป็น
สามารถ พม่าแตกไป ถูกบ้นกายบ้าง จับมาถวายเป็น
จรงส่งให้ตาม พม่าให้การว่า เจ้าเมืองทวายยกมา ๕๐๐
บ้นน้อย ๑๕๐ มาตงอยู่ท่านเจ้าชวาว ๕๐๐ ยกมาเที่ยว
ลากระเวน ๔๐๐ มี ๔ มี จรงสว่าความชอบซึ่งไต่
พม่ามานโห่งคไว่ก่อน ส่วเวจราชการแล้วจึงจะพระราช-
ทานปูนบำเหนจ ด้วยทาราชการพร้อมหน้ากันสน

อนึ่ง ทรงพระกรุณาให้สมกำลังข้าทูลละออง ฯ ใน
 กองหลวง ตักน้ำแต่โคกกระต่ายขึ้นไปพระราชทานให้ทัพ
 หน้า ซึ่งล้อมพม่าไว้บางนางแก้วนั้น กับทั้งเสบียง
 อาหารสิ่งของบริโภคนกทั้งปวง ส่งไปพระราชทานเนื่อง ๆ
 ไม่ให้ขัดสนด้วยสิ่งใดหามิได้

อนึ่ง มาใช้ซึ่งทรง ฯ ให้ไปเอาข่าวราชการ ณ ค่าย
 หลวงบำเรอกกค ค่ายพระยารามัญใหม่ กลับมากกราบทูลว่า
 จะเข้าไปในค่ายนั้นมิได้ ด้วยพม่าตั้งค่ายโอบค่ายพระยารามัญไว้
 ครั้นได้ทรงฟังจึงตรัสส่งพระยาธิเบศรบดินทร์ กรม
 เอาทหาร ๕๐๐ กับกองพระยาอภัยรณฤทธิ์ ผู้ว่าทกรม
 เมือง ไทยกไปช่วยพระยารามัญเป็นคน ๑,๐๐๐ พระ
 ยาธิเบศรบดินทร์ยกไปวันนั้น ให้พระยาอภัยรณฤทธิ์ พระ
 ณรงค์วิชัย พระยาราชบุรีเป็นทัพหน้า พระยาธิเบศรบดินทร์
 เป็นทัพหลวง กระโจนคืบลงไป ได้สัประยุทธ์กันเป็นสา
 หัสม้าตาย ๑๐๐ เศษ เจ็บป่วยลำบากไปเป็นอันมาก จะ
 ตึงค่ายลงม้าน พระณรงค์วิชัย นายกองทองสุก ขุนชนะ
 นายเขียวฉะไว ถูกปืนล้มลง เสียนายไพร่หลายคน
 ไพร่เสียน้ำใจถอยย่นลงมาประมาณ ๖-๗ เส้น รั้วไว้หยุด

แล้วพม่าดอยกลับเขาค่าย แล้วจึงตั้งค่ายลงไว้ได้ ๖ ค่าย
 แล้วให้ม้าไล่ลงมากกราบทุก ๆ ให้มีตราภากทนต์ชนไป ว่า
 รับสั่งให้ตั้งค่ายเดินเข้าไปกว่าจะถึงจึงจะไม่เสียรพล และ
 พระยาริเบศรบตีกระโจมเข้าไป จะตั้งค่ายตั้งลงมิให้เสีย
 รพลและพระเกียรติยศทางน ชอบจะเอานายทัพนายกองเป็น
 โทษถึงสนชวตจึงจะควร ครั้นทรงพระกรุณาให้ตั้งไว้
 ให้พระยาริเบศรบตีเร่งตั้งค่ายเดินเข้าไป แก้อาณานิคมออก
 มาให้จึงได้ ตามใจจะเอาหนวยทัพนายกองทั้งปวงเป็นโทษ
 ถึงสนชวตให้สนทง โศทร แล้วรบพุ่งใหญ่หนักถึงสงครามคุม
 ทนายเลือกกองนอก ๔๐๐ ยกเข้าไปช่วย ใน วันนั้น ได้ตั้ง
 ค่ายเดินเข้าไปได้ ๔ ค่าย ยังกอง ๓ ค่ายจะถึงค่ายรามัญ
 จึงแต่งทหารออกรบแย่งไว้ เพลาทุ่มเศษพม่าพะวงรบอยู่
 ช้างน หลวงบำเรอภักดี พระยารามัญมช่อจึงแหกค่าย
 หนีออกมาเขาค่ายพระยาริเบศรบตีได้

ในวันนั้นเจ้าพระยานคร สวรรค์ยก ไปถึงโคกกระ-
 ค่าย ทรงพระกรุณาให้หามาเผ้า แล้วพระราชทานอาช-
 ญาสิทธิแก่เจ้าพระยานครสวรรค์ กับพระแสงกาบช้าง

หนึ่ง ให้เจ้าพระยานครสวรรค์ (๑) ถือพระราชอาชญา-
 สิทธิ ถ้าผู้ใดย่อหย่อน ให้ส่งพระราชอาชญาตามกำหนด
 พิชัยสงคราม แล้วพระราชทานเกณฑ์หกดบับ ๔๐ คน
 ลูกหาบ ๔๐ คน มาคนมาหนึ่ง แก่เจ้าพระยานครสวรรค์
 แล้วพระราชทานทหารกองนอก ถือบับ ๑๕๐ ลูก
 หาบ ๑๕๐ คน ให้หลวงอภัยสรเพลิงไปเข้ากองเจ้า-
 พระยานครสวรรค์ แล้วถือนครปฐมรงค์เพชรรองกัหนึ่ง
 พระราชทานเจ้าพระยานครสวรรค์ แล้วพระราชทานพร
 ว่า ชัยคุณวงศ์พิพัฒน์ศรี วนาสสนธิ ในทันใดนั้นเป็น
 อัจฉริยะ มหาเมฆยงผอยฝนให้ตกลงมาหน้อยหนึ่ง
 คนจับบดขยี้จากนอยงชาติขยี้ยกคอกคองหนอง

ข้อความที่ขาดนั้น คือ

(๑) ล้อมจับพม่าค่ายบ้านนางแก้วได้

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า ทรงพระกรุ-
 ณาให้เจ้าพระยาจักรี (ถ้วง) ถือนครปฐมรงค์เพชรรองกัหนึ่ง
 ปราบกว่า ในเวลานั้นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังเสด็จทำ-
 รางพระยศเพียงชั้นพระยาเท่านั้น ถูมหาอภัยรับสั่งเรื่องการพระราชกุศล
 สักการะสมเด็จพระบรมศพ กรมพระเทพามาตย์ พ.ศ. ๒๓๑๙ และ
 กฎทรงกึ่งพระเจ้านครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๓๑๙ ในประชุมพงศา-
 วดาร ภาคที่ ๒

- (๒) กองพม่าก่อเขาชะงุ้มแตกหนีแตกไป
- (๓) ทพหลวงเสด็จกลับกรุงธนบุรี
- (๔) ทรงปูนบำเหน็จทหารผู้มีความชอบ
- (๕) โปรดให้สถาปนากรมสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
หลานเธอที่เข้มแข็งในการสงคราม
- (๖) ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระ
เทพมายุ (๑) พระบรมราชชนนี ซึ่ง
เสด็จสวรรคต ณ ทพหลวงยังคอกำนพมา
อยู่แขวงราชบุรี
- (๗) ได้ข่าวชวศึกพม่าจะยกโจโฉมาทางเหนือ
โปรดให้พระยาจักรี (คัง) ขึ้นไปช่วยเจ้า
พระยาสุรสีห์ (บุญมา) ณ เมืองพิษณุโลก
- (๘) อะแซวันยกทัพตบุงเข้ามาทางเมืองตาก รุก
เรือมาจนเข้าประชิดเมืองพิษณุโลก
- (๙) ทพหลวงรบยกขึ้นไปตั้งมั่นอยู่ปากพิง โปรด

(๑) มีหมายรับสั่งเรื่องนี้ในเดือน ๖ พ.ศ. ๒๓๑๘ ว่าด้วยการ
ถวายพระเพลิงพระบรมศพกรมพระเทพมายุ ยังไม่ได้พิมพ์

ให้ทพหน้าตงกายรายชนไปก่อแค้นเมืองพิษ-
ณุโลก

ก่อนไปเป็นพระราชพงศาวดาร

ให้ประชิดโอบหลังพม่าไว้ มุขมนตรีทั้งปวงก็เห็น
กลัว เพลา ๔ ทุ่มเศษ จึงถอยทัพหลวงมาตงตามพระ-
การนั้น

วัน ๕ ๖ ๓ ค ๑ (พ.ศ. ๒๓๑๘) ให้หากองทัพเจ้า-

พระยานครสวรรค์ชงตงอยู่ ณ วจฉนทร และพระโหรา-
ธิบดี พระยากลางเมือง ชงตงวคบางทราย ยกมาแล้ว ให้
เจ้าพระยามหามนเทียรเป็นทพหลวงถอพล ๕,๐๐๐ ให้เจ้า-

พระยานครสวรรค์เป็นทพหน้า หลวงคำแก้ง หลวงรักษ-
โยธาคุมทหารกองนอก กองใน กองเกณฑ์หค ๓,๔๐๐

พระราชทานอาชญาสิทธิ์ให้ไปตงกายรายสมชนไปคูเชิงช้า
ศึก ถ้าพม่าไม่มาศึก จึงยกชนไปศึกเช้า แล้วส่งพระ
ราชสงครามให้ตงไปเอาบันพระราชบั๊กษ บันฉัตรชัย

ณ เมืองนนทบุรี

ณ วัน ๓ ๓ ค่ำ พระยาสุโขทัยบอกมาให้กราบ
ทูลว่า พม่าตั้งค่ายบ้านกง ๕ ค่ายแล้ว ยกความน้ำไปฟาก
ตะวันตก จึงตรัสว่าเกลือกพม่าจะไปวกหลังคี่เสมียง ให้ยก
เอากองพระยาราชภักดีไปช่วยราชการพระยาราชเสนา
ณ ค่ายเมืองนครสวรรค์กับหมื่นพิทักษ์โกษาให้พระยา
ธรรมายักหนูนเจ้าพระยานครสวรรค์ขึ้นไป ประชิดพม่า
ณ วัดจันทรฟากตะวันตก ครั้นเพลยามองค้ำ เจ้าพระ
ยาสุรสีห์ให้เอาไม้พาดบเอาสารขนามนอย่าง จุกเพลิงใส่ใน
กระบอกบินยิงเขวไป แล้วค่ายพม่าซึ่งประชิดเมืองฟากตะ
ตะวันตกใหม่ชนค่ายหนึ่ง ทอรับ ๒ ทอรับพม่าออกมาดับ
ไฟ ยิ่งตายลำบากไปเป็นอันมาก

ณ วัน ๖ ๓ ค่ำ ขุนพลตกลองหนึ่งล้อมมากกราบทูล
ว่า พม้ายกมาตีเมืองกุย เมืองปราณ เมืองกุยเมืองปราณ
ต้านทานมิได้ จึงให้เขามาตั้งอยู่ชะอ้า แล้วพม่าถอยไป
พระหลานเธอ กรมขุนอนุรักษ์สงคราม ได้แต่งทหารไปสกัด
ทัพอยู่ช่องแคบ จึงตรัสให้เจ้าปทุมไพจิตรยกไปช่วย
ราชการเมืองนนทบุรี แล้วให้พระสุนทรสมบัติ หมื่นศรี-

สหเทพ กุมเอาเสื่อผาขนไปพระราชทานไทยรามัญ ซึ่ง
 ล่าลงมา ณ ร้านคอกไม้แขวงเมืองกำแพงเพชรนั้น

ณ วัน ๗^{๑๓} ๓ ค่ำ ยกกระบัตร์เมืองชัยนาทมา

กราบทูลว่า หลวงพลขุนรองปลัด นายชู ไปสืบข่าวราช
 การเมืองกำแพงเพชร เห็นค่ายพม่า ณ บ้านโนนศาลา

๒ ค่าย บ้านถลกบาตรค่ายหนึ่ง บ้านหลวงค่ายหนึ่งแล้ว
 พม่ายกลงไปเผาบ้านอุทัยธานีเสีย แล้วยกไปทางโค่น

ยังมีแจ้ง จึงตรัสให้ชนอนทรตะระเป็นแม่กอง หม่อมเชษฐ-
 กุมารเป็นทัพหลวง หลวงสรวิศ^(๑) และปลัดเมืองอุทัยธา

นเป็นทัพหน้า ให้หม่อมอนุชเทวาเป็นจางวาง ยกลงไป
 บอingkันเสบียงและปืนอย่าให้เป็นอันตราย ถ้ามีราชการณ

เมืองนครสวรรค์ ให้แบ่งกองอาจารย์ไปช่วยบ้าง ตั้งอยู่
 กิ่งสำเภา

(๑) นามเดิมว่า หน มีชื่ออยู่ในจดหมายเหตุขุนบำเหน็จ จ.ศ.
 ๑๑๔๔ ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ ได้เลื่อนศักดิ์สูงจน
 เป็นเจ้าพระยาพระคลัง

ณ วัน ๑๗^๓ คำ ให้หาเจ้าพระยาจักรี^(๒) ลง
 มาเฝ้า ณ พระตำหนักท่าโรง เจ้าพระยาจักรีบวกลงมามี
 ได้ ให้พระยาสุรสีห์ลงมาจึ่งตรัสปรึกษาด้วยพระราชาธิราช
 ไกรพี่น้องพลลงไปตั้งทัพเมืองนครสวรรค์ป้องกันเสวยยังไว้
 และราชการเมืองพิษณุโลกนั้น เจ้าพระยาสุรสีห์จึงบรรอง
 รักษา ในวันนั้นหมื่นศรีสุนทรเทพตอหนองสอบอกเจ้าพระยา
 นครสวรรค์กับพม่ารกหนึ่งลงมาทูลว่า เห็นค่ายขึ้นไป
 ถึงบ้านบางส้มบ่อย ตั้งลงมา และพม่ายกมาไว้รบกัน
 เป็นสามารถ จึงได้เป็นอสนีหนึ่ง ถูกปืนตายลำปากลากัน
 ไปเป็นอันมาก บัดนี้พม่ายกสนธิขวบและเกลื่อนนแวง
 นัก หนัก ๒ บาท ซื่อเป็นเงิน ๑ บาท

ณ วัน ๓๔ คำ พระยารัตนพิมลรักษาค่ายปากน้ำ
 พึงบอกกราบทูลว่า แต่งคนไปสอดแนมถึงวังสองสี่
 เห็นพม่าประมาณ ๒๐๐ ครัวนเพลบายพม่าเผาบ้านไกล
 ปากน้ำพึงเข้าไป ๓ ครัว จึงตำรัสให้หลวงวิสุตโรโยธามาศย์

(๒) ในจดหมายเหตุการพระราชกุศลสักการะ พระบรมอัฐิ
 กรมพระเทพามาตย์ พ.ศ. ๒๓๑๔ บัร่ากว่า สมเด็จพระพุทธออก-
 พ้าจุฬาโลก ยังเสด็จดำรงพระยศเป็นเพ็ญพระอร่าเท่านั้น

หลวงราชโยธาเทพ คุมเอาปืนใหญ่วางเกวียน ๘ กระ-
บอก ลงไป ณ ค่ายปากน้ำพิงฟากตะวันตก

ณ วัน ๔^๓ ๔^๓ ค่ำ เสด็จดำเนินด้วยพระบาทชนไป
ทางฟากตะวันออกแต่ทำโรงตั้งค่ายเจ้าพระยานครสวรรค์
ซึ่งตั้งอยู่ ณ บ้านแซกถนน เสด็จอยู่พระที่นั่งเกาอกกลาง
หาดทราย เจ้าพระยานครสวรรค์ พระยาธรรมมาวาโยนา
ข้ามมาเผ่ากราบทูลว่า พม่าตั้งค่ายประชิดลง ๔ ค่าย แล้ว
ปักกรวยโอบลงมา จึงตรัสว่ามณฑลวงอยากลัวมน ทรงรับ
อย่าตั้งตรงเข้าไป ให้ตั้งรายเรียงออกไป ถ้ามั่นตั้งตาม
ไป ให้ตั้งรายแฉกออกไปจงมาก ให้คนรักษาค่ายละ
๕๐ คน แล้วอย่าคึกคักแล้วแตกกลวเสีย มันจะตีค่ายไหน
ให้มันตีเข้า อันทหารแล้วองอาจอย่างกลัวตาย ตั้งใจอาสา
พระรัตนตรัยและพระมหากษัตริย์ เตะชะผลกตัญญูนั้นจะ
ช่วยอภิบาลรักษาก็จะหาอันตรายมิได้ ถ้าใครย่อหย่อนให้
ประหารชีวิตเสีย สงครามจึงจะแตกลาชนได้ช้อยช้านะ
แล้วให้ยกเอากองพระยาศรีราชเคโซ กองหมื่นทัพเสนา
มาเข้ากองเจ้าพระยานครสวรรค์ ยกเอากองเกณฑ์หค

ทหารอาจารย์ มาไว้ในกองหลวง แล้วส่งให้ขึ้นไปเมือง
พิษณุโลกหาเจ้าพระยาจักร์ลงมาเฝ้า ณ พระตำหนักค่าย
นน กรนไค้ทรงพงเสียงบนใหญ่น้อย ณ ปากน้ำพิงหนา
ขน จึงส่งเจ้าพระยาจักร์ให้ยกแจงรักษาค่ายท่าโรง แล้ว
เพลลา ๓ ยามยกทัพหลวงมา ณ ปากน้ำพิง กรนเพลลา
๑๑ ทุ้ม พม่าชุกสนามเพลลาเข้ารบกองพระยาธรรมไตร
โลก กองพระยารัตนพลดี ณ กองตะพอง ยิงระคมทาง
กลางวันกลางคืน

ณ วัน ๕ ๕ คิง เสด็จชมสะพานเรือกลับไปพักกระ-
วันตก ให้พระยาสุโขทัยหน่อออกตั้งค่ายชุกบึงกาชุกหลุม
เค้นดังกันไค้ ให้หลวงรณไชยา หลวงภักดีสงคราม ไป
ตั้งค่ายประชิดพม่าปากตะพอง ให้หลวงคำแกงคุมเกณฑ์
หัต และกองอาจารย์เก่า กองอาจารย์ใหม่ เข้ากองพระ
ยาสุโขทัย หลวงเสนาภักดี บินแก้วจินดา ให้ตัวกหลัง

ณ วัน ๗ ๓ คิง เพลลาเข้า พร้อมกันตัวกหลัง
กระหนาบเข้าไปรบตะลุมบอนกันสามารถ พม่าล้มตายเป็น
อันมาก ชุนอากาศสรเพลิงถูกปืนตาย

ณ วัน ๑๓^๓ ๕ คำสั่งให้หาคองพระโหราธิบดี กอง
หลวงรักษ่มนเทียรลงไปตั้งโคกสลุด เรือลำเลียงจะได้ไป
มาโดยสะดวก ในทันใดนั้นหลวงเสนากักตักกระบัตร์เหล่ง
กองบินแก้วจินดา มากราบทูลว่า ตัวกหลังพม่ากระโจมเข้า
ไปพม่าชุกสนามเพลาะวงรอบไว้ ๓ ตำบล กองอาจารย์ถอย
เสียมิได้ช่วยแก่ข้า ๆ ทงบ่วงชุกสนามเพลาะรบอยู่คั่นหนึ่ง
พระยาสุโขทัยจึงตเขาไป ครั้นโคตรงพั้งจงส่งให้อาอา-
จารย์ทอง นายก นายหมวก ไปประหารชีวิตเสีย เลกน
พระราชทานให้ชนรามณรงค์คุมทหารสับไป ครั้นเพล
บ้ายเสด็จไปทอศพระเนตรกายทรมลลองกะพอง แตะกาย
นออกไประยะทาง ๒๒ เส้น ไทตงกายชุกคดองเกิน
ตามบีกกาให้ตงกัน ขณะนั้นตรัสภาคโทษพระสุธรรมอาจารย์
พระวิสาลสุธรรม แล้วให้ทำราชการแก่ตัว เขาตงกาย
ประชิดพม่ากับกองทหาร กองเกณฑ์หคสับไปในวันนั้น
เพลบ้าย ๕ โมงเศษพม่าออกปล้นกาย ด้รบกันเป็น
สามารถ หลวงคำแกยงพม่าตายเป็นอันมาก อนึ่ง ชุน
หาญทนายเลือกกองนอกรักษากายให้เพลิงตกในตงคิน ตัก

พริกแตก เห็นพม่าจะวกหลังจะขอลาดทัพมาตั้งรับอยู่ปาก
 ตะวันออก จึงดำรัสให้กองพระยากลางเมือง พระโหรา-
 ธิบดี พระวิฆิตตณรงค์ พระยาเทพ เข้ากองพระยาอมราช
 ยกไปตีพม่าซึ่งตั้ง ณ วัดพริกปากตะวันออกนั้น ให้หลวง
 รัชมนเทียรรักษาค่ายประชิดพม่ากลางเมือง ณ ปากน้ำ
 พิงปากตะวันตก

ถึงเมื่อ
 ขณะนั้นกองทัพพม่าวกไปตั้งโอบหลังทัพหลวง แล้ว
 แบ่งกันเข้าแตกค่ายพระยาอมราชได้ ในทันใดนั้นพระยา-
 อมราชขับทหารเข้าคั่นเชิงเอาค่ายได้

อยู่ประมาณ ๑๑-๑๒ วัน พม่าทำการศึกพิษณุ-
 โลกกวัดชนชน ฝ่ายข้างในเมืองขาดเสบียงทแกล้วทหาร
 อีกร้อยลงเรรวนนก ข้างทัพหลวงนั้นก็เสียตลาดอ้อมมาตั้ง
 ณ บางชาวดอก ครั้นเดือน ๕ ข้างขึ้นเจ้าพระยาจักร
 เจ้าพระยาสุรสีห์ เห็นเหลือกำลังพาทหารฝ่ากองทัพพม่า
 หนีออกจากเมืองพิษณุโลก^(๑) ฝ่ายกองทัพทั้งปวงก็แตก
 กันเป็นอลหม่าน กองทัพพม่าได้ตกยกไล่ติดตามมา

(๑) จดหมายเหตุโหรว่า จ.ศ. ๑๑๓๘ (พ.ศ. ๒๓๑๘) ณ
 วันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เสียเมืองพิษณุโลกเวลา ๒ ยามเศษ

ขณะนั้นพอข้างกรุงอังวะให้มาใช้ถือหนังสือมาถึง
 อะแซหวุ่นกแม่ทัพว่า กรุงอังวะเกิดเหตุด้วยพระเจ้ามอองระ
 ทิวังกต ได้ครองแผ่นดินอยู่ ๗ ปี จึงจังกูซึ่งเป็นราชบุตร
 พระชนม์ ๒๕ ปีคิดฆ่ามิ่งไปอาเสีย แล้วกตงซึ่งชกตยา
 ภิชก ในศักราช ๑๑๔๓ ปีจึงเสด็จลงไปนมัสการพระ-
 มุเตา ณ กรุงหงสาวดี ฝ่ายมอองหม่องซึ่งเป็นโอรสมัง-
 ลอกนเป็นกบฏฆ่าพระเจ้ามอองระทิวังกตได้เป็นใหญ่
 ในกรุงอังวะ และจังกูเกิดมบค้อยู่ ๗ ปี อะแซหวุ่นกแม่ทัพ
 นั้นจึงให้ถอยทัพไป

ขณะนั้นพระเจ้ามอองระทิวังกต พระโอรส น้อย พระทัย
 แก่ชาศักนิก ครุสโหลงหม่มนสรวิธมาตามหน้าพระที่นั่ง
 จะให้คุมเสกทหาร คุมเสกเกณฑ์หัด ขึ้นไปทามรบพม่า
 นิงเสีย มีรบส่งให้ประหารชีวิตเสีย พระยาพิชัยสงคราม
 นนยกกลับไปบ้านเมือง จัดทหารออกก้าวสกัดทัพมาจึงได้
 พระยาเทพ พระยารัตนพิมล พระยานครชัยศิริ พระยา-
 ทุกขราษฎร์ หลวงรักษโยธา หม่อมอกเนตรนนไท้เป็น
 กองหน้าพระยาสรบดินทรยกไปตีพม่า

ณ วัน ๒๖ ค่ำ พระราชสงครามเอาหนังสือ
มหาไศภิก (๑) เจ้าอารามวัดใหม่ เขียนใส่ใบตาลไปถวาย
เป็นเนื้อความพุทธทำนายในคัมภีร์ธาตุวงศ์ (๒) ความว่า
ตระกูลเสนาบดี (๓) ได้เป็นกษัตริย์ ๔ พระองค์ พระองค์
สุดท้ายจะยกมาย้ายกรุงเทพฯ กรุงเทพฯเสียแก่พม่าแล้ว
ยังมีชายพอกาเกวียน (๔) นั้นจะได้เป็นพระยาครองเมือง
ทิศใต้กรุงชายทะเลชื่อเมืองบางกอก พระยาองค์นั้นจะสร้าง
เมืองได้ ๗ ปี ในข้อศก ๗ บินพม่าจะยกมาเพียรพยายาม
กระทำศึกอยู่ ๓ ปี ในพระพุทธศักราช ๒๓๒๐ ปี
จุลศักราช ๑๑๓๘ ปี พระนครบางกอกจะเสีย ให้เสด็จ
ขึ้นไปอยู่เมืองลพบุรีอันเป็นที่ประชุมพระบรมธาตุ ชาศัก

(๑) คู่เชิงอรรถหน้ากัน

(๒) คัมภีร์ธาตุวงศ์ ตามที่ปรากฏในบัญชีคัมภีร์ภาษาามคร
และภาษาสันสกฤต ฉบับของหอสมุดแห่งชาติมี ๒ คัมภีร์ คือ นลาง
ธาตุวงศ์ ว่าด้วยการประดิษฐานนลางธาตุในลังกาทวีป ทาธาธา
วงศ์ ว่าด้วยเรื่องพระเชิวแก้วของพระพุทธเจ้าประดิษฐานในที่
ต่าง ๆ ทั้งสองคัมภีร์นั้นไม่มีพุทธทำนายเรื่องนี้เลย

(๓) น่าจะหมายความว่าตระกูลพระเพทราชา

(๔) คงจะหมายเอาสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เช่นกล่าวไว้ใน
ในเชิงอรรถหน้ากันเล่มนี้

ศักรุกครายมิไคเลย จึงตรัสว่าจะละเมืองบางกอกเสียมิได้
แต่ปากชพรหมฉว่าแล้วจ่าจะทำตามจะ ไปอยู่สัก ๗ วัน
ก่อนเพื่อจะให้เป็นที่

ณ วัน ๒๐ ๖ คำ ให้พระยาพลเทพ หลวงเนาโชติ
จมนเสมอใจ ยกพลขึ้นไปเมืองเพชรบูรณ์ ถ้าหม้ายไปติด
พอจะกันไคให้กันไว้ ดาเหลอกลง ให้หมอนกรอบครัว
เสบียงอาหาร ลง ไป อรุณ ๖ ให้ใช้ พระ ยานกร สวรรค์
พระยาสวรรค์โลก ยกไปรวมพม่าทางเมืองกำแพงเพชร
ให้พระยายมราชซึ่งคงอยู่ทวยกาย ยกลงมาอยู่รักษาค่าย
หลวงปากคลองบางชาวทอง แยกพลหลวงเสด็จแรมรับ
กองทัพเมืองพิษณุโลกอยู่ ๒๐ วัน

ณ วัน ๔๐ ๖ คำ เสด็จถึงพระตำหนักค่ายเมือง
นครสวรรค์ ให้ประหารหลวงซำทิสุนทร ซึ่งหนีทัพ
ลงมาแต่กองทัพอยุธยาธรรมไตรโลกนเสย แล้วจับกองทัพ
ไทยยกไปทางบกทางเรือ แจกกฎหมายสำหรับทัพทุกกอง
ถ้าไพร่ตายนายมิทันให้ฆ่าเสีย ฝ่ายข้าทุลละออง ๖ ตาม
เสด็จมทนจะลงพระราชอาชญาถึงสนชวก

วัน ๗^{๑๗} ค่ำ เสด็จโดยทางชลมารค ประทับแรม
ณ พระตำหนักค่ายม่นบางแถม หลวงวังไปตีบราชการมา
กราบทูลว่า เห็นพม่าตั้งอยู่ในเมืองกำแพงเพชรประมาณ
๒,๐๐๐ เกษ

ครั้น ณ วัน ๕^{๑๗} ค่ำ หม่นชานคชสารมากราบ
ทูลว่า พม่ายกไปจากเมืองพิษณุโลก เมาวัดเสี้ยนยัง
เหลือแต่พระชินราช จึงตรัสให้พระยายมราชยกขนทาง
ตะวันตก ให้พระยาราชสุภาวดีไปทางตะวันออก เจ้าพระ-
ยานครสวรรคคณยัดขนไปประสมกับวังพระธาตุ ข้ามไป
พร้อมกันทีเดียว

ณ วัน ๕^{๑๗} ค่ำ ทพหลวงขึ้นไปประทับแรมฟาก
ตะวันออกเหนือปากน้ำขลุ้ม ให้ประหารชีวิตขุนสุนทรรัตน์
หม่นสนน กับบ่าวคนหนึ่งเสียไว้ ณ หาดทรายหน้าค่าย
หลวง อนึ่ง หลวงวังไปตีบราชการ ณ บ้านสามเรือนมา
กราบทูลว่า พม่ายกไปประมาณ ๑๐๐ เกษ จึงตรัสให้
เจ้าพระยานครสวรรคค ถอยทัพลงมาจากบ้านโคก และ

พระยาสรบคันทร์ยกไปตามพม่า ณ เมืองกำแพงเพชร บอก
มาให้ทราบทูลว่า พม่าบ้านกงธานีนั้นเล็กไปแล้ว พม่า
ซึ่งอยู่เมืองกำแพงเพชรยกไปทางตะวันตก

ณ วัน ๕^๒/_๗ ค่ำ ถอยทัพหลวงมาประทับรอน ณ
เมืองนครสวรรค์ ชาวบ้านเมืองอุทัยธานี บอกมาทราบ
ทูลว่า พม่ายกผ่านลงมา ๑๐๐ เศษ เมาพระตำหนักเสีย
แล้วแทงหลวงตาลัวบาศของกษัตริย์ แล้วยกไปทางนาร์
จึงให้กองแก้วจินตวอกไปตาม ถ้างั้นเขาให้ตั้งแตกฉาน
แล้วให้ตามไปตั้งไพรโยก

ณ วัน ๗^๓/_๗ ค่ำ บิรอกอสูร (จ.ศ. ๑๑๓๘
พ.ศ. ๒๓๑๕) เสด็จลงเมืองธนบุรี

ณ วัน ๒^๖/_๗ ค่ำ พระยามราช พระยาราชสุภาวดี
บอกลงไปว่า ใต้รบพม่าเมืองอุทัยธานีเป็นสามารถ จึงให้
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์ ถือพล ๑,๐๐๐
ยกทัพเรือหนุนขึ้นไป

ณ วัน ๕^๖/_๗ ค่ำ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จทางชลมารค
ขึ้นไปถึงพระตำหนักเมืองชัยนาทฟากตะวันออก ส่งให้

กรมขุนอินทรพิทักษ์กลับลงไปรักษากรุงธนบุรี อนึ่ง พระ
 ยายมราชบอกมากกราบทูลว่า ทังประชิดพม่าอยู่ ณ เมือง
 อุทัยธานี ชดสนศวยเสบียงอาหารนก ลาทพลอยมา
 ตั้งอยู่ตงไถ่เดือน หม่อมเจ้านรธาเบศ กองแก้วจินดา
 บอกมาว่าติดตามพม่าไปทัน ได้รบกัน ณ บ้านเค็มบาง
 นางบวชสามารถ พม่าล้มตายเป็นอันมาก จึงส่งว่าพม่ามิ
 ไถ่ตามลงมาตีทัพแล้ว เป็นเหตุกลัวจะได้ทำนา ให้เลิก
 ทัพเมืองพิชิต นครสวรรค์ คงสำเนา ลงมายังค่าย
 หลวงเมืองชัยนาทให้เสน ให้พระยายมราช พระยาราช
 สุภาวดี พระยารวมฤ ยกทางขตลงไปเมืองนครชัยศรี
 เมืองราชบุรี ถ้าพบพม่าให้ตี ถ้าประกรวเรนช่อนอยู่ใน
 บ้ำให้กวาดต้อนลงไป

อนึ่งเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ พระยาธรรมมา
 ให้คุมไพร่พลท่งปวงทำนาฟากตะวันออกกรุงธนบุรี อนึ่ง
 พระยายมราช พระยาราชสุภาวดี ทังทำนากะทุ่มแบน
 หนองบัว แขวงเมืองนครชัยศรี

ณ วัน ๑๖ ค่ำ เสด็จขึ้นไปเมืองนครสวรรค์ ให้
 พระยายมราช พระยามหาเสนา เร่งยกไป แล้วเสด็จ

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

กลับลงมาในวันนั้น ลงเรือพระที่นั่ง ณ ชับพญามาประ-
ทบบ้านงว

ณ วัน ๓๓๘ ค่ำ ถึงเมืองธนบุรี บำรุงโยธาหาญ
ไว้ให้มำใจ

ณ วัน ๔๓๘ ค่ำ ปีวอกอัฐศก (จ.ศ. ๑๑๓๘
พ.ศ. ๒๓๑๘) กรมขุนอนุรักษ์สงคราม กรมขุนรามภูเบศ
พระยามหาเสนา พระยามหาราชและนายทัพนายกองบอก
มาให้กราบทูลว่า พมราชคนด้วยชาวปลาอาหารนัก เล็ก
ไปจากเมืองอุทัยธานีสนมต่อ พม่าซึ่งตั้งอยู่เมือง นคร-
สวรรค์คนเล็กไป อยู่ประมาณ ๘๐๐-๙๐๐ คอยพม่า
ซึ่งไปหาข่าว ณ เมืองเพชรบุรีณวันนั้น

ณ วัน ๗๓๘ ค่ำ ปีวอกอัฐศก ยกทัพหลวงจาก
เมืองธนบุรี ๑๑ กอง เสด็จโดยทางชลมารค ขึ้นไปราบ
พม่า ณ เมืองฝ้ายเหนือ แจ้งใบบอกว่าทัพหน้าคพม่าเมือง
นครสวรรค์แตกไปทางเมืองกำแพงเพชร

ณ วัน ๕๓๘ ค่ำ ให้กรมขุนรามภูเบศ เจ้าพระยาอันท
อภัย อยู่รักษาค่ายเมืองนครสวรรค์ แล้วยกทัพหลวง

ไปทางชลมารค ถึงเมืองกำแพงเพชร พม่าซึ่งแตกไปอยู่
ในป่าคองหน กองทัพทงปวงจับมาถวาย ๓๓๐ เศษ จึง
ให้พระยายมราช พระยารามัญ ยกติดตามไปทางระแหง
จนปลายค่าน

ณ วัน ๕/๕ ค่ำ ถอยทัพหลวงมาที่บ้านระแหง
ทอดพระเนตรเห็นคนชาวช่งพม่าทำนาไถน สงให้
ถอนเสีย

ณ วัน ๒/๕ ค่ำ เสด็จถึงเมืองธนบุรี แล้วทรง
พระวิตกกถึงสมณะซึ่งชบคองลงมาแก่เมืองฝายเหนือ จึง
ประเคียงพระสังฆราช วิชาพระสงฆอนจรอารามโคขี้กสน
อาหาร ให้เบิกเอาข้าวฉางหลวงไปถวายแล้วทรงพระราช
ศรัทธาถวายสมณะบริวารแก่อาคันตุกะเป็นอันมาก และ
ให้เด็กคนรักษาหน้าที่เชิงเทินเสีย ไปทำไร่นาคามภูมิลำ
เนา

ณ วัน ๖/๑๐ ค่ำ พระยาราชภักดี^(๑) ซึ่งไปตาม

(๑) พระราชพงสาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า พระยาราชภักดีถูกประหารชีวิต เพราะเป็นคนเกียจคร้านและย่อท้อต่อราชการ แต่ในที่นี้ว่าเข้มแข็ง

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

พม่าทางเพชรบูรณ์นายมนน ^๕ ยิงพม่าตายเป็นอันมาก
จับเป็นได้ ๕ คน

ณ วัน ๗^๕ ๑๐ ค่ำ กองพระยายมราช พระอารามัญ
ตามพม่าไปตั้งบ้านแม่ละเมา ^๕ ยิงพม่าตายลำบากเป็นอัน
มาก จับเป็นได้ ๑๗ คน

ณ วัน ๑๗^๕ ๑๐ ค่ำ พระยาศรีเบ็ญจรัตน์ กองอาสาจาม
ไปตามพม่าเมืองพิษณุโลก ^๕ จับได้ ๑๕ คน ^๕ กับทั้งเครื่อง
ศาสตราวุธเอาลงมาถวาย

ณ วัน ๗^๕ ๑๐ ค่ำ เจ้าพระยาอนุกรมวิธาน ^๕ พระยา-
พิชัยอาสา ส่งพม่าลงมา ๕๗ คน กรมขุนอนุรักษ์สงคราม
พระยามหาเสนา ส่งพม่าลงมาแต่แขวงกำแพงเพชร ๑๑ คน

อนึ่งเจ้ากรุง^(๑) บัญญจกชอับนถวายเข้ามา ๑,๔๐๐
และสิ่งของเครื่องบรรณาการต่างๆ

ณ วัน ๒^๕ ๑๐ ค่ำ บิวอกอัฐศก (จ.ศ. ๑๑๓๘
พ.ศ. ๒๓๑๕) เพล่าบาย นางพระยาข้างเผือกถ่ม ^๕ จึงคำ

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่าเป็นกบฏขึ้น
เหล็กอังกฤษ เจ้าเมืองเกาะหมาก แต่ตำนานเมืองเกาะหมากปรากฏ
ว่า อังกฤษเพิ่งมาปกครองขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์นี้

รตให้ฝั่งไว้ ณ วัดสาเพงที่ฝั่งเจ้าพระยาปราบไตรจักรนั้น

ณ วัน ๑๖ ๑๑ ก่า จุลศักราช ๑๑๓๘ ปีวอกอัฐศก

พระราชทานนามเจ้าพระยานคร^(๑) ให้คนเมืองเป็นเจ้า

ชนทสมาคังเก่า พระราชทานราชูปริโภคเป็นอันมาก

ณ วัน ๒๖ ๑ ก่า เสด็จไปบำเพ็ญพระกรรมฐาน^(๒)

ณ พระอุโบสถวัดบางยี่เรือ แล้วทรงพระปสาทะเลื่อมใส

ศรทธาตุทิศถวายเรือธมวคณียบกาทบ หลังกาสก-

หลาดเหลือองลำหนึ่ง คนพาย ๑๑ คน พระราชทานเงิน

(๑) คู่ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒ เรื่องทรงตั้งพระเจ้านคร
ในหนังสือพระราชพิธีสมโภชเมืองนครสวรรค์ ออกพระนามพระ
เจ้านครว่า พระเจ้าขัติยราชันดร สมุทิมโศภวรรย์

(๒) จกหมายเหตุการพระราชกุศลสักการะพระบรมอัฐิ กรม
พระเทพามาตย์ พระบรมราชชนนี (ยังไม่ได้พิมพ์) มีข้อความเริ่ม
ต้นว่า วันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ ก่า จ.ศ. ๑๑๓๘ ปีวอกอัฐศก
(พ.ศ. ๒๓๑๘) เสด็จ ๖ ออกไปบำเพ็ญพระธรรม ณ วัดบางยี่เรือใน
ทรงพระกรุณาตั้งพระยามหาเสนา พระยาจักรี ให้เจ้าพนักงานแต่ง
การเชิญพระอัฐิ สมเด็จพระพันปีหลวง กรมหลวงพิทักษ์เทพามาตย์
ออกไปบำเพ็ญพระราชกุศลบังสกุล ณ วัดบางยี่เรือนอก...คั้งนี้
จะเห็นได้ว่าการบำเพ็ญพระธรรมนั้น เนื่องในการพระราชกุศลทรง
พระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมราชชนนี เป็นการสนองพระคุณตาม
พระราชวิสัยที่ทรงพระกตัญญูกตเวทียอย่างแรงกล้า

ตราคนละ ๒ คำถึง และพาเข้าให้บวชเป็นปะขาว ถวาย
 พระรัตนไตรปิฎก พระหีบคู่หนึ่ง สำหรับใส่วิธูปเทศพระ
 กรรมฐาน^(๑) แล้วทรงสัจจาธิษฐานว่า เศษะผลทานน^๕
 ยังก^๔ลักขณะบิณฑังเกิดแก่ข้า^๕ ๗ แล้วอย่าให้ปราศจาก และ
 พระธรรมซึ่งยังมีโคบังเกิดน^๕ ของจงให้ข้า^๕ ๗บังเกิดแก่ข้า^๕ ๗
 ภียโยภาวะยัง ๗ ชนไป^๕ อนึ่ง จงเป็นบัจจข้อแก่พระโพธิ-
 ญาณในอนาคตกาลในน^๕เขต

ครั้นเสร็จเชิญพระเถรปิฎกธรรมลงเรือ ข้า^๕ทูลละ-
 ออง ๗ ฝ่ายทหารพลเรือน และราชบริพารข้างป่าง^๕ แทน
 ชนตามแม่น้ำ ถึงบางยี่สิบแล้วแล่นเข้าไป

อนึ่ง ให้พระราชอาคัน พระยามหาเสนา กำกับ
 การเอาเงินตรา ๑๐ ชั่งไปเที่ยวพระราชทานแก่คนโซใน
 กรุงนอกกรุงธนบุรี

(๑) มีพระบรมราชธิบายเรื่องหนึ่ง ว่าด้วยลักษณะการปฏิบัติธรรมชั้นสูง หรือเรียกสั้น ๆ ว่า ลักษณะบุญ ทรงเรียบเรียงเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๑๘ ใจความย่อ ๆ ไม่รุ่มร่าม เพียง ๒ หน้ากระดาษพิมพ์คัด (ยังไม่ได้พิมพ์)

ณ วัน ๒ ๖ ๑ กำ เชิญพระอรุณ^(๑) สมเด็จพระพนปี
หลวง ลงเรือแห่แต่คนวนำเข้าไปพระเมรุวัดบางยี่เรือใน
นิมนต์พระสงฆ์สงฆ์^(๒) หมั้นหนึ่ง ถวายพระมหา
ทานเป็นอันมาก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงศีลบำเพ็ญ
พระธรรม^(๓) แรมอยู่พระตำหนักวัดบางยี่เรือนอก^(๔)
๕ วัน แล้วให้ทำกุฎถึง ๑๒๐ กุฎ แล้วให้บูรณะปฏิ-
สังขรณ์พระพุทธรูปและพระเจดีย์ วิหาร กุฏิพระอุโบสถ
นั้นให้ทุกลงแล้วปลูกบัวหลวง ชำระแควต่างให้กว้างออก
ไปกว่าแต่ก่อน แล้วอาราธนาพระสงฆ์ถวายคณะวิปัสสนา
มาอยู่ ณ กุฎซึ่งทำถวาย โหษาทูลละออง ๖ ประนบัติแล้ว
เสด็จ ๖ ไปถวายพระราโชวาทแก่พระสงฆ์ โดยอธิบาย
ซึ่งพระองค์บำเพ็ญ ไต่โทษของควยวธ จะ ได้บอกบุญ
ปฏิบัติศาสนาสืบไป

(๑) นี้คือเหตุให้เสด็จ ๖ ไปทรงบำเพ็ญพระธรรมถึงกล่าว
แล้ว

(๒) เห็นจะหมายความว่าพระภิกษุทุกนิกายทุกพระอาราม

(๓) หมายความว่าทรงศีลแล้วก็เจริญสมาธิตามลำดับ กุฎิ
ธรรมแต่เหนือสามัญปฏิบัติ

(๔) คือวัดอินทารามในคลองบางหลวง ยังมีพระแท่นบรรทม
และที่บรรจุพระอังคารธาตุปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

ณ วัน ๖ ๖ ๓ ค่ำ เพลา ๒ ยาม เสือ^(๑) เข้าม่ากินเขมร

ชายซึ่งเผ่าสวนวัดบางอเรือ พระเจ้าลูกเธอ และเจ้าพระยาจักรี พระยายมราชข้าหลวงออกไปวางยาเบื่อเด็กกินเม่าอยู่ จึงแต่งคนเข้าไปแทงเสี้ยนนกลง

ณ วัน ๒ ๖ ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ บังเกิด

ลมพายุลมฝนหนักเรือพระที่นั่งควงนอกกำแพงหักลงเป็นอันมาก

ณ วัน ๖ ๖ ๓ ค่ำ หลอปล้นพระพรหม^(๑) ณ สวนมังคุดหนึ่ง แต่ณ บวอศอรรุช(พ.ศ. ๒๓๖๕) นั้น พระยารองคบทศการคุมลูกเจ้านาย เจ้าอนุวรรคชาติ กระทำการกำเริบชน จึงการสให้เจ้าพระยาจักรีเป็นจอมทัพขึ้นไปจับพระอานางรองฆ่าเสีย เจ้าโอ เจ้าอนุวรรคชาติ นน

หนีไปเมืองบ้ำสก็ จึงจัดทัพมาต่อให้เจ้าพระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพ ยกขึ้นไปบรรจบกองเจ้าพระยาจักรี กระทำแกเมืองบ้ำสก็ เมืองโขง เมืองอัตบือได้

(๑) เหมือนกับครั้งรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๓ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถ์เลขา เล่ม ๑ หน้า ๒๓๗

(๒) การหลอปล้นนั้นมิมาแต่ครั้งรัชกาล เป็นราชการสำคัญที่สุด เช่น หลอปล้นมหาเศวตรัถนั้งกล่าวมาแล้ว

กรณปีระกานพศก (พ.ศ. ๒๓๒๐) จึงเลิกทัพ
 กลับมากรุงธนบุรีขณะนั้นพระราชทานเจ้าพระยาจักรีให้
 เป็นสมเด็จพระเจ้ากษัตริย์ศก (*) อันพลกมหมา ทุกนักรว
 ระอาเศช นราเวทธรราชสุริยวงศ์ องคบาทมุลิกากร
 เอกาทศรตอศวรบรมนาถบรมบพิตร สถิต ณ กรุงเทพ
 ทวาราวดี ศรีอยุธยา มหาคิลกภพนพรัฐ ราชธานีบุรีรมย์
 อุดมราชธานีเวศมหาสถาน

อนึ่ง เจ้าทรงนั่งไฟโตะแขกดู ๕ บาท ออกแล้ว
 ตรัสถามว่าเห็นเป็นประการใด โตะแขกกราบทูลว่า ชั่งนง
 สมารถอย่างน อาจารย์ของโตะเขาเรียนมาแต่ก่อนนอนจะ
 ใ้พบเห็นเสมอเหมือนพระองค์ละน ไม้มเลย

ณ วัน ๔ ๖ ๗ กั ปีระกานพศก (พ.ศ. ๒๓๒๐)

เพลาเช้า พระสงฆ์ราชา พระราชาคณะ เข้ามาถวายพระ

(๑) หมอรับสั่งในบั้งชูก พ.ศ. ๒๓๒๓ ยังมีนามว่า เจ้าพระ
 ยาจักรี คู่สัตย์ธรรมเนียม ภาคที่ ๑๐ หน้า ๔ และพระราชวิจารณ์
 ของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าด้วยเรื่องจดหมายเหตุความทรง
 จำของกรมหลวงนรินทร์ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๑๒ ตอน
 หมอรับสั่งในการพระศพนารคาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ

บาลีทรงนั่ง และโต๊ะวัด โต๊ะทอง โต๊ะนกก ก็เอาหนังสือ
ข้างแขกซึ่งนางรักษาจิตเป็นสมาธิเข้ามาอ่านถวาย

จึงเมืองนครบอกเข้ามาว่าเมืองตานีกระด้าง ปีหน้า
จะขอออกไปตีทรงพระกรุณาตรัสว่าพม่ายกลงมาเมืองเชียงใหม่
ใหม่ ท้าวพระยาลาวเมืองเชียงใหม่ เมืองนคร เลิกครัว
อพยพมาอยู่เมืองสวรรคโลกบ้านระแหง หาผู้ใดไปอย่ามิ
กองทัพพม่าเลิกไปเป็นอันเร็ว โดยความว่าเจ้าองวะคน
เก่าฆ่าญาติวงศ์เสียเป็นอันมาก แลรณองเจ้าองวะครอบ
หลาน หลานแพนไปอยู่สรวยปี่ นองพระเจ้าองวะผู้ตาย
ครองราชสมบัติ อยู่ลี้ภัยระแวกชยกมร เมืองจันทบุรีไปตั้งการ
ที่จะทำกรุงองวะ จึงสั่งขุนขลุ่ยออกไปแจ้งราชกิจกรุง
บักกง เพื่อจะเสด็จพระราชดำเนินไปชนาบตีกรุงองวะ
ด้วยทัพจีน ราชการมากอยู่ ก็กิจการซึ่งจะเป็นเสี้ยนหนาม
หนหลังต้องชนไปให้สงบไว้ คือเมื่อได้ข่าวคราวชนแล้ว
จึงกำหนดการออกไป

แล้วตรัสประกาศถึงพระกรรมฐานว่า พระนาคพระ
องค์นั้นแข็งไปกระแหมบม้เข้าผิดกับสามัญโลกทั้งปวง อิศ-
จรรยงต้องควยพระบาลีในพระกรรมฐาน

แล้วตรัสถาม^(๑) พระราชาคณะถวายพระรูปพระลัก-
ษณะ ทรงพระฉายให้เห็นพระปริมณฑลฉนวน^๕ จะต้องถวาย
พระบาติว่าอย่างไร พระราชาคณะถวายพระพรว่า พระ
บาติพระลักษณะสมเด็จพระพุทธเจ้า พระรูปนั้นเปรียบประ
ดุจคันไทร ปริมณฑลมีโคสูงตามโคยาวสน มีพระลักษณะ
หนา ๗ ประการ คือ พระกรขวาหนึ่งซ้ายหนึ่ง พระบาท
ขวาหนึ่งซ้ายหนึ่ง พระองศาขวาหนึ่งซ้ายหนึ่ง พระอุระหนึ่ง
เป็น ๗ ประการด้วยกัน จึงทรงพระกรุณาให้หล่อพระ
พุทธรูปจึงต้องถวายพระพุทธรูปลักษณะให้พระสังฆราชเอา
พระบาติออกมากางให้ช่างทำ

อนึ่ง พระสังฆราช^(๒) แปลพระบาติพระพุทธรูปลัก-
ษณะถวาย พระลักษณะใหญ่ ๓๒ ประการ พระลักษณะ
อย่างน้อย ๘๐ ประการ จึงทรงอยู่ในพระองค์ต้องถวาย
พระพุทธรูปลักษณะ คือสูงเท่าวาของพระองค์สังหนง มีเส้นพระ

(๑) ว่าด้วยการหล่อพระพุทธรูปฉลองพระองค์ ซึ่งเป็น
พระราชประเพณีสืบมาจนทุกวันนี้

(๒) การแปลบาติพระพุทธรูปลักษณะนั้น สมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวก็โปรด มีฉบับซึ่งสมเด็จพระสังฆราชแปลถวายครั้งรัช-
กาลที่ ๒ พิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘

อุณาโลมหว่างพระชนงขาวอยู่เส้นหนึ่ง พระนาถเวียงขวา
เป็นทักษณาวรรคหนึ่ง และพระปฤษฎางค์ใหญ่หนึ่ง ผ้า
พระหัตถ์ ผ้าพระบาท พระพาหา พระอุระ หนาทงเจกประ
การ กตองค่วยพระพุทธรูปพระทองเจกสูง และพระ
ปรางค์หน้าอมเป็นปริมณฑลหนึ่ง เมื่ออ่านพระบาลีและ
ชั้นสูตรพระองค์ไปทุกประการ กตองค่วยพระพุทธรูปพระ
๑๒ สิ่ง ที่ไม่ต้องก็ทรงขอกำไม่ต้อง

อนึ่ง พระมหาอำมาตย์ทูลบอกพระยาวิเชียรปราการ
เจ้าเมืองเชียงใหม่เข้ามาแล้ว ทูลว่าพลเมืองจะยกเล็กไป
เมืองมณฑลศึกอยู่แล้ว พระยาวิเชียรปราการจะพาครอบครัว
กลับไปเมืองก็กลับไปเสียแล้ว ทรงพระกรุณาให้หลวง
วิจิตรนฤมลบันพระพุทธรูป ให้ตองค่วยพระพุทธรูปพระ
พระเจ้าสมำธองคทหนึ่ง พระเจ้านองคทหนึ่ง

แล้วตรัสถาม^(๑) พระสังฆราชาว่า เงินคงอยู่ในพระ
สุธาบคน สงสอนโลกทงปวงให้กระทำทานด้วยทองค่วย
เงิน แล้วจะไปไค้สมบัติฝากพำนั้นจะ ไค้ด้วยกุศลตัวไค้

(๑) พระราชบุจลาเพื่อบำรุงการศึกษาพระธรรมวินัย ให้รุ่ง
เรือง เป็น พระราชประเพณี สืบมาเกือบทุกรัชกาลในกรุงรัตนโก-
สินทร์นี้

ครั้นพระสงฆราชถวายวิสัชนาแล้ว จึงตรัสนมัสการพระเทพ
กว้อออกไปเมืองกัมพูชา พระพรหมมุนีไปนครศรีธรรมราช
ชนคัมภรพระวิสุทธีมรรคเอาเข้ามากราบนาการไว้แล้ว

ส่งปลัดวงให้หาเจ้าตลาดบกตลาดเรือเข้ามา ทรงพระ
กรุณาจะท้าวว่า คนหนักกับผู้นั้นจะ.....(ต้นฉบับชำรุด)
.....แล้วจะให้รู้จักว่าหญิงนรกราคหรือรักธรรม.....

กรมขุนอนุรักษสงคราม พระยาทุกขราชภูริ กรมการ
พระกุย พระปรานบุรี บอกส่งคนข่าวชาวทูลละอองธุลีพระ
บาท ซึ่งลามูลนายออกไปพวกนี้ และท้อออกไปทั้งครอบครัว
ครวก็มบ้าง

ลุศักราช ๑๑๓๐ บจุอสมตทศก ครนปีกุนเอกศก
(พ.ศ. ๒๓๒๒) ดำรัสให้พระเจ้ากษัตริย์ศึก^(๑) เป็นจอมทัพ
ไปกระทำแก่กรุงศรีสัตนาคณหุต^(๒) ได้ จึงอัญเชิญพระ

(๑) จกหมายเหตุโทรฉบับรามัญว่า พระยาจักรี พระยาสรศรี
พระยาไกรราช ยกทัพไปล้านช้าง

(๒) พงศาวดารเชียงใหม่ว่า เมื่อกองทัพไทยชนะเวียง-
จันทน์แล้ว ส่งทหารแก่เวียงจันทน์ ๓๐๐ คนไปทางภาคเหนือ
ทหารเหล่านั้นทำการข่มเหงให้ชาวเมืองเดือดร้อนมากจนพระยาภา-
วิลละเจ้าเมืองลำปางต้องทำการต่อสู้

พุทธปฏิมากรแก้วมรกตลงมา ณ กรุงธนบุรี พระเจ้าอยู่หัว ให้แต่ง(*) โรงรับเสด็จชนประดิษฐานไว้ ณ ช้างพระอุโบสถวัดแจ้งแล้วกระทำความหิตสักการะสมโภชเป็นอันมาก

ในปีนั้นมหาดคาบวชอยู่วัดพระราม ประพฤติพาลทุจริตมิได้ตั้งอยู่ในศีลสังวรวินัย ก่อปรกด้วยการโกหกหลอกลวงคนให้ล้มลง กำเวบจิตคิดการกบฏก่อแผ่นดิน จึงตรัสให้คุมเอาตัวลงมาส่งทางพระรศพราก แล้วให้ประหารเสีย ณ ท่ายบ่อมวิชัยประสพ

อนึ่ง ในปีชวดโทศก (จ.ศ. ๑๑๕๒ พ.ศ. ๒๓๒๓) นั้น ให้จับนายกบฏ (๒) มาประหารเสียทั้งพระรศพรากเป็นอันมาก

(๑) จกหมายเหตุการร้ายฉะสมโภชพระแก้วมรกตมีข้อความพิสดาร ยังไม่ได้พิมพ์

(๒) จกหมายความทรงจำของกรมหลวงนรินทร์ ว่าเป็นเหตุการณ์ในปีฉลู พ.ศ. ๒๓๒๕ อุทงศาวดารฉนวน พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๔๕ โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ เล่ม ๒ หน้า ๓๗๒ จกหมายเหตุไพร่ฉบับรามัญว่า พ.ศ. ๒๓๒๔ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๔ ค่ำ จับนายฉนวนกบฏมา จุพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๑๐๒ เรื่องพระยาจีนจันตุ เรมรตอบหนี่ เล่ม ๒ หน้า ๒๓๔ เรื่องพระอาพระรามรามัญ ลอบหนี่ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๒๗

กรณปีฉลูตรีศก^(๑) (จ.ศ. ๑๑๔๓ พ.ศ. ๒๓๒๔)

เดือนยี่^(๒) ค่ำรัสไห้จกทัพเป็น ๖ ทัพ ให้เจ้าพระยา-

(๑) จกหมายเหตุห้องอาดักษณ์ว่า ณ วันจันทร์ เดือน ๗ ขึ้น ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๓ ปีฉลูตรีศก เพลาเช้า เสด็จออกท้องพระโรง เจ้าพระยาและพระยาหลวงขุนหมื่น ข้าทูลละออง ฯ เข้าเฝ้าพร้อมกัน ณ พระที่นั่ง เสด็จ ฯ ออกทรงแต่งตั้งพระราชสาส์นออกไปจ้กท้องสมเด็จเจ้ากรุงศรีอยุธยาถึงเมืองบักกิงฉบับหนึ่ง พระยาพิพัฒน์โกษาเป็นผู้เขียนรับสั่ง และกรมทูลไ้จกหมายบอกเจ้าพนักงานท้องปวงทุกพนักงาน (มีข้อความพิสดารยังไม่ได้พิมพ์) จกหมายเหตุไ้โร ฉบับรามัญว่า จ.ศ. ๑๑๔๓ พระเจ้าแผ่นดินเมืองบางกอก ทรงทำบุญตั้งแต่เช้าพระชนมวันก่อน (สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๔๓๓ ไ้โร สบง ๕๐๐๐ สงฆ์ทั้งหมดแล้ว) พระเจ้าแผ่นดิน แล้วพระราชทานแก่เจ้านายและขุนนางทูลละอองทูลพระกรุณทั่วท้องไอ้โฮฮามีไ้กว้างเว้นสักสถานหนึ่งเลย เดือน ๑๖ เดือน ๑๑ พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานเงินคนออกเงินและชำระการน้อยใหญ่เป็นอันมาก จกหมายเหตุทรงตั้งเจ้าประเทศราชว่าทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าให้เจ้านันทเสนคืนเมืองเป็นเจ้าชั้นทสี่มา นามชัคคิยราชเป็นพระเจ้านันทเสนราชวงศ์มลาว เจ้าพระนครเวียงจันทบุรี เสกไป ๗ วัน พุทธศักราช เดือน ๑๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๓ ปีเถาะ (พ.ศ. ๒๓๒๔)

(๒) จกหมายเหตุไ้โรยุดัก้องกันหมคทุกฉบับว่า โปรดให้ยกทัพไปเขมรเดือนยี่ ปีฉลู พ.ศ. ๒๓๒๔ ครงตามพระราชพงศาวดารฉบับนี้ ก่อนเกิดกบฏเพียงเดือนเศษ

สุรัสวดีเป็นทพหน้า พระเจ้ากษัตริย์ศึก^(๑) เป็นจอมพลทัพ
หลวง กษุณพินนุ^(๒) เป็นทัพทหารกรมเจ้าพระยา
นครสวรรค์เป็นทัยกอกระบัตกรมขุนรามภูเบศเป็นทัพหลัง
พระยาธรรมมา^(๓) เป็นกองลำเลียง ยกไปตีเมืองพุท-
ไธเพชร^(๔)

ฝ่ายการแผ่นดินข้างกรุงธนบุรีหนักผันแปรต่าง ๆ
เหตุพระเจ้าแผ่นดินเสียพระจริตพันเพื่อนไป

ฝ่ายพุทธจักรอาณาจักรหลวงเสก ก็แปรปรวนไป
เป็นหมู่ ๆ มิได้เป็นปกติเหมือนเสกก่อน เหตุพระเจ้าแผ่นดิน
ทรนทรนงนังอรุพพัช^(๕) โดยพระกรรมฐานสมาธิ และ
จะยังภิกษุทั้งปวงให้การละเลวทรามมตการแก่พระองค์

---

(๑) คือพงศาวดารอุฎฉาน เจม ๒ หน้า ๓๗๔
(๒) เป็นแม่ทัพใหญ่ ตำรงพระราชดำเนียงสมเด็จพระ
มหาอุปราชกรุงธนบุรีประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๕ หน้า ๑๒๗
เป็นต้น
(๓) นามเดิมว่า บุญรอด ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้
เป็นเจ้าพระยาธรรมมา แล้วต่อ ๆ มาได้เป็นเจ้าพระยาจักรีธรรมมาธิราช
(๔) คือกรุงกัมพูชา
(๕) นังอรุพพัช หมายความว่าประทีปจักสมาธิเจริญพระสมาธิ
ตามลักษณะการปฏิบัติธรรมชั้นสูง เป็นส่วนหนึ่งที่ใช้อยู่ในหนังสือ
วิสุทธิมรรค

ฝ่ายการในอากาศเล่า ก็วิปริตต่าง ๆ ก็มีอุกาบาต
และประทุมกาช^(๑) บันดาลตกเป็นต้น

ณ วันเสาร์ เดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๓
ปีฉลูตรีศก (จ.ศ. ๑๑๔๓ พ.ศ. ๒๓๒๔) ไพร่พลเมือง
กำเริบ คิดพร้อมกันจะยุทธานการปล้นเอาเมือง ด้วยพระ
เจ้าแผ่นดินมิได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ ให้
นัยแก่คนพาล ให้ฟ้องร้องข้าทลละของ ๆ ใหญ่น้อย ช้าง
หน้าช้างใน อาณาประชาราษฎร์ทั้งหลาย ว่าชายช้าว^(๒)
ชายเกลือ^(๓) ชายนองน้ำ เนื้อไม้ สิ่งของต้องห้ามทั้งปวง
ไม่ชายว่าชาย ไม่ลควาลก แคนพวกโจทกถึง ๓๓๓ คน^(๔)
มพนศรพนตาเป็นต้นเอาฟ้องมาจนแก่โยธาบค โยธาบคบัง

(๑) น่าจะเป็น ชุมแก

(๒) ดูประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑ หน้า ๑๓๖ ว่าด้วยเรื่อง
ข้าวแพง กฎหมายฉบับตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่ บท
ที่ ๒๔ และบทที่ ๔๓ หนังสือประวัติศาสตร์สมัยปฏิวัติฝรั่งเศส
และสมัยนะโปเลียน โบนาปาร์ต ภาคที่ ๑ หน้า ๒๖๖

(๓) เกลือแห้งมีภาษีเมื่อรัชกาลที่ ๓ ยุติธรรมเนียม ภาคที่
๑๖

(๔) จกหมายเหตุไทรฉบับพระอมราภีรักจิต (เกิด) วัคบรม
นิवास ว่ามีโจทกก็เพียง ๓๓ คน

กรมทูลพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินพิพากษากลับเท็จ
 เป็นจริง บังคับว่าถ้าใจทักสาบานได้ ให้ปรับไหมลงเอา
 เงินแก้จำเลยตามใจทักห้ามมากและน้อย ถ้าจำเลยมีรับ ให้
 เมียนชั้บตบค้อย (๑) บางตายบ้างลำบากเป็นอันมาก แล้ว
 ล้อลวงให้ลูกะโทษตามมีและยากฝ่ายข้าราชการ และราษฎร
 กลัวภัยก็รับลูกะโทษเปล่า ๆ ว่าขายสิ่งของต้องห้ามไปต่าง
 ประเทศ เป็นเงินดั่งเงินเหรียญคนละ ๑๐๐ ชั่งบ้าง ๒๐๐
 ชั่งบ้าง สาคัญว่าสนโทษแล้ว กรมหมื่นมาพองกลับพิจารณา
 หาสิ่งของต้องให้ลูกะโทษ ส่วนน้อยเท่าเศษเสี้ยวเท่านั้น
 ทเหลือและต่างกัน ให้ปรับไหม ตามรับตามฟ้องปรับทวีคูณ
 เอาเงินก่งหนึ่ง ถ้าไม่รับจนลงทนายสงรับให้ปรับจตุรคูณ
 ทคนมักให้ไต่ ทหาไม่กชชสนทนเร่งไปทุกวันทุกเวลากว่า

(๑) กุพระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้าย ความจารึก
 นครบาล ตราเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ กฎหมายตราสามดวง
 ลักษณะกบฏศึก มาตรา ๒๘ (กฎหมายเก่าฉบับมีส.เคอร์บีรัดเจ พิมที
 ครั้งที่ ๑๐ เล่ม ๒ หน้า ๑๑๖) หนังสือพระราชดำรัสในพระบาทสม
 เด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแฉดลงพระบรมราชโองการ
 ปกครองแผ่นดิน พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๐ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร
 หน้า ๖๒ กฎมนเทียรบาล ในกฎหมายเก่าฉบับมีส.เคอร์บีรัดเจ พิมที
 ครั้งที่ ๑๐ เล่ม ๒ หน้า ๑๑๖ ข้อสุค อันว่าค้ำวงผู้ละเมิดพระราชอาชญา

จะได้ บ้างคายบ้างลำบากไต่ความยากไปจนหัวเมืองเอก
โท ตรี จัตวา มีหน้ากล่าไปด้วยหน้าตา ทหน้าชั้นตาบาน
แต่ฝ่ายคนพาลซึ่งเป็นโจทก์ อาศัยเหตุอาสยธรรมบังเกิด
มตงน นายบ้าน (๑) นายอำเภอไพร่พลเมือง จึงคิดควบคุม
กันเป็น หมวดเป็นกอง พร้อมกันมา आय วิชิตณรงค์ ผู้รักษา
ซึ่งพระเจ้าแผ่นดิน ให้ไปพิจารณาเงินเงิน นน จึงเอาพระยา
สรรคชงรบส่งไซชนไป พิจารณาเอาควมร้ายนนเป็นแม่ทัพ
ยกลงมาตีเอาเมืองธนบุรี ณ เพลา ๑๐ ทุ่มเข้าล้อมกำแพง
วังไว้รอบพระยาสรรคตงอยู่ ณ บ้านกรมเมือง พระเจ้าแผ่นดิน
ก็รู้เหตุก็เกณฑ์คนชนรक्षाหน้าหน้าใจ

กรนรุ่งชน ณ วัน ๑ ๔ คำ ให้พระราชกณะ (๒)

ออกมาเจรจากวามเมือง สาราภาพว่าผิดขอชีวิตจะบรรพชา
ต่อพระยาสรรค ในวันนนเพลา ๓ ทุ่ม พระเจ้าแผ่นดิน

(๑) ดูจดหมายเหตุขุนน้ำเหนือ ฉบับลงวัน ๑๑๑๘ คำ จ.ศ.
๑๑๔๔ มีพิมพ์อยู่ในหนังสือวชิรญาณ

(๒) จดหมายความทรงจำของกรมหลวงนรินทรที่ว่า พวกกบฏ
ขอให้พระราชกณะเข้าไปเฝ้าถวายพระพร

กทรงผนวช ณ พัทธสีมาวัดแจ้ง อยู่ในราชสมบัติ ๑๕ ปี
พระยาสรรคจึงแต่งทหารไปพิทักษ์รักษาไว้แล้วก็เข้าอยู่ใน
ท้องพระโรงกับหลวงเทพน้องชาย จึงจับกรมขุนอนุรักษ-
สงคราม (๑) หลานเธอจำไว้ แล้วเอาเงินในท้องพระคลัง
แจกทแกล้วทหารกรมฝ่ายในฝ่ายหน้า

ณ วัน ๓ ๖ ๕ อธิษฐานกราช ๑๑๔๔ ปีชาด
จัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๒๕) เพลาเที่ยง เห็นดวงพระจันทร์
ปรากฏกลางวัน

ครั้นถึง ณ วัน ๖ ๕ ๕ ๖ พระยาสุรียอภัยยก
กองทัพไทยลาวประมาณ ๑๐,๐๐๐ เศษ ลงมาจากเมือง
นครราชสีมา มาตั้งอยู่ ณ บ้าน กรงนนชาราชการเป็น ๒
ฝ่าย เป็นพวกพระยาสรรคบาง เป็นพวกพระยาสุรียอภัยบาง
การยุทธนาการมิไต่สงบเลย

---

(๑) จดหมายเหตุไทรบุรี จ.ศ. ๑๑๔๒ วัน ๖ ๖ ๗ กำ ธิบ
เครื่องยศเจ้าวังนอก หมายความว่า กรมขุนอนุรักษสงคราม ที่เรียก
ว่าพระเจ้าลูกเธอวังนอกนั้น ต้องโทษมาแต่รัชชกาล จ.ศ. ๑๑๔๒ ก่อน
เกิดกบฏนี้เสียแล้ว มิใช่เพิ่งถูกจับคราวนี้

ถึง ณ วัน ๓ ๖ ๕ คำ พระยาสรรค์ พระยามหา-
 เสนา พระยารามณูวงศ์ คบคิกกันปล่อย^(๑) กรมขุนอนุรักษ
 สงครามออกจากเวนจำให้ไป ณ บ้านแค้เพลาพลบคำ ทรง
 ค่ายวางคนราย โอบลงมาวัด บางว่าเพลา ๓ ยามจุด ไฟขึ้น
 ณ บ้านปูนแล้วยกลงมา ฝ่ายพระยาสุรียอภยจะได้สะกุงคก
 ใจหามิได้ ไต่โยธาทหารให้เขารบกันไว้ วางคนรายกัน
 ไปที่ไต่รับหน้าให้วางบนคยแต่กกระจายออก ครนเห็นไฟ
 ไหม้มาใกล้กฤตสถานที่อยู่ จึงตงสยวธิษฐานว่า ข้าฯ
 บ้าเพณีสถานการกศลโต ๆ การารณาพระ โพธิญาณสั่ง
 เคียว เคชะความสยจนะ ของพระพายพัดกลับคืนไป
 อย่าให้ไฟไหม้มาถงบ้านเรอน ข้าฯ ไต่เลย พอตกวจสยยา
 ธิษฐานลงลมกพัดกลับคืนไป เพลิงก็ไหม้อยู่แต่ภายนอก
 บ้านประจักษแก่ตาคนทงปวง แต่รบกันสามารถจนรุ่งเห็น
 ศึกกัน จึงรู้ว่า กรมขุนอนุรักษสงครามมารบ ครนเพลา ๕
 โมงเช้า กรมขุนอนุรักษสงครามและพรรคพวกพลแตกหนี

(๑) ในจดหมายเหตุขุนบำาเห็นว่า กรมขุนอนุรักษสงคราม
 ร่วมคิกกับพระยาสรรค์พระยามหาเสนา และข้าราชการ

ไป ตามจับตัวได้ในวันนี้จากรบไว้ สิบเอาพวกเพื่อนได้
เป็นอันมาก

ณ วัน ๗ ๕ ค่ำ เพลาเช้า ๒ โมง เสด็จพระราช-

ดำเนินทัพมาจากเสียมราบ ประทับ ณ พลับพลาหน้าวัด
โพธาราม ฝ่ายข้าทูลละออง ฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกันไป
เชิญเสด็จลงเรือพระที่นั่งกราบ ข้ามมาพระราชวังสถิต ณ
ศาลาลูกขุน มีหม่อมเจียมมาศยราชกุลแก้วมุขเฝ้าพร้อมกัน
จึงมีพระราชบรรหารตราบรุษราชาวร เมื่อพระเจ้าแผ่นดิน
อาสาละสุจริตธรรมเสด็จ ประพฤติการทุจริตฉะฉาน ก็เห็น
ว่าเป็นเสี้ยนหนามทูลขออันใหญ่อยู่ในแผ่นดิน จะละไว้
มิได้ ขอให้ปรับรตอ้อประหลาดเสีย ฝ่ายทแกล้วทหาร
ทงปวงมีใจเจ็บแค้นเป็นอันมาก ก็นำเอาพระเจ้าแผ่นดิน
และพวกโจทกทงปวงนั้นไปสำเร็จ^(๑) ณ บั๊อมท้ายเมืองใน
ทันไคนั้น

แล้วสมณะชัชพรหมณเสนาพฤจฉามาตยราชฎรทงปวง

(๑) จกหมายเหตุไหรว่า "ขุนหลวงคัมภันธุ์" ตรงกับวันที่
๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๔ ตูล่าคัมภันธุ์เจ้าบางสกุล ภาคที่ ๔ สกุล
เชื้อสายพระราชวงศ์กรุงธนบุรี

กทูลอาราธนาวิงวอนอัญเชิญเสด็จชนปราบคาภิเชก เป็น
 อิศวรภาพผ่านพิภพสืบไป พระเจ้าอยู่หัวจึงไปนมัสการ
 พระแก้วมรกต แล้วเสด็จประทับแรม ณ พลับพลาหน้า
 หอพระนน

(๑)
 ครั้น ณ วัน ๑๐๕ ค่ำ พระเจ้าหลานเธอให้ตำรวจ
 คุมเอาตัวกรมขุนอนรรักษ์สงครามกับข้าหลวง ซึ่งเป็นพรรค
 พวก ๔๐ เศษ มอญพระยาเพชรพชัย พระยากลางเมือง
 พระยามหาอำมาตย์ และพระมหาเทพเหนือ หลวงคชศกค
 ราชรินทร์เหนือ เป็นต้น เข้ามานำพระที่นั่งแลวกราบ
 ทูลความทงปวง จึงการสให้เอาพรรคพวกไปฆ่าเสีย แต่
 กรมขุนอนรรักษ์สงครามนนโหงคไว้พิจารณา จึงให้การตั้ง
 พระยาสรรค์ พระยามหาเสนา พระยารามัญวงศ์ และ
 พระยาวิชคณรงค์ หลวงพลตกลาง พระเจ้าอยู่หัวทรง
 พระพิโรธให้ประหารเสีย

(๑) จกหมายเหตุโหรฉบับรามัญว่า พระยาจักรีก็ดับจาก
 เมืองญวนเข้าเมืองบางกอก แล้วฆ่าพระเจ้าแผ่นดินเก่าเสีย อยู่มาสัก
 ๑๐ วันก็ฆ่าพระยาสรรค์เสียอีก

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๓๓

ครน ๗ วัน ๒๐๕ ค่ำ ปุนบ้านเห็นเจ้าหลวงซึ่ง
มีความชอบโดยฐานาศักดิ์เป็นลำดับกัน แล้วทรงพระดำริ
ว่า ราษฎรใกล้อุปจารอารามทั้งสองข้างมีบังควร จึง
ดำรัสส่งพระยาธรรมา พระยาวิจิตรนาวิ ให้สถาปนา
พระราชนิเวศน์ใหม่ ณ พากเมืองข้างตะวันออก

ครน ๗ วัน ๖ ค่ำ เพ็ญสาบ่าย ๔ โมง เสด็จ
เสด็จแรมอยู่ยังท้องพระโรง ให้พระโขนงกรมฝ่ายใน

๗ วัน ๒๖ ค่ำ เพ็ญสาบ ๕ โมงเช้า สมเด็จพระ
อนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรีกราบทูลว่า
กรมขุนอินทรพิทักษ์ (๑) มุขมนตรี (๒) ตั้งอยู่เกาะพนมเพ็ง

๒๐๐ ให้เขมร ๓๐,๐๐๐ ชูวน ๘,๐๐๐ ล้อมไว้

ครน ๗ วัน ๑๖ ค่ำ สมเด็จพระอนุชาธิราชจึง
ชุมพล ๖,๐๐๐ เศษ แยกกันออกเป็นหลายกอง ไปล้อม
จับกรมขุนอินทรพิทักษ์ ไต่ทศบาลเขาน้อย ใกล้ปลิวี ทง

(๑) สมเด็จพระมหาอุปราช เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์
(๒) เจ้าพระยามรรคบุรี

ขุนชนะและพรรคพวกเป็น ๗ คน คุมเอาตัวลงมา ณ เมือง
ธนบุรี

ณ วัน ๗ ๖ ค่ำ กราบทูลพระกรุณาแล้วให้ประ-
หารเสีย

ณ วัน ๒๐ ๖ ค่ำ ปีชวดจัตวาศก (จ.ศ. ๑๑๔๔
พ.ศ. ๒๓๒๕) แรกจบการทวงวงไหม

กรณ ณ วัน ๒๗ ๖ ค่ำ ให้ตั้งการพระราชพิธีครบ
๓ วัน แล้วรุ่งขึ้น ณ วัน ๕ ๗ ค่ำ จดศักราช ๑๑๔๔ ปี
เพลาเช้า ๔ บาท อัมฤกษ์โรก อตมฤกษ์ พระสุริย-
เทพบุตรทรงกลดจารสลวง พระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงเรือ
พระที่นั่งศรสีงหนาด ปร่อมด้วยเรือจันทาวพระยา-
สามนตราชทรงปวง แท้แห่นหน้าหลังเบ้นกระบวน เสด็จ
ข้ามฟากมา ณ ฉนวนนาฟากตะวันออก ชนเดลงพระที่นั่ง
บุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน ปร่อมด้วยหมู่ขมาตยา
มนตรีกวชาติ ราชสุริยวงศ์ พงศ์พดุมหาโหราจารย์ แช
ชองถวายชัยมงคลและราชสมบัติกกุฎมณฑลสำเร็จแล้ว จึง

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

พระสังฆราช ราชาคณะ ฝ่ายคามวาสีอรัญวาสี พร้อมกัน

ถวายพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราช-

รามธิบดี ศรีสุนทรบรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดีกษัตริ-

ษรณินทรราชา รัตนภาสกรวงศ์ องค์ปฐมาธิเบศร์

ศรีภูวนเศวรนาถนายก ทิลาภพรหังนราช ซากีอาชวไศรย

สมุทยุตโรมล สกลจักรวาฬาริเบศร์ สุริเยนทรธิบดีกษัตริ-

หริณทรราชาธิบดี ศรีวิบูลย์ อมฮอนันต์ ฤทธิราเมศวร-

ธรรมิกราชาธิราช เสด็จพร้อม ทพคิเทพ ศรีภูวนา-

ธิเบศร์ โลกเชษฐวิสุทธิ มกุฎประเทศกษัตริ มหาพุทธางกูร

บรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว อันเสด็จปราบคา-

ภิกษกผ่านภิกษกรุงเทพ ทวาราวดี ศรีอยุธยา มหาตัก-

ภพพรรัฐราชธานีบรมมัย อุดมพระราชนิเวศมหาสถาน-

มีพระราชโองการดำรัสให้สมเด็จพระอนุชาธิราช เป็น อุป-

ราช โดยตั้งบุพการีตพระมหากษัตริราชเจ้าแต่ก่อน

ฝ่ายข้างกรุงองวะหน มองหมองฆ่าจึงกูจาเสียแล้ว

ชนปราบคาภิกษก จึงโพเขียงซึ่งเป็นน้องมั่งลอกหน กิต

ข้ามองหมองเสี้ยวราชการอยู่ ๗ วัน แล้วยกสมบัติให้แก่
 มังแวงมังจู้ผู้ ในศักราช ๑๑๔๔ ปี อะแซวุ่นก ตะแกง
 มะระนอง ถัดการกบฏจะกินเอาสมบัติให้แก่โพเซียง ฝ่าย
 มังแวงป่าตุงรู้รหัสเหตุนั้น จึงให้จับโพเซียง อะแซวุ่นก
 ตะแกงมะระนอง ประหารชีวิตเสีย

ครั้นศักราช ๑๑๔๖ ปี พระเจ้าอังวะให้แองแชะ-
 ราชบีโยรส ยกพยุหเสนาโยธาทัพกลับไปกรุงปุระอังวะ
 ดึงเก่า

สำเนาของตราบีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๑๖

ฉบับที่ ๑

(กอนตันชาค).....

ราชามาตย์หาพรรคพวกสมกำลังให้พร้อมมูลกัน ยกลงไป
ชุกคูเลนพระนครเมืองธนบุรี ตามมิตราไปรคชันมาแต่
ก่อน ครนหนังสือมาลงวันใดก็ให้พระยายมราชทำตาม
หนังสือมา หนังสือมา ณ วัน ๒๓๑๖ คือ บีมะเส็งเบญจศก
(จ.ศ. ๑๑๓๕ พ.ศ. ๒๓๑๖)

วันที่ ๓๓ กวิ บีมะเส็งเบญจศก เสด็จมายังรุ่ง ไถ่ส่ง
ตราสงขณ ไปถึงพระยายมราช ณ ที่หมันพุมวิเศษต่อไป
แล้ว

ฉบับที่ ๒

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ขมาถึงพระยานครชัยสน พระ
ทำโรง พระคาพราน พระชัยบาดาล ด้วยมิตรารบสงขณ
มาแต่ก่อนว่า เจ้าพระยานครราชสีมาบอกลงมาว่า พม่าซึ่ง
ตั้งอยู่บ้านลาดภูเขียวนนกลงไปทางเมืองโขง จะลงไปเกลียด

กล่อมเขมร แล้วมีหนังสือพระปราชญ์บุรีเซ้ามาว่า พม่าและ
 ลาวยกมาตั้งอยู่ ณ ทับเสม็ด จะไว้ใจแก่ราชการมิได้ จึงให้
 พระยานครชัยสิน พระท่าโรง พระกาพราน พระชัยบาดาล
 กรมการ เกณฑ์ทัพเตรียมไว้สำหรับเมือง อย่าให้ลงไปชุก
 คุกเลนเลย แจงอยู่ในท้องตราแล้ว และบอกหนังสือ
 นายทัพนายกองซึ่งชนไปทักการรบพม่า ณ เมืองพายนน
 บอกลงมาว่า ได้รบพม่าล้มตายเป็นอนมาก พม่าแตกหนี
 ไปสิ้นแล้ว จึงทรงพระกรุณาเสงว่า ธาราชการทางเมืองท่า
 โรง เมืองบวชุม เมืองกาพราน เมืองชัยบาดาลสงบอยู่ก็
 ให้พระยานครชัยสิน พระกาพราน พระชัยบาดาล พระท่า
 โรงคุมพรรคพวกสมกำลังลงไปจัดการชุกคุกเลน ทำการพระ
 นครให้พร้อมกันแต่ในเดือน ๓ ข้างชน ปีมะเส็งเบญจศก
 ตามมีตราโปรดชนมาแต่ก่อน ครนหนังสือมาถึงวันใดก็
 ให้พระยานครชัยสินพระกาพรานพระชัยบาดาลพระท่าโรง
 กรมการ ทำตามหนังสือมานั้น หนังสือมา ณ วัน ๒๓ ๓ ค่ำ
 จุลศักราช ๑๑๓๕ ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๑๖)

ณ วัน ๓ ๖๓ ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาบ่ายโมงรุ่ง ได้
ส่งตราเมืองบัวชุม เมืองกาพราน เมืองบาดาล เมืองท่าโรง
๔ เมืองนให้หมื่นพุกผวิเศษถือไป เรื่อยาว ๕ วา พลพาย ๗ คน

ฉบับที่ ๓

หนังสือเจ้าพระยาจกร ๖ มาถึงพระยาสุนทรพิพิธด้วย
มีตรารับสั่งให้พระยาสุนทรพิพิธขนมารับครอบครัวลงไป
ณ เมืองธนบุรีนั้น บัดนี้หนังสือนายทนายกองเมืองพชอ
บอกมาว่า ได้รับฟังพมวาลมกลายเป็นอนมาก พม่าแตกหนี
ไปสิ้นแล้ว ออให้พระยาสุนทรพิพิธรับครอบครัวลงไป
ณ เมืองธนบุรีเลย ให้พระยาสุนทรพิพิธคุมเอาพรรคพวก
สมกำลังลงไปซุกคูเลนพระนครเมืองธนบุรี ตามเกณฑ์ตาม
รับสั่งอย่าให้ขาดได้ หนังสือมา ณ วัน ๓ ๖๓ ค่ำ จุลศักราช
๑๑๓๕ ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๑๖)

ณ วัน ๓ ๖๓ ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาบ่ายโมงรุ่ง
ได้ส่งตราถึงพระยาสุนทรพิพิธ ให้หมื่นพุกผวิเศษถือไป
เรื่อยาว ๕ วา พลพาย ๗ คน

ฉบับที่ ๔

หนังสือเจ้าพระยาจักรี มาถึงพระยาสุพรรณบุรี พระ
 ยาอ่างทอง พระชัยนาท พระสิงห์ พระพรหม พระยาลพบุรี
 หลวงอินทบุรี ด้วยมิตรรารบสงออกมาแต่ก่อนว่า เกณฑ์
 ให้ผู้รักษาเมืองกรมการคุมเลกพรรคพวกสมกำลังเข้า ไปชุก
 คูเลนพระนครให้สนแข็ง กำหนดให้เข้าไปจับการให้พร้อม
 กันแต่ในเดือน ๓ ขึ้นค่ำหนึ่ง แฉงอยู่ในท้องตราแต่ก่อน
 นั้นแล้ว และผู้รักษาเมืองกรมการ ยิงมโคคุมพรรคพวก
 สมกำลังลงไปชุกคูเลนท้องการพระนคร ตามท้องตรารบสง
 กำหนดขึ้นมาห้ามได้ และบคนหนังสือนายทัพนายกอง
 กรุง ฯ และหัวเมืองซึ่งชน ไปทักการรบพุ่งพม่า ณ เมืองพชัย
 บอกลงมาว่า ใต้รบพุ่งพม่าล้มตายเป็นอันมาก พม่าแตก
 หนีไปแต่ณ วัน ๒ ค่ำสนแล้ว จึงทรงฯ สั่งว่า ให้ผู้รักษา
 เมืองกรมการ เร่งคุมพรรคพวกสมกำลัง ลงมาจับการชุกคู
 เลนพระนครให้พร้อมกัน แต่ในเดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ ๑๐ ค่ำ
 ปีมะเส็งเบญจศก ให้ครบตามเกณฑ์ตามมีตราไปรคชนมา
 แต่ก่อน ครนหนังสือมาถึงวันใด ก็ให้ผู้รักษาเมืองกรม

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๔๑

การทำตามหนังสือมาน หนังสือมา ณ วัน๒๖๓ ค่ำ ปีมะเส็ง
เบญจศก (พ.ศ. ๒๓๑๖)

ณ วัน๒๖๓ ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาเช้า ๔ โมง
ได้ส่งตราเมืองสิงห์ เมืองพรหม เมืองชัยนาท เมืองอินท
๔ ใบ ให้หมื่นภยรินทรถือไป เรือยาว ๕ วา ๒ ศอก
พลพาย ๖ คน ได้ส่งตราเมืองลพบุรีให้หมื่นพุกวิเศษถือ
ไป เรือยาว ๕ วา พลพาย ๘ คน

หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯ มาถึงพระยา.....(ลบ)

.....พระยาอ่างทอง พระสิงห์ พระพรหม พระชัยนาท
พระยาสุพรรณบุรี หลวงอินทบุรี หลวงอินเทพ กรมช่าง
กรมมา ด้วยทรงพระกรุณาฯสั่งว่า มีหนังสือพระปราชญ์
บุรีบอกขอราชการเข้ามาว่า พม่าและลาวยกเข้ามา สอด
แนมเข้าไปดูเห็นคนประมาณ ๕๐๐ คน ตำบลทัพเสม็ด
แล้วยกเขมามาตั้งค่ายอยู่ตำบลท่ากระเล็ม นอกค่านพระจารึก
ทางประมาณ ๓๐๐ เส้น พบแต่ ณ เดือน ๓ ขนคานหนึ่ง

ให้พระยายมราช พระยาสุพรรณบุรี พระยาอ่างทอง พระสังข์
 พระพรหม พระยาสุพรรณบุรี พระชัยนาท หลวงอินทบุรี
 หลวงอินเทพ กรมการ กรมช่าง กรมม้า ยกกองทัพก้าว
 สกักลงไปทางเจียงเหนือตะวันออกเมืองปราจีน ก้าวสกัก
 วกหลังไว้อ่าให้พม่าหนีได้ จะเสด็จ ฯ ยกกองทัพหลวง
 ออกไป ถ้าพม่าเข้ามาถึงเมืองปราจีน เมืองฉะเชิงเทรา
 แล้ว จึงจะยกกองทัพหลวงให้แตกฉาน ให้พระยายม-
 ราช พระยาสุพรรณบุรี พระยาอ่างทอง พระสังข์ พระ-
 พรหม พระยาสุพรรณบุรี พระชัยนาท หลวงอินทบุรี
 หลวงอินเทพ กรมการ และกรมช่าง กรมม้า ซึ่งไป
 ก้าวสกักวกหลังจับกุมเอาดวงใจให้สนเช่ง ถึงทัพเมือง
 ฉะเชิงเทรา หัวเมืองปากโต ก็จะให้ยกก้าวสกักหลังทาง
 คินหนึ่งสองคินได้แล้ว ทัพหลวงจึงจะตี และให้พระยา
 ยมราช พระยาสุพรรณบุรี พระยาอ่างทอง พระสังข์ พระ-
 พรหม พระยาสุพรรณบุรี พระชัยนาท หลวงอินทบุรี
 หลวงอินเทพ กรมการ กรมช่าง กรมม้า เร่งยกตามได้
 ไปก้าวสกักหลังตามรับส่ง กองทัพหลวงจะเสด็จยกออกจาก
 เมืองธนบุรี เกือบ ๓ ชัน ๑๑ คิว และพระยายมราช

๕ นั้น ถ้าวรชการฝ่ายทางเมืองท่าโรง เมืองบัวชุม เมือง
 เพชรบูรณ์ สงบอยู่แล้ว ก็ให้เร่งยกไป ให้พระยา
 สุปรรณบุรี พระสิงห์ พระพรหม พระชัยนาท หลวง
 อินทบุรี หลวงอินเทพ กรมการ กรมช่าง กรมม้า
 เข้ากองไปด้วยพระยาอ่างทอง ให้ยกทัพชนทางกรุง ฯ
 อย่าให้อยู่ทำพระยายมราชเลย ให้กรมช่างเอาช่างพระทนต์
 ไปด้วย ๓-๔ ช่าง และมาชงอยู่นอกกรุง ฯ นั้น ให้กรม-
 การมาเอาไปให้สน ครนหนึ่งสอนมาตั้งวันใด ก็ให้พระยา
 ยมราช พระยาดพบุรี พระยาอ่างทอง พระสิงห์ พระ-
 พรหม พระชัยนาท หลวงอินทบุรี หลวงอินเทพ
 กรมการ กรมช่าง กรมม้าราชรถ เร่งยกไปให้ทันทวง
 ทวารชการตามหนังสือมาน มา ณ ๔ ๗ ๓ ค่ำ จุลศักราช

๑๑๓๕ ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๑๖)

วัน ๔ ๗ ๓ ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาเช้า ๒ โมง

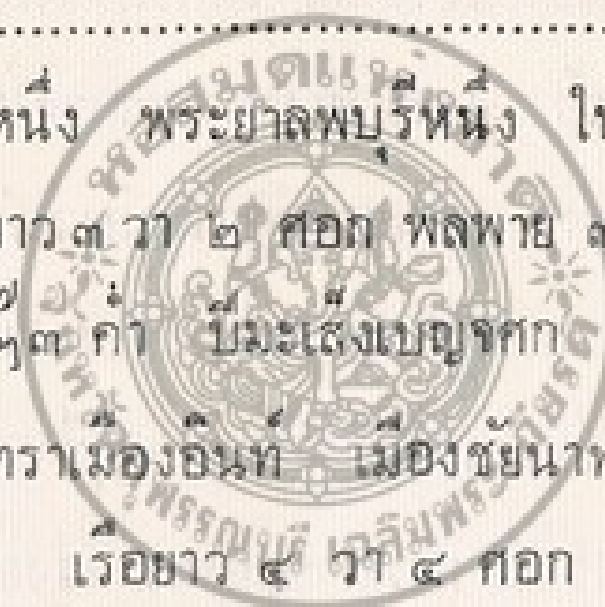
มีเศษ พณ ฯ สมุหนายกนงวราชการอยู่ ณ ศาลาลูกขุน
 ทานคนเชือกโคเอาวางตราหน้าเรือนแล้ว ณ พณ ฯ สมุห
 นายกจนสนชอเนอความแล้ว ฯ พณ ฯ สมุหนายกสั่งให้ตก

แทรกลงบ้าง วงกาเสียบ้าง แล้วส่งให้อาตามรางนเด็ค
เมือสงหน ท่านฝ่ายเหนือ หมนทพ นายแก้วน นายชำนาญ
นงอยู่ควย

วัน ๔๓๓ ก่า บีมะเส็งเบญจศก เวลาเช้า ๒ โมงมี
เศษ ไ้ส่งตราซึ่งไปตั้งเมืองสุพรรณ.....(ลบ).....

พระยามราชหนึ่ง พระยาฉะบวรหนึ่ง ให้หมันการกบชัย
ถือไป เรือยาว ๓ วา ๒ ศอก พลพาย ๓ คน

วัน ๔๓๓ ก่า บีมะเส็งเบญจศก เวลาบ่าย ๓ โมง
แล้ว ไ้ส่งตราเมืองอนท เมืองชยนาท ให้หมันสัน
สังหารถือไป เรือยาว ๔ วา ๔ ศอก พลพาย ๔ คน
เมืองอ่างทอง เมืองสุพรรณ ให้พระยาอ่างทองถือไปแล้ว
กรุง เมืองพรหม เมืองสิงห์ ไ้ส่งพระพรหมถือไปแล้ว

ตำนานทองตราปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๗

ฉบับที่ ๑

(ตอนต้นฉบับเลือนมาก).....

หลวงพล กรมการ บอกหนังสือลงไปว่า.....

ไปฟังข่าวราชการพม่าแล.....ว่าพระยาศรีสุรยวงค์

ทำวชิตและเลกดวงแพยางมีไคสัก ๖๐ คน และพระยาพิชัย

พระยาศรีสุรยวงค์ ลงมาแจ้งราชการมเือกความเป็นหลาย

ประการน ไคเอสหนังสือบอกกรมพลพระกรุณา ทรง ฯ

สั่งว่า เจ้าพระยาสรสิทธิ์ เจ้าพระยาสวรรคโลก พระยาพิชัย

พระยาสุโขทัย ลงมาเฝ้าทูลละออง ฯ แจ้งราชการทรง

กอนน ทรง ฯ ไคตรลเือกความทวยจาเพาะพระที่นั่งว่า

เคือน ๑๐ ทาราชการไม เพรอหมักกลงมาเฝ้าทูลละออง ฯ

จะพระราชทานความรู้วิชาการให้กานคอรชาศก กรนถ

กำหนดแล้ว เจ้าพระยาสวรรคโลก พระยาพิชัย มิไคลง

มาทูลละออง ฯ เหมือนเจ้าพระยาสรสิทธิ์ พระยาสุโขทัย จึง

ให้ตามพระยาพิชัย พระยาพิชัยสารภาพว่า มิไคลงมาทูล

ละออง ฯ ตามกำหนดน โทษผิดหนักหนา พระราชอาชญา

เป็นลนเกล้า ฯ ทรง ฯ ให้ลูกขุน ณ ศาลาปริกษา โทษ และ

ลูกขุนปรึกษา ทรง ฯ สั่งให้ลงพระราชอาชญาเขียน
 พระยาพิชัยยกหนึ่ง ๓๐ ที่ เรียกทนต์บนไว้ให้ทำราช-
 การสืบไป ให้พระยาพิชัยกลับมาเป็นแม่กองทัพ ก็
 เกณฑ์ผู้คนแบ่งกองยกไปตามเสด็จ ฯ กระทำแก่มืองเชียงใหม่
 ครองน และให้พระราชทานพระยาพิชัย (คือ) เสือเข้ม
 ขาบผืนหนึ่ง ปืนคาบศิลาทรงบอกหนึ่ง ปืนใหญ่หน้า

เรือ กินคิน (หนัก) $\frac{๑๕}{|}$ กินคิน $\frac{๑๔}{|}$ กินคิน

$\frac{๑๒}{|}$ กินคิน $\frac{๑}{|}$ (รวม) ๕ บอก ปืนคันเล็กมอย่าง

ยาว กินคิน $\frac{๒}{|}$ บอก ปืนคาบศิลา ๒๘๐ ปืนอังกฤษ

ตันกลมหน้าข้างอย่างถ $\frac{๒๐}{|}$ (รวม) ๓๐๐ ตีบุกหนัก $\frac{๑๐}{|}$

สุพรรณดิ้น $\frac{๔}{|}$ .....

.....(ต่อจากฉบับลบ).....และได้.....(ต้นฉบับ
 หมค).....

ฉบับที่ ๒

หนังสือเจ้าพระยาจกรมาตัง.....พิชัยสงคราม.....
 ...ศรีสวัสดิศควยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า ทพ

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๔๗

หลวงจะเสด็จ ฯ ชนไปปราบเมืองเชียงใหม่ ณ เดือน ๑๒

แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะเมียฉศก.....

.....เมืองกาญจนบุรี เมืองศรีสวัสดิ์คนน เป็นเมือง

หน้ากาน.....มัทมะ ถ้าและเมืองมัทมะแตก.....

ชดสน.....ปลาอาหาร.....เมืองกาญจนบุรี

เมืองศรีสวัสดิ์.....อย่าให้รามัญ.....

ถ้าแล.....ที่ทรงขึ้นไป.....

ถ้ารามัญคนโงะไปถามเสด็จ ฯ ก็ให้บอกส่งรามัญ.....

กรุง.....(คือจากนั้นลงบดบดเล่นหมก).....

วัน ๑๒ ค่ำ ปีมะเมียฉศก ได้เอาร่างตรา

เรียนเจ้าพระยาจักรีธรรมราช เจ้าพระยาศรีธรรมราช

สั่งให้เอาเทอญ ในทันใดได้บิศตราสั่งให้ขุนเคชะไปแล้ว

ฉบับที่ ๔

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์

ทวยเจ้าพระยาสุรศักดิ์ กรมการ บอกหนังสือให้พระ

ยกระบัตร์ถือลงไปเป็นความว่า นายฝ่องหนี่มาแก้กองทัพ

พม่าให้การว่า พระเจ้าอังวะป่วยตาย ลูกพระเจ้าอังวะชน
 เป็นเจ้าเมืองอังวะ และอำมาตย์เจ้าอังวะเสีย ไปสุพล
 มะยง่วน ปรีกษากับนายกองทัพว่าจะยกลงไปเมืองใดไม่
 ได้แล้ว ไปสุพลาก็ถอยไปตั้งอยู่ ณ บ้านจอมทอง และ
 กองทัพทั้งปวงต่างคนต่างไปเมือง กองทัพไปสุพล
 เรวรนจะไม่เข้าเมืองเชียงใหม่ จะไปเมืองอังวะ เจ้าพระยา
 สวรรคโลก กรมการ นายกอง นายหมวด และไพร่มนำ
 ใจสามีกักจะทำการเมืองเชียงใหม่ ไททลเกล้า ฯ ถวายนน
 ลูกขุน ณ ศาลาปรีกษาว่า ซึ่งเจ้าพระยาสวรรคโลกกรม
 การ จะอาสาไปตีเมืองเชียงใหม่ทูลเกล้า ฯ ถวายนน เจ้า
 พระยาสวรรคโลกมิได้ทูลละออง ฯ รบพระราชทานความ
 วิชากร มีแต่ความรู้เกานน จะเอาชัยชนะแก่พม่าข้าศึก
 เห็นไม่ได้แล้ว เจ้าพระยาสวรรคโลกมีความผิด ล่วงพระ
 ราชอาณานิได้ลงไปทูลละออง ฯ ตามกำหนด ได้มีตรา
 รับสั่งให้หลวงมหามนตรี ชนไปลงพระราชอาชญาจำเจ้า
 พระยาสวรรคโลกลงไป ณ เมืองธนบุรี ให้พระปลัดเป็น
 แม่กองทัพเกณฑ์กรมการ และคนแบ่งกึ่งไปตามเสด็จ ฯ
 อยู่แล้ว และจะเอาเนอความกราบทูลพระกรุณาให้เจ้าพระ

ยาสุวรรณโลกอาสาไปมิได้ ให้เจ้าพระยาสุวรรณโลกรับ
พระราชอาชญาจำลงไปตามมิตราไปรคชนมาแต่ก่อน ถ้า
และหลวงขุนหมื่นกรมการผู้ใดจะมีน้ำใจอาสา เสกข ๗ ขัน
ไปถึงหัวเมืองแล้วจึงให้กราบทูลพระกรุณา หนังสือมาวัน
๑๒ ๑๒ กำศกราช ๑๑๓๖ ปีมะเมียฉอกก (พ.ศ. ๒๓๑๗)

วัน ๑๒ ๑๒ ปีมะเมียฉอกก เพลาค่ำแล้ว
เสกข ๗ ออก ณ พระที่นั่งท้าวเทพฯ หมื่นศรีสทเทพ
จางวาง เอาหนังสือบอเจ้าพระยาสุวรรณโลกกราบทูล
พระกรุณา ๗ (ทรง ๗) ไปรคเสกข ๗ (ทรง) แต่งให้พระยา
พิพัฒน์โกษาเขียนหน้าพระที่นั่ง และส่งให้มิตราไปถึงเมือง
กาญจนบุรี เมืองศรีสวัสดิ์ ตามเรื่องราวนว่า

ในทันใดวันเกี่ยวนั้น ได้บิณฑราส่งให้พระออกกระบัตร
ผู้ถือหนังสือถือไป

ฉบับที่ ๕

หนังสือเจ้าพระยาจกร ๗ มาถึงพระศรีสวัสดิ์ ด้วยทรง
พระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ๗ สั่งว่า เจ้าพระยาสุวรรณโลก
กรมการบอกหนังสือลงไปว่า นายฝ่องชาวเมืองลับแล

หน้มาแต่กองทัพไปสุปลา ให้การว่า พระเจ้าองวะเป็นไช
 ตาย ลูกเจ้าองวะผู้ตายชนครองราชสมบัติแทนบิดา และอา
 นองพระเจ้าองวะผู้ตายซึ่งเอาสมบัติมาหลานชายเสียนน ให้
 พระศรีสวัสดิการกรมการสืบให้รู้ว่า ผู้ใดใคร่ครองราชสมบัติ
 เป็นแน่ ให้เร่งบอกเข้ามาให้แจ้งฉับพลัน พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวจะได้ตอบคืบโดยภายในให้ถึงแก่ความ
 ตายราชการเมืององวะจะไ้เร็วเข้า ครนหนังสือมาดงวัน
 ไค ก็ให้พระศรีสวัสดิการกรมการเร่งสืบจนบอกเข้าไปให้แจ้ง
 ฉับพลัน หนังสือมา ดงวัน ๑๒ ๑๓ ๑๔ จุลศักราช
 ๑๑๓๖ ปีมะเมียฉอกศก (พ.ศ. ๒๓๑๒)

วัน ๑๒ ๑๓ ๑๔ ปีมะเมียฉอกศก ไคเขียนชนกระดาศ

บิดตราแล้วให้นายอูรวงไปส่ง ให้นายมผู้ถือหนังสือเมือง
 กาญจนบุรี กรมท่า ถือไปเมืองศรีสวัสดิคด้วย เมื่อไคส่งให้
 นนค่อหนาเสมียนตรากรมทหารเห็นด้วย

ฉบบท ๖

สาสนตรา ทานเจ้าพระยาจักร ๗ ให้มาแก่ผู้อยูร์รักษา
 เมืองกำแพงเพชร เมืองนครสวรรค์ ด้วยทรงพระกรุณา ๗

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

สั่งว่า ณ วัน ๓ ๑๒ ค่ำ บีมะเมียจอกก จะเสด็จ ฯ ขน
ไปปราบเมืองเชียงใหม่ และให้กรรมการผู้รักษาเมือง
ปลุกพระค้ำหนักทประทับรอน ประทับแรม และตบแต่ง
ตระเตรียมการซึ่งจะไต่รบเสด็จ ฯ ไว้ให้สรรพ อนึ่งทาง
แม่น้ำซึ่งจะเสด็จ ฯ ขนไปนั้น ที่ใดเป็นโศกหาคหลักค้อยู่
นั้นให้กรรมการ..... อย่าให้เรือพระที่นั่ง

..... โศกหาคได้..... (ฉบับลบทมก).....

..... (ตอนต้น ฉบับขาด).....

..... มีตรารับส่งขนไปแต่ก่อนเวลานั้นจะเสด็จขน ไปเมือง
เชียงใหม่ครั้งน ให้ผู้รักษาเมืองกรรมการ เกณฑ์เลกแบ่งกิง
คอยรับเสด็จ ฯ นั้น บคนทรงพระกรุณาฯ สั่งว่า ฤกษ์กำ-
หนดจะได้เสด็จ ฯ ยกจากเมืองธนบุรี ณ วัน ๓ ๑๒ ค่ำ
บีมะเมียจอกก และให้กองทัพหัวเมือง ซึ่งเกณฑ์ ให้รับ
เสด็จ ฯ ทรงน เร่งยกล่องไปคอยรับเสด็จ ฯ ให้พร้อมกัน ณ
บ้านระแหงเมืองตาก ถ้าชกสนค้วยเรือก็ให้ไปทงบก ให้เร่ง

ยกขึ้นไปให้ทันกำหนด อย่าให้ล่าช้าอยู่ได้ และจะได้ยก
จากเมืองวันไค ผู้คนข้างมาเกรงสาตราอาวุธมากน้อย
เท่าใด ก็ให้บอกเข้าไปให้แจ้ง และให้พระสิงห์ กรมการ
รับเอาตราเมืองอ่างทองเร่งแต่งคนถือไปส่งให้พระยา
อ่างทอง กรมการ จงจับพลัน หนังสือมา ณ วัน ๑๒ ๑๒
คำ จุลศักราช ๑๑๓๖ ปีมะเมียจอก (พ.ศ. ๒๓๑๗)

วัน ๑๒ ๑๒ คำ ปีมะเมียจอก ได้ส่งตราเมืองสิงห์
เมืองอินท เมืองพรหม เมืองชัยนาท เมืองสรรค.....
๖ เมืองนี้ให้หลวงยกกระบัตรเมืองพิชัยไป และตรา
เมืองอ่างทอง ให้เมืองสิงห์แต่งคนถือไปตั้งพระยาอ่างทอง
ตราเมืองสรรค ให้เมืองชัยนาทแต่งคนถือไปตั้งพระยาสรรค

วัน ๒๓ ๑๒ คำ ปีมะเมียจอก ได้เขียนตราพระ
ราชสีห์น้อยให้เมืองอ่างทองไป ๑ เมืองสรรคไป ๑
(รวม) ๒ เมืองสิงห์ไป ๑ เมืองพรหมไป ๑ เมืองชัยนาท
ไป ๑ เมืองอินทไป ๑ (รวม) ๔ เมืองไป ๑ (รวม) ๖ ให้
พระอนุชิตพิทักษ์ .....

ฉบับที่ ๘

.....(ตอนต้นฉบับหมก).....

.....ข้าทูลละออง ฯ ให้ทูลวงขุนหมื่น ผู้ได้รับพระ
 ราชทานเลขเกณฑ์แบ่งอยู่ แบ่งไปตามกำหนด คุมเอาเด็ก
 ไปเข้ากองพระยายมราช ณ บ้านระแหงเมืองตาก แจ้งอยู่
 ในท้องตราแต่ก่อนแล้วนั้น เจ้าพระยามนทรราชดีมา พระ
 ยามนทรชัยสิน พระพิชัยสงคราม พระสรบุรี พระราชา-
 นุรัต พระท่าโรง กรมการ ให้เลิกพระราชทานให้ข้า
 ทูลวง ฯ ได้กุมเด็กไปเข้ากองทัพแล้วหรือประการใด มิ
 ได้บอกลงไปให้แจ้งนั้น บกนทพทูลวงจะ ได้เสด็จ ฯ ชน
 ไปปราบเมืองเชียงใหม่ เกือบ ๑๒ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะเมีย
 ฉอกกันเป็นแน่แล้ว ให้หมื่นอนนทศักดิ์ หัวหน้าตา-
 รวจขวา ชนมาเร่งรัดให้พระพิชัยสงคราม พระสรบุรี
 ผู้กำกับ พระราชานุรัต พระท่าโรง ให้นายราชภักดี
 ตำรวจในซ้าย ชนไปเร่งรัดให้เจ้าพระยามนทรราชดีมา
 กรมการ จดเลิกพระราชทานขุนหมื่น ข้าทูลละออง ฯ ให้ข้า
 ทูลละออง ฯ ผู้ได้รับพระราชทานเลิก เร่งรัดกุมเอาเด็ก

ไปเข้ากองทัพ ณ เมืองตากบ้านระแหง ให้ทันกำหนดเสด็จ
 ตามมีตราบังคับไปรุดชนมาแต่ก่อน อย่าให้ล่าช้าอยู่ได้
 ครนหนังสือมาถึงวันนี้ ก็ให้เจ้าพระยานครราชสีมา
 พระยานครชัยสิน พระพิชัยสงคราม พระสรบุรี พระท่า
 โรง กรมการ เร่งรัดจกแจงเลิกพระราชทานให้แก่ข้าหลวง
 และให้ข้าหลวงเร่งรัดคุมเลิก ไปเข้ากองทัพรบเสด็จ ณ
 เมืองตากบ้านระแหงเป็นการเร็ว และข้าหลวงถือตราถึง
 มาวันนี้ เจ้าพระยานครราชสีมา พระยานครชัยสิน พระ-
 พิชัยสงคราม พระสรบุรี พระราชานุรัต พระท่าโรง
 กรมการ ได้จกแจงเลิกพระราชทานให้แก่ข้าหลวงฯ ได้
 ยกวันนี้ ให้บอกลงไปให้แจ้ง หนังสือมา ณ วัน ๒๓ ๑๒
 ก่ำ จุลศักราช ๑๑๓๖ ปีมะเมียฉอกศก (พ.ศ. ๒๓๑๗)

วัน ๒๓ ๑๒ ก่ำปีมะเมียฉอกศก เพลาบ่ายแล้ว ๕ โมงมี

เศษ ทานต้นเชือกส่งร่างตราให้เขียนชนกระดาศบัตตรา
 ส่งให้หัวหน้าตำรวจในถือไป ในทันใดนั้นได้บัตตราส่ง
 ให้หมนอนนคศกค ตำรวจนอกขวา ถือไปเมืองเพชร-
 บุรณ์ เมืองท่าโรง เมืองบัวชุม เรื่อยาว ๖ วา พลพาย ๗

คนให้นายราชภักดี ค้ารวจในซ้าย ถือบไปเมืองนครราชสีมา เรือยาว ๔ วา ๒ ศอก พลพาย ๖ คน ขึ้นไปทางเมืองลพบุรีแล้ว

ฉบับที่ ๕

หนังสือนายควรรู้ภู นายเวรมหากไทย มาถึงผู้รักษาเมืองกรมการ พระสุพรรณพหมันนายบ้านนายอำเภอ ตำบล คอย ทักษบาล คอยหลวงราชนิกุล รับสั่งไต่เกล้าฯ ลงว่า จะเสด็จขึ้นไปปรินมเมืองเชียงใหม่ ณ เดือน ๑๒ แรม ๑๑ ค่ำ บิรมเยธออกถนนแล้ว ให้มีตราพระราชสัท รับสั่ง แต่งให้นายราชภักดี ค้ารวจในซ้าย ถือบไปให้ เจ้าพระยานครราชสีมา กรมการ แต่งให้หมื่นอนันตศักดิ์ ค้ารวจนอกขวา ถือบไปให้พระพิชัยสงคราม พระยานครชัยสิน พระท่าโรง เร่งรักจกเลิกชนพระราชทานข้าทูลละอองฯ ให้ผู้ไต่รับพระราชทานแลกเร่งกุมเลิกไปรับเสด็จฯ ณ เมืองตากบ้านระแหง ให้ท่นเสด็จฯ เป็นการเร็ว ถ้าและนายราชภักดี ค้ารวจใน ซ้ายหมื่นอนันตศักดิ์ ค้ารวจนอกขวา ถือบกราชนมาถึงบ้าน (ตำบล แควง

หัวเมืองใด ให้ส่งต่อๆ ชนไปกว่าจะถึงเมืองนครราชสีมา
 เมืองเพชรบูรณ์ เมืองบัวชุม เมืองท่าโรง จงจับปล้น
 เป็นการเร็ว อย่าช้าอยู่แต่ทุ่มโมงหนึ่งได้ และห้ามอย่า
 ให้นายราชภักดี หมั่นอนนตศกต ทำขมเหง้อตระบัด
 เรียกเอาพัสดุดอกเงินแก่ผู้มชอ.....ส่งใดๆ.....

บญชชางหลวงบัวออกอุสุก พ.ศ. ๒๓๑๙

มีหนังสือพระยาอักษรวงศ์ เมืองสวรรคโลก
 พระรามรณเกบเมืองอภัยธาน พระยาวิเศษ พระยาตาก
 พระยาสุทศ พระยาเชียงทองเมืองระแหง พระยาสุพรรณ
 กรมการ.....(ลบ).....บอกมาว่าพม่าตีไปได้
 เมอกรงคเมืองระแหง เมืองสวรรคโลก เมืองพิษณุโลก
 และจ่ายเข้ากองทัพพระยายมราช พระยายมราชให้กองทัพ
 รับพระราชทานต่างอาหารและจ่ายไปราชการทัพ และ
 เลียงปรนปรีอไวลัม และพระราชทานพระเจ้าหลานเธอ
 กรมขุนอนุรักษสงคราม เป็น (กั๋งต่อไปน)

พม่าตีไปได้

๑. พระยาอักษรวงศ์ เมืองสวรรคโลก ช้าย พลาย
 ๗ พัง ๑๕ (รวม) ๒๒

๒. มอบพระยาเชียงทอง พระยาสุทนต์ ๗ พัน ๗ สมุท-
นายกเอาไปทัพเชียงใหม่ เสียแก่พม่าเมืองพิษณุโลก
ซ้าย ปลาย ๑ พัง ๑ (รวม) ๒ ขวา ปลาย ๑ พัง ๑ (รวม) ๒
ปืน ๑ (รวม) ๕

๓. พระยาสรรงค์เอาไปทัพ เสียแก่พม่า ณ เมือง
พิษณุโลก ซ้าย พัง ๖

๔. สมิงลาวเอาไปโดย พม่าก็ไปได้ เมื่อพม่าตี
ระแหง มอบพระยาเชียงทอง ซ้าย ๖ ขวา ๒ มอบพระยา-
สุทนต์ ซ้าย พัง ๑

พระราชทานพระเจ้าหลานเธอ

กรมขุนอนุรักษ์สงคราม เมืองเพชรบุรี

ซ้าย ปลาย ๔ พัง ๖

สมเด็จพระเอกอัครราชกุมาร (พ.ศ. ๒๓๑๕)

พระยาเชียงทอง ๑ พระยาตาก ๑ (รวม) พัง ๒ พระ-
ยาสรรงค์ ปลาย ๑

จ่ายไปทัพเชียงใหม่ ล้อมเมืองสุพรรณบุรี ขวา ปลาย,
เข้ากองทัพไปรบคอนไก่อ้วน พระยายมราชให้

กองทัพไ้รบพระราชทาน เมืองอุทัยธานี ๒ พระยาตาก
๑ (รวม) ๓

ย้ายไปนครศรีธรรมราชและกัมพูชา

เมืองสุพรรณ ขวา ไปเมืองนคร (ศรีธรรมราช)
รับพระไ้รบปีกกด้วยพระพรหมมุนี ๒ (ข้าง) คงพลาย ๑
พัง ๑ (รวม) พลาย ๓ พัง ๑

เมืองนครชัยศรี ไปเมืองนคร รับพระไ้รบปีกก
ด้วยพระพรหมมุนี ๑ คง (เมือง) พลาย ๑ (รวม) พลาย ๒

ย้ายไปราชการ รับพระไ้รบปีกกเมืองนคร ด้วย
พระพรหมมุนีขวา พลาย ๓ ครองกัมพูชาด้วยพระองค์แก้ว
ซ้าย พัง ๑ (รวม) ๓

มรดกเจ้าพระยาสุวรรคโลก

มีหนังสือบอกพระยาอักษรวงศ์ เมืองสุวรรคโลก
บอกลงมาว่าข้างมรดกเจ้าพระยาสุวรรคโลกซึ่งมอบ พระยา
อักษรวงศ์ไว้นั้น พม่ายกกองทัพมาตีเมืองพิษณุโลก เมือง
สุวรรคโลก เมืองสุโขทัย พม่าตีไปได้ เป็น (มีชื่อข้าง

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๕๕

พลายลำซาย พลายนุมา เป็นตัน) พลายนุมา ๗ พัง ๑๕
(รวม) ๒๒ ช้าง

พระพรหมมุนีไปเมืองนคร

มีหนังสือบอกพระยาสุพรรณ กรมการเมืองสุพรรณ
บอกจำหน่ายแลกลง เป็น (๑) กรมช้างเกณฑ์ไปบรรทุก
ขึ้นเกณฑ์ห้ามเมื่อเสด็จฯ ขึ้นไปปราบเมืองเชียงใหม่
มีมะแมสัปกก..... (๒) จ่ายไปรับพระไตร
ปิฎกเมืองนครด้วยพระพรหมมุนี .....

มรคกเจ้าพระยาจักร (หมุด)

เมืองเพชรบุรี รัชชาทวารวดีเมืองเพชรบุรี มรคก
เจ้าพระยาจักร มอบพระเจ้าหลานเธอกรมขุนสงคราม
กรมขุนสงครามว่า ทรงพระกรุณาพระราชทานแก่พระเจ้า
หลานเธอ กรมขุนสุรินทรสงคราม พระยาจักรเป็นผู้รับส่ง
ครนสบพระยาจักรรับแล้ว ๗พันฯ สั่งให้จำหน่ายไว้ใน
.....ราชทาน

เมืองปราจีน มรคกหลวงนรา จ่ายไปด้วยพระองค์
แก้วเมืองกมพูชาหนึ่ง (ช้าง)

ระบาทว์พระชัยบุรี ช้าย คงอยู่เมืองพิษณุโลก พัง
(สูง) ๔ ศอก ๑ คืบหนึ่ง (ข้าง)

มีหนังสือขุนรองปลัดเมืองสวรรคบุรี บอกจำหน่าย
ข้างมรกกเจ้าพระยาสวรรคชงมออบพระยาสวรรค (รวม)

๑๐ ซ้าง

บัญชีข้างหลวงบิระกานพคก พ.ศ. ๒๓๓๒๐

ข้าพระพุทธเจ้า พระกาแพง หลวงกชสิทธิ์ หลวง
กชศกค ขอพระราชทานให้ทราบละอองฯ ด้วยข้างหลวง
อยู่แก่ผู้รักษาเมือง มุรังกรมการ นอกกรมข้างเคียง คง
มีจำนวนบิระกานพคก เป็น ปลาย ๓๑ พัง ๕๑ (คือ)

(๑) เมืองระแหง พระยาเชียงทอง ปลาย ๑ พัง
๘ (รวม) ๕ พระยาตาก พัง ๒ พระยาสุทัศน์ ปลาย ๑
พัง ๑ (รวม) ๒ (รวม) ปลาย ๒ พัง ๑๑

(๒) พระอุทัยธานี อยู่แก่พระรามรัตนคบ ปลาย ๒
พัง ๓ (รวม) ๕

(๓) พระยาสวรรคบุรี ปลาย ๓ พัง ๗ (รวม) ๑๐

(๔) พระเจ้าลูกเธอกรมขุนอนุรักษ์สังกราม เมือง
เพชรบุรี พลาย ๖ พัง ๔ (รวม) ๑๐

(๕) อาสาใหม่ พระยาโกษา ขุนศรีเสนา พลาย ๒
พัง ๒ ขุนราชเสนี พลาย ๓ พัง ๔ (รวม) พลาย ๕
พัง ๖

(๖) พระปราชิน พัง ๑

(๗) พระยาสุพรรณ กรมการ พลาย ๔ พัง ๑

(๘) พระยาอักษรวงศ์ เมืองสวรรคโลก พลาย ๕
พัง ๑๗ (รวม) ๒๒

(๙) พระยานครชัยศรี กรมการ พลาย ๒

(๑๐) พระยากาญจนบุรี กรมการ พลาย ๒

(๑๑) พระชัยบุรี เมืองพิษณุโลก พัง ๑

นำไปเมืองไทรบุรีและเมืองกลาง

คุมช่างไปเมืองไทรบุรี ขุนศรีชัยทิศ ๒ ชั่ง

นายจำ.....๗ ทำสิ่ง นายมุก รอง.....๑๐ ทำสิ่ง

คุมช่างไปเมืองกลาง นายจำนง.....๘ ทำสิ่ง นาย.....

๘ ทำสิ่ง

ไปทพทวยพระยาจักรี พระยาธรรมมา

กองพระยาจักรี

นาย หลวงพกริช ๑ ชั่ง นายจำลอง ๑๑ ตำบล
นายสรรเพชญ์ ๑๑ ตำบล นายชำนาญ ๘ ตำบล นายแมน
กชสาร ๗ ตำบล นายเกรนภักษา ๗ ตำบล

ไพร่.....

คงจะไ้รับพระราชทาน ณ เดือน ๕ บจุอ (พ.ศ. ๒๓๒๑)

เป็น.....

□ □ □

๒๕
สารบาญคนเรอง

ก

กงธานี	บ้าน ๖๙, ๗๗
กบฏ	๔๖, ๘๗, ๘๙
กรรมฐาน	๘๑, ๘๕
เกรนภักษา	นาย ๑๑๖
กลาง	เจ้า ๓๑, ๖๓, ๒๐
กลางเมือง	พระยา ๖๘, ๗๓, ๙๔
กลาไหม	พระ ๒๐
กล้า	นาย ๖, บ้าน ๑๑
กษัตริย์ศึก	สมเด็จพระเจ้า ๘๓, พระเจ้า ๘๗, ๘๘
กองกุก	๔๐
กองโจร	๕๕
กอะ	บ้าน ๔๘
กะแซ	ศึก ๘๔
กะทุ่มแบน	ตำบล ๗๘
กะพอง	คลอง ๗๑

ประชุมพงศาวดาร

๑๖๔

กัมพูชาธิบดี

กรุง ๕, ๒๘, ๔๒, ๘๘, ๑๑๓

กาญจนบุรี

พระยา ๕๔, ๑๑๕, เมือง ๑๐๔, ๑๐๖

กาวิละ

พระยา ๔๗, ๔๙

กำแพง

พระ ๑๑๔

กำแพงเพชร

เมือง ๖๙, ๗๖, ๗๗, ๗๙, ๑๐๗

กำแพงวิชัย

พระยา ๕๐

ก

จีน ทหารบกใหญ่ ๖๑

กุญชรหัตถ์

ช่างคน ๓๐

กุมเหลือง

ทาบด ๓๘

กวย

พระ ๘๖, เมือง ๖๕

แก่งจีน

๑๓

เกด

นายละคร ๕๑

เกล็ด

๙๐

เกวียน

๗๕

แก่น

นาย ๒๖

แกดง

บ้าน ๑๑

แก้ว

พระองค์ ๑๑๓, วัดในจันทบุรี ๑๕

แก้วมรกต

พระพุทธรูป ๘๗, วัด ๕๗

โกษา	พระยา ๑๑๕
โกษาธิบดี	๔๒
โกษา (ยัง)	หลวง ๒๔, ๓๓
โก ^ห เตย	กำบล ๖
โก ^เ เดือน	กง ๗๘
โก ^ห เสง	อง ๑๒
ขลุ ^ม	ปากนา ๗๗
ขำ ^ว	๓๐
ขำ ^ว เกลือแพง	๗๐
ขำ ^ว ตอก	บาง ๗๖
ขำ ^ว เมา	บ้าน ๒
ขำ ^ว สาร	๒๒, ๒๘, ๓๒, ๓๓
เขม ^ร	๘๘, ๘๕, ๘๗
เขาน้อย	กำบล ๘๕
เขาพระ	วก ๕๘, ๖๑
เขี้ยว ^ว ระไว	นาย ๖๕
แขก	บ้าน ๗๑

แฉม   บาง ๗๖
 โขง   เมือง ๘๓, ๘๗
 ไซ   บ้าน ๑๑

ก

กชชาติ   หลวง ๓๔
 กชศกค   หลวง ๕๔, ๑๑๔
 กชสทร   หลวง ๑๑๔
 กเชนทรเยียรยง   ช่างถนน พลาย ๔๕
 กนชาศก   ชน ๖๑
 กวรรัฐ   นาย ๕๐, ๑๑๐
 กา   บ้าน ๑๑
 กาง   บาง ๓
 กาพราน   พระ ๕๗, เมือง ๕๘
 กาพน   อุปราชา ๔๘, ๔๙
 กาลา   อุปราชา ๔๙
 กรีกุญชรฉทนต์   ช่างพัง ๑๗
 กุงสำเภา   ๗๐, ๗๘
 โลกกระต่าย   ๕๖, ๖๔, ๖๕

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

โลกพระยา	ก้าน ๒๕
โลกสลุก	กำบล ๗๒, กาย ๗๓
โคน	บ้าน ๗๗
ข งว	บ้าน ๗๘

ปี

จง	หม่น ๕๐
จอมทอง	บ้าน ๑๐๕
จอมเทียน	นา ๖
จอหอ	บ้าน ๒๖
จักร	พระยา ๔๘, ๑๑๔, ๑๑๖, เจ้าพระยา ๕๙, ๓๐, ๓๑, ๓๘, ๔๒, ๗๐, ๗๔, ๗๘, ๘๓, ๑๑๔
จันทบุรี	เมือง ๘, ๙
จันทบูร	ปากนา ๔๐, พระยา ๗, ๑๑, ๑๔, ๑๘
จันทร์	วิก ๖๕, ๗๓, อาจารย์ ๔๒
จาบ้าน	พระยา ๔๔, ๔๗
จาเมือง กิ่ง	ขุน ๗, ๘
จาเมือง เสอราย	ขุน ๗
จังกู	เจ้า ๗๔

จิงกูจา

๙๖

จิตร

เจ้าฟ้า ๒๘

จิน

เมือง ๘๔

จ้อย

เจ้า ๔๑

เจง

จีน ๒

เจ้าชวาว

กาน ๕๘, ๖๕

เจ้าพระยา

ปากนา ๕๐

เจียม

จีน ๑๙

แจ่ง

วก ๘๗, ๙๑

ไจ้ไล้

ปากนา ๕

ฉะเชิงเทรา

เมือง ๑๐๑

ฉัตรชัย

บัน ๖๘

ฉัททนต์

วก ๓

ฉิม

หม่อมเจ้าหญิง ๒๘

บ

ชลบุรี

เมือง ๑๒, ๑๓, ๑๔

ชวัน

พระยา ๒๒

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

ช่องพราน	๖๐
ชนะ	ขุน ๖๕, ๙๕
ชัยนาท	พระ ๙๙, ๑๐๐, เมือง ๖๙, ๗๘, ๑๐๐
ชัยบาดาล	พระ ๙๗, เมือง ๙๘
ชัยบูรณ์	พระ ๑๑๔, ๑๑๕
ชัวพราน	เข่า ๕๕
ช่างเผือก	ประเทศ ๕๕
ชาติสุรินทร์	หลวง ๗๖
ชำนาญไพโรสณท	หลวง ๕, ๗
ชำนาญชสาร	ทนน ๗๖
ชินราช	พระพุทธรูป ๓๔, ๗๖
ชินศรี	พระพุทธรูป ๓๔
ชัน บ้านค่าย	นาย ๑๓
ชู	นาย ๓๙, ๖๙
เชษฐกุมาร	หม่อม ๖๙
เชิงงุ่ม	เข่า ๕๘
เชียงเงิน	พระ ๒, ๕, ๗

เชียงใหม่ พระ ๕๐, พระยา ๑๑๑, ๑๑๕
 เชียงใหม่ เมือง ๓๗, ๔๓, ๔๔, ๕๐, ๘๔,
 ๘๖, ๑๐๓, ๑๐๕, ๑๐๗, ๑๐๙

ไชยา เมือง ๒๙

ช

ชัยพระยา ตำบล ๗๘

ฉวน

ฉวนกบฏ

ฉวนประสิทธิ์

ฉวางควชัย

ฉวางควชิต

พระ ๖๓, พระยา ๖๐

ค

คอง บาง ๔

คองไก่อื่อน ๗๘

คอง จีน ทหารปืนใหญ่ ๖๑

คองทัพ นาย ๔๘

คองเหล็ก บ้าน ๔๘

๑๗๒

ท่าข้าม

๒๙

ท่าหนักแพ

พระที่นั่ง ๑๐๖

ไตรปิฎก

๓๒, ๘๑, ๑๑๓

ณ

ตลกบาตร

บ้าน ๖๙

ตลาง

เมือง ๑๑๖

ถั่ว

กั ๓๑

เถิน

เมือง ๔๘, ๕๐

ทอง

อาจารย์ ๗๒

ทอง

หมื่น ๗

ทองคำ

นาย ๒๕

ทองดี

นาย ๕

ทองสุก

นายกอง ๖๕

ทองหลาง

บ้าน ๖

ทองอยู่ นกเล็ก นาย ๗, ๑๒

ทะเล

บาง ๒๙

ทวาย

เมือง ๖๕

ทบเสม็ด

๘๗

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

ทำฉันท	ปากน้ำ ๒๘, กำหนัก ก่าย ๕๖
ทำทราย	๓
ทำยนา	พระ ๑๖, ๓๗
ทำยเมือง	บ้อม ๙๓,
ทำโรง	กำหนัก ๗๐, ๗๑, พระ ๔๗, ๑๐๘, ๑๑๐, เมือง ๙๘, ๑๐๑
ทำหมาก	๒๘
ทำท	หมัน ๗๓, ๑๐๒
ทำงสุรยาคนอมรินทร์	สมเด็จพระ ๒๑
ทำขราชฎ	พระยา ๗๔, ๘๖
ทำงใหญ่	บ้าน ๑๘
ทำงยง	๓๖
ทำท	หลวง ๙๒, พระยา ๗๓, ๗๔
ทำทแก้ว	พระ ๓๗
ทำทพพร	กรมหมัน ๒๔, ๒๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘,
ทำทโยธา	พระ ๕๕
ทำทพมาศย์	กรมพระ ๖๔, ๖๗, ๘๑
ทำทพวรรณ	พระ ๕๙, ๖๑, พระยา ๗๓
ทำทพ	เมือง ๓๐, ๓๑

แทน นาย ๑๑

โทก กำบถ ๓๓

ไทรบุรี เมือง ๑๑๕

ธ

ชนบุรี เมือง ๑๙, ๒๑, ๔๙, ๑๐๕, ๑๐๘

ธรรมเจดีย์ พระ ๓๖

ธรรมไตรโลก พระยา ๒๑, ๒๖

ธรรมราชา พระ ๓๖

ธรรมอุคม พระ ๓๗

ธรรมา พระยา ๖๕, ๗๑, ๗๘, ๘๙, ๙๔,
๑๑๖

ธาทูวงศ์ กมกร ๗๕

ธารา หม่อม ๒๕

ธเบศร์บถ พระยา ๕๔, ๕๖, ๖๕, ๖๖, ๘๐

ธเบศร์บรรกษ พระยา ๒๐

ณ

นกร เจ้าพระยา ๘๐, เจ้า ๓๑

นกรศรีธรรมราช เมือง ๒๙, ๓๐, ๘๔, ๘๖, ๑๑๓

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๗๕

นครชัยศรี	พระยา ๕๔, ๗๓, ๗๕, ๑๑๕ เมือง ๕๕, ๗๘
นครชัยสุน	พระยา ๙๗, ๑๐๙, ๑๑๐
นครนายก	เมือง ๔
นครราชสีมา	เจ้าพระยา ๙๗, ๑๐๙, เมือง ๒๕, ๙๒
นครสวรรค์	เจ้าพระยา ๖๖, ๗๑, ๗๗, ๘๐, ๘๙, เมือง ๓๗, ๖๙, ๗๑, ๗๔, ๑๐๗
นนทบุรี	พระยา ๕๒, ๕๓, เมือง ๖๘, ๖๙
นรา	หลวง ๑๑๔
นราภิเบศ	หม่อมเจ้า ๗๘
นราศวรวงศ์	เจ้า ๓๒
นรินทร์	หลวง ๒๕
น้อยธรรม	อุปราชา ๔๗, ๔๙
น้อยโพธิ์	ราชวงศ์ ๔๗
นา	บ้าน ๔๘
นาเกลือ	บ้าน ๖

นาค ทหาร	นาย ๗
นางแก้ว	บาง ๖๕
นางบัว	๗๘
นางรอง	พระยา ๘๓
นางอมเทยน	คำปล ๖
นาปรัง	๒๘
นายม	๗๕
นางาง	๕๐
นางเริง	บ้าน ๘
นาคา	ห้วย ๕๐
นามค	คำปล ๓๕
เหมะโย	ช้อ ๖๐
เนาโชติ	หลวง ๗๖
เนิน	วัด ๘
โนนศาลา	บ้าน ๖๕

๒

บรมธาตุ	พระ ๓๗, ๔๘, ๔๙, ๗๕
บรมมหาราชวัง	๕๗

ฉบับพิมพ์จินตนาต (เจม)

๑๗๗

บรมสารีริกธาตุ	พระ ๕๓
บรมหน่อพุทธางกูร	สมเด็จพระ ๑๙. ๒๑
บ่อคก	กาย ๔๔
บ่อพนม	๔๓
บัวชุม	เมือง ๙๘. ๑๐๑
บางกอก	เมือง ๗๕
บางกึ่ง	กาย ๕๖
บางแก้ว	บ้าน ๕๖
บางคาง	๓
บางทราย	วัด ๖๘
บางทะเล	๒๙
บางยเรือ	วัด ๘๑
บางละมุง	เมือง ๑๐
บางวัว	วัด ๙๒
บ้านปูน	๙๒
บ้านกุ่ม	ตำบล ๕๕
บาลราช	หมื่น ๕๙

บําเรอภักดิ์	หลวง ๕๘, ๖๓, ๖๕
บุญมา	นาย ๗, ๘, ๔๘
บุญม	นาย ๕, ๗, ๑๒
บุญม บางเหย	นาย ๑๑
บุญม มหาคเล็ก	นาย ๘, ๑๕
บุญเมือง	นาย ๑๐
บุญรอก แชนอ่อน	นาย ๗, ๘, ๑๓
ปดวี	๙๕
ปทุมไพจิตร	เจ้า ๖๕
ประคุดสามบาน	กษัตริย์ ๕๘
ประยง	หม่อม ๒๕
ประแส	บ้าน ๑๑
ปลาสร้อย	บาง ๖
ปักกิ่ง	กรุง ๘๔
บุญย	เจ้ากรุง ๘๐
ปราจีนบุรี	พระ ๘๗, ๑๐๐, ๑๑๕, เมือง ๔,

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

	๒๔, ๒๕, ๑๑๔
ปรานบุรี	เมือง กำบล ๖๙, ๘๖
ปราบ	หลวง ๒๕
ปราบคาภิเชก	๒๗
ปราบไตรจักร	เจ้าพระยา ๘๐
ปากแพรก	กำบล ๕๖, กาย ๕๙
ป่าสัก	เมือง ๘๓
ปูน	บ้าน ๘๒
โปสุพลา	๔๔, ๑๐๕
โปมะย่ง่วน	๔๗
โปม้ง	๒๒

ก

เผือก	ข้าง ๘๐, พญาข้าง ๓๔
แผ่นดินไหว	๒๗

ข

ฝาง	เมือง ๓๔, ๓๖
ฝ้ายใน	กรม ๔๔

พ

พกรีษ	หลวง ๑๑๖
พนมเพ็ง	๔๒, เกาะ ๕๕
พกกวาง	ตรา ๕๒
พยับ	วัด ๒๕
พร	ท่ามระง ๑๖
พรหม	พระ ๕๕, ๑๐๐, เมือง ๑๐๘
พรหมธิบาล	ชน ๑๖
พรหมมุนี	พระราชคณะ ๘๖, ๑๑๓
พรหมเสนา	หลวง ๒, ๕, ๗
พระนายกอง	๒๐, ๒๖
พระประแดง	ปากนา ๒๘
พระราม	วัด ๘๗
พรานนก	บ้าน ๓
พริก	วัด ๗๓
พล	หลวง ๑๙, ๒๕
พลเทพ	พระยา ๗๖
พลเสนาหา	หลวง ๗

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

พลแสนหาญ	หลวง ๗
พ่อค้าเกวียน	๒, ๗๕
เพนียด	๒๐
พณ	เจ้า ๓๑
พทยา	ตำบล ๖
พทลง	พระยา ๓๑
พนักหลวง	สมเด็จพระ ๖๔, ๘๒
พนักพรพินลา	๕๐
พตคกลาง	หลวง ๕๕
พานทอง	ตำบล ๖
พาย	๘๓
พจิตร	เมือง ๗๘
พชัย	หลวง ๗, พระ ๑๒, พระยา ๒๐, ๗๕, ๑๐๓, เมือง ๓๗, ๓๘, ๔๓, ๕๘, ๕๙, ๑๐๘, วัค ๒
พชัยราชา	หลวง ๒, พระ ๒๕, เจ้าพระยา ๓๐, ๓๑, ๓๓
พชัยสงคราม	พระ ๑๐๕, ๑๑๐, พระยา ๗๕

พิชัยอาสา	พระยา ๘๐
พิชัยไอศวรรย์	พระยา ๔๑, ๕๕
พิทักษ์โกษา	หมื่น ๖๙
พิพัฒโกษา	พระยา ๑๐๖
พิพิธ	หลวง ๗, พระยา ๒๐, ๔๒
พิพิธวาท	ขุน ๕
พิพิธโกษา	พระยา ๕๒
พิมลสงคราม	พระ ๒๕
พิมลธรรม	พระ ๓๖
พิมาย	พระ ๒๕, ๒๖
พิรุณ	บันพระ ๘๓
พิษณุโลก	เมือง ๒๔, ๓๓, ๓๗, ๖๘, ๗๔, ๗๖, ๑๑๑, ๑๑๔, ๑๑๕
พิศวิเศษ	หมื่น ๙๗
พิศุทธทำนาย	๗๕
พิศุทธบาท	พระ ๕๗
พิศุทธยอกฟ้าจุฬาโลก	สมเด็จพระ ๒๕
พิศุทธรูป	พระ ๘๕, ๘๖

ฉบับพจนานุกรม (เจม)

๑๕๓

พุทธลักษณะ	๘๕	
พุทธศาสนา	๒๓	
พุทธไธมาศ	ปากน้ำ ๑๘, เมือง ๑๑, ๑๒, ๒๘, ๔๐, ๔๒	
พุทธไธเพชร	เมือง ๘๕	
เพชฎา	ขุน ๖๔	
เพชร	ข้ามพลาญ ๓๐	
เพชรบุรี	พระยา ๒๔, ๕๔, เมือง ๑๑๒, ๑๑๔, ๑๑๕	
เพชรบูรณ์	เมือง ๗๘, ๑๐๓	
เพชรบูรณ์	พระยา ๕๐	
เพชรบูรณ์	พระยา ๕๔	
เพลิง	๒, ๓๑, ๕๓	
แพ่ง	หลวง ๒๕, ๒๖	
แพร์	เมือง ๔๘	
โพธิ์เชียง	๕๖	
โพธิ์บั้ง	๗๓	
โพธิ์ราม	วัด ๕๓	

โพธิญาณ	๔๓	
โพธิวงศ์	พระราชกณะ ๓๗	
โพสังหาร	บ้าน ๓	
โพสามคัน	กาย ๑๐, ๑๕	
โพสามหา	บ้าน ๓	
โพสาวหา	บ้าน ๓	
ภักดีสงคราม	ชั้น ๖๖, หลวง ๗๒	
ภยันรินทร์	หมื่น ๑๐๐	
ภูมิ	บ้าน ๕๕	
มหาเทพ	หลวง ๕๐, ๕๖, ๖๑	
มหาเทพเหนือ	พระ ๕๔	
มหาพิชัย	หลวง ๒๕	
มหาพิชัยสุวรรณาวา	พระทนต์ ๒๕	
มหามนตร์	พระ ๒๖, ๒๗, พระยา ๒๖	
มหามนตร์เอย	เจ้าพระยา ๖๘	
มหाराชา	เจ้าพระยา ๓๘	

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๘๕

มหาเศวตฉัตร ๕๗

มหาเสนา พระยา ๗๘, ๘๐, ๘๒ ๙๒, ๙๔

มหาโสภิต ๗๕

มหาอำมาตย์ พระ ๘๖, พระ ๙๔

มอญย่า ๒๐, ๒๖

มอญระ พระเจ้า ๗๔

มอญหม่อง ๗๔, ๘๖

มะยงวาน ๕๔

มังกะสา กลอง ๕๓

มังกุก ส่วน ๘๓

มังกู ๙๖

มังกโป ๗๔

มังกลอก ๗๔, ๘๖

มังกวาง ๘๖

มังกวางปาตุง ๘๖

มัทมะ เมือง ๑๐๔

มุกเตา พระ ๗๔

มุลาน นาย ๔๔

เมือง นาย ๑๑
 แมกลอง ปากน้ำ ๒๘, เมือง ๕๖
 แม่ทา ๔๙
 แมนคชสาร นาย ๑๑๖
 แม่ละเมา คำน ๕๐, ๘๐
 แม่สน ๔๙
 ไม้ทรวง ท้อง ๕

ย น นาย ๒๖
 ยมราช เจ้าพระยา ๒๘, พระยา ๒๙, ๓๓,
 ๓๗, ๔๕, ๕๕, ๗๓, ๗๔, ๗๖,
 ๗๗, ๗๘, ๗๙, ๘๓, ๙๗, ๑๐๐,
 ๑๐๙, ๑๑๑

ยักกะตรา แยกเมือง ๓๓, ๓๕
 ยิงพร้อมกัน ๕
 ยชน บาง ๘๑
 ยเรือ บาง ๘๑, ๖๓
 ยเรือนอก บาง ๘๒

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

ยี่เรือใน   บาง วัค ๘๒

ยุบยงไป   ๖๐

รองปลัด   ขุน ๖๙, ๑๑๔

ระฆังแก้ว   ๕๓

ระฆังใหญ่   หล่อ ๕๗

ระยอง   เมือง ๖, ๘, ๑๑, ๑๔

ระแหง   บ้าน ๕๐, ๕๓, ๗๕, ๘๔, ๑๐๘,
๑๐๙, ๑๑๑, ๑๑๔

รักษโกษา   หลวง ๕๐, ๕๑

รักษโยธา   หลวง ๖๙, ๗๒, ๗๕

รักษมนเทียร   หลวง ๔๔, ๖๒, ๗๒, ๗๓

รัตนโกษา   พระ ๖๓

รัตนพมล   พระยา ๗๐, ๗๑, ๗๕

ราชนกุล   หลวง ๑๑๐

ราชบุรี   พระ ๖๔, เมือง ๔๔, ๔๖, ๗๘

ราชบัลลังก์   ปน ๖๘

ราชปุงณา	๘๖
ราชภักดี	นาย ๑๐๙, พระยา ๖๙, ๗๙
ราชโยธาเทพ	หลวง ๗๑
ราชรินทร์	พระ ๒๖, ๒๗
ราชรินทร์เหนือ	๙๔
ราชสงคราม	พระ ๗๕
ราชเสนาหา	หมื่น ๒
ราชเสนา	หลวง ๒, ๕๘
ราชเสนี	ขุน ๑๑๕
ราชสุภาวดี	พระยา ๗๖, ๗๗, ๗๘
ราชานุรักษ์	พระ ๑๐๙
ราชาเศรษฐี	พระยา ๑๐, ๑๒, ๔๑, ๔๒, ๕๘, ๖๙,
ราไชวาท	๖๒, ๗๑
ร้านคอกไม้	๖๙
ราม	นักร้อง ๕, ขุน ๗, ๑๑, ๑๔
รามณรงค์	ขุน ๗๒
รามภูเบศ	กรมขุน ๗๘, ๘๙
รามรัตนกบ	พระ ๑๑๑, ๑๑๕

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๘๕

รามราชา	พระองค์ ๔๓
รามลักษณ	เจ้า ๕๕, ๕๖
รามัญ	ชาว ๑๐๔, พระ ๕๓, ๗๘, ๗๙
รามัญใหม่	พระยา ๕๘, ๖๕
รามัญวงศ์	พระยา ๙๒, ๙๔
เรือน	เจ้าพระฝาง ๓๔
ฤกษ์	นาย ๖๑
ลพบุรี	พระยา ๙๙, ๑๐๐, เมือง ๒๑, ๗๕
ละเมา	ถ่าน ๕๐, ๘๐
ละมุง	บาง เมือง ๑๐
ลักษมาณา	๒๙
ลักษณะบุญ	๘๑
ลับแล	เมือง ๑๐๖
ลาคนุเขี้ยว	บ้าน ๙๗
ลำซาย	ช่างพลาย ๑๑๓
ลำปาง	๔๕, นกวิ ๔๗
ลำพูน	พระยา ๔๗, เมือง ๔๔, ๔๕

เล่ม ๗

ลูกแก ๖๑

ลูกหน่ย ญวน ๔๓

๑

วรวงศาธิราช พระยา ๒๖, ๒๗

วังพระธาตุ ๗๗

วังพราว พระยา ๕๗

วังสองสลึง ๗๐

วางปืนพร้อมกัน ๘๖

วิจิตรนฤมล หลวง ๘๖

วิจิตรนาวิ พระยา ๕๖, ๕๕

วิชัยประสิทธิ์ บ่อม ๕๕, ๘๗

วิชิตณรงค์ หลวง ๗๓, พระยา ๕๔

วิเชียรปรากฏ พระยา ๔๗, ๔๘, ๘๖

วิเศษ พระยา ๑๑๑

วิเศษโอสถ ชุน ๖๔

วิศาลสุธรรม พระ ๗๒

วิสุทธิมรรค พระ ๘๖

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

วิสุตร์โยธามาศย์ หลวง ๗๑

ไวยรรนาด จมื่น ๕๐

ค

ศรี พระอาจารย์ ๓๒

ศรีชัยทิศ ขุน ๑๑๕

ศรีธรรมราช เจ้าพระยา ๒๐, ๑๐๕

ศรีพพัฒน์ พระยา ๒๕

ศรีราชเคโซ พระ ๓๗

ศรีสวัสดิ เมือง ๑๐๔, ๑๐๖

ศรีสหเทพ หมื่น ๖๙, ๗๐, ๑๐๖

ศรีสทนาคนหุต กรุง ๘๗

ศรีสาทยมุนี พระ ๓๔

ศรีสุริยวงศ์ พระยา ๒๖, ๓๘, ๑๐๓

ศรีเสนา ขุน ๑๑๕

ส

สงคราม กรมขุน ๑๑๔

สน นาย ๑๑

ประชุมพงศาวดาร

๑๕๒

สนน

หมื่น ๗๗

สพสงวาส

พระสงฆ์ ๘๒

สม

นาย ๔๘

สมบัตินาย

หลวง ๕๔

สมบัตินาย

บาง ๗๐

สมุหนายก

๑๐๒

สรบคินทร

พระยา ๗๕, ๗๗

สรบุรี

พระ ๑๐๕

สรประสิทธิ์

เจ้าพระยา ๓๘

สรศักดิ์

เจ้าพระยา ๑๑๔, พระยา ๙๑, ๙๔,

๑๑๕, ๑๑๕

เมือง ๑๐๘, ๑๑๔

สรรเพ็ชร์

จมน ๕๒, นาย ๑๑๖

สรวยบุ

๘๔

สรวิชิต

หลวง ๗๐

สรสัท

เจ้าพระยา ๑๐๓, กุทั สุรสีห์

สรสาแดง

หมื่น ๗๔

สวน มหาคเล็ก นาย ๒๗

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๕๓

สวรรคโลก	พระยา ๗๖, เจ้าพระยา ๓๗, ๔๖ ๑๐๓, ๑๐๕, ๑๑๓, เมือง ๓๗, ๓๘, ๘๔, ๑๑๑, ๑๑๕
สว่างบุรี	เมือง ๓๔, ๓๗
สอง	หมื่น ๗, ๑๑, ๑๔
ตะแกงมะระนอง	๖๐, กูท ตะแกงมะระนอง
สะพานทอง	ตำบล ๖๒
สังขละ	พระยา ๓๑, เมือง ๓๑
สังฆราช	พระ ๓๒
สัตตหีบ	๖๖
สามเรือน	บ้าน ๗๗
สารวทบรรพต	๓๒
สำแดงฤทธา	หลวง ๕๔
สำเนาพิศ	๒
สำเพ็ง	วัด ๘๐
สำเภา	กิ่ง ตำบล ๗๐, ๗๘
สิงห์	พระ ๕๕, ๑๐๐, ๑๐๘
สนสังหาร	หมื่น ๑๐๒

หาญ	ขุน ๗๒
หาคสูง	กาย ๓๔
หินโค้ง	๖
หู่	จีน ๖๑
โหราธิบดี	พระ ๖๘, ๗๒, ๗๓

ย

อนันตศักดิ์	หมื่น ๑๐๕
อนุชิตพิทักษ์	พระ ๑๐๘
อนุชิตราชา	พระยา ๒๗, ๒๘
อนุรักษ์ภูธร	เจ้าพระยา ๓๗
อนุรักษ์สงคราม	กรมขุน ๖๕, ๗๘, ๘๐, ๘๖, ๙๒, ๑๑๑, ๑๑๕, ขุน ๕๔
อนุราชบุรีศรีมหาสมุทร	พระยา ๑๓, ๑๕
อนุรุธเทวา	หม่อม ๗๐
อภัยภักดี	ขุน ๒
อภัยวรรณฤทธิ	พระยา ๒๗, ๒๙, ๓๗, ๕๔, ๖๕
อภัยสรเพลิง	หลวง ๖๔, ๖๗
อยู่ ศรีสงคราม	นาย ๗

ฉบับพิมพ์จุฬามาศ (เจม)

อรัญญิก

วัก ๕๘

อองวาจา

หม่น ๖๐

อะแซวุ่นก

๖๘, ๗๔, ๙๖

อักษรวงศ

พระยา ๑๑๑, ๑๑๕

อักษเนศร

หม่น ๗๕

อังวะ

กรง ๗๔, ๙๖, พระเจ้า ๘๔, ๑๐๕

อักษบอ

เมือง ๘๓

อัยวงศ

พระยา ๔๗

อักษจรรย

๒๗, ๓๐, ๓๑, ๓๔, ๓๙, ๔๕,
๕๗, ๕๘, ๕๙, ๖๗

อากาศสรเพลิง

ขุน ๖๑, ๗๒

อังกทอง

พระยา ๘๙, ๑๐๐, ๑๐๘

อาจารย์

กรม ๔๑

อึ

อิลเทพ

หลวง ๑๐๐

อินเชียง

ขุน ๑๙

อินท

เมือง ๑๐๘

ประชุมพงสาวดาร

๑๕๘

อินทบุรี

หลวง ๕๕, ๑๐๐

อินทโรกลาศ

ขุน ๕๒

อินทระชะ

ขุน ๖๕

อินทเทพ

หลวง ๕๒

อินทรพิทักษ์

กรมขุน ๗๗, ๘๘, ๙๕

อินทรวชิต

พระยา ๓๕

อินทวงศา

เจ้าพระยา ๕๕

อินทอภัย

เจ้าพระยา ๖๔, ๗๙, พระยา ๕๕

อินทรรักษาศ

เจ้า ๘๓

อม ทหาร

ท่ามระง ๗

อุทัย

พระองค์ ๔๓

อุทัยธานี

บ้าน ๖๕, พระ ๑๑๕, เมือง ๗๗,
๗๘, ๑๑๑

อุบล

หม่อมเจ้า ๒๖, ๒๘

อุบตวิบติ

๑๐๗

โอ

โอ

เจ้า ๘๓

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๖

จดหมายเหตุพระที่นั่งมอญบุรี

คราวปราบเมืองพม่าไซมาศและเขมร

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๔

คานำ ภาคที่ ๖๖

หนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ นี้ มีเรื่องต่าง ๆ
รวม ๔ เรื่อง คือ

(๑) จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรีคราว
ปราบเมืองพุทไธมาศและเขมร ได้ฉบับมาแต่หอหลวง
เป็นสมุดไทยกำเส้นคั่นสองข้างมือเก่า ได้ถ่ายรูปค้น
ฉบับใหญ่เป็นตัวอย่างหน้าหนังสือเรื่องนี้เป็นคู่มือในการสอบ
สวนประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี เฉพาะปีเถาะ พ.ศ.
๒๓๑๔ เป็นต้นไว้จดหมายเชือว่านักศึกษางานพงศาวดาร
คงพอใจ

(๒) จุลยุทธการวงศ์ เรื่องหมทงฉบับภาษามคธ
และฉบับความเรียงภาษาไทย ได้ฉบับมาไม่พร้อมกัน ฉบับ
ภาษามคธนั้นแปลออกพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ว่า
ด้วยพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา นับเป็นปริเฉทที่ ๒ ไม่ตลอด
เรื่อง สุตลงเพียงรัชกาลสมเด็จพระอินทราชาธิราช

ส่วนจุลยุทธการวงศ์ที่พิมพ์ใหม่เล่มนี้ เป็นฉบับความ
เรียงภาษาไทยกล่าวถึงแต่ปริเฉทนี้ ว่าด้วยมูลประวัติใน

การสมภพสมเด็จพระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัย ผู้ก่อสร้างภาพของ
ไทยกลับคืนมาได้จากขอม แต่ก็ไม่จบอีกเหมือนกัน พอชน
ต้นปริเฉทที่ ๒ ถึงตอนสมเด็จพระเจ้าอู่ทองครองกรุงศรี
อยุธยาทั้งหมดฉบับ เป็นอันทราบได้แน่ในชนนว่าเรื่องจุล
ยุทธการวงศ์นั้น เริ่มความตั้งแต่พงศาวดาร กรุงสุโขทัย
สืบต่อมาจนถึงพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ส่วนตอนสุดท้าย
จะยุติลงแก่ไหนยังทราบไม่ได้ บังเอิญมีหนังสือเทศนาจุล
ยุทธการวงศ์อีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งจะกล่าวเป็นเรื่องที่ (๔) ต่อ
ไป สามารถให้นักศึกษาเข้าใจได้ว่าจุลยุทธการวงศ์จบลง
เพียงสมัยกรุงศรีอยุธยา

(๓) เรื่องพระร่วงสุโขทัย เป็นเรื่องแทรกอยู่ในคำ
ให้การชาวกรุงเก่า เห็นว่าเป็นตำนานใกล้เคียงกับจุลยุทธ
การวงศ์ตอนต้น เป็นเรื่องกึ่งในทางตำนานอันพอจะอาศัย
พิเคราะห์หาคู่เค้าเงื่อนในทางประวัติศาสตร์ ได้บ้างตามสมควร
จึงรวมมาไว้เสียในชุดเดียวกัน

(๔) เทศนาจุลยุทธการวงศ์ เรื่องนว่าด้วยพงศาว-
ดารกรุงศรีอยุธยาโดยย่อ และยุติความลงเพียงเสียกรุงเก่า
พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้วเก็บความสังเขปตอนสมัยกรุง

คํานําภาคที่ ๖๖

๒๐๓

ธนบุรี อํานักลาวไว้ในกมกรสงคตการวงศ มาคอตลํกบเข้
เพื่อเชื่อมกบพงศาวตารกรุงรัตนโกสินทรคยณคณ เข้ใจว้
คงจะเรือบเรียงในรัชกาลที่ ๓ สํานวนรักกมุติ

กรมศิลปากร

๑๓ มีนาคม ๒๕๐๓

จดหมายรายวันทพิมพ์สมัยกรุงธนบุรี

คราวปราบเมืองพุกไชมาศและเขมร

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๔

จะได้อีกทัพไปกัมพูชาธิบดีครั้ง^๕ เป็นคน

๑๐,๕๕๐

วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑^๕ ขึ้น ๙^๕ ค่ำ ปีเถาะตรีศก
(จ.ศ. ๑๑๓๓ พ.ศ. ๒๓๑๔) กองพระยายมราช^(๑) ยก
ไปทางบก เป็นคน.....

วัน ๔^๕ เดือน ๑๑^๕ ขึ้น ๑๕^๕ ค่ำปีเถาะตรีศก เพลา
๕^๕ ทุ่ม มีจันทรถราส จึงทรงพระราชศรทธาปราญเงินพระ
ราชทานชาทุลละออง ๖^๕ ผู้ใหญ่ผู้น้อย และยาจกวรรณพกทง
ปวง ถึงเพล่า ๒^๕ ยามจึงกาย

วัน ๑^๕ เดือน ๑๑^๕ แรม ๑๑^๕ ค่ำ ปีเถาะตรีศก ทัพ
หลวงจะยกไปเมืองกัมพูชาธิบดี โดยทางชลมารค ทรงพระ
ทนต์เรือรบ เป็นคน ๑๐,๘๖๖^๕ ไนน^๕

(๑) พระยายมราช (แก้ว) คือสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา
โลก

ตัวอย่างลายมือในต้นฉบับสมุดไทย กุหลาบ ๑๕

วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ แรม ๘ ค่ำ ปีเถาะตรีศก
เสด็จออกพระตำหนักแพ เจ้าพระยาและพระยา หลวง ขุน
หมื่น บรรจุกนพร้อมมาถวายลาทุกคน พระราชทานเงิน
เชมชก เสื้อ หมวกสจอกคำ ทนาย บินหน้าเรือและบิน
รายแถมเสมอทุกคน

เรือรบ^(๑) เขียนเป็นรูปตราตามตำแหน่ง ตรงข้าง
เรือเขียนเป็นลายรศหน้า เรือพระที่นั่งทรง เขียนหน้าเรือ
เป็นรูปครุฑ ข้างเป็นลายรศหน้า พงกทวยเขียนหน้าของพระ
อวคทอง หลังกกรสสกลหลัง ตระกุ่มแจวเสวระ โค่งทาสีเหลือง
พลแจวใส่หมวกใส่เสื้อสจอกคำ เรือรบเจ้าราชหนักเขียน
ลายรศหน้า หลังคาหุ้มผ้าแดง พลแจวใส่เสื้อเขียว มธง^(๒)
และโคม

กองพระยาพิชัย ไศสวรย์ เรือรบหลวง ๔๔ เรือรบ
ปากน้ำ ๒๕ เรือรบชลยศักดิ์ ๑ (รวม) ๗๓ (ลำ) กน
นาย ๑๔๐ โพร ๑,๕๕๖ (รวม) ๑,๖๙๖ บินหน้าเรือ
๕๓ บินรายแถม ๑๑๒ (รวม) ๑๖๕ (บอก) บินกาบ

(๑) ระเบียบกองทัพลเรือสมัยกรุงธนบุรี

(๒) ต้นฉบับเป็น ทง ทุกแห่ง

ศีลา ๔๒๖ บันคาบชุก ๙๓ (รวม) ๕๑๙ (รวมทั้งหมก)

๖๘๔ บอก

กองพระยาพิพิธ เรือรบหลวง ๑๒ เรือรบชลย
ศกค ๔ สำเภา ๓๔ (รวม) ๕๐ (ลำ) คน นาย ๕๐
ไพร่ ๑,๔๓๑ (รวม) ๑,๔๘๑ (คน) บันหน้าเรือ ๑๖
บันรายแถม ๓๒ บันคาบศีลา ๑๖ (รวม) ๖๔ (บอก)

กองพระศรีราชเคโษ เรือรบ ๒๗ ลำ คน นาย
๒๕ ไพร่ ๙๔๙ (รวม) ๙๗๔ (คน) บันหน้าเรือ ๒๗
บันรายแถม ๕๔ (รวม) ๘๑ บันคาบศีลา ๓๒๔ บันคาบ
ชุก ๙๙ (รวม) ๔๖๒ (บอก)

กองพระท่ายนา เรือรบ ๔๓ ลำ คน นาย ๘๔
ไพร่ ๑,๐๑๗ (รวม) ๑,๑๐๑ (คน) บันหน้าเรือ ๔๓
บันรายแถม ๘๖ (รวม) ๑๒๙ (บอก) บันคาบศีลา
๓๗ บันคาบชุก ๑๘๐ (รวมกับบันคาบศีลาเป็นจำนวน)
๒๑๗ (รวมทั้งหมก) ๓๔๖ (บอก)

กองเจ้าพระยาจักรี^(๑) เรือรบ ๘ เรือกลาบุ ๔ เรือ
ปากปลา ๑ (รวม) ๑๓ ลำ คน นาย ๒๑ ไพร่ ๖๖๘

(๑) เจ้าพระยาจักรี (หมก)

จดหมายราชวันทพสมยกรุงธนบุรี ๒๐๗
(รวม) ๖๘๕ (คน) ป็นหน้าเรือ ๘ ป็นรายแถม ๑๖ ป็น
คาบศิลา ๑๕๔ (รวม) ๑๗๘ บอก

กองพระยาโกษา นอกราชการ เรือรบ ๑๐ เรือสำ
เนา ๒๔ (รวม) ๓๔ (ลำ) คน นาย ๗๒ ไฟร์ ๑,๖๓๓
(รวม) ๑,๗๐๕ (คน) ป็นหน้าเรือ ๑๐ ป็นรายแถม ๒๐
(รวม) ๓๐ (บอก) ป็นคาบศิลา ๓๖๑ ป็นคาบชุก
๑๔๒ (รวม) ๕๐๓ (บอก) (รวมทั้งหมก) ๕๓๓
(บอก)

กองพระยาทพโกษา เรือรบหลวง ๗ ลำ เรือรบ
เชลยศึก ๖ ลำ (รวม) ๑๓ (ลำ) คน นาย ๒๒ ไฟร์
๔๓๑ (รวม) ๔๕๓ (คน) ป็นหน้าเรือ ๑๗ ป็นรายแถม
๒๖ (รวม) ๓๗ (บอก) ป็นคาบศิลา ๑๒๓ ป็นคาบ
ชุก ๑๗ (รวม) ๑๓๖ (รวมทั้งหมก) ๑๗๕ บอก

กองหลวง เรือรบ ๘๔ คน นาย ๑๗๘ ไฟร์หลวง
๑,๑๐๒ ไฟร์สม ๕๖๒ (รวม) ๒,๒๔๒ (คน) ป็นหน้า
เรือ ๘๔ ป็นรายแถม ๑๖๘ (รวม) ๒๕๒ (บอก)
ป็นคาบศิลา ๗๒๕ ป็นคาบชุก ๔๐ (รวม) ๗๖๔ (รวม
ทั้งหมก) ๑,๐๑๖ บอก

นายท้ายนายใบ ๒๐ คน ไปสำเภา นาย ๓๐ ไพร
 ๒๕๕ (รวม) ๓๒๕ (คน) สำเภา ๕๕ เรือหลวง เรือรบ
 ปากน้ำ เรือชลยศึกต ๑๓๑ (รวม) ๑๘๐ (ลำ) คน
 นาย ๔๑๔ ไพร ๗,๖๗๕ (รวม) ๘,๐๘๙ (คน) ปืนหน้า
 เรือ ๑๗๐ ปืนวายุแถม ๓๔๖ (รวม) ๕๑๖ (บอก)
 ปืนคาบศิลา ๒,๘๑๕ ปืนคาบชุก ๕๒๖ (รวม) ๓,๓๔๕
 (รวมทงสน) ๓,๘๖๑ (บอก)

สำเภา ๕๕ เรือรบ ๔๑๓ ลำ คน นาย ไพร
 ๑๐,๕๕๐ คน ปืนใหญ่ ปืนน้อย ๒,๔๒๓ บอก

หักตาย นาย ๑๑ ไพร ๑๐๐ (รวม) ๑๑๑

กองพระญาณประสิทธิ์ (คือ) พระญาณประสิทธิ์

นายจันทร์ นายมา นายรุกทะเลวงพน นายอ้าย นายสัง
 (รวม) ๖

หมวดขุนเอกประเสริฐ (คือ) ขุนเอกประเสริฐ ๑
 นายเทียน ๑ นายโค ๑ นายเกิด ๑ นายอยู่ ๑ นายปาว
 ๑ นายเกริม ๑ นายอิน ๑ นายพร ๑ (รวม) ๙

หมวดขุนชัยณรงค์ นายเมือง นายจันทร์.... นายมี
 นายทองดี นายชู นายกัน นายดี นายจ้วน นายสัง
 (รวม) ๑๐

หมวดพระสารสุธรรม (คือ) พระสารสุธรรม นาย
เพชร นายชม นายเกอ นายเรือง นายทองคำ นายนาม
นายทองขาว นายทองอินทร์ หลวงชน (รวม) นาย ๒
ไพร่ ๘ (รวม) ๑๐

หมวดอาจารย์จันทร์ (คือ) อาจารย์จันทร์ นายบุญ
รด นายสน นายปาน นายโพ นายเกด นายบุญรอด นาย
ทองคำ นายปิ่น นายอิม นายสุก นายสัง นายสอน นาย
คา นายอาจ นายสก นายจัน นายเคอ นายเสน นายวิจิต
นายสุก นายโพ นายจันทร์ นายดวง (รวม) นาย ๒ ไพร่
๒๓ (รวม) ๒๕ คน

หมวดนายโพ (คือ) นายโพ นายสา นายรอก
นายگان นายดวง นายสาแก่ นายจันทร์ นายอินทร์
นายใจ นายอุน ขุนราม นายหมวด นายสน (รวม)
นาย ๒ ไพร่ ๑๑ รวม ๑๓ คน

กองหลวงเพชรสงคราม นายดวง นายคำ นายสา
นายศรี นายแมน นายเกิด นายเขี้ยว นายสน (รวม)
นาย ๑ ไพร่ ๕ (รวม) ๑๐

กองพระสุธรรมอาจารย์ (คือ) พระสุธรรมอาจารย์

๑ ชุนศรี ๑ นายชิน นายเพชร นายสม นายคอม
นายศรี นายเกลี้ยง นายศรี นายเลียง นายจ้ง นายจง
นายรอก นายสุค นายมาก นายเทศ นายเสม นายชุน
นายจันทร์ นายมา นายสา นายเวียง นายสุก นายทอง
นายสคน้อย นายนาค นายอินทร์ (รวม) ๒๘ คน

(ต้นฉบับขาด.....)

และ(๑) มาบคนจะส่งเจ้าองค์รามชน ไปราชาภิเศก ณ กรุง
กัมพูชาธิบดี.....ตัวเจ้าเสด็จ(๒) เจ้าจ้อย และข้าหลวง
ชาวกรุงฯ ซึ่งไปอยู่เมืองโคจะเอาให้สน ถ้าและพระยา
ราชาเศรษฐีเห็นว่าจะทันทนสู้รบได้ ให้แต่งบ้อมค่าย
ค่ายคูเวียงสรรพ ถ้าเห็นจะสู้มิได้ ยิงทรงพระกรุณาโปรด
พระยาราชเศรษฐีอยู่ ให้ออกมาถวายบังคม เราจะช่วย
ถึงว่าแก่แล้วจะมามีได้ ก็ให้แต่งหุ่เยียบตรออกมาโดยนับ
พลน ถ้าชาจะทรงพระพิโรธให้ฆ่าเสียให้สน

(๑) อักษรสารของพระยาพิชัยไอศวรรย์ แม่ทัพหน้า ถึงพระยาราชเศรษฐีเจ้าเมืองพุทไธมาศ

(๒) เรื่องของเจ้าเสด็จมีปรากฏในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๔ เจ้าจ้อยเป็นโอรสสมเด็จพระเจ้าฟ้าเอกทัศ

ครนญานมชอดอหนังสือเขาไปถึงแล้ว พระยาราช
เศรษฐีให้หนังสือตอบออกมา เป็นใจความว่า ซึ่งให้หนังสือ
ต่อมาถึง ข้าฯ ชอบใจนักหนา จะหามาปรึกษาให้
พร้อมกันก่อน ถ้าปรึกษาประนอมพร้อมกันแล้วจึงจะบอก
มาให้แจ้งต่อเมื่อภายหลัง

จึงมีหนังสือตอบเขาไปอีกครั้งหนึ่งแล้ว เป็นใจความ
ว่า ถ้าพระยาราชเศรษฐีจะปรึกษา ก็ให้เร่งปรึกษาแต่
ในเพลาคาวนน ถ้าชายอกพลวงมาถึงจะเก็ดยุทธนาการ
มากไป พระยาราชเศรษฐีของม เค้าบอกหนังสือออกให้
แจ้งห้ามไว้ ในเวลานั้นส่งให้พระยาอภัยรณฤทธิ์ ไปตงค่าย
สกัดอยู่ ณ เขิงเขาฝ้ายทิศตะวันออก พระยาพิชัยไอศวรรย์
และเรือรบอาสาหกเหล่า กองหนานนให้ร้ออยู่ท้ายกระ(๑)

หน้าเมืองฝ้ายตะวันออก

วันเสาร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีเถาะตรีศก
(พ.ศ. ๒๓๑๔) เพลาเข้าโมงเศษ ทรงพระอุทสาหะเสด็จ
ไปทวยพระบาท ยืนอยู่ฟากตะวันออกตรงบ้อมหน้าเมือง
ส่งเจ้าพระยาจักรี พระยาทิพโกษาครุสช พระหัตถ์ไป

(๑) กั้นลับเขียน เเกาะ เขิน กอระ จึงคงไว้ให้ดูเป็นตัวอย่าง

ให้ทำคายน่า ๒ ฟาก ไว้หว่างกลางกว้างประมาณ ๑๐
 เส้น จะได้ไทรเอบบซึ่งบนหนาเรือกนคนชงหนง คอยรบ
 จบเอาอายุเหล่ารายซึ่งจะหนออกไปน ในทันไค่นั้น เจ้า
 พระยาจักรี พระยาทัพโกษาพาตัวอายุมา ญวนซึ่งหนออก
 มาสวมภกกเคามาเป็นชาโตละออง ๆ มค้ายอายุมาญวน
 กราบทูลพระกรุณาว่า จินบนเสงหนไปแลแล้ว ราชาศเรษฐ
 กคค่านจะหนไป ภิรนจะเชอถอยค้ายอายุมาญวนนหยง
 มิได้ จึงทรงพระกรุณาให้จาวไว้ จงสงวอายุมาญวนจะเข้า
 ไปรบครวนน ให้ลงพระราชอาชญา แล่วมคมมือไพล์หลัง
 เข้าไป ถ้าพากรวมาโต เห็นวามนสวมภกกจรง ควมน
 ให้ทำราชการ ถ้าสาถุทธราชการแลแล้ว ถึงจะเป็นใหญ่อยู่
 ในเมืองพทไซมาสกจะให้

อนง มรบสงให้หมนฤทธอาคเนย์ไปคูกถนลมและ
 เเรอบญวนซึ่งอยู่หนาเมืองนน จะระส่าระสายอยู่เป็นประ-
 การโต และหมนฤทธอาคเนย์มิได้ไปโดยพระราชดำริ
 ไปเผาเรือนไกลค้ายอายุเหล่าราย แล้วยงบนหนาเรอเข้า
 ไปให้ผคควยรบสง สมเค็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพิโรธ
 จึงตรัสปริภาษนาคาหมนฤทธอาคเนย์ว่า อายชานอกเจ้า

ถ้าอายเหลารายมคังค้ายสูงจะโทหค้ายเข้าไป ถ้าเข้าไป
มิได้ จะบนศัระชะเสย

อนึ่ง เพลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสกัจอยู่ ณ พระตำหนัก
คัก ให้หาทหารและกรมอาจารย์ชนมาเฝ้า จึงตรัสถามว่า
ใครอาจสามารถจะหค้ายเข้าไปได้ในเพลาคันวันน ถ้า
เห็นจะโตกให้ว่าโต ตามโตกความโต ถ้าเห็นจะโต เข้าไป
หค้ายมิได้ กลับค้นออก จะถกศัระชะเสย ถ้าเข้าไปได้
สมฤทธราชการจะปูนบำเหนจให้ลงชนาก เมื่อตรัสประ-
ภาษนค้อหน้าชาหลวงผู้ใหญ่ผู้น้อยเฝ้าอยู่พร้อมกัน ทหาร
กองใน นาย ๑๑ โพร ๑๐๐ เป็น ๑๑๑ คน รับอาสา
หค้าย พระญาณประสิทธิ์ ๑ โพร ๕ เป็น ๖ คน
ขุนเอกประเสริฐ ๑ โพร ๔ เป็น ๕ คน หมวกขุน-
ณรงค์ โพร ๑๐ คน พระสารสุธรรมและหลวงชน ทง
นายโพร ๒๐ คน อาจารย์จันทรและขุนวิชคทงนายโพร
๒๕ คน นายโพรและขุนรามรวมทงนายโพร ๑๓ คน
หลวงเพชรสงคราม ๑ โพร ๔ คน พระสุธรรมมา ๑
โพร ๒๗ คน และหุ้มช้อ ๑๑๑ คน รับอาสาเข้าปล้น
ค้ายให้โตในเพลากลางคัน ถ้าแลหค้ายมิได้ยอมถวายชีวิต

จึงทรง พระกรุณา ให้เกณฑ์ กองทัพฝ่าย ทหารฝ่าย พลเรือน
 ทัพบกทัพเรือให้ได้ ๒,๔๐๐ พระราชทานสุราแล้วสั่งให้
 ยกเข้าไปสมทบ^(๑) กองอาทมาท^(๒) ให้เข้าปล้นค่ายใน
 เพลา ๒ ยาม

อนึ่ง ให้พระมหาเทพเข้ามาเฝ้า จึงตรัสถามว่าจะให้
 ถือดาบ ๒ มือ ว่ายนาเขาหน้าค่าย ฟันเข้าไปจะไ้หรือ
 มีไ้ จึงรับส่งว่าสศบญญาน้อย ถ้าทรงพระกรุณาเห็นว่า
 จะเข้าไปไ้ได้อยู่แล้ว ถวายบังคมลาเขาไปตามรับส่ง ถ้าแล
 เขาไปแล้วมีไ้กลับออกมา ก็หาชวักมีไ้ ถ้าเขาไปแล้ว
 มีชยชนะก็จะไ้กลับออกมาทำราชการฉลองพระเดชพระ-
 คุณสืบไป จึงตรัสประภาษสรรเสริญว่านาใจองอาจมั่นคง
 นก จึงทรงพระกรุณาพระราชทานพระแสงศิโนงคหนึ่ง
 แล้วสั่งให้อยู่รักษาพระองค์

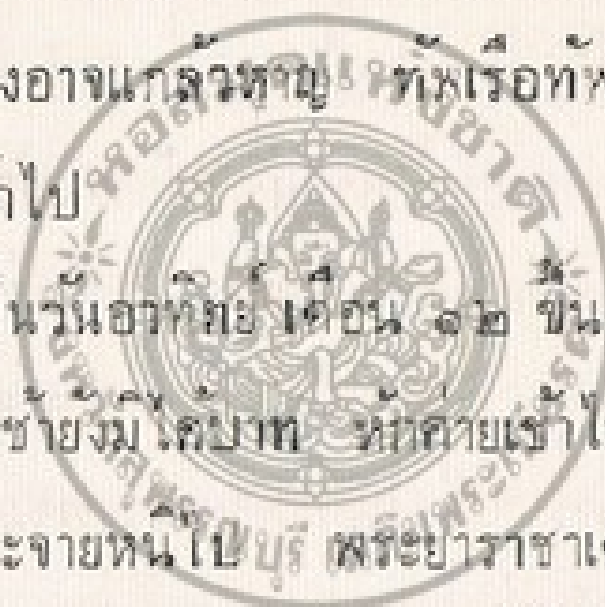
อนึ่ง เพลา ๒ ยามเศษ พวกอาทมาท ๑๑๑ คน
 และข้าทูลละอองฯ ฝ่ายทหารพลเรือน ๒,๔๐๐ เข้าหัก
 ค่าย ตามทรงพระกรุณาพระราชทานฤกษ์ให้ ครนหัก

(๑) คันฉบับเขียนเป็นจมหทบ

(๒) ครนนี้หมายเอากองอาจารย์นั้นเอง

กายเข้าไปไต่แล้ว จุดไฟเผาบ้านเรือนเป็นอันมาก แค้น
ก่นอยู่ในเมืองนนชานาน ทหารซึ่งอยู่รักษาค่ายประชิด
นน จะเข้าช่วยกมไต่ ค่ายคนรักษาทนนขององรบกัน.....

โยธาทหารกึ่งร้อยลง เคชะควยอานุภาพพระบารมี ให้
คลจิดโยธาทหารทงปวง ทพบกกุสาคญวเสด็จฯ มาบก
ทพบเรอกกุสาคญวเสด็จฯ มาทางชลมารค โยธาทหารทง
ปวงกมีนาใจองอาจแกลวทญู ทพบเรอทพบกนนักทกระ-
โจมหักกายเข้าไป

พอรุ่งชนวนอาทิตย์ เตอน ๑๒ ชน ๑๑ ค่ำ ปีเถาะ

ครศก เพลาเช้ายังมี เคนาท หักกายเข้าไป ไพร่พลเมือง
แตกกระจกกระจ่ายหนี ไปบุรี ศรีอยุธยาครษฐูหน้ลงเรือ
ไปได้ จึงทรงพระกรุณาหาเจ้าพระยาจกรแม่ทัพเรือมาถาม
ว่า ญวลงเรือหนีไปได้มยงบนควยอันใด จึงกราบทูลว่า
เรือรบจม้นไวยขวางหน้าอยู่ จึงรบส่งไปรคเกล้าฯ สืบ
ตามจม้นไวย รับสมคำเจ้าพระยาจกร จึงให้ลงพระราช-
อาชญาคนละ ๓๐ จึงกราบทูลพระกรุณาขออาสาตักกรุง
กมพูชาธิบค้ทูลเกล้าฯ ถวายทาราชการแก้ตัว

วันจันทร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๒ ค่ำ^(๑) ครั้นถึง
เพลเข้าโมงเศษจึงเสด็จพระดำเนินเข้ามาอยู่^(๒) วังราชา
เศรษฐี

วันจันทร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีเถาะตรีศก
เสด็จออกขุนนางเข้าทูลละออง ฯ ฝ่ายทหารพลเรือนเข้าเฝ้า
พร้อมกัน จึงตรัสถามพระญาณประสิทธิ์ พระสุธรรมมา-
จารย์ อาจารย์จันทร์ ว่าเมื่อก่อนทหารเข้าหกกายนั้น เข้า
ข้างคานไหน อาจารย์ทงสามนนเฒ่ากรมตองกัน จึงเสด็จ
พระราชดำเนินไปทอศพระเนตรก็ เห็นว่าผิดด้วยพระ-
การชงทรงพระกรุณาโปรดคนนั้น หากจะฆ่าศึกหนีไป ถ้า
ต่อสู้จะเสียราชการ จึงให้ลงพระราชอาชญา นาย ๓ คน
คนละ ๕๐ ที โพร ๒๐ คน คนละ ๒๐ ที ซึ่งมีความ
ชอบหกกายเข้าคานนั้น ให้พระราชทานเงินคนละ ๖ ชั่ง
พระหลวง ๖ คน คนละ ๑๐ ชั่ง เป็นเงิน ๖๐ ชั่ง
โพร ๔๕ คน คนละ ๓ ชั่ง เป็นเงิน ๒๘๕ ชั่ง หมัน

(๑) รายการกองทัพหน้า แยกไว้เป็นส่วนหนึ่ง อยู่ตอนท้าย
เรื่อง คุหน้า ๓๕

(๒) คัมภีร์ฉบับเป็นเช่นนี้

จดหมายเหตุรายวันทัพสัมยกกรุงธนบุรี ๒๑๗

ขุน ๑๑ คน คนละ ๕ ชั่ง เป็นเงิน ๕๕ ชั่ง ทนายเลอก
๕ คน คนละ ๑ ชั่ง เป็นเงิน ๕ ชั่ง เข้ากันเป็นเงิน
๓๒๕ ชั่ง

อนงจมนศรีเสาวรักษ์ หลวงมหามนตรี ไก่บุตรี
พระยาราชาศรัย ๒ คน นำมาทูลเกล้าฯ ถวาย

วันจันทร์ เดือน ๑๒ ขุน ๑๒ ก้า บิเถาะตรีศก
หลวงอินเทพเอาพระธก ๔ พระองค์ ใส่กล่องถมราชา
วคชนหง กลองทองชนสอง กลองเงินชนสาม ทรง
พระกรุณาส่งให้พระอาดกษณแลว พระราชทานเงินให้
แก่ผู้ใดเป็นอันมาก

อนงมรับส่งไปรคเกล้าฯ ถวส่งวา บรรดาข้าทูลละ-
อองฯ ฝ่ายทหาร พลเรือน บรรดาซึ่งไต่ญวนผู้หญิงไว้ ให้
เอามาทูลเกล้าฯ ถวายให้สน ถ้าเป็นลูกหลานวงศ์วาน
พระยาราชาศรัย จะเอาไว้เป็นหลวง นอกนั้นจะพระ-
ราชทานให้แก่ผู้ใด

อนงเจ้าขุ่ยบุตรเจ้าฟ้าอภัย มาอยู่ด้วยราชาศรัย
ลงเรือหนีไปไต้วมา ให้ส่งพระราชอาชญาเมื่อนอกหนึ่ง
แล้วให้จำไว้ อนงเพลาเช้า ๕ โมงเศษ เกิดเพลิงไหม้

หน้าวัง โหมตกกว่านเรือนรามพระราชวังเป็นอันมาก
เสด็จฯ ไปให้โยธาขับเสียได้ ส่งทหารให้เอาตัวนายหมู่
นายกองจีนมาลงพระราชอาชญาเขียน แล้วจาตรวนชน
หนงผกไว้ให้สืบเอาต้นไฟให้โคจรงพันโทษ พิจารณาไป
โคจรงพันไฟ ๓ คน ถ้ามเป็นสัจแล้วตัดศีรษะเสีย(๑)
แล้วทรงพระกรุณาให้นายทัพนายกองจีนพ้นจากโทษ

อนึ่งเมื่อเพลาล่วงสงบลง(๒) ไทยบ่าวพระยาพิพิธ
คนหนง นำบุตรพระยาราชานครศรีเมืองมาทูลเกล้าฯ
ถวาย ส่งถามว่า เป็นไฉนจึงเอาไว้เป็นเมีย จึงให้การ
ว่าจนมขอมไคร้รู้จักหน้าพาทนไฟมา ซึ่งไว้โคจรงพันตามว่า
จะนางนชงพามาจะไคร้หรือมิไคร้ ไคร้การมิไคร้ จึงให้ลงพระ
ราชอาชญาโทษ ๑๐๐ แล้วให้ผูกคอพระยาพิพิธผู้นาย ให้
นำตัวจนชงพามาหนักมิไคร้ จึงส่งให้ลงพระราชอาชญาจำ
ไว้บรรคานายทัพนายกองจีนทงปวงกมไคร้เนอความห้ามไคร้
ครนรุงชนวนองการ เกอน ๑๒ ชน ๑๓ คำ ให้ลง
พระราชอาชญาเขียนตามยกหนง กยงมิไคร้เนอความ จึง

(๑) ดูประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๔ หน้า ๒๒ และประกาศ
พระราชบัญญัติรัชกาลที่ ๔ เล่ม ๑ หน้า ๒๑๔ ว่าด้วยโทษผู้วางเพลิง

(๒) คำนับเขียนเป็น สบ

สั่งให้พระยาจันทบุรีเป็นตราการตามให้ได้นอกความ ถ้า
 มิได้จะตัดศีรษะเสีย พระยาจันทบุรีไปสืบได้เงินซึ่งพาไป
 ไว้นนมาทูลเกล้าฯ ถวายเป็นสัจแล้วให้ตัดศีรษะเสีย และ
 โทยบ้างพระยาพิพิธนทรทรงพระกรุณาให้ออกจากโทษ จึง
 ตรัสประกาศว่า ถ้าจะมีเอาโทษ บัคน จะเป็นเยี่ยงอย่าง
 ไป จะทำสงครามสืบไปเบื้องหน้า ไต่บ้านเมืองแล้ว ลูก
 เจ้านายก็จะเอาไวเป็นอาณัติประโยชน์แก่ตัวเอง

อนึ่งตรัสสั่งว่า สมฤทธิราชการแล้ว ให้มีกฎหมาย
 ประกาศแก่นายทัพนายกอง ไทชนทิงปวง ซึ่งเงินและ
 ญวนไพร่พลเมืองจะเดิม เปนมาถวายกลตนนหนทาง อย
 ให้จับกุมไปยักฆ่าฟันเป็นอนาชาตในตงเกลดยกล้อมท่ามา
 หากนตามกุมล่านาแต่ก่อน ถ้าผู้ใดมีฟัง บังอาจละเมิด
 พระราชกำหนด จะลงพระราชอาญาผู้นนตงสนชวต

วันพุธ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีเถาะตรีศก ปราบ
 อรราชศักรสมฤทธิราชการแล้ว ทรงพระกรุณาเสด็จ
 บ้านเมืองตงเกา จึงพระราชทานชื่อพระยาพิพิธผู้วาราช-
 การทโกษา เป็นพระยาราชาเศรษฐีรุงเมืองปากนาพุทไธ
 มาศ เสร็จแล้ว เพลายาหมองกา ๕ บาท เปนมหาพชย

ฤกษ์ เสริจยกพลพยุหบาตรทพหลวง นายไพร่ ๕,๐๐๐
 เกษ เรือรบ ๖๐ สรรพ ค่ายบนหน้าเรือ บนรายแถม
 บนคาบศิลา ๒,๐๐๐ และเครื่องศัสตราวุธทั้งปวง ยกจาก
 พุทโธมาศโดยทางชลมารคไปตีกรุงกัมพูชาธิบดี

ครั้นถึงวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ประ
 ทับแรมพลอยู่บ้านปลิงกวันหนึ่ง

ครั้นรุ่ง ณ วันศุกร์ เดือน ๑๒ แรม ๑ ค่ำ เสริจฯ
 ไปถึงบ้านนกกอรรณา เพลาบ่าย ๓ โมงเศษ ประทับเรือ
 พระที่นั่งหน้าบ้านเขมรผู้ใหญ่นายบ้านลงมาเฝ้า จึงตรัส
 ตามถึงเล่าเหี้ย ว่ายกหนมมาทางหรือประการใด กราบทูล
 พระกรุณาว่า เล่าเหี้ยยกไปจากนโค ๔ วัน เห็นว่าทพ
 หน่าจะตามทัน เพลาเวลานั้นโดยนเสียงปืนมาถึงนั้น จึงทรง
 พระกรุณาพระราชทานธงพระราชโองการให้...แล้ว
 เสด็จฯ ไปประทับแรมอยู่ ณ บ้านแหลมวันหนึ่ง

ครั้นรุ่งชน ณ วันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๒ ค่ำ เสด็จฯ
 ไป จินน้าทางให้ฉัด ทรงพระพิโรธ ให้ล้างจินน้าทาง
 หนนเสีย เสด็จประทับแรมอยู่กลางทุ่งวันหนึ่ง

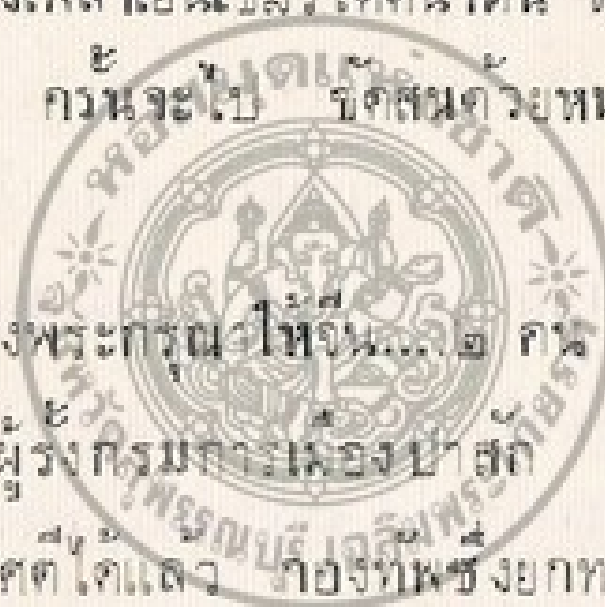
จดหมายเหตุร้ายวันพฤหัสบดี กรุงธนบุรี

๒๒๑

กรณรุ่งชน ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำ เพลา
เช้า ๓ โมงเศษ หยุดประทับปากน้ำโพรงกระสัง จักแจ้ง
โยธาทหาร พระราชทานอุบายแล้วให้เร่งยกไป

อนึ่ง ส่งให้หมื่นศรีภูธรดำรงใน กรมเขมรเชลยคน
หนึ่ง ให้นำทางแยกขึ้นไปทางหนึ่ง ไปเร่งกองทัพเจ้าพระ
ยาจักร กรณตั้งเพลาเย็นเขมรโคศนาหน้ หมื่นศรีภูธรแห่ง
เขมรนนทาย กวหนะไป รัชศกด้วยหนทางจึงกลับคืน
ทัพหลวง

อนึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำหนังสือโก-
ษาธิบดี ไปถึงผู้รั้งกรมการเมืองป่าสัก เป็นใจความว่า
เมืองพุทไธมาศศไคแลง กองทัพซึ่งยกทหาร.....บอก
หนังสือมาว่าจะไคเมืองกัมพูชาอยู่แล้ว จึงเสด็จฯ มาทาง
ทองจันจง หากนายทัพนายกอง.....มิให้ ไปตีป่าสักห้าม
ไค คุ้มเมืองป่าสักเคยถวายเครื่องบรรณาการตลอดแล้ว
ถวาย...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จะเลี้ยงสืบไป อนึ่ง
เจ้าเมืองพุทไธมาศหน้มาทางนี้ ให้จับตัวถวายด้วย จะมี
ความชอบ และเงิน ๒ คนไปในเพลากลางคืน พบเรือฉนวน

ใหญ่น้อยประมาณ ๒๐ ลำ ญวนสกัดไว้จะไปในันมิได้ จึง
กลับคนมาหาทัพหลวง

ด้วยนายจาเนตรรับส่งใส่เกล้า ฯ หม่อม สว่างามพระ
ราชกำหนดกฎหมายว่าไว้แต่ก่อนน...

วันจันทร์ เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ เพลาเช้าเสด็จฯ
ไปพบบ้านจันรมนา หยุตประทับ จันเข้ามาเฝ้า กราบทูล
พระกรุณาว่า เจ้าเมืองคมพซาหนีไปแล้ว จึงทรงพระ
กรุณาพระราชทานธงสำคัญให้แล้วเสด็จ ฯ ไป

วันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๖ ค่ำ เพลา ๕ โมงเศษ
หยุตประทับอยู่ ณ เกาะพนมเปญ เจ้าพระยาจักรีมาเฝ้า
กราบทูลพระกรุณาว่า เจ้าเขมรหนีไปหลายวัน ไปอยู่
บ้านบ่อพนม จึงการส่งเจ้าพระยาจักรี พระศรีราชเทโช
พระทัยนำ ไหย่กไปตาม อยู่ประทับแรมวันหนึ่ง

กรนรุ่งชวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๗ ค่ำ
เพลาบ่าย ๓ โมงเศษ ยกทัพหลวงตามไป เพลาประมาณ
ยามเศษ หนึ่งสอเจ้าพระยาจักรีบอกมากราบทูลพระกรุณา
ใจความว่า ญวนลู่กหนายรับเอาเจ้าเขมรไปจากเกาะพนม
แล้ว จึงหยุตประทับแรมอยู่หน้าบ้านตาหนกวันหนึ่ง

จดหมายเหตุรายวันทพสมยกรุงธนบุรี ๒๒๓

ครนรุ่งชนวนศุกร เดือน ๑๒ แรม ๘ ค่ำ เพลา
เช้า โมงเศษเสด็จกลับคนมา ถึงปากคลองมกกะสาพบเรือ
ครอบครัว จึงหยุดประทับ ณ ฟากคันทอง จมนสรวเพชฌ
ภักคมากราบทูลพระกรุณาว่าพระยาพระเชมรพาคกรัวและ
ราษฎรชาวเมืองกมพูชา หนีอยู่ในคลองนั้นเป็นอันมาก จึง
ตรัสสั่งให้ทหารกองหน้าเข้าตักกรัว ใต้เรือและกรัวเป็นอัน
มาก ประทับแรม

รุ่งชนวนเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๙ ค่ำ เพลาเช้า
ตรัสสั่งให้พระอักษณ หลวงราชย์ หลวงสุนทร กุม
เรือเกรืองบรรดาศวและหญิงเชมรคนหนึ่งซึ่งเชมรมชอ
ทูลเกล้าถวาย ฯ ขนไปอยู่ ณ เกาะพนมเพงจึงส่งพระอ-
ักษณ หลวงราชย์ หลวงสุนทร ให้แต่งคนลงไปเอา
ข้าว... เมืองปาสก เมืองพุทโธมาศ ประทับแรมอยู่ ณ
ปากคลองบ้านมกกะสา ๔ วัน ให้ทหารเข้าตักกรัว
สมฤทธแล้ว

รุ่งชนวนวันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๑๓ ค่ำ เพลา
โมงเศษ เสด็จฯ จากบ้านมกกะสามาประทับเกาะพนม
ทรงพระกรุณาพระราชทานเรือและข้าวปลาอาหารให้แก่

พระสงฆ์ไทย ซึ่งสมัครจะเข้าไปเมืองธนบุรีแล้วเสด็จ ฯ
มาประทับอยู่ ณ ปากน้ำถวายพระแพะปากตะวันตก หนังสือ
เจ้าพระยาจักรี^(๑) บอกมากราบทูลพระกรุณาเป็นใจความ
ว่า เขมรประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ ทิ้งกาย ๒ ฟากคลอง
คลองนนทบุรีแพสกดไว้ ไต่เขารบศึกพันทันอยู่

รุ่งวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๑๔ ค่ำ เพลา
เข้าเสด็จ ฯ ออกโยธาทหารท่งบัว ทรงพระกรุณาจารย์
เหนือเกล้า ฯ สั่งว่า บรรดาจีน ไทยท่งปวงซึ่งไต่เขมร
เคลยไว้ ให้เอาชนท่งเกล้า ฯ ถวาย จะพระราชทานให้
เจ้าองค์รามราชา ซึ่งอยู่นเมืองกัมพูชาธิบดี และกองทัพ
พระยายมราช^(๒) พระยาโกษาธิบดีช่วยราชการพระองค์
รามราชาว่าจะสงบสงค อนึ่งเจ้าพระยาจักรีซึ่งไปตีกรว
ณ บำพนมพน สมฤทธิราชการแล้ว กลับคืนมายังทัพ
หลวงซึ่งตั้งอยู่ ณ ปากน้ำถวายพระแพะ เพลาเช้า ๒ โมงเศษ
เสด็จ ฯ ยกพลหยุดทัพจากปากน้ำถวายพระแพะกลับคืนยัง

(๑) เจ้าพระยาจักรี (หมัก)

(๒) ก็คือสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งพระราชพง
ศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่าดำรงพระยศเป็นเจ้าพระยาจักรี

จดหมายเหตุร้ายวันพฤหัสบดีที่ ๒๒๕

เมืองพุทไธมาศ เสกข ว มาประทับแรมอยู่ ณ เกาะปากน้ำ
ทางจะไปกัมพูชา คอยโยธาทหารมาพร้อมแล้วจึงทรง
วิจารณ์จกแจ้งแล้ว

รุ่งวันศุกร์ เดือน ๑๒ แรม ๑๕ ค่ำ เพลาเช้า
ยกจากเกาะล่องลงไปประทับอยู่ฟากตะวันตก ณ ปากสอง
แควจะไปกัมพูชา จะไปปราศ อนึ่ง.....นายทัพนายกอง
ซึ่งทรงพระกรุณาให้ไปตั้งอยู่ปากน้ำ แล้วจึงให้ไปเกลย
กล่อมเมืองปราศ มีเครื่องยศตามรับส่ง ล่วงเข้าไปพบเรือ
ญวนประมาณ ๕๐ เศษ ครอบงำ ลากพดอยมาให้เสีย
พระสรสวัสดิเสยกน เสกเรือ ๑๑ ลำ แล้วเสกข ว มาคง
ค้ำอยู่ ณ ปากน้ำโพรงกระสัง บรรดาเรือเชลยซึ่งก็ไถมา
นั้น ให้ลวงไปเมืองพุทไธมาศก่อน อนึ่งส่งให้กองทหาร
ลงไปตั้งอยู่ ณ ปากน้ำปราศ ครั้นแล้วให้กลับชนมทก
ราชการ

ครั้นรุ่งวันเสาร์ เดือน ๑๒ ขนกาหนึ่ง ยกจาก
ค้ำปากโพรงกระสังมาประทับที่คงจันจง ให้เจ้าพระยา
จักรคงมณอยู่บ้าน จันจงและนาย ทัพนายกองซึ่งลากพดมา
แต่ปราศกนั้น ให้สมทบอยู่ในกองเจ้าพระยาจักร

รุ่งขึ้น ณ วันอาทิตย์ เดือนอ้าย ชน ๒ ค่ำ ยกจาก
 จันทมา เพลาค่ำในคลองนนทบุรี เรือแก้วจะไปนมัส
 จิตรองอุทิศสาธุเสด็จ ฯ...ช่วย บรรดาเรือใหญ่ซึ่งกินน้ำ
 ลึกไปมิได้ ทรงพระกรุณาให้ผายทนายเลือกช่วยเช่น
 แล้วส่งให้ทนายทางกลางวันกลางคืน เรือทองปวงจึงไปได้
 พร้อมกัน จันทปวงสรรเสริญว่า เทศกาลเดือนอ้ายนา
 แห่งคลองซาคทเคียว จะเห็นได้เหมือนจะน้อมนมัส ไท่หาก
 ว่าบุญญาภาพพระบารมีสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมากนักหนา
 เรือรบเรือชลยใหญ่ทยอยทวงปวงไปมาโดยเทศกาลนี้

วันจันทร์ เดือนอ้าย ชน ๓ ค่ำ เพลาบ่าย ๓
 โมง ถึงเมืองพุทไธมาศ ส่งให้พระยาพิชัย ไศสวรรค์
 แต่งคนไปเอาข่าวราชการ ณ กรุงเทพมหานคร

รุ่งขึ้นวันอังคาร เดือนอ้าย แรม ๔ ค่ำ เพลา
 บ่าย ๔ โมงเศษ พระยาทิพโกษา นำเอาเงินบุนเส็ง หลวง
 สงขลา ซึ่งหนีไปนมมาทูลเกล้า ฯ ถวาย จึงตรัสประ-
 ภาษว่า เงินบุนเส็งคักอ่านทำการสงครามทวงปวงด้วย ทวี
 ยังมีไต่เป็นข้าไต่ละออง ฯ โทษถึงกายให้กไว้ก่อน และ
 ชงหลวงสงขลานั้น ไต่กินน้ำพุดนสจจาเป็นข้าไต่ละ-

ออง ฯ แล้ว และมาคิดการอีกเล่า โทษถึงกายอยู่แล้ว
 จึงตรัสถามว่า ทว่าจะพอใจอยู่หรือจะพอใจกาย จึง
 กราบทูลจะอยู่ทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป จึง
 ตรัสว่าราชการสงครามเมืองฉนวนอนำกัก เมืองฉนวนลุดหนาย
 ยังมีสืบไป ถ้าทว่าจะไกรอยู่จงคิดอาสาอุบายทำราชการแก้
 ทวีสืบไป หลวงสงขลากราบทูลพระกรุณารับจะดื้อหนังสือ
 ไปเมืองฉนวน ก็ทรงพระกรุณาให้ทวไป ให้บุตรภรรยา
 คุมไว้ และหลวงสงขลาก็มอบหนังสือให้ทวารวไนจไว้

อนึ่งทนายเอก ๒ คนเสพสุราแล้วไปวิวาทกับจีน
 เอาดาบฟันเอาจีนเจ็บป่วย จึงตรัสถามไต่เนอความเป็นสัจ
 ถองแท้แล้ว ให้ตั้งพระราชาชาญาเมียน ๒ หวาย ให้
 ตักศิระเสี้ย

กรนรุ่งขนวนพุด เคียนอายุ ชน ๕ ก่า เทลาเข้า
 เสกจออกโยธาทหาร สั่งให้ตั้งพระราชาชาญาหลวงรักษา
 สมบัติ หลวงราชมนตรีกันละ ๓๐ นาที ค้วยแต่งคน
 ลงมาเอาชาวราชการ ณ เมืองพุดโรมาศ มิได้เอาชาว
 ราชการกราบทูลพระกรุณาหามิได้ และบ่าว ๒ คน
 ให้ตักศิระเสี้ย

อนึ่งจมนไววรนารถ ซึ่งเจ้าพระยาจักรีกราบทูล

พระกรุณาว่า ย่อหย่อนแก่การสงคราม ให้ลงพระราช
 อาชญาจำลงมาแก่ปากน้ำโพรงกระสังหน ปรีक्षाโทษถึง
 ตายจะไว้มิได้ จะเป็นเยี่ยงอย่างสืบไป จึงส่งให้คักศิระ
 เสย จึงทรงพระกรุณาพระราชทานชื่อนายเดช มหาคเล็ก
 เป็นจมนไววรนารถ และผู้มิชอโทษถึงตาย ๕ คน เพลา
 บ่าย ๓ โมงเศษ ขาทูลละออง ๗ ผู้ใหญ่ผู้น้อย ๒๒
 คน ทำเรื่องราวถวายทูลพระกรุณา ในใจความว่า ผู้
 มิชอกระทำผิดในราชการเบ็ดหมนตโทษ ให้ลงพระราชอาช-
 ญาถึงสนชวต ควรทวยเกล้า ๗ อยู่แล้ว ๗ ขา ๗ ทง
 ปวงขอพระราชทานชวต บูรีไว้ทำราชการแก่ทวฉลองพระ
 เเดชพระคุณออกทรงหนงนง จึงมพระราชบริหารคาสเหนอ
 เกลา ๗ ว่า ผู้จะเป็นกษัตราธิราช ทำนุบำรุงอาณาประ-
 ชาราษฎร และแผ่นดินให้สมบูรณน มีโคตงอยู่ในชนบ
 ธรรมเนียมพระราชบัญญัติทางพระอุเบกขา ผิดแล้มกระทำ
 โทษ ชอบแล้มให้บัน บ้านเมืองนงกเสยไป และอายม
 ชอ ๕ คน กระทาบคนผิดคัจประเพณอนเป็นธรรม กุจ
 พญาเอลาราชก็เป็นอย่างอยู่ ใช้ว่าจมนไวยเลยงมาจะไม่รัก

ใครนหนามไค้ มาตราว่าไพร่คนหนงอนเป็นข้าชอบชดท-
 สมาสเสียไปนนั้น ก็มีความรักประคองชวค จึงทรงพระสศยา-
 ธิษฐานสาบาน ต่อหน้าพระอาจารย์วคเซ่งหวาย พระสงฆ
 หลายรูป ว่าเป็นความสัจแห่ง ๆ ข้า ๆ ทำความเพียรมิไค้
 คิคกแก่กายและ ชวคทงน จะปรารธนาสมบัติพลสถานอันไค้
 หามไค้ปรารธนาแก่จะให้สมณเชพราหมณีสศวโลกเป็น สุข
 อย่าให้เบียดเบียนกัน ให้ตั้งอยู่ในธรรมปฏิบัติ เพื่อจะเป็น
 บัจจยแก่โพธิญาณเส่งเดียว ถนและคโคอาจสามารถจะอยู่ใน
 ราชสมบัติ ให้สมณพราหมณประชาราชฐเป็นสุข ไค้จะยก
 สมบัติทงนให้แก่บอกลดนม นลวช ชง ๆ จะไปสร้างสมณ
 ธรรมแก่ผู้เดียว ตามนธ นนจะปรารธนาคิระและหทย
 วัตถุสงหนงสงโลกจะให้แก่ขุนน ถาและมสัจฉะน ๆ ข้า ๆ
 มุสาวาท ขอให้ตกไปชงอบาอภุมิเด็ก เมื่อและกน
 ทงปวงกระทำโทษมคตถึงฉะน ครนจะมีเอาโทษ ก็จะได้
 ขนบธรรมเนียมบ้านเมืองไป ครนมโห้บคนเลาเจ้าพระยา
 และพระยา พระ หลวงมาขอเบื่อนนมาก เป็นมรุทจะคิค
 ครสศวายพระเทอเก็งนแลว จึงครสศแกชาทูลละออง ๆ
 ชงกราบทูลขอโทษนหน้า ราชการสงครามเมืองปาสักยัง

มอยู่ ถ้าและสูทเจ้าทงปวงจะพร้อมกันไปค้เมืองปาสักถวาย
ให้ค้ ซึ่งคนโทษถึงตายนั้นก็จะงคโทษไว้ให้ไปกระทำ
ราชการแกตัว ซ้าทูลละออง ฯ ผู้ใหญ่ ผู้น้อย ๒๒ คน
กรบส่งจะอาสาไปค้เมืองปาสักทูลเกล้า ฯ ถวาย และคน
๕ คน ซึ่งเป็นมหันตโทษนั้น ก็ทรงพระกรุณาพระราช
ทานชีวิตไว้

อนึ่ง ทรงพระกรุณาให้อาณาพระสงฆ์ญวน ทุก
อารามแขวงเมืองพทไซมาส เข้ามาในราชฐานแล้ว พระ
ราชทานจิวรแพรทกองค์ ทมโคจวรนน พระราชทานเงิน
องค์ละ ๕ ตำลึง และโภชนาอาหาร ก็พระราชทานให้
มิได้ขาดสน

อนึ่ง เพลา ๒ ยามเศษ เจ้าพระยาจักรี พระยา
อภัยรณฤทธิ์ บอกมาให้กราบทูลพระกรุณาใจความว่า
นายทพนายกองซึ่งไปราชการเมืองปาสัก รบกับญวนเสีย
คนถูกปืนตาย (คือ) หลวงรักษ่มนเทียร ไพร์ ๑๑ เรือ
๘ ลำ ซึ่งรอดมาได้ นาย ๑๑ ไพร์ ๑๗๕ (รวม)
๑๘๖ (คน) ขนบกเดินตามรรมนามาถึงบ้านพระยาพิชัย

สงคราม เชมรซึ่งเกลียดกล่อมไว้ในหีบเสองคูไว้ว่าจะ
ส่งเข้ามา

อนึ่ง พระสงฆ์เชมร ๕ รูป ถือหนังสือพระยา
อัครวงศา เจ้าเมืองปาสัก และพระยาราชสงคราม ให้
มาถึงนายทัพนายกองกองทัพ ในใจความว่า จะสวามิ
ภักคสมกรเป็นข้าไทละลอง ฯ และให้นายทัพนายกอง
ช่วยทำนุบำรุงเอาเนื้อความกราบทูลสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่
หัว ให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ อย่าให้มีความผิดสิ่ง
หนึ่งสิ่งใดเลย พระหลวงปู่หมื่นเชมรจะได้มีชีวิตสืบไป
จะได้ทำการสงครามมิไต่ถวลแคว้นเลย

กรณได้ทรงฟังหนังสือบอกนั้นแล้ว จึงตรัสประภาษ
ว่า เจ้าเมืองปาสักนมความชอบอยู่ ซึ่งข้าทูลละลอง ฯ
จะอาสาไปคืนนั้นให้ยกไว้ จึงทรงพระอักษรไปถึงเจ้าพระ
ยาจักรี ในใจความว่า ข้าหลวงซึ่งไปราชการเมืองปาสัก
ณ บังอาจตมข้อมขอแตกกระจัดกระจายหนชนบกได้
น่น พระยาอัครวงศา เจ้าเมืองปาสัก และพระยาราชสงคราม
เชมร รับไว้เสองคูให้กินแล้ว แต่งคน เรือ เสบียง
ส่งมานน เป็นความชอบใหญ่หลวง ทรงพระกรุณาพระ

ราชทานเสอผาคนละสารบ เงินคนละช่ง แก่พระยา
 อธิกวงศา พระยาราชาสงครามเขมร แล้วให้เจ้าพระยาจักร
 हालงมาพระราชทาน แล้วให้หามนายทพนายกองทงปวง
 อย่าให้ไปตีเมืองปาสกเลย ให้พระยาอธิกวงศากินเมือง
 ปาสกสืบไป ทรงพระกรุณาจะฝากฝังพระองค์รามราชา
 ชงกรองกัมพูชาธิบดีให้ทำราชการย้ง ๆ ขนไป ถ้าพระยา
 อธิกวงศา พระยาราชาสงครามจะใคร่ไปถวายบังคมพระ
 องค์รามราชา ก็ให้ไป ถ้าจะใคร่มาถวายบังคมล้นเกล้า
 ณ เมืองพุทโธมาศ ก็ให้ส่งตัวลงมา หนังสือและสิ่งของ
 พระราชทานนั้น ให้พระยาตะโช เขมร นายแก้วน ถือไป
 วันพฤหัสบดี เดือน ๖ ค่ำ เพลาเช้า ๒
 โมงเศษ เสด็จ ๆ ไปประพาสเขาเมรี

หนึ่ง ทรงพระอักษร ๒ ฉบับเป็นหนังสือพระยา
 โภชาธิบดี ให้นายวิสุตร ๑ องไคฉาม ๑ ลักเกียด ๑
 นาย ๓ ไพรไทย ๕ ฉวน ๕ รวม ๑๐ คน ถือไป ณ
 กรุงอนำกก ในเรื่องราวใจความฉบับหนึ่งว่า กล่าวเนื้อ
 ความเป็นทางพระราชไมตรีถึงพระเจ้าอนำกก มิให้พิโรธ
 แก่กันด้วยจะแบ่งแผ่นดินกันเป็น ๒ ภาค ให้พระองค์อุทัย

ราชาหนึ่ง ให้พระองค์กรมราชาหนึ่ง มิให้พิโรธแก่กัน
ใน
กรุงทงสามโดยธรรมราชประเพณีฉบับหนึ่งว่า ให้เสนาบดี
กราบบังคมทูลพระเจ้าอนาคัก ให้ว่าแก่ญวนลูกหนาย ให้
ส่งเรือรบ ๘ ลำ คนไพร่นาย ๑๐๐ เงิน ๑๐๐ ชั่ง ซึ่ง
ญวนสกัดกั้นซึ่งข้าหลวงราชการเมืองปาสัก โดยทางพระ-
ราชไมตรีและไมตรีมิให้พิโรธแก่กัน

๕
กรนเพลบาย ๕ มิ่ง ๕ โหล่งพระราชอาชญาคน
โทษ ๔ คน จมื่นไว้วางนาต ยอหยอนแก่ข้าศึก ชุน-
ศรีราชบุตร หนตาทพ หนายเลือก (๑) ๒ คน เสพ
สุราแล้วเอาดาบฟันจนบวช บลสวทส เลมย่นหลวงราชมน-
ตรี กับบ่าวหลวงรักษาสมบัติ ๕ ก่อนหนึ่งสอมาแต่เกาะพนม-
เพ็ง มาเอาข่าวราชการณ เมืองพุทโธมาศ มิได้เอาหนังสือ
บอกให้กราบทูลพระกรุณาจนเสด็จฯ กลับมาถึงเมืองปากน้ำ
พุทโธมาศ และคน ๖ คนจะไว้มิได้ ข้าทูลละอองฯ ทรง
ปวงจะคู้เยียงอย่างกัน จะเสี้ยนบแผ่นดินเมืองไป จึงสั่ง
ให้ประหารชีวิตเสีย

(๑) ที่กล่าวมาแล้วในหน้า ๑๗ เป็นต้น

วันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๗ ค่ำ เพลาเช้าโมงมีเศษ เสกจ
 ออกข้าทูลละออง ฯ มีพระราชบริหารตรัสสั่งเจ้าละคร ว่า
 พระศรีพพัฒน์ให้เป็นนาย กองกุม หลวงขุนหมื่น ไทย จีน ไป
 ราชการเมืองปาสัก พบเรือฉนวนเข้ามาได้ช่วยกันรบพุ่ง จน
 เสียหลวงรักษมนเทียร ไพร และเรือรบปืนใหญ่น้อยไปเป็น
 ोनมากนัก จะลงพระราชอาชญาตามโทษ และราชการยังมี
 อยู่ และสมกำลังพระยาจันทบุรี หมื่น ... หลวงสิทธิสง-
 กราม จีนไทย ให้พระยาจันทบุรีคุมเข้าไป และพระศรี-
 พพัฒน์สมกำลังพระศรีพพัฒน์ ให้พระยาทัพโกษาคุมเข้าไป
 และหลวงขุนหมื่นและสมกำลังหลวงขุนหมื่น ในกองซึ่งไป
 ้วยพระศรีพพัฒน์ ให้หมื่นสรรมพชญภักดี หมื่นศรีเสาว-
 รักษ หมื่นเสมอใจ ให้กองมหาดเล็กคุมเข้าไปให้สน และ
 ทนายเลือกกองนอกซึ่งไปด้วยพระศรีพพัฒน์ ให้เจ้ากรม
 ปลัดกรม กรมทนายเลือกรับเอาเข้าไปให้สน อย่าให้ไทย
 ไพรมช้อหลบหลีกหนีไปแต่คนหนึ่งใด ถ้ามีราชการจะให้
 ทำราชการแก่ตัว ถ้าผู้มช้อหลบหนีไปแต่คนหนึ่งจะเอาผู้รับ
 คุมเข้าไปนั้นเป็นโทษ และบัญญัติคนซึ่งไปราชการด้วยพระ
 ศรีพพัฒน์มอยู่แก่มหาดไทยกลาโหม ให้ผู้ซึ่งจะรับตัวผู้

ชื่อเข้าไปนั้น ให้ลอกเอาบัญชีต่อมหาดไทย กษา โหม
ตรวจเอาตัวพระหลวงขุนหมื่นไพโรภามบัญชีไถ่ นาย ๑๑๙
ไพร่ ๔๔๑

อนึ่ง เพลา ๓ โมงเศษ หลวงเพชรสงครามกราบ
ทูลพระกรุณาว่า ตัวและพรรคพวกสมกำลัง ซึ่งทำราชการ
เซาหักกายนั้น มิไต่รับพระราชทาน จึงตรัสสั่งให้พระ
ญาณประสิทธิ์ ตามไต่ความว่า พระญาณประสิทธิ์กระ
ทำความผิด เมื่อพระราชทรัพย์ของหลวง จึงมีพระราช
บริหารตรัสสั่งพระไพโรภาม ว่า กั้นบ้านเห็นจเข้าหน้า
(ก) ปล้นเมืองมีกรรม ชอบปลี ๕ กน พระญาณประสิทธิ์
เอาผู้ความชอบน้อย ทั้งบุญชวาทะทำความชอบมาก
บังผู้ทำความชอบมากเสีย บอกบัญชีขอเอาเงินของ
หลวงไปนั้น ทรงพระกรุณาให้ส่งพระราชอาชญาที่หลัง
๑๐๐ ที่แล้วให้ฆ่าเสีย จึงจะสมควรโดยโทษ แต่ว่าพระ
ญาณประสิทธิ์กระทำตามพระราชดำริกล้าหาญ เอาเมือง
พุกไธมาศถวายอุทิศพระราชภาริได้ มีความชอบอยู่ แต่
ให้เรียกเอาทัณฑ์บนไว้แล้วให้ส่งทำราชการสืบไป

วันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๘ ค่ำ เพลา ๔ โมงเศษ
 ตรัสส่งพระอภัยมณีให้หมายบอกกรมหน้า จำข้าวสาร ๓
 เกวียนและกับปียะถวายพระสงฆ์ ๕๐ เถร เณร ๕๐
 (รวม) ๑๐๐ รูป ซึ่งจะได้รับพระราชทานฉันทกว่าจะไป
 ถึงเมืองธนบุรี

วันอาทิตย์ เดือนอ้าย ขึ้น ๙ ค่ำ เพลาบ่าย ๒ โมง
 ทรงพระอักษร ตรัสส่งหลวงราชนกุลให้ไปถึงเจ้าพระยา
 จักร เป็นใจความว่า กองทัพพระศรพัฒน์ ซึ่งไปราชการ
 เมืองปาสก แคว้นวนหนมา เสียเรือรบเรือโลนน ครน
 จะไม่เอาโทษ ข้าราชการทั้งปวงจะคอยเยี่ยงอย่างกันสืบไป
 ครนจะเอาโทษเล่า คนมากกว่า ๓๐๐ คน ทรงพระ
 ราชดำริจะลงโทษให้ . . . ก่อกำแพงเมืองธนบุรี และ
 ให้เจ้าพระยาจักร์แต่งคนคุมข้อมแหวกเป็นกองลงมา
 ณ เมืองพุทไธมาศ จะได้ให้มินายประกัน รับตัวเข้าไป
 ยังเมืองธนบุรี และให้เจ้าพระยาจักร์และกองทัพทางปวง
 กลับเข้ามา ณ เมืองพุทไธมาศ จะได้จัดแจงแต่งเรือรบ
 เรือไล่ให้พร้อมไว้

วันอาทิตย์ เดือนธันวาคม ๙ กาล บิเดาะกรีก

เพลาทุ่มเศษเสกจ้อย ณ พระตำหนักเมืองพุทไธมาศ ขุน
 วิสูตรและลาวมชอ กับหนังสือบอกพระยาพิชัย (๑) และ
 หนังสือเจ้าพระยาจักรีธรรมราช (๒) เป็นหลายฉบับในทัน
 ไทนั้นทรงหนังสือบอกเมืองพิชัย ในท่ามกลางราชบริษั
 ทงปลงในใจความนั้นว่า พระยาพิชัยให้ขุนคลังไปสืบข่าว
 ราชการมาถึงพระยาจักรีธรรมราช พระยาจักรีธรรมราชบอก
 เนื้อความว่า ไปสอดคนในราชการ ณ เมืองแพร่ เมือง
 น่าน พบนายจุก นายกน นายกำน นายคำมุนให้การ
 ว่า พม่ามากะเกณฑ์คนไปบ้านหล่อม จึงตามนายคุณ
 นายบ้านว่า กระเกณฑ์พวกพิทงนลยิกไปไหน นายคุณจึง
 บอกว่า มังมะฮงวัน เจ้าเมืองเชียงใหม่ให้กระเกณฑ์พล
 ทหารเป็นหลายบ้าน ให้ไปพร้อมกัน ณ เมืองเชียงใหม่
 กับทัพเมืองเมาระตะมะเป็น ๒ ทัพ จะยกไปเมื่อใด คน

(๑) พระยาพิชัย (ทองดี) ที่เรียกในพระราชพงศาวดารฉบับ
 พระราชหัตถเลขาว่า พระยาพิชัยคาบหัก

(๒) ครั่งกรงศรีอยุธยาเป็นพระยาธิเบศบริรักษ์ ในสมัยกรุงธน
 บุรีได้ดำรงตำแหน่งสูงสุด เป็นอัครมหาเสนาธิบดี ถึงปรากฏนาม
 ในบานนหนักไตรภูมิ พ.ศ. ๒๓๑๕

มากน้อยเท่าใดมิได้รู้ พระยาพิชัยเกณฑ์คนเมืองลับแล เมือง
ฝาง เมือง..... กองหลวงพิชัยได้คน ๔๐๐ ตรีเตรียมไว้

หนึ่ง พระยากาญจนบุรีบอกเข้ามาว่า ได้แต่งคน
ออกไปตระเวน ณ ปลายค่านพม่าและมอญ พระยา
กาญจนบุรีจึงยกพวกพลทหารก้าวสกัดยิงพม่าตาย ๒ คน
ตัดศีรษะเสียไว้ พม่าแตกพ่ายไป จึงได้หมวกเสียบัน
และละว้าซึ่งพม่ากวาดเอาไปนั้น คนมาได้ ๗๐ คน สืบ
ถามรายการในเมืองเมะตะมะ อายมีขอให้การว่า ราช-
การในเมืองเมะตะมะสงบอยู่ และหนังสือบอกราชการ
ในเมืองธนบุรี

กรมทรงอ่านสมฤตฐานแล้ว จึงทรงจับยาม และ
อนุมาณด้วยญาณตามกระแสเนือความน่น ซึ่งบอกมานน
แจ้ง จึงตรัสแก่บริษททงปวงว่า พม่าจะยกมานนห้าม
ได้ ในทันใดนนั้น จึงทรงชักใช้ไ้ถามลาวมีชือด้วยภาษา
ลาว ก็แจ้งตระหนักในพระญาณเป็นแท้ว่า พม่าจะยกมานน
ห้ามได้

วันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๐ ค่ำ เพลาเช้าเสด็จฯ
ไปบำเพ็ญพระราชกุศล ณ วัดญวน ถวายมนัสการบูชา

จดหมายเหตุร้ายวันพฤหัสบดีที่ ๒๓ ๖

รูปพระปฏิมากร ครนแล้วพระสงฆ์ญาณสวคมนตรีถวาย

จบแล้ว ทรงพระราชศรัทธาถวายเงินพระสงฆ์ เถร เณร

ประจักษ์(๑) แล้วมีพระราชบริหารให้โอวาทแก่พระสงฆ์ โดย

ภาษาญวนให้ตั้งอยู่ในวินยัสสิกขา ว่าอย่าคบหาสองเสพด้วย

ศีกาให้อุทิศสาหะทำนุบำรุงพระศาสนารุ่งเรือง ถ้าจะขัดสน

เป็นประการใดก็ให้ไปหาพระยาราชานครศรี แล้วถวาย

ข้าวเปลือก ๑๐ เกวียน อนึ่ง สังกษพระอาทิตย์วารูป

พระพุทธรูปปฏิมากร ซึ่งญวนเอามาแต่กรุงเทพมหานคร

ให้อารามภักตยกันเข้าไป ณ เมืองธนบุรี ครนแล้วจึง

ถวายมณฑการลา สลก ๖๐๐ ออกมาเหนยจากวงศกพวกทง

ปวงเข้ามารับพระราชทานมณฑการ ๑๐๐ ทรงพระราช

ศรัทธาพระราชทานเงินหนักปลัะ ๑ บาท ๒ สลึง คน

ละปลัให้แก่ยจากทงปวงเป็นอันมาก

วันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีเถาะ ตรีศก

เพลาเช้าโมงเศษพระยาโกษาณอกรราชการทัพบก ยกลงมา

แตกมพูธาธิบค มาเฝ้ากราบทูลพระกรุณาในเนื่อความว่า

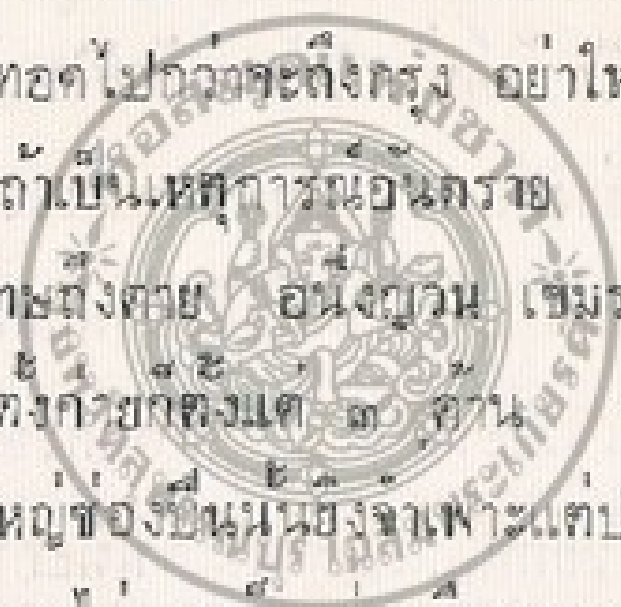
เมื่อยกทัพลงมาหน เขมรป่าพวกละ ๕๐๐ คนพวกละ

(๑) บางทีจะหมายเอา ประชาและรูปรี

๖๐๐ คน ยกกันมาสกศทำอันตราย กลางวันบ้าง เช้า
 ตีปล้นกลางคืนบ้าง โต้รบกันเป็นสามารต เขมรร้องว่า
 มิ่งแตกทัพญวนลงมาแล้วหรือ และกองทัพพระยาโกษา
 กองทัพเจ้าพระยาอนุรักษภูธรและกองทัพขุนหมื่นชาหลวง
 ทงปวง ได้ไล่ตะลุมบอนฆ่าฟันเขมรล้มตายเหล่านี้ละ ๓๐
 บ้าง เหล่าละ ๔๐ บ้าง เหล่าละ ๕๐ บ้าง ล้มตาย
 เป็นอันมาก ฝ่ายเขมรยกคือสังยกกองทัพถวายธนูหน้าไม้ ถูก
 ไพรีทหาร ในกองทัพเจ้าพระยาอนุรักษภูธร ๖๐ เศษ
 ทัพพระยาโกษา ๒๐ เศษ แต่จะได้อันตรายล้มตายแต่สัก
 คนหนึ่งห้ามไคนั้น จึงทรงพระกรุณาตรัสแก่พระยาโกษา
 ว่า เราก็คงเอ็นดูว่าเขมรนั้นไคน่แล้วแต่ในสงครามเราจึง
 ออกลดไว้ บัดนี้มาทำร้ายแก่ไพร่กองทัพพบน เห็นว่าแผ่นดิน
 คินกัมพูชาธิบดียังมีสงบ จะไว้ชีวิตมิได้ สั่งให้พระยา
 โกษายกกองทัพขึ้นไปปราบเขมรเหล่านี้ร้ายให้สงบ จึงได้
 ครนพระยาโกษา เจ้าพระยาอนุรักษภูธร ราบส่งแล้ว
 ไปจ้กแจงกลับยกไปปราบเขมรเหล่านี้ร้ายตามรับสั่ง

อนึ่งเพลาทุ่มเศษ ทรงแต่งฎประกาศแก่ข้าทูลละ
 ออง ฯ ฝ่ายทหารพลเรือนไทยจีน ให้หลวงราชันกุลเขียน

ในใจความว่า.....ทางจะไปญวนหนชกสน.....และ
 ได้มีศุภอักษรไปแก่ญวนแล้ว ถ้าเป็นไมตรีต่อกันแล้ว
 ไป ถ้าคอกังอยู่จึงจะยกกองทัพยกกองทัพเรือ.....
 และให้พระยายมราช พระยาโกษา อยู่ช่วยราชการพระ
 องค์รามราชา ณ เมืองกัมพูชาธิบดี กว้าเขมรจะราบคาบ
 สงบแล้วจึงให้กลับไป เมื่อจะกลับไปนั้น ให้กะเกณฑ์
 กันตั้งค่ายเป็นทอดไปจนถึงกรุง อย่าให้เป็นเหตุการณ
 อันตรายได้ ถ้าเป็นเหตุการณอันตราย จะเอานายทัพ
 นายกองเป็นโทษตั้งสงฆ์ อนึ่งญวน เขมร อ่อนแก่การ
 สงคราม จะตั้งค่ายกึ่งแต่ ๓ วัน จะรบเรือกกลอย
 เรือยิง เรือใหญ่ของญวนนั้นองจางเพราะแต่ปากบนนั้นจะยก
 ย้ายมิได้ ล่องรางไม่รวดเร็วอย่างเรือรบกรุงฯ ถ้าทแกล้ว
 ทหารบุกรุกเข้าไปญวนกระโดดหน้าหนีไป ได้เรือเกรือง
 ศัสตราวุธเป็นหลายแห่งหลายตำบล และกองทัพพระศรี
 พิศมรบกับญวน ญวนล่อยเรือรบยิงแต่ไกล มิได้ยก
 เรือบุกรุก จึงเสียคน ๑๐ คน เรือ ๖ ลำ และพระ
 อุตยธรรมมิได้ช่วยกัน ลาดถอยหนีมาให้เสียราชการนั้น
 จะเอาตัวเป็นโทษตามโทษานุโทษ แค้นสืบไปเมื่อหน้า

นายทพนายกองทองปวงจะรบญวนนั้น ให้เข้าไปเป็นกอง
 ๑๐ ลำบ้าง ๕ ลำบ้าง ให้ค้แต่.....เข้าไปให้ชิตไค้แถม
 ไค้ข้าง ถึงจะยงบันช่องบันจาเพาะแต่ปากบอก จะยก
 ทายชนมไค้ ก็ะพันไป เสียทางบันแล้วญวนก็จะโคคนา
 หนึ จะไค้ชยชานะมาทูลเกล้าฯ เป็นความชอบนัก และ
 นายทพนายกองจะรบควยเรอรบญวน ผู้ไค้ตรงรอยอหยอน
 อยู่ให้เสียราชศรีสวัสดิณน โหนายทพผู้ใหญ่คคคชระเสียบ
 ออย่าไค้คยเยงอย่างกน อนงพลรบ พลแจว ถ้าโคคนาหนึ
 กคค ชนบกยกหนึไปกคค ให้คคคชระเสียเหมือนกัน อนง
 พลแจวเรอ แจวอหยอน.....ให้คคคชระเสีย ถ้านาย
 เรอนายปลคคคอหยอน.....แล้วให้เอาเนอความกราบบงคม
 ทูลพระกรุณาจะให้ส่ง พระ ราช อาช ญาบุตร ภรรยา ไค้คค
 ญาติกาเป็นโทษตามบทพระอยการ.....ญวน คง คาย รบ
 เอาเรอรบเรอลอ ออย่าให้บุกรุกเข้าไปให้ตงคายมนไว้
 แล้วคคคทางวกหลังคคคบุกรุกเข้าไป ถ้าพอจะเอาเรอรบชอน
 ไว้ได้ ก็ให้ชุ่มไว้ ให้แต่งกองออกล่อให้เสียกลแล้ว ก็
 ให้คคคท่ายคคคกลางบุกรุกเข้าไป จึงจะไค้ชยชานะควยงาย

.....เซสยไ้วจะเอาออกกรบกลวโคคนำหนึ ผลรบจะเสีย
ใจ ก็ให้เอา เชือกผูกเท้าไว้ จึงจะไม่.....ได้

วันพุธ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ ค่ำ เพลาเช้า ๒ โมง
ข้าทูลละออง ฯ ฝ่ายทหารพลเรือน ไ้เซสยไทย ชาว
กรุงเทพ ฯ นำเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวายให้ทอดพระเนตร
ทรงพระกรุณาพระราชทานให้เงินชายหญิงคนละ ๑ บาท
ให้คุ้มไว้ตามหมวดตามกอง

อนึ่งเพลาบ่าย ๓ โมงเศษ พระยายมราช^(๑)

พระยาคำแหงวิชัย พระอนุชักราช พระนางโชติ นาย
ทัพนายกองทงปวง บอกรับเกล้าฯ ณ ศาลา ลุกขุน
ไ้เอาหนังสือบอกนพการีบาทพระกรุณาในใจความนนวน
ยกกองทัพมาตั้ง ณ วันจันทร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๕ ค่ำถึง
บ้านปราสาทเอกไกลเมืองพระตะบองทางประมาณ ๑๕๐
เส้นเศษ ทงกายมันลงแล้ว ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑๒
ขึ้น ๖ ค่ำ แต่งให้พระ หลวง ชุน หมัน ทนเกล้าฯ ทหาร
ทงปวง ๑,๐๐๐ มีเศษ ยกเข้าตีเมืองพระตะบอง
ตุ้กำลัง ไ้รบกันแต่เพลาบ่าอโมงหนึ่งจนเพลาค่ำ

(๑) คือ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

จดหมายเหตุร้ายวันพฤหัสบดีที่ ๒๔๕

๕๐ บอก.....มา ๕ มา และเครื่องศัสตราวุธเป็น
อันมาก ถูกปืนตาย พระวิเศษ ๑ บ่าวพระเนาโชติ ๑
(รวม) ๒ คน บัวย่น พระเนาโชติถูกปล้นองชาย
ตลอด ๑ นายหมวด ๔ ไพร่ ๑๑ (รวม) ๑๖ คน และ
สืบตามเขมรให้การว่า พระยาสังฆโลกให้พระยาสุรินทร
สงคราม พระยาราชสงครามเขมร ไปตั้งค่ายรบ ณ
บ้านตะพงปรัก ๒ ค่าย จึงให้ฟ้าทะละหะ(๑) ออกกองทัพ
วกเข้ามาตีเอาเมืองโพธิ์สคว ไทนายเงินน้องพระวิเศษทำ
ราชการ แทน พระวิเศษ กองหนุนคือไชย เสด็จพระบรม
โพธิ์สมภารปกเกล้าฯ เขมรแยกหนีไป จึงตั้งค่ายอยู่พัก
ข้างหาเสียบึง ณ เมืองโพธิ์สคว รวม แต่งให้กองทัพ
ตั้งอยู่ ณ เมืองโพธิ์สคว ๒๐๐ คน ให้แยกแยกชนทาง
เมืองตะคร้อ — ทางหนึ่ง เมืองชลุงทางหนึ่ง เมืองสารอง
ทางหนึ่ง เมืองบริบูรณ์ทางหนึ่ง เมือง.....ทางหนึ่ง
เป็นคน ๑,๐๐๐.....กรณ ๗ วันพุธ เดือน ๑๒
แรม ๑๓ ค่ำ ยกจากเมืองโพธิ์สคว ตักตรงจะเข้าตีเมือง

(๑) เมื่อเสร็จศึกเขมรแล้ว โปรดฯ ให้ตั้งอยู่ในตำแหน่งเจ้าทะ
ละหะก่อนมา

พุทไธเพชร ครั้นถึงบ้านกำแรง จับเขมรไต่ให้การว่า
 กองทัพหลวงไต่เมืองพุทไธเพชรแล้วจึงยกกลับมาตามเสด็จฯ
 พบพระองค์รามราชาบอกว่าเสด็จฯ กลับไปเมืองพุทไธ
 ฆาตแล้ว และเมืองพุทไธเพชรนั้น ชาวปลาอาหารชดสน
 เขมรกลัวกองทัพไทยนักฯ ชาวญกลงมาตั้ง ณ เมืองโพธิสัตว
 เมืองพระตะบอง ชาวปลาอาหารผู้คนค่อยมั่งคั่ง ให้ฟ้า
 ทะละหะอยู่เกลือกกลม... จะให้ช่วยราชการไปกว่าจะสงบ
 ครั้นไต่ทรงฟัง ในหนังสือบอก นั้นแล้ว จึงทรงฯ
 ตรัสสั่งว่าฟ้าทะละหะนั้น จะให้อยู่เกลือกกลม ณ เมืองโพธิ-
 สัตว เมืองพระตะบอง ทชาวปลาอาหารผู้คนมากทางซึ่งจะ
 ไปกรุงฯ ตามกฎหมายซึ่งให้พระยาโกษาดีอومانัน และ
 ให้พระราชทานกินประสว คบูก ส่งให้พระยาโกษาเอา
 มาด้วยแล้ว และซึ่งพระวิเศษภุชยดีถูกบั้นตาย ในที่รบ มี
 ความชอบอยู่และน้องพระวิเศษไต่ทाराชการมา ให้เป็น
 ที่พระวิเศษทाराชการสืบไปให้พระยายมราช พระยาคำ-
 แหงวิชิต ทำตามกฎหมายนั้นเถิด

อนึ่งให้มีหนังสือไปถึงพระองค์รามราชา ว่าไต่ให้
 กองทัพพระยายมราช พระยาโกษา อยู่ช่วยราชการพระ

จดหมายเหตุราชวันทพสมยกรุงธนบุรี ๒๔๗

องค์รามราชา ถวายราชการกรุงเทพมหานครแล้ว จึง
ให้กองทัพพระยายมราช พระยาโกษา กลับเข้าไปกรุงฯ
และพระราชทานข้าว ๑๐๐ เกวียน คั้นประสว ๕ หาบ
กบูก ๕ หาบ ไว้แก่พระองค์รามราชาสำหรับราชการ

อนึ่งฟ้าทะละหะ ทรนส่งราชการแล้ว ให้ตั้งที่
เป็นฟ้าทะละหะทหารราชการด้วยพระองค์รามราชา ทรน
บำรุงแผ่นดินกรุงเทพมหานครสืบไป

แล้วทรงพระกรุณาพระราชทานข้าวไว้สำหรับเมือง
ให้พระองค์รามราชา ๑๐๐ เกวียน พระยาราชานครบุรี
๑๐๐ เกวียน ไว้เมืองพุทไธมาศ ถวายพระองค์รามราชา
ชกสน ก็ให้แต่งตั้งไมรับเอาต่อพระยาราชานครบุรี
เมืองปากน้ำพุทไธมาศ

วันพฤหัสบดี เดือน ๓ ปี ๓๓๓๓ เพลาเช้า ๔
โมงเศษ ทรงพระกรุณาพระราชทานเงินคนละ ๑ บาท
แก่ญวน เขมร เป็นอันมากแล้วทรงปรายเงินในเมือง
พุทไธมาศ

วันศุกร์ เดือน ๓ ปี ๓๓๓๓ เพลาเช้า เสด็จฯ
ออกขุนนาง ณ พระตำหนักเมืองพุทไธมาศ ตรีลสังเจ้า

พระยาสรประสททว่า ณ วันก่อนอายุ แรม ๓ ค่ำ จะ
เสด็จกลับไปเมืองธนบุรี ให้ตั้งพรไปแคว้นนให้เป็นลม
ว่าว ลมตะวันออก กว่าจะเสด็จ ๆ กลับไปตั้งเมืองธน-
บุรี อย่าให้เป็นเหตุการณ์แก่พริโยธาทั้งปวง

อนึ่งเพลabayแล้ว ๕ โมงเศษ พระยาราชานครศรี
มาเฝ้า กราบทูล พระกรุณาว่า กรมนายจ้าวให้ ๕๐
เกวียนเศษ ยังมีโคกระบ ๒๐๐ เกวียน ครั้นโคทรวงพัง
จึงสั่งให้หาพระยาประชารัชปมาเฝ้าตรัสถามว่าชาวซึ่งพระ-
ราชทานไว้สำหรับเมืองกมพูชา เมืองพุท ไช มาศ ๒๐๐
เกวียน จ่ายไว้ครบแล้วหรือประการใด พระยาประชารัชป
กราบทูลพระกรุณาว่า โคจรยให้ไปแล้ว ๕๐ เกวียนเศษ
ยังเหลือข้าวอยู่ ณ ฉางประมาณ ๒ เกวียน เมื่อข้ามกระบ
๒๐๐ เกวียนฉะน ตัวเอายกย้ายขายเสียหรือประการใด จึง
กราบทูล พระกรุณาว่าจะโดยกย้ายขายเสียห้ามได้ จึงตรัส
ว่าไม่เห็นความจริงควย เพลาวานนตรัสถามตัว ตัวกราบ-
ทูลว่า ทวงจ่ายให้พระยาราชานครศรีไป ๑๐๐ เกวียนแล้ว
เพลาวานนจะแล้วกระบ ๒๐๐ เกวียน และตัวจ่ายไปแต่ ๕๐
เกวียน มากกราบทูลว่า ๑๐๐ เกวียน ก็เห็นว่าตัวพูดเท็จอยู่

แล้ว จึงตรัสถามข้าทูลละอองฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อย เพื่อจะให้
 เป็นสักขีพยานว่า เมื่อตรัสถามและกราบทูลทูลนั้น ผู้ใดไต่ถาม
 บาง เจ้าพระยาจกรกราบทูลพระกรุณาว่า เมื่อตรัสถามนั้น
 พระยาประชาชีพ^(๑) กราบทูลพระฯ ว่าได้ดวงจ่ายไปแก่
 พระยาราชเสนา ๑๐๐ เกวียนแล้ว ครั้นทรงฯ ตรัส
 ตามไต่พยานเป็นถ้อยแทแล้วจะเห็น ก็เห็นว่าพระยาประชาชีพ
 ฉ้อเอาชาวหลวง แล้วเอาเท็จจริงมากราบทูลพระกรุณา
 เป็นสัจแล้วจะไฉนไต่ ข้าทูลละอองฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อยจะ
 เยี่ยงอย่างกันสืบไป จึงสั่งให้เอาพระยาประชาชีพ หมื่นศรี
 ทิพโกษา หมื่นเทพโกษา เสมียนเช่น ๕ คนนี้ ไปกระ-
 เวณบกกระเวณเรือทวงธรรมเนียม แล้วตักศิระเสี้ย อย่า
 ให้ข้าราชการดูเยี่ยงอย่างกันสืบไป^(๒)

(๑) เรื่องพระยาประชาชีพนี้ ที่มีกล่าวอ้างอยู่ในพระราชวิจารณ์
 จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทร ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒
 หน้า ๑๓๘

(๒) นี้เป็นแต่คำสั่งชั้นต้น เมื่อสั่งแล้วก็จำคนโทษไว้ก่อนจนกว่า
 จะมีพระบรมราชโองการให้ประหารชีวิตเมื่อไรอีกครั้งหนึ่ง แต่คน
 โทษเหล่านี้ในที่สุดได้รับพระมหากรุณาธิคุณ ไม่ต้องถูกประหารชีวิต
 หน้า ๓๔ ต่อไป

อนึ่ง เพลาฯ ก่าแล้ว ทรงพระอักษรสั่งให้นาย
 เล่ห์อาวุธ ให้มหาดไทยหมายบอก ข้าราชการละออง ๆ ฝ่าย
 ทหารพลเรือนทแกล้วทหารทงปวง ในใจความว่า จะ
 เสด็จฯ กลับไปโดยทางชลมารคนั้น ให้นายทัพนายกอง
 เรือกำชับว่ากล่าวกัน ให้ไปเป็นหมวดเป็นกอง อย่าให้
 พลคหหมวดพลคกกอง มีราชการจะได้หากันสะดวก และ
 ฤกษ์เป็นเทศกาลลมว่าวพุดบ้านข้างเรือ ลมตะวันออกพัด
 ข้างเรือ ห้ามอย่าให้ออกไปไกลฝั่ง ให้เลยบริมฝั่งไป ถ้าจะ
 ข้ามอ่าว ลมพัดข้างเรือนกกลันใหญ่จะเป่ามิได้ให้หยุดอยู่กว่า
 กลันจะสงบราบก่อน จึงไปให้เรืออาวอวศย ถ้าเห็นว่าลมเป่า
 ไปรงค ก็ให้ไปทงกลางวงกลางคน อย่าให้หยุดอยู่ที่ใดที่
 หนึ่ง และให้นายทัพนายกองกำชับว่ากล่าวกัน อย่าให้เป็น
 เหตุการณ์แต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ อนึ่งลูกเรือนั้นให้ดู(๑) โคม
 นายเรือเป็นสำคัญ ให้ไปเป็นหมวดเป็นกองกันตามรับส่ง
 วันเสาร์ เดือนอายุ ชน ๑๕ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จฯ
 ทรงมาพระที่นั่งไปบำเพ็ญการกุศล ณ วัดญวน ให้สังฆการี

(๑) สัญญาณไฟ

(๑) ธรรมเนียมที่พระสงฆ์ไทย จีน ญวน เป็นอันมาก
มาพร้อมกัน ณ วัดญวนแล้วสวดพระพุทธมนต์ตามภาษา
กรณจบแล้วถวายไทยทาน^(๑) พระสงฆ์ไทย เงินองค์ละ
๑ บาท แพร่ององค์ละสาย พระสงฆ์ญวน พระสงฆ์จีน
เงินเสมอองค์ละ ๑ บาท สามแฉ่ององค์ละ ๑ บาท แล้ว
ตรัสประภาษให้โอวาทพระสงฆ์ญวนโดยภาษาญวน พระ-
สงฆ์จีนโดยภาษาจีน ในพระราชโอรสบังว่า ให้ตั้งอยู่ใน
พระวินัยสงวรศักดิ์ อย่าให้เสกสมณถือสึกา สามแฉอ
กฤตสถตาม เสด็จอยู่ในวินัยบัญญัติจะให้คัดศีรษะเสีย
กรณให้โอวาทแล้วเสด็จออกจากพระวิหาร ยากวณพัก
จีนญวน มารับพระราชทานเป็นอันมากหนักหนา จึงพระ-
ราชทานเงินเสมอคนละ ๑ บาท แจกด้วยพระหัตถ์^(๒)

วันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๕ ค่ำ เพลาบ่าย ๓
โมงเศษ ให้หา^(๓) พระยาประชาชีพซึ่งอยู่ในเวรจำเข้า

(๑) คัมภีร์ฉบับเป็นสังกร

(๒) คัมภีร์ฉบับเป็นโรยกาน

(๓) คู่ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๔ หน้า ๕๘ และ ๕๑ กุ
ฎหมายฉบับตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่ บทที่ ๑

(๔) คู่ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๔ หน้า ๕๒ เรื่องหลวง
อินทรเทพ

มาเผา จึงตรัสว่า ถ้าจะใช้ข้าวลงให้ครบพันได้ มีผู้รับรอง
เป็นมั่นคงแล้ว โทษถึงตายให้ยกไว้ จะเอาตัวไปลง
พระราชอาชญาเขมย ๓ ยก ณ กรุง ฯ ถ้ามีได้จะตัด
ศีรษะเสีย พระยาประชาชีพจึงให้พระยาสุรเสนา หมื่นศรี
พระยาวิชิตณรงค์ หลวงพรหมธิบาล หลวงอินทรเทพ
รบตัวต่อเจ้าพระยาจักรี

วันอาทิตย์ เดือนอ้าย แรม ๑ ค่ำ เพลาบ่าย ๓
โมงเศษ พระยาพิษณุโลก เจ้าเมืองเชิงกะชุม พระยา
โยธาภักดี เจ้าเมืองมะลิกัน พระยาราวโยธาธิบดี เจ้าเมือง
นครบุรี เจ้าพระยาจักรีพามาเผา ทรงพระกรุณาพระ-
ราชทานเสอผ้าคนละสารบบ พระราชทานปืนใหญ่ ๒ บอก
ให้พระยาพิษณุโลกรักษาค่ายปากนาโพรงกระสัง ผากไป
พระองค์รามปืนใหญ่ ๕ บอก อนึ่ง เจ้าพระยาจักรีให้
หนังสือไปถึงพระองค์รามราชาใจความว่า ทรงพระกรุณา
พระราชทานปืนใหญ่ไว้สำหรับเมือง ๕ บอก และเมืองซึ่ง
ชนแกกมพูชาธิบดี อย่าเพิ่งให้เรียกส่วยไรก่อน คุ้มว่า
กองทัพมายาย ผู้คนยังซัดสนอยู่ และให้โอบอ้อมเกลย
กล่อมไว้ใช้โดยไมตรี อย่าให้เสียหน้าใจได้ แล้วให้พระ-

องค์ราชาสืบคันทนทางซึ่งจะไปคูเมืองอนาคก เมืองลูก
หนาย เมือง.....(คันทนบ) ให้สรรพไว้

วันจันทร์ เกอนอายุ แรม ๒ ค่ำ เพลาเช้า เสกจ

ออกเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อย จึงตรัสส่งเจ้าพระยาจักร์ให้กฏ-
หมายไว้ ใจความว่า พระยาพิชัยไอศวรรย์ พระศรีราช-
เดโช พระทายน่า มหาตเล็ก เป็นกอนหน้า ขี้ได้คเมือง
พุทไธมาศให้แตกหนีได้ ในรอนถึงทพหลวงทรงพระดำริ
ให้คเมืองพุทไธมาศได้ และพระยาพิชัยไอศวรรย์ พระ-
ศรีราชเดโช พระทายน่า มหาตเล็ก ก็มิได้ปีคพระ-
ราชวัง(๑) ซึ่งจะได้เป็นหลวงทามได้ และเขาเก็บเป็น
อาณาประโยชน์แก่คนแล้วทูปก้อยสับ พัน สั่ง ของเสียเป็น
อันมาก ทรงพระกรุณาจะเอาคัวเป็นโทษให้ก่อกำแพงโดย
ยาว ๑๐ คอก โดยสูง.....ให้แล้วแต่ใน ๒ เดือน
ตามแล้วจะตกศิระเสีย

อนึ่ง เพลาขามองค้ำแล้วทุมเศษ พระองค์ราช-
ราชาบอกหนังสือมาถึง ณ ศาลา ๆ เอาหนังสือบอกกราบ

(๑) หมายถึงเอาจวนพระอาราชาเศรษฐี คู่เหมือนจะยกเมือง
พุทไธมาศเป็นขึ้นเมืองพระอาสาสมัครราช

ทูลพระฯ ใจความว่าพระองค์อุทัย เจ้าเสด็จหนีไปแคว้น
เมืองญวน เมืองญวนไม่ให้เข้าไปจึงยกทัพกลับมา พระ-
องค์รามราชาให้ทหารไปเกลี้ยกล่อม พบกองทัพพระองค์
อุทัย โคตรบกกัน กองทัพพระองค์อุทัยแตก และซัดสน
ควยบิน จะขอมันคาบศิลาซึ่งเบ็กไปสำหรับทัพ ๓๐ บอก
จะขอใหม่ ๗๐ เป็น ๑๐๐ บอก

ครั้นได้ทรงฟังหนังสือบอกนั้นแล้ว จึงส่งเจ้าพระ-
ยาจักรให้พระราชทานบันคาบศิลา ๑๐๐ บอก ตามหนังสือ
บอก จึงส่งให้คนบินคาบขอ ๑๒ บอก พระราชทานไป
เป็น ๑๑๒ บอก แล้วทรงพระอักษรให้เจ้าพระยาจักร
บอกไปถึงพระองค์รามราชา ใจความว่าบินใหญ่ ๕ บอก
ฝากพระยาพิษณุโลกขึ้นไปถึงพระองค์รามราชา และพระ-
ราชทานบินใหญ่ให้พระยาพิษณุโลก ๒ สำหรับรักษาค่าย
ปากน้ำโพรงกระสัง ถ้าเข้าไปก็ให้พระองค์รามราชาแต่งคน
ลงมารับเอาคือพระยาพิษณุโลก อนึ่ง คัมภีร์ ๕๐ หาบ ดินประ-
สีว ๕๐ หาบ ฝากโกษา^(๑) ไปพระราชทานพระองค์ราม

(๑) พระยาโกษา นอกราชการ ที่โปรดให้ไปอยู่ช่วยราชการ

ราชา ถ้ายศสนด้วยลูกกระสุนปืนประสิ้ว ทรงพระกรุณา
 พระราชทานพระยาราชานครศรีบุรีไว้เป็นอันมาก ให้พระ-
 องค์รามแต่งคนมาเยี่ยมเอาต่อพระยาราชานครศรีบุรี หนึ่ง ชาว
 เปลือก ๗๐ เกวียน มอบพระยาราชานครศรีบุรีไว้ถ้าพระ-
 องค์รามขศสนด้วยอาหาร ก็ให้แต่งคน แต่งเกวียนลงไป
 รับเอาต่อพระยาราชานครศรีบุรี และซึ่งจะเสด็จอยู่ชานกมไค
 ด้วยเจ้าพระยาจักรีธรรมราช(๑) และข้าหลวงมชอ ผู้รัก
 ษา บอกหนังสือส่งคน ชาว ลาวตะวาง พม่า หนาคานมา
 พม่าเสียแก่ชอแลว และพม่าแตกคณมาหนาคาน จะเสด็จ ฯ
 พระค่านกลงยงกรุง ฯ แต่งกองทัพขน ไปจัดแจงเมือง
 เชียงใหม่ เมืองมทมะ เมืองหงส

ณ วันอังคาร เดือนอ้าย แรม ๓ ค่ำ ยกโยธา
 ทัพหลวงจากเมืองพุทไธมาศกลับคืนพระนคร เสด็จโดย
 ทางชลมารคมาในท้องทะเลหลวง เสด็จด้วยบุญญาบารมี
 ปกแผ่เจือไปแก่โยธาทหารทงปวงมาเป็นสุขสบาย หาดอน
 ทรายมีไค เสด็จ ฯ มา ๑๓ วัน วันจันทร์ เดือนอ้าย
 แรม ๑๓ ค่ำ เพลา.....ถึงเมืองธนบุรี

(๑) ข้าหลวงรักษาพระนคร ต่อมาเป็นอัครมหาเสนาบดี

วันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีเถาะตรีศก พระ-
 ราชทานญวนข้างใน^(๑) ให้แก่เจ้าพระยาศรีธรรมราช
 เจ้าพระยาจักร^(๒) เจ้าพระยามหาเสนา เจ้าพระยามหาสมบัติ
 เจ้าพระยามหามนเทียร ให้โขนนำไปพระราชทานถึงเรือน
 วันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีเถาะตรีศก เวลา
 เช้า ๒ โมงเศษ หลวงราช จิน ซึ่งอยู่ช่วยราชการ
 พระยาราชเสนาธิบดี เมืองปากน้ำพุทไธมาศ ถือนั่ง
 สื่อบอกขอราชการเมืองกมพูชาธิบดี และหนังสือบอก
 เมืองพุทไธมาศ และศุภอักษร^(๓) พระยาราชเสนาธิบดี
 ญวนและคัมภีร์พระยาจันทบุรี^(๔) ซึ่งเป็นกบฏ ส่งเข้ามา
 กับบุตรหญิงคนหนึ่ง พระยาพิพัฒน์โกษา ได้เอาหนังสือ
 บอกและศุภอักษรนั้น กราบบังคมทูลพระกรุณา กรณ
 ทรงฟังหนังสือบอกนั้นแล้ว จึงตรัสให้หาลูกขุน (คือ)

(๑) คู่ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๔๘ และ ๔๙
 เรื่องพระยาวิเชียรปราการและพระยาภาวดีละดวายนัดคานารี

(๒) เจ้าพระยาจักรี (หมก)

(๓) หนังสือของเจ้าเมืองพุทไธมาศเรียกศุภอักษร

(๔) พระยาจันทบุรี ที่คบกับขุนรามหมื่นส่อง ไม่ออกมา
 กำดั่งเข้ากับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อแรกจะกู้ชาติ คู่ประชุม
 พงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๑๘

พระครูพิเชษ ขุนหลวงพระไกรศรี พระเกษม และผู้
 ซื่อ (คือ) เจ้าชัย ๑ หลวงสงขลา ๑ พระยาจันทบุรี ๑
 จันทบุรี ๑ ขุน..... ๑ (รวม) ๕ เข้ามาเฝ้า
 พร้อมกัน จึงตรัสสั่งให้ลูกขุนปรึกษาโทษผู้ซื่อ ๔ คน
 ลูกขุนเอาคำปรึกษากราบบังคมทูลพระกรุณา ใจความให้
 ประหารชีวิตสนทงโคตรโดยบทพระอัยการ จึงทรงพระ-
 กรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งให้ยกไปปรึกษากันก่อน ว่า
 อย่างไรที่รอดจากความตายนั้น ให้.....ถ้าผู้ใดคิดได้
 อย่างไร ก็ให้ทูลเกล้าฯ ถวาย ถ้าเห็นชอบด้วย
 จะพระราชทานชีวิตให้หาราชการทักสืบไป ถ้าไม่เห็น
 ชอบด้วย ก็ตามโทษทัณฑ์โดยลูกขุนปรึกษา

รายการกองทัพนาวา ทกล้าวมาแลดูในหน้า ๙

วันจันทร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีเถาะตรีศก
 (พ.ศ. ๒๓๑๔) ทพหน้ายกจากพุกไธมาศไปตั้งรังกัมพูชา
 ธิบดี ทรงพระกรุณาพระราชทานเรือพระที่นั่งรองลำ ๑
 ให้เป็นเกียรติยศ กองเจ้าพระยาจักรี นาย ๒๑ โพร
 ๖๖๘ (รวม) ๖๘๘ คน เรือรบ ๒๐ ลำ สรรพด้วย

บินหน้าเรือ บินรายแถม เครื่องศัสตราวุธทั้งปวง กอง
 พระยาโกษา นาย ๖๗ โพร ๕๗๕ (รวม) ๖๔๒ คน
 เรือรบ ๕๐ ลำ กองพระมหาเทพ นาย ๔๖ โพร
 ๓๕๗ (รวม) ๔๐๓ คน เรือรบ ๑๒ ลำ กองจมื่นไว-
 วรรณาด นาย ๙ โพร ๒๖๓ (รวม) ๒๗๒ เรือรบ ๖
 ลำ กององค์รามราชา นาย ๑ โพร ๒๕๕ (รวม)
 ๓๐๐ เรือรบ ๙ ลำ กอง ๕ กอง นาย ๑๔๔ โพร
 ๓.๑๖๓ (รวม) ๓.๓๐๗ คน เรือรบ ๙๗ ลำ สรรพ
 ค่ายบินหน้าเรือ บินรายแถม เครื่องศัสตราวุธทั้งปวง
 ครนยกไปถึงปากน้ำโพรงกระสังพบเรือประเจียงญวน ๓
 ลำ ไต่รบกัน หลวงราชเสนายิ่งบินใหญ่ คินชนวนตกกลง
 ตีคลูกบักตันถูกหลวงราชเสนายิ่ง และญวนหนักแตก
 โคตนาหนีไปบ้าง ถูกบินตายบ้าง จับตัวได้พันเสียบ้าง

รายนามเจ้านายและขุนนางในกองทัพหลวง

ณ เมืองพุทไธมาศ

เจ้านคร (คือเจ้านครศรีธรรมราช)

เจ้าอนุรุธเทวา

เจ้าเชษฐกุมาร

พระยาราชาศรัย

พระยาพิชัยไอศวรรย์

พระยาทิพโกษา

พระยาพิชัยรณฤทธิ

พระยาจันทบุรี (ใหม่)

พระยาประจักษ์

พระยาอภัยพงศ์

พระยาสุรเสนา

พระราชาสมบัติ

พระสุนทรโวหาร

พระเทพอรชุน

พระสุทธรรมาจารย์

พระญาณประสิทธิ์

พระสารสุธรรม

จมนสรวเพชฌัญญกัต

จมนศรเสาวรภษ

จมนเสมอใจราช

หลวงราชินิกุล

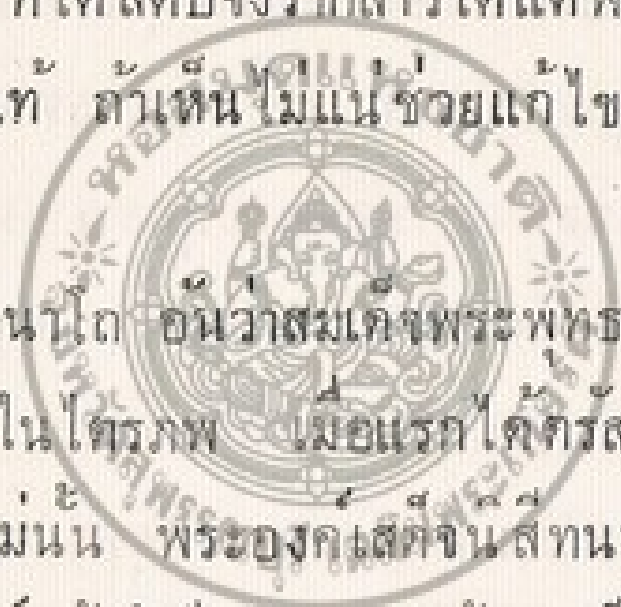
หลวงอินทรีภิบาล

(รายนามตามทักไต๋ไฉน เข้าใจว่าไม่ใช่ทั้งหมด เช่น
เจ้าพระยาสรประสิทธิ์ ก็ไม่ได้กล่าวไว้ด้วย)

จุลยทธการวงศ์ ความเรียง (ตอนต้น)

๑ ข้าขออภิวาท พระคุณเอนนค่อนประเสริฐ ยิ่งลา
เลิศรัตนตรัย พระคุณอันสูงใหญ่ยิ่งทั้งสาม อนึ่งดงาม
บริสุทธิ์ คือ คุณพระพุทธชนมาร คุณพระธรรมสารน-
พางค์ คุณพระสงฆอภิวาทกษณาสพ ขานอยนอบนบพระ
คุณทั้งสาม ด้วยจิตงามทุกคณเจตนา ขอให้บาทอู่บ้ทวะอัน-
ตราย สรรพสิ่งอันร้ายจงสูญสาบ ด้วยอำนาจแห่งชา
ประณาม แก่ชุมชนสามแห่งแก้ว สมฤทธิแล้วจะสาธก ใน
บุพบัญจกทงท่า จะแต่งปกรณาพระคัมภีร์ มีนามคคิตาม
ประสงค์ ชื่อจุลยทธการวงศ์อันปรากฏ ในชนบทสยาม
ประเทศ แต่ว่าได้เหตุเรื่องราวไป สังกะเชบัญฐานนไวกาม
สมถวร แต่เหล่าลวณสกุลชาติ ได้เสวยราชย์สืบมาในกรุง
พาราประเทศไทย ตามที่ได้สังเกตไว้ได้ฟังมา ในบุราณ-

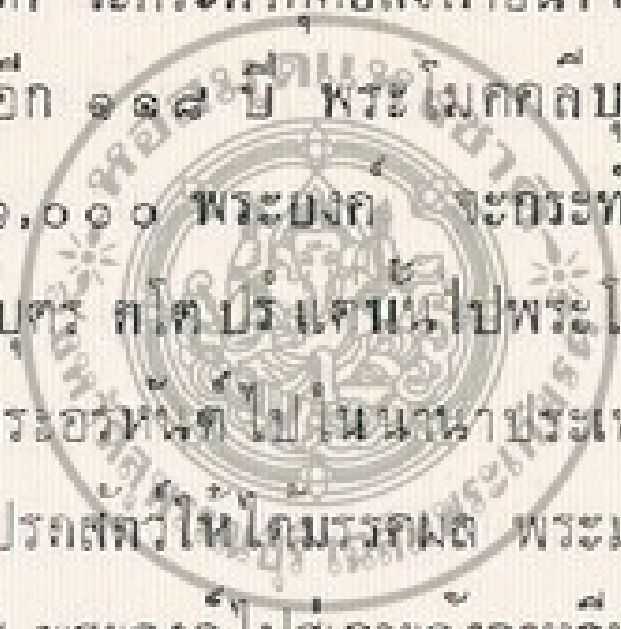
กดาโดยย่อ ทยงเหลือหลอมมาก ในบุรพภาควิถิตาร เรือง
 นทานพระร่วง เห็นจะซาหนวงเนนนาน จะกล่าวนทานอัน
 มาก มีหลายหลากไปเบื่องหน้า ข้าขอขมาอภัย ด้วยจิตใจ
 เป็นปฤชณ ซึ่งจะนิพนธ์ขาดเหลือ ผศพลงเผอสมทลง จะ
 ไม่ตรงตามนทาน เพราะบัญญัติญาณยังเยาว์ ด้วย นทาน
 เกาล่วงลบ ที่ไต่สคบจึงวากกล่าวไต่แต่พอเป็นราวพึงรู้
 นักปราชญ์ผู้แท้ ตาเห็นไม่แนช่วยแก้ไข ทัดแปลงให้
 ชอบด้วยเด็ก

๑ โลกนินโต อันวามเคจพระพุทเจ้า อันเป็นที่
 พงแกสั่วโลกในไตรภพ เมื่อแรกได้ตรัสรู้ซึ่งพระสพ-
 พัญญุตญาณใหม่ นั้น พระองค์เสด็จ สทนาการนั่งเหนือ
 พระรัตนบัลลังก์แก้วเขียวในควงไม้พระศรีมหาโพธิ์ ไว-
 โดเกนโต เมื่อทอดพระญาณจักขุ ไปแลดูที่ตงพระพุท
 ศาสนา ในมัชฌิมประเทศและปัจฉิมประเทศ เห็นแล้วขง
 ทตงพระศาสนานันโดยกาลบริเจท ด้วยพระสพพัญญุต-
 ญาณว่าตงน ทตงพระพุทศาสนาแห่งพระตถาคต จะตง
 ในมัชฌิมประเทศมีเมืองพาราณสีเป็นอาทิ จะได้สำแดง
 พระธรรมเป็นอันมากในชมพูทวีป ในปัจฉิมประเทศนั้น

ก็เป็นอย่างนั้นมาก มีเกาะลังกาเป็นอาทิ ครั้นพระองค์กระทำ
 สันนิษฐานแจ่มแจ้งแล้ว เสด็จไปบิยังอยู่ในที่พระมหา-
 สถาน ๗ วัน ๗ ทเป็น ๗ แห่ง แล้วเสด็จไปสู่ป่าอสิปคน-
 มิกทายวัน สนนทาง ๑๘ โยชน์ ครั้นเสด็จมาพระธรรมจักษ
 กบวักคนสูตร ไปรศพระบัญญัติกษัตริย์ทงหา ให้สำเร็จ
 พระอรหันต์ กบตงบรัชทเทวกามนุษย์นับด้วยแสน โกฎิ
 แล้วทรงพระกรุณาโปรดส่งไปซึ่งพระอรหันต์ทงหลายใน
 นานาประเทศ เหตุว่าจะให้ตงพระพุทศศาสนา จะได้โปรด
 เทวกามนุษย์จะได้พระอริยมรรคอริยผล สมเด็จพระ-
 ทศพลเสด็จ ไปโปรดเวไนยสัตว์ อนึ่งจิวาโส พระองค์
 เสด็จอยู่ในนานาประเทศ อธิษฐานและเวฬุวันมหา
 วิหาร ใกล้เมืองสารวัตถิ และเมืองราชคฤห์เป็นอาทิ ส่า-
 แดงพระธรรมเทศนา โปรดหมู่เวไนยสัตว์ ได้พระอริยมรรค
 อริยผลพันทุกขจะนับจะคณนามได้ ตามพุทศกิจพุทศวิสัย
 พุทศประเพณี อัสติอายุโก ตราบเท่าพระชนมายุได้ ๘๐
 ทศ แต่แรกโคตรสมาได้ ๔๕ พระวัสสา เสด็จไปสู่เมือง
 โกสินาราราชธานี ในวันจะนิพพานนเสด็จบรรทมเหนือ
 พระแท่นทหว่างกนรงทงคู่ จึงทรงพระอาวชชณาการแจ้งว่า

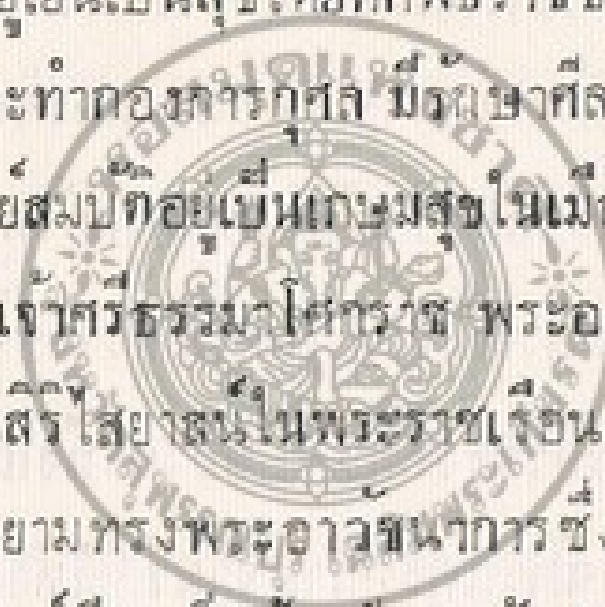
มนุษย์จะไ้ไปอยู่ในเกาะลังกา พระพุทธศาสนาจะปรากฏมี
 ในเกาะลังกาหน เมื่อพระกตาคณิพพานแล้ว ๔ เดือน พระ
 มหากัสสปเถระกับพระองค์อรหันต์ ๕๐๐ พระองค์จะกระ
 ทำมหาปฐมสังคายนา ณ เมืองราชกฤห์ แต่ปีนั้นล่วงไป
 ๑๐๐ ปี พระยสเถระ พระเวฬุเถระ กับพระอรหันต์
 ๗๐๐ พระองค์ จะกระทำคัยสังคายนา ณ เมืองไพศาลี
 แทนล่วงไปอีก ๑๑๘ ปี พระโมกคัลลบุตรกศเถระกับ
 พระอรหันต์ ๑,๐๐๐ พระองค์ จะกระทำคัยสังคายนา
 ณ เมืองปากลัมบรี กโคปุระ แทนไปพระโมกคัลลบุตรกศ-
 เถระ จะส่งพระอรหันต์ ไปในอนาประเทศ ให้ตั้งพระ
 พุทธศาสนาไปรกสควให้โดยรรมล พระมหินทรเถระกับ
 พระอรหันต์ ๕ พระองค์ ไปสู่เกาะลังกาทวีป ตั้งพระพุท
 ศาสนาแล้วจะทำกฤตสังคายนา กับพระอรหันต์ ๑,๐๐๐
 พระองค์ ในเกาะลังกาทวีป เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงไป
 ไ้ ๕๐๐ ปี พระอรหันต์ทั้งหลายจะเขียนพระไตรปิฎกลง
 ในใบลาน อนึ่ง ทรงพระอาวชนาการแจ้งว่า สมเด็จพระ
 พุทธเจ้าทมพระชนมายุ ยินนานิพพานแล้ว มีบรมธาตุ
 เป็นแห่งประคจแห่งทองพระองค์เกี่ยวให้อยาว ๓-๔ ศอก

๘๘ ๖ ๗ ๕ ๖
 กม บคนพระชนมายุพระตถาคทน้อย จะไว้พระศาสนา
 ๕,๐๐๐ ปี จะอธิษฐานพระบรมธาตุให้เล็กเป็นหลาย
 พระองค์มากกว่าแสน จะได้เรียรายไปอยู่ในนานาประเทศ
 เทวคามมนุษย์จะได้อธิษฐานบูชาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา
 เป็นทางพระอริยมรรคอริยผล กรณสมเด็จพระทศพลแจ่ง
 เหตุแห่งพระพุทธกิจฉะฉานแล้ว จึงให้โอวาทานุศาสน์ส่ง
 สอนพระสงฆ์แก่เทวนครมนุษย์ เป็นที่สวดพระพุทธวจนะ
 ว่า อามนุชยามิ วั ภิกขเว วัตว สมปาทถาคติ ฉะฉานแล้ว
 เสด็จเข้าสู่ปรินิพพานด้วยนิพพานธาตุ ว่ามาทรงน โดย
 สงเขปกถา ทพลการวัดถาวรนามอยู่ในพระมหาปรินิพพาน
 สูตรโน้นแล พระกัมภกรมหาจุฬญาณโอรส พระกัมภกรอน ๆ
 ๘๘
 กมแล

อติเต กิร คงได้ยินมาในอติตกาล พระพุทธศักราช
 ศาสนาล่วงแล้วได้ ๑,๗๖๗ ปี เป็นจุลศักราชได้ ๕๘๖ ปี
 เทานแล เอโก ราชา ยังมีพระยาองค์หนึ่ง สิริธมาโสโก
 นาม ทรงพระนามชื่อพระเจ้าศรีธรรมมาโสกราช วสิษฐโค-
 ตุโตะ เป็น เชื้อวงศ์ วสิษฐโคตฤาษีชาติ ได้เสวยราชย์อยู่
 ในเมืองสุโขทัย มีบุญญาธิการยศศักดิ์บริวารเคษานุภาพ

มาก ปราศจากบัจจามิตรด้วยบุญฤทธิ์แห่งพระองค์ ทรง
 พระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา บำเพ็ญพระราช
 กุศลศีลทานเป็นอาทิ ก่อปรกัวยเมตตาพรหมวิหารญาณสุข
 จริตแก่มหาชน แลท้าวพระยาในนานาประเทศ มิได้เบียด
 เบียดบ้านเมืองอน ๆ รักษาสมณพราหมณ์มหาชนมเสนาบดี
 เป็นอาทิ ให้อยู่เย็นเป็นสุขโดยศุภพิริยราชธรรม ย่อมหาชน
 ทงหลายให้กระทำของสารกุศล มีของกุศลแลให้ท่านเป็น
 ตน เสวยราชยศสมบัติอยู่เป็นเกษมสุขในเมืองสุโขทัย อยู่มา
 วันหนึ่ง พระเจ้าศรีธรรมโศกราช พระองค์บรรทมเหนือ
 แทนทอนเป็นสรเสียดสนในพระราชเรือนหลวง เพลา
 ตรีภาคมีฉณมยามทรงพระอาวสณาการ ซึ่งพระอุโบสถศีล
 เห็นพระอาสนสงสมมากองนก มีพระทัยปรารถนาจะรักษา
 พระอุโบสถศีล จึงทรงพระดำริว่า อาตมาภาพ จะระกน
 ปนอยู่ด้วยสรีรภาพมาตุคามอันมีรูปอ่อนงาม จะรักษาพระ
 อุโบสถศีลในพระราชฐานนี้ เห็นศีลนั้นจะไม่บริสุทธ์
 ก่อปรกัวยโทษไม่สมควร ถ้าอาตมาภาพไปสู่กุเจ้าหลวง
 รักษาพระอุโบสถศีลในที่สงกวิเวกปราศจากสรีรภาพมา
 ตูคาม ศีลนั้นจะบริสุทธ์ มีพระอาสนสงสมมาก ครั้นทรงพระ

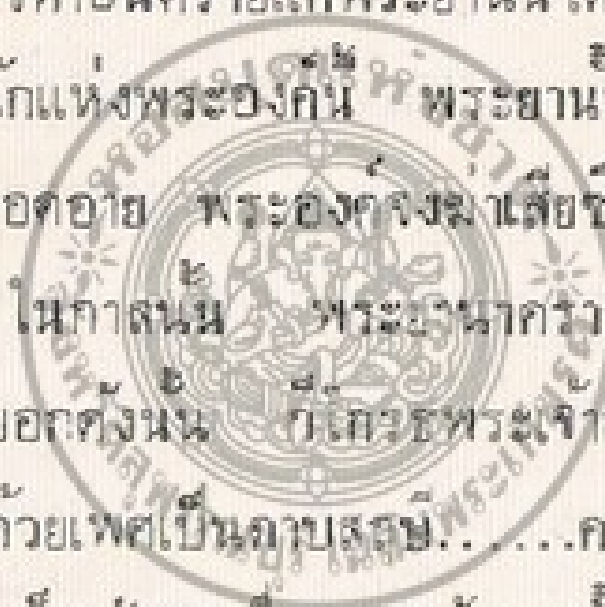

คาร์แล้ว ในวันรุ่งขึ้นเจ้าจันตารสส่งให้หาข้าราชการทั้ง
 หลายมีเสนาบดีเป็นประธาน แลพระสนมในทั้งหล้ามีพระ
 อัครมเหสีเป็นอาทิมาเฝ้าแล้ว คาร์สส่งว่า โภกตะ กูกร
 ทานทั้งหล้า เราจะไปรักษาอุโบสถศีลอยู่ที่ภูเขาหลวง
 ทานทั้งปวงจงช่วยกันรักษาขอบเขตเสมาบ้านเมืองพระ-
 ราชวงศ์อย่าให้มียอนครวย ทานทั้งหล้าอย่าได้
 ประมาทใน ๗ วันกว่าเราจะกลับมา สมเด็จพระบรมราชา
 ธิราชส่งแล้วเสด็จเสด็จ ค้วยเสนามาคอยจตุรงค์เป็นบริวาร
 ทรงยานพาหนะพระที่นั่งพร้อมค้วยสรโยธาหน้าหลัง หมอง
 กลอง แตรสังขกรรชงฉกร ออองค์หนึ่งแอกสว่างไสว
 ทวนธงไชยาบฉกรแคงปลายจามรี ให้นิมนต์พระสงฆ์
 ราชาคณะไปเป็นหล้าพระองค์ ครนตงเชิงเขาหลวงทกา
 บงเงอมกุหาศีลาตาศะอาดงามทตแล้ว ให้คนทั้งหล้า
 กลับคืนมาเมือง จึงสมาทานพระอุโบสถศีลในสำนักแห่ง
 พระสงฆ์แล้ว ก็ส่งพระสงฆ์กลับคืนไป เอาไว้แต่ราชบุรุษ
 ๔ คนเป็นเพื่อน พระองค์กรรักษาพระอุโบสถศีล ค้วยจก
 อันสุจริตอยู่ในสถานทนน

โส ราชฯ สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช เมอรักษา
 พระอุโบสถศีลในคืน ๗ วันบ้าง ๕ วันบ้าง ๓ วันบ้าง
 จึงกลับไปว่าราชกิจในพระนคร ๗ วันบ้าง ๕ วันบ้าง ๓
 วันบ้าง แล้วกลับไปรักษาพระอุโบสถศีลเนื่อง ๆ ในคืน
 เป็นหลายครั้ง เป็นเหตุจะได้สงวาสด้วยนางนาค ด้วยอุป-
 นิสยแห่งกุศลบุญได้กระทำมาด้วยกันแต่ก่อน อนึ่งเป็นเหตุ
 จะได้พระราชบุตรอันมีมหิทธานุภาพบุญญาธิการ
 มาก อนึ่งเป็นเหตุแห่งกุศลวาจาแห่งคนทั้งสามนั้น จะให้
 บังเกิดปรากฏเป็นอศักรรยประหลาดโลกอันควรแก่กาลนั้น
 อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าสุโขทัยมีพระทัย
 ประารถนาจะเสด็จไปประพาสในเขมรมหาบรรพต ทอดพระ-
 เนตรชมสวนรุกขชาติพฤกษา คณานก นิกรมฤคีสัตว์จตุบาท
 ทวีปาท แลห้องแถวธารธาราน้ำไหล ในชอกห้วยคูหา
 ศลาคาศ รุกขชาติน้อยใหญ่ในประเทศนั้น ครั้นเสด็จ
 พระราชดำเนิน ไปทอดพระเนตรแล ไปแต่ข้างโน้นข้างนี้
 จึงได้เห็นซึ่งนางนาคมีคิ้วเป็นงูเล็ก ยืนค้ำด้วยรากจรวท
 สงวาสกับตัวงูค้ำนรตรงซึ่งกายอันเกี่ยวพันกันอยู่ในคืน

พระองค์จึงพิจารณาคนเห็นสมควร นน รุ่งงาม ประหลาดคอ
 แดงทองแดง จึงแจ้งวานชะรอยเป็นนางนาค ทรกระดูกสูง
 จึงทรงพระดำริว่านางรุ่งงามเป็นกระดูกนาคอันสูงศักดิ์
 มควรทจะมารักสงวาสกบังคนกระดูกดำ ครนทรงพระราช-
 ดำริแล้วเอาไม้เท้าเข้เขยคาคค ใหญ่ หง สองผลัดออกจาก
 กันต่างตัวต่างไป นางนาคนนมความละอายโกรธซึ่งพระยา
 นน จึงคิดว่ากูควรจะมาเสียซึ่งพระยาน ก็ให้บังเกิด โกรธ
 ตกใจกลัวด้วยบุญญาภาพศีลแห่งพระยาน มีอาจจะกระ
 ทำร้ายได้ก็ปลานการอนครธานกลับคืน ไปสู่นาคพิภพ
 แห่งตน เข้าไปสู่สำนักแห่งพระราชบิดามารดา นั่งในที่
 ควรแล้วมนัสการ ไหว้พระราชบิดามารดาโรหนุติ แกล้ง
 กระทำมารยาร้องให้ด้วยความโกรธนั้น จึงกล่าวโทษใส่
 ความแก่พระยาสุโขทัยว่า เทว ข้าแต่พระราชบิดา ข้าพ
 เจ้าอาลาพระองค์ชนไปรักษาอุโบสถศีลในถิ่นมนุษย์ เทียว
 ชมประเทศหาที่สบายที่ภูเขาหลวงใกล้เมืองสุโขทัย ประ-
 เทศทนนประทับ ไปด้วยรุกขชาติลดาตาศเคเรือวัลย์ ภูเขา
 นนมคหาถาห้วยเหว ชะเงอมผาศีลาลาดกาชาคด้วยกน

ทรา ซอกซงต้องแฉาธารธารานาไหล ป้าไม้ระหงรโ
 ฐานเป็นสนุกสบายใจ ข้าพเจ้าอาศัยอยู่ในถิ่น ไคเห็น
 พระยาสุโขทัยเที่ยวมาที่ประเทศนน ข้าพเจ้าไม่ทันหลบ
 หลก พระยานนโกรธจึงตข้าพเจ้าด้วยกระบองอันใหญ่
 ข้าพเจ้าเจ็บปวดเป็นสาหัสแทบบรรดาตาย ข้าพเจ้าตกใจ
 กลวยงนกรมอาจทำอันตรายแก่พระยานน ไค ข้าพเจ้าจึง
 หนีลงมาสู่สำนักแห่งพระองค์น พระยานนกระทำโศก
 ไคความอภัยศอกอโย พระองค์ลงมาเสด็จพระยานนเด็ก
 ตทา ในกาลนน พระยานนกรวยไคพิ้งนางนาค
 พระราชบุตรบอกตงนน กกรรมพระยาสุโขทัย จึงมา
 จากนาคพิภพด้วยเพศเป็นอาบสนธิ.....ควรรที่อาตมาภาพ
 จะไปตามดู ก็จรูเหตุเมอภาอกลง ครนตงทนนจึงเขา
 ไปสู่สำนักแห่งพระเจ้าสุโขทัยน แล้วตามว่า มหาราช
 คุกรพระองค์ผู้ประเสริฐ พระองค์มาอยู่ในที่นควอเหตุกตงดา
 พระองค์ ไคเห็นสิ่งไคประหลาดบ้าง พระยาจึงบอกว่า
 ข้าแต่พระคาบส ข้าพเจ้ามาอยู่เพื่อจะรักษาอุโบสถศีล อยู่
 มาช้านานแล้ว วันหนึ่งข้าพเจ้าเที่ยวไปภูมิประเทศเชิง
 บรรพต เพื่อจะชมคณไม้และภูเขาทอธารธาราธาแหวนก

เนื้อต่าง ๆ จึงเห็นผู้เมียทั้งสองสงวาสเกยวพนกน้อย แต่
 นางผู้มีรูปงามหงอนแดง คอแดงประหลาด จึงคิดว่านาง
 งูควนชะรอยจะเป็นตระกูลชาตินาคราชอันสูงศักดิ์ ไม่
 ควรจะมารกสงวาสด้วยชาติงูคนตระกูลก็จะเสียตระกูลไป
 ไม่ควร ข้าจึงเอาไม้เท้าเขาเขยคดโขงทั้งสองปลัดพราก
 จากกันไป ข้าเห็นประหลาดแต่เท่านั้น

ขณะนั้นพระยานครไคพงคคฤาณถกนงน ก็เห็นคุณ
 พระเจ้าสุโขทัยเลื่อมไสยนต์ จึงอาลางด้วยการวะเคารพ
 กลับคืนไปสู่สำนักพภพโรธราชธิดา ปรีภษาณาด้วยวาจา
 ทารุณต่าง ๆ ครหวัคเตียนเบื่อนอนมาก แล้วว่าออกคนร้าย
 ท่านหลวงเราว่าจะลาไปวัดชาศิล กลับไปเที่ยวเล่นซู้ซู้ชาย
 ชาติงูคนตระกูลก็ กระทำชาติสมเภทเสียตระกูลมีโทษ
 มาก เอ็งอย่าอยู่ในเมืองนาคนเลย จึงไปสู่สำนักแห่งพระ
 เจ้าสุโขทัย ท่านมีคุณแก่เราทางตัวเองเบื่อนอนมาก เอ็งไป
 อยู่ปรนนิบัติเป็นทาสท่านในสถานทนนเด็ค

นางนาคนนครน ไคพงถอยคำแห่งพระบิดา ปรีภษา-
 ณาด้วยวาจาอันหยาบชาดงนงน ตกใจกลัวตัวสน จึงอาลา
 บิดามารดาแล้วมาสู่ภูเขาลวง จึงนมิตสรวรกายงามเน็ค

นายโสภี เป็นครุฑนารัฐประมาตังนางเทพธิดาประจำภูษา
 อารณเทพยอนสะอาด จึงลลาคเข้าไปสู่สำนักแห่งพระเจ้า
 สุโขทัยนั้น นิ่งในทศวรรแลวณมีสการพระยานน พระเจ้า
 สุโขทัยจึงถามว่าเจ้านช้อโค เจ้ามาแต่ไหน เจ้ามาสู่สำนัก
 เราด้วยเหตุอันใด นางนาคนนจึงนำเนอความนตามจริง
 กุจกังคำพระบิดากล่าวมาแต่หนหลัง พระเจ้าสุโขทัย
 โศกพิงคังนน แจงเหตุพิพระทยโสมนสนนคิมสุนทรวาจาว่า
 ออเจานทเป็นนางงูเลกนน แล้วเป็นบุตรพระยานาคราช
 บิดาให้เจ้ามาปรนนิบัติเรากันแล้ว ชนทงสองกสงวาสอยู่
 ค้วยกนตามประเพณีคักโลก นางนาคนนเป็นทเสนหารก
 โกรแห่งพระฮานนยงนค ค้วยเหตุว่านางนาคนนคบบแต่ก
 เครื่องอุปโภคบริโภคอาหารเอมโอชโอชารสบริสุท
 สะอาดต่าง ๆ แล้วไปค้วยอิทธิฤทธิ์เคชานุกาพแห่งนาค
 แทนทสรไสยสนน ประคบบค้วยคอกไม้และเครื่องลูบไล้
 สุกนธมาลา นวดพนคนทคตบวทาสวีรกายาต่าง ๆ นางนาค
 ปรนนิบัติบำรุงบำเรอพระบรมราชธิราชมาช้านานถึง ๗
 ราตรี

สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช เสดยสมบัติควย
นางนาคเป็นมโหฬาริกภาพเสน่ห์อาลัย ประหลาดละเอียต
ความนุษย์เป็นอศจรรย พระองค์ปรารถนาจะรับพานางนาค
นั้นเข้ามาไว้ในพระราชวัง จึงตรัสแก่นางนาค นนว่า
ภทเท คุณกรเจ้าผู้ผูกตรอนจาเรณู บัดนี้เราจะรับเจ้าเขา
ไปไว้ในพระราชวัง ตัวเราจะกลับไปสู่พระนครก่อน ว่า
ราชการอยู่ ๗ วันแล้วจะจัดแจงตั้งยานมาศราชรถกับทั้ง
โยธาบริวารเป็นอันมากมารับเจ้าเขาไปในพระนคร เจ้า
ค้อยอยู่จงคิดในทนต์ อย่านพฤษเคอครอนเศร่าโคกสนค้ำรบ
๗ วันเราจะออกมารับเจ้าเขาโคกสลายไปสูท่อน สงสอน
แล้วเสด็จเข้าไปสู่พระนคร

สมเด็จพระมหากษัตริย์มกจักรพรรดิ ระเบียบอันมาก
มีพระสนมনারทไปรดบรานกเป็นอันมาก มีสคตมกเคลม
สืบไปมิไคระลถึงนางนาคนน ลวงพน ๗ วันมิไค้ออก
ไปรับนางนาคช้านานไป นางนาคเมื่อค้อยอยู่ในทนต์มิไค
เห็นพระยาออกมารับลวงพน ๗ วันแล้ว ก็เป็นทุกขโถม
นัสเศร่าโคกใจ ร้องไห้คร่ำครวญหาพระยาสุโขทัย ว่าไร
ไปมาค่าง ๆ ว่าพระเจ้าสุโขทัยองค์นี้เป็นชายชาติมนุษย์

วาจาไม่บริสุทธิ์ เจริญมาสาหัสจวาทมโต สังแก่ชาโวว่า
 จะไปก่อน ถวนครบ ๗ วันแล้วจะกลับมารับ พระยามนุษย์
 องคนเจริญสาบปลื้มลอลวงขามาทง ใจในกลางบ้ำ เอกาแต่
 ผู้เคียวเปลี่ยวใจ จะรอยบุญทัวชาหาไม่ ได้ผัวไม่รอกชัว
 จึงหน่ายหนี จะรอยว่ากรรมมีชา ไกลอลวงเบียดเบียนสมณ
 พราหมณา ให้เสียศีลสิกขากรรมน นจึงมาถึงตัว ณ ครอง
 ชาโคสงวาสอยู่ด้วยสาม ๗ วัน สัตว์มาบังเกิดในครรภ์ให้
 เสียวสนอกจรรยอังกะ นมคปวะหลายตประจักษ์เห็นหลาก
 กรน จะพากรรมไปสูเมืองนาค เหมือนรู้จะได้อภัยศ
 อคสุแก่ญาติแลมิตร กรรมกรรมลวงจลออก ไปด้วยโทม-
 นัส ชักใจพระสามด้วยโลกยราภจกคกัน ถือเอาผ้า
 แดงกับแหวนพระธำมรงค์ของชอบใจ ที่พระยาให้ไว้ชม
 พลาญคู่ต่างพระพักตร์นางกรรณสุตสวาท จึงคิดจะนิราศไป
 สูเมืองนาคจะสำรอกรากต้มโลहित อันคิดไปในครรภ์อัน
 สัตว์มาบังเกิดอยู่นั้นไว้ให้แก่พระยาภัสศาสามิ กรนคิด
 แล้วจรตไปทรมฝั่งคลอง ไกลทองธารทเป็นชอกก่าบัง
 จึงนางนาคนั่งลงด้วยโทมณัสโสกา วางพระภูษาพับเป็น
 ฐานล่าง แล้ววางพระธำมรงค์ลงตรงกลางชนบท แล้วจึง

อธิษฐานสำรอกต่อมโลหิตด้วยนาคฤทธานนท์คน ลงไว้ใน
 ทบวงพระธำมรงค์นน์ แล้วอธิษฐานให้สควนนมใหม่ภย
 อันตรายด้วยฤทธานนท์ ประกาศฝากลูกนน์แก่หมู่เทพดา
 ทงหลาย อันสิ่งสูงในรุกขพิลาณภูมิสถานทุกประเทศเขต
 ขอบขุนเขาหลวง ว่าเทพดาเจ้าทงปวงเอ็นคุดวย ช่วย
 อภิบาลรักษาลูกนน้อยของชาย่าใหม่ภยอันตรายต่าง ๆ ว่า
 พลังกรองให้ราไรอวลย ถึงพระภัสศสามมีใครจะไปได้
 ฝากลูกนน้อย ไว้แก่นางพระธรรมนางนาค ก็กลับ ไปสู่ นาค
 พิลภพแห่งคน

ในกาลนน้อยมคางคกคอกหนึ่ง เทยวมาเพื่อจะหา
 เขยอกแถวธารกลองนนานน พอประสบพบต่อมโลหิตทวง
 พระธำมรงค์นน์ ได้กลั่นคาวโลหิตก็คักใจนคักจะ ได้กิน
 เป็นภักษาหาร คางคกก็กลั่นค้อมโตคเข้าไปคาบกะพัว
 เอาต่อมโลหิต กลั่นกลั่นเข้าไปกับพระธำมรงค์ คางคก
 มีอาจดำรงตัวอยู่ได้ บคเคยวใจกถึงแก่ความตาย ควย
 พิชนาคนนรายเป็นทสค แต่สควนน้อยอยู่ในรูปนนเป็น
 มนุษย มีบุญญารการอานุภาพมากควยเป็นเชอชาคินาค

จึงไม่ตาย อาศัยอยู่ในรูปกายแห่งคางคกนั้น ไม่น่าเบื่อ
เป็นปกติ เทียวอยู่ในโลกสองด้วยรูปคางคกนั้น

ส่วนพระเจ้าศรีธรรมโศกราช เมื่อล่วงพ้น ๗ วัน

ไปแล้วจึงได้ตรัสลักถึงนางนาค จึงจัดแจงรถราชยาน
ออกไปรบกับบริวารโยธาเป็นอันมาก ครนตงทนมโค

เห็นนางนาค แล้วมหาชนเที่ยวค้นหาทุกแห่งหนในประ-
เทศเขตขอบเขาหลวง กนทงปวงมโคประสบพบเห็นนาง

นาค แก่เที่ยวหาสนสามวารกรมพบนางนั้น แล้วสมเด็จพระ
พระเจ้าสุ ไซทโย กิเศรา โศก เป็นทุกข์ ไทเม่นส เป็น อัน มาก

ด้วยเสียคายนางนาคตงเสียเมืองไทยคแก่น ช่น เคือง พระ-
ทยคน ไม่โคแล้วกกลับพอนพลกันเขาไปสู่พระนครน

ครนยงมบุรุษแกคนหนง สงวาส อยู่ด้วย หอญง แก่ คน

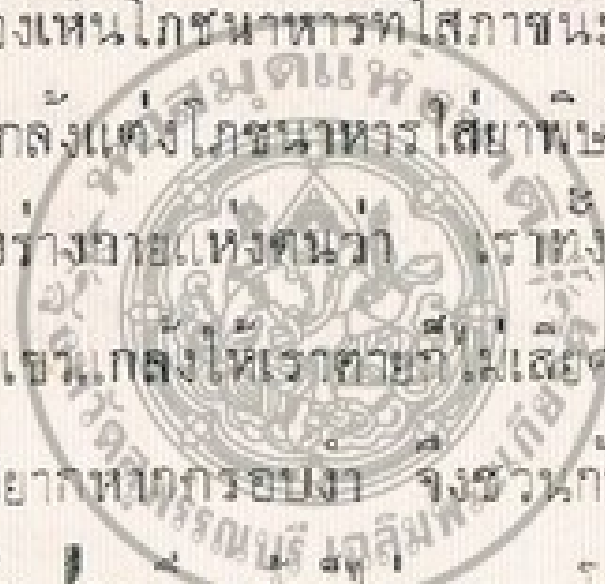
หนง เป็นสามภรรยาเพื่อนศาลากัน อยู่กำบสบ้านพุกอน
ใกล้ภูเขาหลวง สองคนผิวเมียนนเคยเที่ยวช้อนปลาในลำ

คลองนนเลงชวคมาแตกอน วันนนเมอจจะมีเหตุ สอง
คนผิวเมียนนถือเอาส้มส้มแลช่องออกไปถึง รม คลอง นน

พากันเดินไปตามริมฝั่งจึงเห็นผ้าแดงก โทผานน กนทง
สองกคใจหือผ้าแล้วช้อนปลาในคลองนน ด้วยบุญเกชา-

นุภาพแห่งสัตว์น้อยอยู่ในรูปคางคกน้อยอยู่ในคลองนั้น คน
 ทั้งสองชอบปลาสนวนยงค่า ไม่ได้ปลาปุกึงหอยแต่สักตัว
 หนึ่งเลย ได้แต่รูปคางคกนั้นทิ้งเสียแล้วได้อีกแล้ว ๆ
 เล่า ๆ เป็นหลายครั้ง บรูซแก่นนโกรธว่าคางคกตัวนั้นเป็น
 ไร เวียนเข้ามาตักช้อนกู กูทิ้งเสียแก่งเข้ามาตักช้อน
 กูอีกเล่า ควรเราจะฆ่าคางคกตัวนั้นเสีย สัตว์ที่อยู่ในรูปคาง-
 คกนั้นไคยนค่าแห่งบรูซเกินกว่าจะฆ่าเสียคงนงใจว่าแก้ทานน
 ว่าฆ่าแต่บตาทอนอย่าฆ่าเสียเลย ทานจงเลี้ยงข้าไว้เดกข้า
 จะรักษาเผ่าเรือนทาน ชนทั้งสองผวเมยเมื่อได้พังกานนเป็น
 ภาษามนุษยกชนชมโสมนสมเมตตารจิต ก็ค้ออันแกกนว่า
 เราหาบุตรมิได้ เราเอือกกลางคณินไปเลี้ยงไว้เป็นบุตรเรา
 เดก ว่ามาทางนเป็นเหตุด้วยบุคคลทั้งสามเคย ได้อุปถัมภ
 กันมาแต่ก่อน จะให้บังเกิดปรากฏในครงนนั้น ครนคนทั้ง
 สองคค้ออันกันแล้ว จึงเอารูปคางคกนั้นใส่ลงในช่องแล้ว
 คอณมาคางคกนนักตกรวงลงจากช่อง ทายายจับชนใส่
 ช่องแล้ว ๆ เล่า ๆ เป็นหลายครั้งทราบเท่าถึงบ้าน จึง
 เลยงรูปนนั้นไว้ ณ เรือน ให้ช้อออรวงเหตุตกรวงลงจาก
 ช่องทกกลางทางน สัตว์นนั้นค้อยวณนาการเจริญอยู่ในรูป

นน รุเจรจาเป็นภาษามนุษย์เรียกบิดามารดา ชนทั้งสอง
 รักใคร่เลียงไว้วัยเมตตากาจรุณา วันหนึ่งชนทั้งสองมีทีไป
 อด เจาร่วงจึงออกจากรูปนแล้วจึงยกแต่งโภชนาหาร
 อันโอชารสต่าง ๆ ใส่ภาชนะไว้เป็นอันคด้วยถุทธานาก
 แล้วกลับเข้าไปอยู่ในรูป ชนทั้งสองพวเมื่อกลับมาบ้านขึ้น
 ไปบนเรือน จึงเห็นโภชนาหารที่ใส่ภาชนะ จึงสงสัยคิดว่า
 ใครใคร่ชังแกล้งแต่งโภชนาหารได้ยาพิษไว้ให้กิน จะให้
 ตาย จึงคิดถึงร่างอาชแห่งตนว่า เราทั้งสองคนนแก่เฒ่า
 ราชภาพแล้ว เขมแกล้งให้เราด้วยกไม่เสียดายชีวิตแล้ว จะ
 พนทุกขด้วยอยากหวังกรอบงา จึงชวนกันกินโภชนาหาร
 นนอรรอยยงนก จนอมแล้วคเมตกาย โสมนสยนต์โหดม
 ตามคางคกนนไป แต่จะนมาชานาน อยู่มาวันหนึ่งชน
 สองพวเมื่อจะใคร่รู้เหตุ แกล้งกระทำกรยาเหมือนจะไป
 อด ไปซุ่มซ่อนตัวอยู่ในที่ลับชอบกมลให้สควนรรูเห็น
 ทารกนนออกจากรูปนแล้วนมตโภชนาอาหารคงหน หลัง
 มทนจะเขารูป บุรุษเห็นนานแล้วกยองเข้าไปในเรือนเห็น
 ทารกนนรูปงามจึงชิงเอารูปคางคกเผาไฟเสีย แล้วเขากอด

เอาทารกกล่าวก่อนเป็นทารกชนชมโสมนัส กับควยยาย
 ผู้เป็นภรรยาพากันบริโภคโภชนาหารแล้ว โดมนากการรัก
 ไกรเจ้ารวงยงนัก ประคองบุตรอันเกิดกับตน บำรุงบำเรอ
 เลี้ยงควยเมตตาคัจฉ ร้องเรียกชอว่าเจ้ารวงมาจนตราប់ทุก
 วันนควยชอนน เจ้ารวงบังเกิดเมื่อจุลศักราชได้ ๕๕๑
 ปี เมื่อจำเจิญมามีรูปร่างโงมงาม มีบุญญาธิการมหิทธิฤทธิ์
 มาก มีวาจาสิทธิ์กระทำกรสงโลกสงเวงสงนน พอใจเล่น
 ว่าง แลช่วยกระทำกรของบิคามารดาแลมีอุทสาหะเป็น
 อันมาก เป็นทารกที่ชอพอใจบิคามารดาเป็นอันมาก

๗๐๖ ศิลปะอินเดีย เล่ม ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า
สุภัทรศรีศดิสกุล ทรงแปล

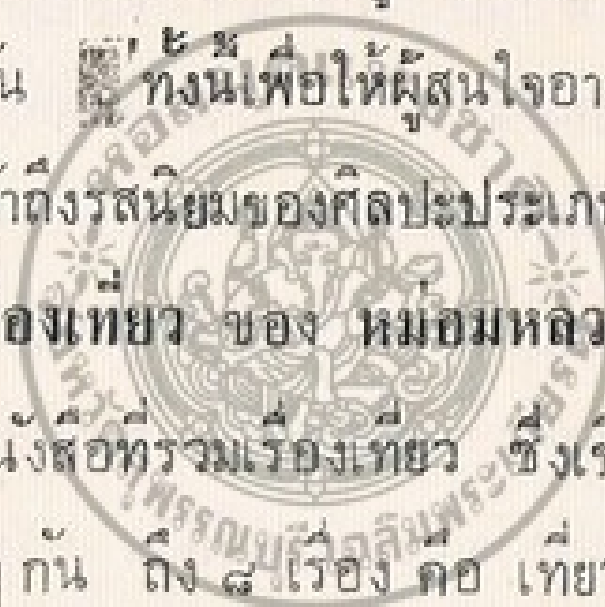
กล่าวถึง การค้นคว้าเกี่ยวกับอารยธรรมอินเดีย
ลักษณะโดยทั่วไป ความงาม และวิวัฒนาการ
ของศิลปะอินเดีย ศิลปะสมัยก่อนประวัติศาสตร์
หรือศิลปะอินเดียโบราณ ศิลปะกันธารารามธูรา
และอมราวดี ซึ่งเหมาะอย่างยิ่งสำหรับผู้สนใจ
ความรู้ด้านโบราณคดี

๕๐๑-๕๐๒ สัมผัสธรรมแบบต่างๆ เล่ม ๑-๒

เล่ม ๑ กล่าวถึงสัมผัสธรรมแบบประเพณีการปกครอง
เรื่องเงินของระบอบศักดินา ประเพณีแต่งงานใน
ลักษณะต่างๆ ประชากรชาวป่าซึ่งมีหลายชาติด้วยกัน
และเรื่องตำราหนังสือเล่นในงานมหรสพ

เล่ม ๒ กล่าวถึงหมายรับสั่งการพระราชพิธีและงาน
พระราชพิธีต่างๆ หมายรับสั่งเรื่องรับเชอร์ยอนเบาวิ่ง
ตำราขบวนเสด็จตรงกรุงเก่า ลักษณะการพระราช
พิธีโสกันต์ และคำให้การของสมณทูตพม่าว่าด้วย
ประเพณีสังฆมณฑลในประเทศพม่า ฯลฯ

๕๑๑ โขน ของ นายชนิด อยู่โพธิ์

ผู้เขียนได้รวบรวมถึงความขึ้นมา กำเนิดที่มาของ
คำว่า "โขน" วิวัฒนาการตำนานโขนหลวง
เรื่องสำหรับเล่นโขน หัวโขน การฝึกโขนเบื้องต้น
วงดนตรีประกอบการแสดงโขน กลกโขน วิธ
คู่โขน ประเพณีไหว้ครู ธรรมเนียมและเคล็ดกลา
ทดอกน ทงนเพื่อให้ผู้สนใจอาจใช้เป็นแนวทาง
เพื่อเขาถึงรสนิยมของศิลปประเพณีได้ตามสมควร

๑๑๑๖ รวมเรื่องเที่ยว ของ หม่อมหลวงปั่น มาลากุล

เป็นหนังสือรวมเรื่องเที่ยว ซึ่งเขียนไว้ในทำนอง
ต่าง ๆ กัน ถึง ๘ เรื่อง คือ เที่ยวอิตาลี ๒๔๗๔
ไปอินเดีย ๒๔๗๒, การประชุมที่ไมซอร์ ๒๔๗๒
การสู้รบที่เมืองสเปน ๓๔๗๔, เที่ยวอิตาลี
๒๔๗๔, อินคาลูเซีย ๒๔๗๕, ไปสวนลุมพินี
๒๔๗๕, งานฉลอง ๒๕ ศตวรรษของพระพุทธ-
ศาสนาที่อินเดีย ๒๔๗๕ แต่ละเรื่องมีสาระน่าอ่าน
๕ ๕
ทงสน

๑๓๑๕-๑๓๒๐ ทรัพย์สินในคืน เล่ม ๑-๒ ของ สันตสิริ

แปลจากผลงานเรื่อง The Good Earth ของเพรต

เฮส บก ซึ่งเป็นงานชิ้นเอกที่ผู้ประพันธ์ เกรบรางวัล

โนเบล ผู้เขียนสามารถถ่ายทอดคตินิยม

ประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีนอย่างแจ่มชัด

ซึ่ง ได้มาจากประสบการณ์ที่ ได้คลุกคลีกับชีวิตบนผืน

แผ่นดินใหญ่มานาน ความซื่อสัตย์และอกุศลของ

ผู้หญิงงาม ขมกล่อมสามและครอบครัว ซึ่งจะได้เห็น ได้

เด่นชัดในควาโหดนกรรยาของหลวงหล่ง

๑๓๓๓ เรื่องสั้นตัวอย่าง ของ นายเอ็ด สตรีเวทิน

เป็นหนังสือที่ผู้เขียนได้รวบรวมเรื่องสั้นตัวอย่าง ทั้ง

เก่าและใหม่ของนักประพันธ์ชาว ต่าง ประเทศ หลง

ท่าน ซึ่งมีแนวการเขียนแตกต่างกันออกไปทั้ง

ในด้านการกำหนดเนื้อเรื่อง การใช้สำนวนโวหาร

อันแสดงถึงศิลปการ ประพันธ์ และ ทักษะ ทาง

วรรณคดี ซึ่งจะให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน

และประโยชน์อย่างคุ้มค่า

๑๔๑๓-๑๔๑๔ นิทานอิหร่านราชธรรม (ประชุม
ปกรณ์เล่ม ๑-๒) ของกรมศิลปากร

นิทานพวกนี้เป็นนิทานแขก ไทยมาเรียกกันว่า
"เรื่องสิบสองเหลี่ยม" ต้นฉบับเดิมมาแปลเป็น
ภาษาไทยแต่กรุงศรีอยุธยา เป็นเรื่องที่น่าอัศจรรย์
กันมากเพราะเป็นนิทานสุภาษิตว่าด้วยราชธรรม

๑๕๐๕ รวมปาฐกถา ของ หลวงวิเชียรแพทยาคม

เป็นปาฐกถาที่บรรยายว่าด้วยปัญหาเรื่องกิจวัตรประจำ
วันของคนทั่วไป การศึกษา มารยาท กามารมณ์
และการสมรส ปัญหาเรื่องการค้าสมาคม และจิต
วิทยาต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น ๑๕ เรื่อง ซึ่งเป็นเรื่อง
น่าอ่านน่าสนใจทางสน

๑๕๑๐ รวมเรื่องเขียนของนายสุกิจ นิมมานเหมินทร์

มีทั้งหมดออกเล่มหนึ่ง ซึ่งผู้เขียนได้รวบรวมเรื่อง
ที่เขียนขึ้นหลายเรื่อง เช่น นักเรียนสตรี เรียน
วิชาภาษาไทยไปทำไม หรั่งโย ไทยเป็น หรั่งเงิน
ความผิดแบบवलันดา ประวัติคำบางคำ
เซียงคุง เซียงรุ่ง ฯลฯ เรื่องเหล่านี้ชวนอ่าน และ
มีคุณค่าที่น่าสนใจทางสน

